158921

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK DOKTORA ANABİLİM DALI

FİNANSAL ENTEGRASYONUN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE AB BANKACILIĞI İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

138921

HAZIRLAYAN: TURGUT TÜRSOY

İSTANBUL – 2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ

Aşağıda belirtilen lisansüstü tez, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği hükümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde jüri önünde savunulmuş ve jüri tarafından başarılı bulunmuştur.

TEZ BAŞLIĞI	: Finansal Entegrasyonun Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi ve AB Bankacılığı ile Karşılaştırmalı Analizi
TEZ TÜRÜ	: Doktora
TEZİ HAZIRLAYAN	: Turgut TÜRSOY
ANABİLİM DALI	: Bankacılık
SAVUNMA TARİHİ	: 28.06.2005
JÜRİ ÜYELERİ	:

GÖREVİ	ADI SOYADI	İmza
Danışman	Prof.Dr.Niyazi BERK	
Üye	Prof.Dr.Mehmet SÜMER	
Üye	Prof.Dr.Salih DURER	
Üye	Doç.Dr.Erişah ARICAN	
Üye	Doç.Dr.Münevver ÇETİN	

Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü, Kuyubaşı Kayışdağı Cd. 34730 İSTANBUL / TÜRKİYE
Tel: + 90. 216.418 20 89 Faks: + 90.216.347 69 51

ÖNSÖZ

1980'lerden itibaren finansal liberalleşme, finansal piyasaların uluslararası düzeyde bütünleşmesine ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde ilerlemesine yol açmıştır. Böylece hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin finansal kırılganlıkları artırmıştır. Ortaya çıkan kırılgan yapı ülkelerin yeni arayışlar içerisine girmelerine neden olmuştur. Bu arayışlar doğrultusunda tüm dünyada finansal entegrasyon gündeme gelmiştir. Böyle bir yapı içerisinde, Türk bankacılık sektörünün gelişiminin ve verimliliğinin artırılması, rekabet koşullarının geliştirilmesi ve finansal istikrarın sağlanması önem kazanmıştır.

Böylece tezimde finansal liberalizasyonun kazanımları ve maliyetleri, finansal krizlerin bankacılık sektörü ile ilişkisi ve finansal entegrasyonun bankacılık sektörü ve finansal istikrar üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde irdelenmektedir. Tüm elde edilen bilgiler ışığında, Türk bankacılık sistemindeki finansal liberalizasyon, krizler ve finansal gelişim süreci ortaya konarak, finansal entegrasyonun Türk bankacılık sistemi üzerindeki olası etkileri incelenmektedir.

Bu amaçla hazırladığım çalışmamın en başından itibaren bana birikimleriyle yol gösterip yönlendiren, değerli fikir, eleştiri ve anlayışı ile katkılarını hiçbir zaman benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Niyazi Berk'e teşekkür ederim. Ayrıca bu günlere gelmemde çok önemli katkıları bulunan tüm hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
TABLOLAR LİSTESİ v
ŞEKİLLER LİSTESİ vii
EKLER LİSTESİ ix
KISALTMALAR x
ÖZET xi
ABSTRACT xiii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL LİBERALİZASYON VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE ***3***

1.1. GENEL AÇIKLAMA 3
1.2. FİNANSAL LİBERALİZASYON VE FİNANSAL KIRILGANLIK 7
1.2.1. Finansal Liberalizasyonun Finansal Kırılganlık Üzerindeki Etkisi 9
1.2.2. Finansal Liberalizasyonun Banka Kırılganlığı Üzerine Etkisi 11
1.2.2.1. *Bankacılık Sektörü Özellikleri* 11
1.2.2.2. *Banka Kırılganlığını Etkileyen Faktörler* 13
1.3. FİNANSAL LİBERALİZASYON VE BANKACILIKTA ETİK RİSKİ 28
1.4. TÜRKİYE'DE FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ 31

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ İLE İLİŞKİSİ ***34***

2.1. GENEL AÇIKLAMA 34
2.2. FİNANSAL PİYASALARDA BANKALARIN ÖNEMİ 37
2.2.1. Finansal Piyasaların Yurtiçi Yatırımlar Üzerindeki Etkisi 37
2.2.2. Bankaların Önemi 41
2.3. KRİZ TÜRLERİ VE ARALARINDAKİ ETKİLEŞİM 43
2.3.1. Krizlere Genel Bakış 43
2.3.2. Krizler Arasındaki Etkileşim 46
2.4. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BANKACILIK KRİZLERİ 51
2.4.1. Genel Açıklama 51
2.4.2. Bankacılık Krizlerinin Tanımlanması 51
2.4.3. Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık Krizleri 57
2.4.4. Bankacılık Krizlerin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler 62

2.4.4.1. Makroekonomik Dalgalanma 63
2.4.4.2. Aşırı Kredilendirme, Aktif Fiyatlarının Çökmesi ve Sermaye Girişlerinde Hızlı Değişimler 67
2.4.4.3. Banka Pasiflerinin Para ve Vade Uyumsuzluğu ile birlikte Artması 69
2.4.4.4. Finansal Liberalizasyon 73
2.4.4.5. Ağır Hükümet Müdahaleleri ve İlişkilendirilmiş Krediler 75
2.4.4.6. Kurumsal ve Yasal Altyapı Zayıflıkları 76
2.4.4.7. Mevduat Sigortası Sistemi 78
2.4.4.8. Döviz Kuru Rejimi 82
2.4.5. Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler 84
2.4.5.1. Nisan 1994 Krizi 84
2.4.5.2. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri 86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL ENTEGRASYON VE BANKACILIK SEKTÖRÜ ***89***

3.1. GENEL AÇIKLAMA **89**
3.2. FİNANSAL ENTEGRASYONUN KAZANÇLARI VE MALİYETLERİ **91**
3.2.1. Finansal Entegrasyonun Potansiyel Kazançları 91
3.2.1.1. Uluslararası Piyasalardan Borçlanabilme ve Risk Çeşitlendirmesi Olanaklarının Artması 92
3.2.1.2. Ekonomik Büyüme, Yatırımlar ve Tasarruf Miktarı Üzerindeki Etkisi 93
3.2.1.3. Makroekonomik Disiplinin Geliştirilmesi 95
3.2.1.4. Bankacılık Sisteminin Etkinliğinin ve Finansal İstikrarının Artırılması 95
3.2.2. Finansal Entegrasyonun Potansiyel Maliyetleri 96
3.2.2.1. Sermaye Hareketlerinin Özellikle Bazı Ülkelerde Yoğunlaşması ve Ülkelerin Uluslararası Sermaye Piyasalarına Erişim Eksikliği Bulunması 97
3.2.2.2. Artan Sermayenin Ülkelerde Hatalı Tahsisi 97
3.2.2.3. Makroekonomik İstikrarın Kaybedilmesi 98
3.2.2.4. Kısa Dönemli Sermaye Hareketlerindeki Dalgalanmalar 99
3.2.2.5. Yabancı Bankaların Girişine Bağlı Riskler 100
3.3. FİNANSAL ENTEGRASYONUN EKONOMİK BÜYÜME VE DALGALANMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ **101**
3.3.1. Gelişmekte olan ülkelerde Finansal Entegrasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi 103
3.3.1.1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Direkt Kanallar 104
3.3.1.2. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Dolaylı Kanallar 105
3.3.2 Finansal Entegrasyonun Makroekonomik Dalgalanma Üzerindeki Etkisi 106
3.4. FİNANSAL ENTEGRASYON DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ **109**
3.4.1. Sermaye Hareketleri 109
3.4.2. Sermaye Hareketleri Üzerindeki Yasal Kısıtlamalar 115
3.5. FİNANSAL ENTEGRASYONUN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ **129**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE ENTEGRASYON SÜRECİNDE FİNANSAL İSTİKRARIN SAĞLANMASI 134

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ BANKACILIK SİSTEMİ 134
4.1.1 Genel Açıklama 134
4.1.2 Avrupa Birliğinde Bankacılık Alanındaki Yasal Düzenlemeler 139
4.1.2.1. Girişlerin Deregülasyonu (1957-1973) 139
4.1.2.2. Bankacılık Düzenlemelerinin Uyumlaştırılması (1973-1983) 140
4.1.2.3. İç Pazarın Tamamlanması (1983-1992) 141
4.1.2.4. Tek Paranın Yaratılması (1999) 142
4.1.2.5. Finansal Servisler Hareket Planı (1999-2005) 143
4.1.3 Avrupa Birliğinde Bankacılık Entegrasyonu Konusunda İzlenen Politikalar 143
4.2. AVRUPA BİRLİĞİNDE FİNANSAL ENTEGRASYON DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ 147
4.3. FİNANSAL ENTEGRASYONUN AVRUPA BİRLİĞİ BANKACILIK SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 155
4.3.1. Avrupa Birliğinde Bankacılık Entegrasyonu 157
4.3.1.1. Toptan Bankacılık Aktiviteleri 159
4.3.1.2. Sermaye Piyasasıyla İlişkili Bankacılık Aktiviteleri 162
4.3.1.3. Perakende Bankacılık Aktiviteleri 164
4.3.2. Avrupa Birliği Bankacılık Entegrasyon Sürecinde Banka Birleşmelerinin Etkisi 172
4.4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL DEĞİŞİMİ 178
4.4.1 1980-2004 Döneminde Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler 178
4.4.1.1 Banka ve Şube Sayısı 179
4.4.1.2. Bilanço Büyüklüğü 182
4.4.1.3. Yoğunlaşma 195
4.4.1.4. Bankacılık Sektörünün Gelir-Gider Durumu 199
4.4.2. Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırma Süreci 200
4.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELERİN FİNANSAL İSTİKRAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 208
4.5.1. Finansal İstikrarın Tanımlanması 208
4.5.1.1. Finansal Kuruluşlardaki İstikrarsızlık 212
4.5.1.2. Finansal Piyasalarda İstikrarsızlık 215
4.5.1.3. Finansal İstikrarın Sağlanması 218
4.5.2. Bankacılık Sektörünün Finansal İstikrar Üzerindeki Etkisi 220
4.5.3. Avrupa Birliğine Katılım Süreciyle Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Finansal İstikrarın Sağlanması 226
4.6. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN AB BANKACILIK SİSTEMİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 232

SONUÇ 240
KAYNAKÇA 246
EKLER 254

TABLOLAR LİSTESİ

		Sayfa
Tablo 1.1.	Finansal Liberalizasyon Çalışmalarının Finansal Piyasalardaki Sonuçları ve Finansal Kırılganlık Üzerindeki Etkisi	10
Tablo 2.1.	Ülkelerde Bankacılık Krizi Maliyetleri (GSYİH'a Oranı)	60
Tablo 2.2.	1980-95 Periyodu Süresince Makroekonomik Endikatörlerde ve Bankacılık Toplamlarındaki Dalgalanmalar	67
Tablo 2.3.	Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar (yüzde olarak M2'ye oranı)	70
Tablo 2.4.	Mevduat Sigortası Sistemi Özellikleri	80
Tablo 3.1.	Gelişmekte Olan Ülkelere, Geçiş Ülkelerine ve Yeni Endüstrileşmiş Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri	110
Tablo 3.2.	Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte olan Ülkeler: Net Sermaye Hareketleri	112
Tablo 3.3.	Gelişmekte olan, Geçiş ve Yeni Endüstrileşmiş ülkelerle Yükselen Piyasaların 91-96 ve 96-03 dönemlerinde Sermaye Hareketlerinin Ortalama, En Düşük ve En Yüksek Değerleri ve Standart Sapmaları	115
Tablo 3.4.	Alternatif Sermaye Kontrolü Ölçümleri	118
Tablo 3.5.	Miniane Global Endeksi	119
Tablo 3.6.	IMF'nin Tek Değişkenli Endeksi	121
Tablo 3.7.	Lane ve Milesi-Ferretti Endeksi	123
Tablo 3.8.	Sermaye Kontrolleri Ölçümlerine Göre Ülkelerin Sıralanması	128
Tablo 3.9.	Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı: 1988-1995 ve 1995-2002	130
Tablo 3.10.	Banka Faiz Gelirleri ve Karlılıkları (Ekonomi Ortalamaları), Bankacılık Sektörlerine İlişkin Bazı Göstergeler, 1988-95	133
Tablo 4.1.	Bankacılık Alanındaki Müdahaleci Düzenlemeler	135
Tablo 4.2.	Yerel Rekabet Ortamında Kısıtlamaların Kaldırılması	136
Tablo 4.3.	TARGET Ödeme Hareketleri	161
Tablo 4.4.	Euro Alanında Bankaların İnterbank Aktifleri ve Pasifleri	161
Tablo 4.5.	Euro Alanındaki Yerleşik Firmaların Euro Alanındaki Menkul Kıymet İhraçları	163

Tablo 4.6.	AB'de Kredi Kuruluşlarının Sayısı	164
Tablo 4.7.	Perakende Bankacılık Piyasasında Faiz Oranları (%)	166
Tablo 4.8.	Perakende Bankacılık Piyasasında Mevduat Oranları ve Marjları (%)	167
Tablo 4.9.	Euro Alanındaki Bankaların Kredi ve Mevduat Miktarları	168
Tablo 4.10.	Euro Alanında Bankaların Birleşme ve Satın Alma Değerleri	169
Tablo 4.11.	Euro Alanında Anlaşılan Birleşmelerin ve Satın Almaların Ortalama Büyüklükleri	169
Tablo 4.12.	En Büyük Beş Kredi Kuruluşunun Aktifleri	171
Tablo 4.13.	Avrupa Bankacılık Alanındaki Birleşme ve Satın Alma Sayısı	173
Tablo 4.14.	AB'de Bankacılık Sektörleri Boyutları	177
Tablo 4.15.	Türk Bankacılık Sektöründe Banka, Şube ve Personel Sayısı	180
Tablo 4.16.	Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu	184
Tablo 4.17.	Konsolide Edilmiş Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu	186
Tablo 4.18.	Türk Bankacılık Sektörü Aktiflerinin Banka Gruplarına Göre Dağılımı	188
Tablo 4.19.	Türk Bankacılık Sektörü Kredi ve Mevduat Miktarlarının Banka Gruplarına Göre Dağılımı	193
Tablo 4.20.	Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranı	195
Tablo 4.21.	Banka Büyüklükleri	196
Tablo 4.22.	Türk Bankacılık Sektörünün Gelir Gider Tablosu	197
Tablo 4.23.	TMSF Bünyesine Devredilen Bankaların Listesi	201
Tablo 4.24.	TMSF Kapsamındaki Bankaların Yeniden Yapılandırılma Süreci	202
Tablo 4.25.	Gruplar İtibariyle Bilanço İçi ve Genel Yabancı Para Açık Pozisyonunun Gelişimi	203
Tablo 4.26.	Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler	205
Tablo 4.27.	Euro'nun Pozitif ve Negatif Yönleri	230
Tablo 4.28.	Yabancı Bankaların Toplam Aktifler İçerisindeki Oranı (%), 2001	231

ŞEKİLLER LİSTESİ

		Sayfa
Şekil 1.1.	Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerde Finansal Liberalizasyon Uygulamaları	7
Şekil 2.1.	1975-1977 Yılları Arasında Meydana Gelen Bankacılık ve Para Krizleri	44
Şekil 2.2.	Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık Krizleri Maliyetleri (GSYIH'a oranı)	57
Şekil 2.3.	Ülkelerde Yaşanan Bankacılık Krizlerinin Yıllara Göre Dağılımı	59
Şekil 2.4.	Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar (M2'ye oranı)	71
Şekil 2.5.	1990-2000 Yıllar Arasında Yabancı Para Cinsinden Mevduatların Toplam Mevduatlara Oranındaki En Yüksek Değerler (%)	72
Şekil 2.6.	Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık ve Para Krizleri ve Finansal Liberalizasyon Uygulamalarının Yıllık Dağılımı (%)	74
Şekil 2.7.	Ülkelerde Yaşanan Bankacılık Krizleri ve Uygulanan Mevduat Sigortası Sistemlerinin Yıllara Göre Dağılımı	79
Şekil 3.1.	Finansal Entegrasyonun Ekonomik Büyümeyi Artırabileceği Kanalları	103
Şekil 3.2.	1991-1996 Yılları Arasında Gelişmekte olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı	111
Şekil 3.3.	1996-2005 Yılları Arasında Yükselen Piyasalara ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı	113
Şekil 3.4.	Gelişmekte olan, Geçiş ve Yeni Endüstrileşmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasalar için Net Özel Sermaye Hareketleri (milyar $)	114
Şekil 3.5.	Global Endekslerin Gelişimi	126
Şekil 3.6.	1983-2000 Dönemi Arasında Miniane Endeksi Ortalamalarının Ülkelere Göre Dağılımı	127
Şekil 4.1.	1990-2002 Döneminde AB'de Kredi Kuruluşlarının Sayısı	165
Şekil 4.2.	Türk Bankacılık Sektöründe 1980-2004 Döneminde Toplam Banka Sayısı	182

Şekil 4.3.	Toplam Aktifler ve Toplam Aktiflerin Milli Gelire Oranı (1980-2003)	183
Şekil 4.4.	Türk Bankacılık Sektörü Aktif Kalemleri	190
Şekil 4.5.	Türk Bankacılık Sektöründe Kredi ve Mevduat Miktarlarının Zaman İçerisindeki Gelişimi	191
Şekil 4.6.	Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler (Bankaların Oranları)	191
Şekil 4.7.	Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Göstergeler	192
Şekil 4.8.	Türk Bankacılık sektöründe Yoğunlaşma Oranı	196
Şekil 4.9.	Bankacılık Sektöründe Net Dönem Karları ve Zararları (1990-2004)	199
Şekil 4.10.	Bankacılık Sektörü YP Pozisyonu (milyon $)	204
Şekil 4.11.	Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı	206

EKLER LİSTESİ

		Sayfa
Ek 1.	Ülkelere Göre Bankacılık ve Para Krizleri Oluşumu ve Finansal Liberalizasyon	254
Ek 2.	Kriz Ülkelerinde Ticaret Hadleri	255
Ek 3.	Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar (Toplam Mevduatlara Oranı)	259
Ek 4.	Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı I: 1988-1995	260
Ek 5.	Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı II: 1995-2005	261

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AREAER	: Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for Internatioal Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
CEEC	: Central and Eastern European Countries (Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri)
ECB	: European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
EEA	: European Economic Area (Avrupa Ekonomi Alanı)
EFTA	: European Free Trade Area (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EMU	: European Monetary Union (Avrupa Parasal Birlik)
FSAP	: Financial Services Action Plan
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
LMF	: Lane & Milesi-Ferretti
RTGS	: Real Time Gross Settlements
TARGET	: The Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu

ÖZET

1980'li ve 1990'lı yılların başlarında, birtakım gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ciddi bankacılık krizleri yaşanmıştır. Finansal liberalizasyon, yakın geçmişte yaşanan birçok bankacılık ve finansal krizin kökenini oluşturmuştur. Literatürde bankacılık ve finansal krizlerin çoğunlukla liberalleşmiş sistemlerde meydana geldiği gösterilmektedir. Finansal liberalizasyonun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizleri ihtimalini artırmasına karşın, bu krizlerin şiddeti, düzenleyici ve kurumsal altyapının güçlü olduğu ülkelerde önemli derecelerde düşük kalmaktadır. Düzenleyici ve kurumsal altyapı, etkili ve basiretli düzenlemeleri, finansal aracıların denetimini ve gözetimini ve regülasyonların iyi bir şekilde uygulanmasını sağlayan sağlıklı bir mekanizmayı içermektedir. Finansal reform süreci içerisinde yetersiz bir şekilde düzenlenen ve denetlenen yeni liberalleşmiş bankacılık sektörleri önemli problemler yaratabilmektedir. Diğer taraftan finansal liberalizasyon, finansal sistemlerin işleyişinin geliştirilmesine yardımcı olmakta, fonların miktarını artırmakta ve risk çeşitlendirilmesi yapılmasına izin vermektedir. Finansal liberalizasyon, ülkelerin finansal açıklığını artırarak uluslararası piyasalardan daha fazla fon elde etme fırsatını yaratmasına karşın, bu tür reformlar bu ülkelerde finansal kırılganlığı yükseltmektedir. Finansal kırılganlık genel olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizi ihtimalini artırmaktadır. Bununla birlikte bankacılık krizleri, ödemeler sisteminin işleyişine zarar verebilmekte ve yerel finansal sistemlerde güvenin kaybolmasına neden olabilmektedir. Buda yerli tasarrufların önemli derecelerde azalmasına ve büyük ölçekli kısa dönemli sermaye kaçışlarına sebep olmaktadır.

Bu çalışma, finansal liberalizasyonun, bankacılık krizlerinin ve finansal entegrasyonun bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini saptamayı amaçlamakta ve finansal liberalizasyonun ve bankacılık krizlerinin finansal sistemler üzerindeki tahrip edici etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Özellikle 1990'lı yılların ortasında, finansal entegrasyon birçok ülke tarafından finansal ve bankacılık krizlerinin sayısının azaltılmasında ve ülke ekonomilerinde finansal istikrarın sağlanmasında bir çözüm olarak görülmüştür. Böylece bu çalışmada, finansal entegrasyonun bankacılık sektörü üzerindeki olası etkileri araştırılmaktadır. Birçok

ülkede olduğu gibi, Türkiye'nin finansal sistemi de 1980'li yılların başında liberalleşmeye başlamıştır. Ayrıca bu çalışmada, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye'nin de finansal reformları hakkında bilgi sağlanarak, finansal entegrasyonun, hem finansal sistemleri nasıl etkilediği hem de finansal liberalizasyon ve krizler sonrası bozulan bankacılık sektöründe finansal istikrarı sağlayıp sağlamayacağı üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Finansal Liberalizasyon, Bankacılık Krizleri, Finansal Entegrasyon ve Avrupa Birliği.

THE IMPACT OF FINANCIAL INTEGRATION
TO THE TURKISH BANKING SECTOR AND ITS COMPARATIVE ANALYSIS
WITH THE EU BANKING

ABSTRACT

In the 1980s and early 1990s, a number of developed and developing countries experience severe banking crises. Financial liberalization have been the root of many recent financial and banking crises. In the literature has shown that banking and financial crises are more likely to occur in the liberalized systems. Although financial liberalization increases the probability of banking crises in the developed and developing countries, their severity can be substantially lower in these countries where the regulatory and institutional framework is strong. Regulatory and institutional framework includes effective and prudential regulations, supervision of financial intermediaries and a well-functioning mechanism to enforce regulations. Inadequately supervised and regulated, newly liberalized banking sectors in a regime of financial reforms induce severe banking problems. In the other hand financial liberalization helps to improve the functioning of financial systems, increases the availability of funds and allowing risk diversification. Although financial liberalization increases countries' financial openness that can be raised opportunity to get more fund from international markets, at the same time these kind of reforms boost the financial fragility in these country. Financial fragility generally increases the banking crises probability both in the developed and developing countries. Therefore, banking crises may also damage the functioning of the payments system and undermine the confidence for domestic financial system. That causes a substantial decline in domestic savings and a large scale short term capital outflows.

This study aims to determine the effects of the financial liberalization, banking crises and financial integration on the banking sectors and propose some solutions to remove the devastating effects of the financial liberalization and banking crises on the financial systems. Especially in the mid 1990s, the financial integration is thought as a solution by most of the countries for decreasing the number of financial and banking

crises and to guaranteeing the financial stability in their economy. Also this study investigates the possible impacts of financial integration on the banking sector. Like in so many countries, Turkey's financial system is started to liberalize in early 1980s. Furthermore in this study, information is provided about financial reforms and developments in the banking sector both in the developing and developed countries and, as well as in Turkey with an assessment of how financial integration affects the financial systems and whether or not it provides financial stability in the banking sectors which they deteriorated after financial liberalization and crises.

Keywords: Financial Liberalization, Banking Crises, Financial Integration and European Union.

GİRİŞ

Son çeyrek yüzyılda dünya çapında finansal sistemler içerisinde sürekli bir değişimin yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle 1980'li yıllarda başlayan finansal liberalizasyon çalışmalarıyla ülkelerde bulunan finansal baskı sistemleri kaldırılmış ve bu ülkelerin diş dünyaya olan finansal açıklıkları artırılmıştır. Finansal liberalizasyonun uluslararası düzeyde yaygın bir şekilde uygulanmasında, gelişmiş ülkelerin yeni ve daha kazançlı pazar arayışları ve gelişmekte olan ülkelerin ise büyüme ve kalkınma finansmanının sağlanmasında fon ihtiyacı duymaları etkili olmuştur. Böylece finansal liberalizasyonla birlikte gelişmiş ülkeler finansal açıklıklarının artmasıyla daha kazançlı yatırımlara ve gelişmekte olan ülkelere ise ihtiyaç duydukları yabancı sermaye girişine kavuşmuştur. Fakat finansal liberalizasyonun ülkelerde bazı riskleri ortaya çıkardığı görülmüştür. Özellikle finansal açıklıkla artan risklerin finansal kırılganlığı artırdığı anlaşılmıştır. Finansal liberalizasyonun ve ülkelerde yasal alt yapının zayıf olması sonucunda 1990'lı yıllarda birçok ülkede finansal ve bankacılık krizlerinin ortaya çıktığı gözlenmiştir.

1980'li yıllarda hızlı bir şekilde gelişen finansal liberalizasyon ve ülkelerin birbirleriyle daha fazla bütünleşmesi, ülkelerde finansal kırılganlığı artırmıştır. Ortaya çıkan finansal kırılganlık ve yaşanan birçok finansal kriz, tüm dünyada finansal entegrasyonu gündeme getirmiştir. Finansal entegrasyonun artırılmasıyla uluslararası düzeyde fon tahsisi ve risk çeşitlendirilmesi olanaklarının çoğaltılması amaçlanmıştır. Böylece finansal liberalizasyon sonucunda ortaya çıkan risklerin, finansal entegrasyonun sağlayacağı kazanımlarla, özellikle uluslararası risk çeşitlendirilmesi, gelişmiş tekniklerin ve teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere getirilmesi ve finansal istikrarın sağlanmasında düzenlemelerin geliştirilmesiyle azaltılabileceği düşünülmektedir. Bilindiği gibi günümüzde finansal entegrasyona en iyi örnek Avrupa Birliğidir. Avrupa Birliğinde finansal entegrasyon konusunda hayata geçirilen düzenlemelerin ülkeler üzerinde yarattığı olumlu gelişimin dikkatli bir şekilde

incelenmesi, finansal entegrasyonun olumlu katkılarının anlaşılmasında önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Böylece bu çalışmada finansal entegrasyonun hem olumlu hem de olumsuz yanları ortaya konmasıyla birlikte, entegrasyonun ülkelerin maruz kaldığı riskleri azaltmakta ne kadar etkili olduğu araştırılmaktadır. Sonuç olarak finansal entegrasyonun ülkelerde özellikle finansal liberalizasyon sonrasında kaybedilen finansal istikrarın tekrardan tesis edilmesinde önemli katkılarda bulunduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmada finansal entegrasyonun bankacılık sektörü üzerine etkisi ve Türk bankacılık sektörünün AB bankacılık sektörü ile karşılaştırmalı analizi dört bölüm altında incelenmektedir. Birinci bölümde finansal liberalizasyonun tanımlanması yapılarak ülkelerde ve bankacılık sektörlerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler ortaya konmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde ise özellikle finansal liberalizasyon sonrasında artan finansal krizler incelenmektedir. Ayrıca bu bölümde finansal liberalizasyon sonucunda artan finansal kırılganlığın bankacılık krizleri üzerindeki etkisi de açıklanmaya çalışılmaktadır. Üçüncü bölümde, özellikle dünya çapında yaşanan birçok finansal kriz sonrasında gündeme gelen finansal entegrasyonun sağlayacağı kazanımlara ve maliyetlere yer verilmektedir. Ayrıca bu bölümde finansal entegrasyonun büyüme ve makroekonomik dalgalanmalar üzerindeki etkisi de araştırılmaktadır. Üçüncü bölümde finansal entegrasyonun düzeyi ölçülmesinde fiili sermaye hareketleri ve sermaye hareketlerine yönelik yasal kısıtlanmalar kullanılarak dünyadaki finansal entegrasyon konusundaki gelişmeler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte finansal entegrasyonun özellikle ülkelerde yabancı banka sayısının artmasına yardımcı olmakla bankacılık sektörü üzerindeki etkisi incelenmektedir. Son bölümde ise finansal liberalizasyon sonucunda bozulan finansal istikrarın tekrardan sağlanmasında finansal entegrasyonun etkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Avrupa Birliğindeki entegrasyon süreci incelenerek, birliği oluşturan ülkeler üzerinde finansal entegrasyonun olumlu etkisi olup olmadığı araştırılmaktadır. Bununla birlikte Türk bankacılık sektöründe 1980-2004 yılları arasında yaşanan gelişmeler ortaya konarak, bu süreçte hayata geçirilen reformlar incelenmektedir. Son olarak AB bankacılık sektörü ile Türk bankacılık sektörünün karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL LİBERALİZASYON VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GENEL AÇIKLAMA

Geçtiğimiz 30 yıllık dönemde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, kendi finansal sistemlerinde önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar, büyük ölçüde 1970'li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle başlamıştır. Ülkelerde başlatılan bu reformlarda ilk olarak finansal liberalizasyon uygulamaları hayata geçirilmiştir. Genel anlamada finansal liberalizasyon, direk olarak hükümetlerin ekonomi üzerindeki müdahalelerini azaltmaya yönelik eğilimlerin geniş bir bölümünü oluşturmaktadır[1]. Finansal liberalizasyon uygulamalarının temel amacı, finansal piyasalar üzerindeki hükümet müdahalelerini azaltılmasıyla piyasa işleyişinin verimliliğinin artırılması ve kaynak tahsisinin daha etkin bir şekilde sağlanmasıdır. Böylece liberalizasyonla birlikte finansal sistemler içerisinde bulunan kuruluşların finansal yapılarının güçlendirilmesi ve daha rekabetçi bir ortamda istikrarlı bir oyuncu olarak faaliyet göstermeleri sağlanabilmektedir.

Bu dönemde birçok ülkede, faiz oranları üzerindeki tavanlar, bankaların zorunlu rezerv karşılıkları, sisteme giriş kısıtlamaları kaldırmıştır. Ayrıca hükümetler, finansal piyasalarda bulunan bu kısıtlamaların kaldırılmasına ek olarak kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini de gündemlerine taşımışlar ve yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi için sermaye piyasalarının geliştirilmesinde aktif rol oynamışlardır. Finansal piyasalarda gerçekleşen bu gelişmelere paralel olarak, ülkelerde uluslararası fon hareketlerine yönelik kısıtlamalar kaldırılmış, döviz işlemlerine getirilen sınırlamalardan vazgeçilmiş, finansal piyasalara giriş ve çıkış bariyerleri azaltılarak daha serbest hale getirilmiştir. Böylece finansal liberalizasyon ile finansal kuruluşların daha geniş bir alanda faaliyet göstermeleri sağlanmıştır. Birçok gelişmekte olan ülkede uygulanan finansal liberalizasyon çalışmaları, hükümetlerin mali dengesizliklerini fonlayan ve öncelikli sektörleri destekleyen finansal baskı sistemlerinin kaldırılmasına yardımcı olmuştur.

---

[1] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), "***Financial Liberalization and Financial Fragility***", *International Monetary Fund Working Paper,* WP/98/83, Washington DC: IMF, sayfa 2.

McKinnon ve Shaw'a göre finansal baskı sistemleri, finansal kuruluşlar üzerinde düşük ve negatif reel faiz ödemeleri için zorlamalarda bulunmakta, özel finansal tasarrufların miktarını düşürmekte ve bu suretle sermaye birikiminin finansmanında elde edilebilir kaynakları azaltmaktadır[2]. Finansal baskı sistemleri, finansal piyasalarda her türlü kısıtlamayı ve müdahaleyi kapsayan ve negatif reel faiz oranı politikalarını içeren uygulamalar olarak adlandırılmaktadır.

Genel anlamda bakıldığı zaman gelişmekte olan ülkelerin en temel sorunlarından birisi, tasarruf miktarlarının ekonomik gelişmeyi sağlayacak düzeyde olmamasıdır. Finansal liberalizasyon sonrasında finansal piyasalarda kısıtlamaların ortadan kaldırmasıyla oluşan pozitif reel faiz oranları, tasarruf yapmayı daha cazip hale getirmektedir. Böylece artan tasarrufların daha fazla krediye dönüşmesiyle, yatırımlar artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde daha önceki dönemlerde uygulanan finansal baskı politikaları sonucunda bankalarda tutulan mevduatların getirisi sıklıkla enflasyonun gerisinde kalması, yatırımcıların tasarruflarını bankacılık sektöründen çok altın gibi değerli madenlerde veya gayrimenkullerde değerlendirmelerine neden olmaktaydı. Finansal liberalizasyon ile birlikte mevduat faiz oranlarının reel olarak pozitif hale getirilmesi, tasarrufların bankacılık sistemine çekilmesini yardımcı olmuştur. Böylece bankacılık sektöründe artan tasarruf miktarı, bankaların kredi olarak kullanabileceği fon miktarını artırmıştır.

Bilimsel çalışmalar, ülkelerde uygulanan finansal baskı sistemlerinin finansal gelişimi engellediği ve finansal sistemlerin daha iyi bir konuma getirilmesi için mutlaka finansal liberalizasyon politikalarının benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Finansal liberalizasyon politikalarının temelinde, finansal sektörlerin gelişmesinin ekonomik büyümeye öncülük edeceği anlayışı hakim olmaktadır. Williamson ve Mahar'a (1998, s. 2) göre mali serbestleşmenin altı temel özelliği bulunmaktadır:

- kredi kontrollerinin kaldırılması,
- faiz oranlarındaki düzenlemelerin kaldırılması (deregulation),
- bankacılık sektörüne giriş ve çıkışların serbest bırakılması,
- bankalara özerklik verilmesi,
- banka sahiplerinin özel olması,

---

[2] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), "***Financial Liberalization and Financial Fragility***", a.g.k., sayfa 2.

- uluslararası sermaye girişlerinin serbest bırakılmasıdır[3].

Bu finansal liberalizasyon özelliklerinden ilk ikisi, faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların ve öncellikli sektörlere kredi verilmesi uygulamalarının kaldırılmasını öngörmektedir. Büyüme ile tasarruf arasındaki ilişkinin, tasarrufların artması ile büyümenin sağlanması doğrultusunda olduğu düşüncesinden yola çıkılarak faiz oranları üzerindeki tavanların kaldırılması, büyümeyi engelleyen tasarruf kısıtını ortadan kaldıracağı düşünülmektedir. Bankacılık sektörüne giriş ve çıkışların serbest bırakılması, sisteme yeni finansal aracıların girmesini engelleyen bariyerlerin kaldırılmasını içermektedir. Yerel piyasalara yeni bankaların girişleri önündeki bariyerlerin kaldırılması, piyasalarda rekabetin artmasına yardımcı olmaktadır. Yeni bankaların girişiyle birlikte artan rekabet, yerel bankaları daha verimli çalışmaları için zorlamaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasında ise, hem finansal piyasalarda yabancı para cinsinden uygulamalara yönelik kısıtlayıcı düzenlemelerin, hem de yurtiçi yatırımcıların uluslararası piyasalardan borçlanmaları önündeki kısıtlamalar kaldırılmaktadır.

Finansal liberalleşme, genel anlamda piyasalardaki fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması anlamına gelmektedir. Böylece neoklasik düşüncenin ileri sürdüğü şekliyle, piyasada arzın ve talebin denge fiyatını vermesiyle ülke ekonomilerinde tasarruf kısıtının önüne geçilebilmekte ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli finansman sağlanabilmektedir. Bu düşünce doğrultusunda gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal liberalizasyon uygulamaları, yurtiçi tasarruf miktarını artırarak ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve yabancı sermaye akımlarına aşırı bağımlılığı azaltmaktadır.

Bankaların finansal baskı sistemlerinde yetersiz bilançolara sahip olmaktadır. Çünkü dış dünyadan soyutlanmış rekabet ortamında kötü bir şekilde denetlenen ve gözetlenen bankaların üzerlerinde daha verimli çalışmaları için gerekli baskıyı hissetmemektedirler. Finansal liberalizasyonla birlikte kötü şekilde denetlenen bankacılık sektörlerinin dışa açılması, yeni problemler yaratmakta ve korunan yurtiçi bankalarının aniden yeni fon kaynaklarına ulaşabilmesi finansal krizleri

---

[3] IMER, Evrim, "***Genel kabul gören gözlemler açısından Türkiye ekonomisinde krizler ve krizlerin bulaşıcılığı üzerine bir uygulama***", *TCMB Uzmanlık Tezi,* Eylül 2003, sayfa 17.

tetikleyebilmektedir[4]. Bu durumun oluşmasında özellikle artan rekabetin banka karlarını azaltması, imtiyaz değerlerinin (franchise value) erimesine neden olmaktadır. İmtiyaz değerlerinin azalması, bankaların kredi kararlarını etkileyerek etik riskini (moral hazard) artırmaktadır. Bankacılıkta etik riski problemi, banka sahiplerinin aşırı risk alma eğilimlerinin artması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bankacılık literatüründe imtiyaz değeri (bir firmanın kar yaratma potansiyeli), aşırı risk almayı yatıştıran bir güç olarak tanımlanmaktadır[5]. İmtiyaz değerinin yüksek olması, banka yöneticilerinin daha az risk almaya yöneltirken, tam tersi durumda ise risk alma eğilimleri artmaktadır.

Finansal liberalizasyon, yurtiçi finansal piyasaların ve bankaların işleyişlerini geliştirerek ekonomide uzun dönemli büyüme oranını artırabilmektedir[6]. Finansal liberalizasyon hakkında bu olumlu yaklaşımlar sonucunda 1980'li ve 1990'lı yıllarda hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerde hayata geçirilen finansal liberalizasyon uygulamaları, bu ülkelerin finansal kırılganlıklarını arttırmıştır. Caprio ve Kliengebeil (1995) ve Lingre, Garcia ve Saal (1996) tarafından yapılan çalışmalarda, dünya çapında birçok ülkenin bu dönmede bankacılık sektörlerinde problemlerin ortaya çıktığı ve bazı ülkelerin ise tüm finansal sistemlerinde krizler yaşadığı ortaya konmaktadır[7]. Bilimsel çalışmaların sağladığı bu sonuçlar, finansal liberalizasyonun faydalarının sistemde finansal kırılganlığın artmasıyla meydana gelebilecek zararlarla mukayese edilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu açıklamalar ışığında, gelişmekte olan ülkelerde erken finansal liberalizasyon süreci olarak adlandırılabilecek bazı finansal regülasyonların uygulanması, direkt olarak ülkeleri hazır olmadan finansal liberalizasyona geçmelerine göre daha iyi bir tercih olabilmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalarla, bankacılık sektörü kırılganlığının liberalizasyon sürecinin ilk safhalarında değil, daha çok liberalizasyon sonrasında ortaya çıktığı saptanmıştır. Özellikle uygulanan yasal düzenlemelerin yetersiz ve yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde, bürokrasinin istenilen verimlilikte çalışmadığı ve piyasadaki katılımcıları arasında kontrat uygulamaları mekanizmalarının iyi bir şekilde işlemediği durumlarda, finansal liberalizasyonun bankacılık krizleri olasılığını artırdığı gözlenmiştir.

---

[4] KAMİNSKY, Graciela L. SCHMUKLER, Sergio L. (2003), "***Short-Run Pain, Long-Run Gain. The Effects of Financial Liberalization***", *International Monetary Fund Working Paper,* WP/03/34, Washington DC: IMF, sayfa 33.

[5] DEMSETZ, Rebecca S., SAİDENBERG, Marc R., STRAHAN, Philip E., "***Agency Problems and Risk Taking at Banks***", *Federal Reserv Bank of New York*, September 1997, sayfa 1.

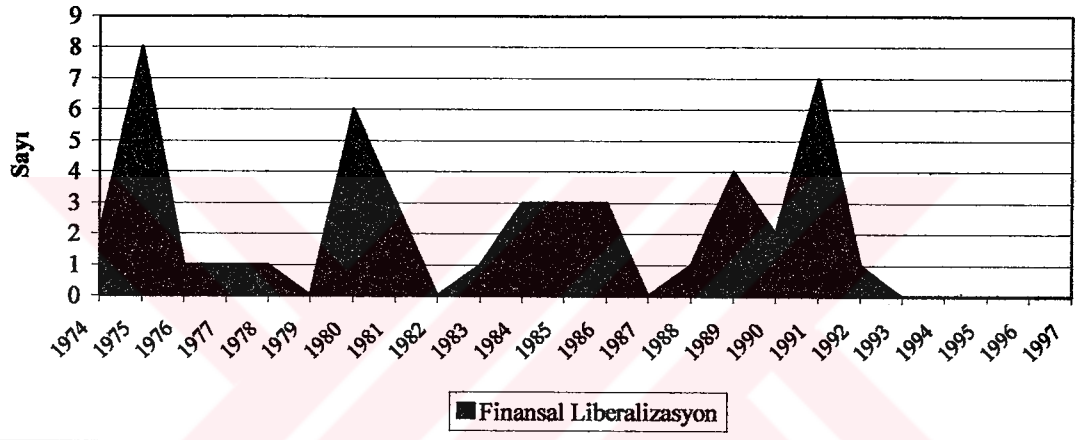
[6] LEVİNE, Ross, "***International Financial Liberalization and Economic Growth***", *Review of International Economics*, August 18, 2000, Vol. 108, pp. 684-98.

[7] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), a.g.k.,sayfa 5.

1.2. FİNANSAL LİBERALİZASYON VE FİNANSAL KIRILGANLIK

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal liberalizasyon çalışmalarının tarihsel dağılımı aşağıdaki şekil 1.1'de gösterilmektedir. Şekilde 47 adet ülkeye ait finansal liberalizasyon çalışmaları gösterilmektedir (bu 47 ülke hakkındaki veriler Ek 1'de ayrıntılı olarak verilmektedir). Şekilden de anlaşılacağı üzere, bu ülkelerde uygulanan finansal liberalizasyon çalışmalarının 1970'li yılların ikinci yarısında başlayarak 1980'li ve 1990'lı yıllarda devam ettiği görülmektedir.

Şekil 1.1. Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerde Finansal Liberalizasyon Uygulamaları

Kaynak: GLİCK, Reuven, HUTCHİSON, Micheal, "***Banking and Currency Crises: How Common are Twins?***", Pacific Basin Working Paper Series No: PB 99-07, Aralık 1999, sayfa 39-41.

Finansal liberalizasyonun uluslararası düzeyde yaygın bir şekilde uygulanmasında, gelişmiş ülkelerin yeni ve karlı pazar arayışları ve gelişmekte olan ülkelerin ise büyüme ve kalkınma finansmanları için fon talep etmeleri etkili olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli ekonomik büyümenin sağlanması için gerek tasarrufların gerekse ülkedeki kıt kaynakların artırılması ve yabancı sermaye girişinin hızlandırılması gerekmektedir. Bu ülkelerde özellikle 1980'li yıllarda bu gereksinimin karşılanmasında en etkili yöntem finansal liberalizasyon uygulamaları görülmüştür. Böylece liberalizasyon çalışmalarının uygulanmasıyla birlikte ülkelerdeki kaynak tahsisinin etkinliğinin artırılması, ekonomilerin daha fazla dışa açılması ve bununla birlikte yurtiçi yatırımcıların daha iyi risk çeşitlendirmesi olanaklarını kavuşması sağlanmıştır. Bu bağlamda birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, finansal liberalizasyon adı altında geçtiğimiz 30 yıllık dönemde bir dizi düzenleme yapmışlardır. Bu çalışmalar, faiz oranları tavanlarının, sermaye kontrollerinin, zorunlu rezerv

karşılıklarının ve hükümetlerin finansal piyasalara olan müdahalelerini azaltmasını içermektedir. Genel anlamda bakıldığı zaman ülkelerde yapılan finansal liberalizasyon çalışmaları, aşağıdaki 5 kalem altında özetlenebilmektedir:

- Faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması (deregülasyon),
- Zorunlu rezerv karşılıklarının azaltılması ya da kaldırılması,
- Bankacılık sektöründe yeni banka girişi önündeki engellerin kaldırılması,
- Hükümet müdahalelerinin azaltılması (özellikle kredi tahsisi üzerinde),
- Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması olarak sıralanabilmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla bankacılık alanında tasarruf miktarının artırılması hedeflenmektedir. Böylece bankaların mevduat faizini serbest olarak belirleme olanağına kavuşturulması amaçlanmaktadır. Mevduat faizinin bankalar tarafından serbestçe belirlenmesi daha fazla mevduat toplamasına olanak tanımaktadır.

Zorunlu rezerv karşılıkların azaltılması, bankaların kredi olarak kullanabileceği mevcut kaynakları artırmaktadır. Finansal liberalizasyonun bir diğer ayağını oluşturan kredi tahsisinde hükümet müdahalelerinin kaldırılması, liberalleşme sonrasında ekonomide yaşanacak kaynak artışının devlet müdahalesi olmaksızın daha verimli projelerde değerlendirilmesi olanağını yaratmaktadır. Bankacılık sistemine girişlerin ve çıkışların serbestleştirilmesi, ülkede bulunan yabancı banka sayısının artırmakta ve böylece çoğalan bankalarla birlikte artan rekabet sayesinde, sektörün daha verimli çalışması sağlanabilmektedir. Son olarak uluslararası sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, uluslararası fonların ülkeye girişi sağlanabilmekte ve dış borçlanma olanakları artırılabilmektedir. Uluslararası portföy hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, sermaye piyasalarında likiditeyi artırmaktadır. Böylece sermaye piyasalarında likiditenin artması, verimlilikteki gelişmeyi teşvik ederek ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektedir. Önemli yabancı bankaların yerel bankacılık sektörlerine girişlerine izin verilmesi, yerel bankacılık sisteminin verimliliğini artırabilmektedir. Yerel bankalara göre daha iyi gelişmiş olan bu yabancı bankalar, verimlilik artışı yaratarak finansal gelişimi teşvik etmektedir. Sonuç olarak finansal liberalizasyon ile uluslararası finansal entegrasyon, yerel finansal piyasaların gelişimine yardımcı olmakla ekonomik büyüme üzerinde önemli katkılarda bulunmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen bu finansal liberalizasyonun faydaları yanında zararları da olduğu bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal alt yapının (regülasyonların, denetimin ve gözetimin) zayıf olması durumunda finansal liberalizasyon banka kırılganlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir[8]. Ayrıca bu çalışmalarda finansal liberalizasyon sonrasında bankacılık sektöründe meydana gelebilecek krizlerin ve etik riskinin varlığı araştırılarak, finansal liberalizasyonun sağlam bir kurumsal alt yapının oluşturulması beklenmeden uygulanması, finansal piyasalarda etik riskini ve krizlerin ihtimalini artırdığı gözlenmiştir. Finansal kırılganlığın en önemli kaynağı olan etik riskinin artması, finansal piyasalarda liberalizasyon sonrasında önemli problemler yaratmaktadır.

1.2.1 Finansal Liberalizasyonun Finansal Kırılganlık Üzerindeki Etkisi

Finansal baskı sisteminde mevduat faiz oranlarına uygulanan tavalar, özellikle bankaların yüksek riskli müşterilere kredi vermesini engellemekteydi. Fakat finansal liberalizasyon sonrasında faiz oranları tavanlarının kaldırılması, bankalara daha önce finanse edemediği riskli projelere (riskier ventures) yatırım yapabilme fırsatını yaratmıştır. Böylece bankalar, yüksek riskli yatırımlardan yüksek getiri elde edebilme imkanına kavuşmuştur. Fakat faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması sonucunda piyasalar tarafından belirlenen faiz oranları, daha önce sıkı bir şekilde kontrol edilen dönemlere kıyasla daha fazla değişken olabilmektedir. Bankaların kısa vadeli pasifleri uzun vadeli aktiflere dönüştürmesi nedeniyle finansal liberalizasyon sonrasında faiz oranlarında yüksek dalgalanmalar yaşanması, bankaların faiz oranı riskini artırmaktadır. Sonuç olarak bankalar, faiz oranı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte daha riskli projelere yatırım yapabilme fırsatlarına kavuşmuştur.

Bankalarda aşırı risk alınması, gelecek dönemlerde problemler yaşamasına neden olabilmektedir. Ayrıca tasarrufların korunması için mevduat sigortası sisteminin bulunması, etik riskini olduğundan daha fazla artırmaktadır. Temelde mevduat faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların ve sisteme girişleri engelleyen bariyerlerin kaldırılması rekabet artışına neden olmaktadır. Bankalar arasında rekabetin artmasıyla monopolistik kazançların kaybolması, bir bankanın yükümlülüklerini yerine

[8] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), a.g.k.,sayfa 1.

getirememesi durumunda bankacılık lisansını kaybetme maliyetinin azaltmakta ve riskli kredi portföylerinin seçilmesi eğilimlerini artmaktadır[9]. Bu tür zararlı eğilimler, etkin bir düzenleme, denetim ve gözetim ile kontrol altına alınmaması durumunda aşırı risk alma eğilimleri, finansal kırılganlığın en güçlü kaynağı olan etik riskini artırmaktadır. Tüm bu düşünceler ışığında, diğer koşullar değişmediği durumda (ceteris paribus), liberalleşmiş finansal sistemlerde bankaların yükümlülüklerini yerine getirememe riski ile sistemik bankacılık krizleri riski, etik riskinin artmasından dolayı yükselmektedir[10]. Böylece aşağıdaki tabloda finansal liberalizasyon uygulamalarının sonuçları ve finansal kırılganlık üzerindeki etkileri kısaca özetlenmektedir.

Tablo 1.1 Finansal liberalizasyon Çalışmalarının Finansal Piyasalardaki Sonuçları ve Finansal Kırılganlık Üzerindeki Etkisi

Finansal Liberalizasyon Çalışmaları	Sonuçları	Finansal Kırılganlık Üzerindeki Etkisi
1. Faiz oranları tavanlarının kaldırılması.	Bankaların piyasadan toplayabileceği mevduat miktarı artmaktadır. (Kaynak Artışı)	Tavanların kalkması ile bankalar yüksek riskli projelere yatırım yapabilme olanağına kavuşmaktadır. Böylece piyasalarda spekülatif finansman artabilmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu kredilerin geri dönmemesi bankalarda problem yaratabilir.
2. Rezerv zorunluluklarının kaldırılması.	Bankalarda mevcut kredilendirilebilecek kaynakları artırmaktadır. (Kaynak Artışı)	Kredilerin spekülatif amaçlı yatırımlara yönlendirilmesi sistemde etik riskini artırabilmektedir.
3. Sisteme giriş ve çıkışların serbestleşmesi.	Özellikle bankacılık sektöründe rekabeti artırmaktadır. Dışardan gelen bankaların gelmesi yerel bankaların daha verimli çalışmaları için zorlayabilir. (Rekabet – Verimlilik Artışı)	Rekabetin artması ile yurtiçi piyasalarda bulunan bankaların monopolistik kazançları erimekte ve bu bankaların imtiyaz değerlerini azaltabilmektedir. Bu durumda piyasalardaki etik riskini artırabilmektedir.
4. Devlet müdahalelerinin azaltılması.	Özellikle kredi tahsisinde devlet müdahalelerinin azaltılması kredi tahsisinin etkinliğini artırmaktadır.	Fakat devletin açık yada örtülü bir şekilde mevduat sigortası sistemi gibi garantileri vermesi, bankaların daha riskli yatırımlara yönelmesine sebep olamaktadır. Bu durumda sistemde etik riskini artırabilir.
5. Uluslararası Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi.	Uluslararası piyasalardan yabancı para cinsinden borçlanma olanaklarını artırabilmekte ve risk çeşitlendirmesine yardımcı olabilmektedir. (Kaynak Artışı)	Döviz cinsinden borçlanmak ve yurtiçi piyasadaki kredi müşterilerine yabancı para cinsinden kredi açmak, piyasalarda döviz kuru riskini artırmaktadır.

[9] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), a.g.k., sayfa 11.
[10] DEMİRGÜNÇ-KUNT, Asli, DETRAGİACHE, Enrica (1998a), a.g.k., sayfa 12.

1.2.2 Finansal Liberalizasyonun Banka Kırılganlığı Üzerine Etkisi

Bankalar ülkelerde finansal istikrarın[11] sağlanmasında önemli bir rol oynamakla birlikte, özellikle fon transferlerinin ve ödemelerin gerçekleştirilmesinde merkezi bir pozisyona sahiptir. Böylece finansal liberalizasyonun bankalar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler, tüm ekonomiyi etkileyebilmektedir. Finansal liberalizasyon kapsamında finansal sistemler içerisinde yapılan bazı düzenlemelerin bankacılık aktiviteleri üzerindeki etkilerinin ortaya konması ve dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda literatürde yapılan birçok bilimsel çalışmada, finansal liberalizasyonun banka kırılganlığını artırabileceği saptanmıştır.

1.2.2.1 Bankacılık Sektörü Özellikleri

Bankalar (mevduat kurumları), fon talep eden kesime fonları kanalize eden, yatırım fırsatları yaratan ve finansal sistem ile ekonominin etkinliğini sağlamasında önemli roller üstlenmiş kurumlar olarak kabul edilmektedir[12]. Böylece bankalar, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanmasında ön koşul olarak görülen kıt kaynaklarının artırılmasında ve bu kaynakların etkin bir şekilde tahsisi konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Bilindiği üzere bankalar, likiditesi düşük aktiflere sahiptir. Bu aktifler genellikle vadesiz veya kısa vadeli pasiflerle finanse edilmektedir. Böylece bankalar, vade transformasyonu gerçekleştirerek finansal sistemlerde önemli bir görev üstlenmektedir. Fakat bankalar bu görevi icra ederken kasalarında genellikle pek fazla nakit tutmamaktadırlar. Çünkü ellerinde ne kadar fazla nakit tutarlarsa o ölçüde faiz gelirinden vazgeçmiş olmaktadır. Bu şartlar altında piyasada herhangi bir paniğin oluşması, mevduat sahiplerinin bankalara hücum etmesine neden olmaktadır. Bankaların bu talepleri karşılamak için likiditesi düşük aktiflerini satmak durumunda kalmakta ve bu bankaların zarar etmesine yol açmaktadır. Böyle bir panik durumunda birçok bankanın zor duruma düşmesi, parasal sistemde aksamalara ve üretimde

---

[11] Finansal sistemi oluşturan anahtar kurumların ve piyasaların istikrarıdır. Bu konu dördüncü bölümde ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

[12] ULUDAĞ, İlhan, ARICA, Erişah, "***Finansal Hizmetler Ekonomisi***", *Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.*, Temmuz 1999, İstanbul, sayfa 200.

daralmaya sebep olabilmektedir[13]. Bankalarda kısa vadeli pasiflerin uzun vadeli aktiflerle finanse edilmesi sonucunda ortaya çıkan vade uyumsuzluğu, bankaya yönelik piyasa algılamalarındaki değişimlere bağlı olarak, bankayı likidite riski ile yüz yüze getirebilmektedir. Böylece hükümetler, belirli dönemlerde açık yada örtülü mevduat sigortası gibi bazı garantiler vererek bu tür panikleri yatıştırmaya ve bankaların zor bir duruma düşmesini engellemeye çalışmaktadır. Hükümetlerin vermiş olduğu bu garantilerle mudilerin mevduatları garanti altına alınmakta ve böylece piyasada oluşabilecek herhangi bir panik durumu ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Bankacılık sektöründe asimetrik enformasyonun bulunması bazı problemlere neden olabilmektedir. Asimetrik enformasyon, finansal piyasalarda hem bankaları hem de mevduat sahiplerini etkileyen iki probleme neden olmaktadır. Bu problemler, ters seçim ve etik riskidir. Öncelikle bankalar, kredi kararları ve proje finansmanı gibi konularla ilgili olarak ortaya çıkan eksik veya hatalı bilgiden (imperfect information) dolayı belirsizlikle uğraşmak durumundadır. Ters seçim problemi, bankaların kredi müşterileri hakkında eksik bilgiye sahip olmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bankaların piyasada artan eksik ve hatalı bilgiden dolayı vermiş olduğu kredi kararlarında yanılması, zarar etmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte asimetrik enformasyon bankacılık sektöründe etik riski problemleri de yaratmaktadır. Bankaların kredi verdiği müşterilerinin aşırı riskli yatırımlara yönelmesi, bankalarda batık kredilerin artmasına neden olmaktadır.

Bunun dışında, asimetrik enformasyonun mevduat sahiplerine yönelikte bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Örneğin mevduat sahipleri, bankaların aktif kalitesi ve gerçek güvenirliliği açısından yetersiz bilgiye sahip olmaları, yanlış banka seçmelerine neden olmaktadır. Bankacılık sektöründe mevduat sigortası sisteminin bulunması, mevduat sahiplerinin banka seçimi konusunda bilgi edinme isteklerini azaltmaktadır. Bu durum bankalara daha fazla mevduat faizi önermeleri ile piyasadan daha fazla mevduat çekebilme olanağını vermektedir. Daha fazla faiz önererek daha fazla mevduat toplayan bankalar, söz verdiği faizi ödeyebilmek için daha yüksek getirili ve riskli projelere yatırım yapmak zorunda kalmaktadır. Aşırı risk almak, etik riskini daha fazla artırmaktadır. Böylece etik riski ve ters seçim gibi asimetrik enformasyon

[13] DİAMOND, Douglas W., DYBVİG, Philip H., "***Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity***", Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Vol.24, No. 1, Winter 2000, pp. 14-23, sayfa 15.

problemlerinin artması sonucunda finansal piyasaların verimli yatırımların finansmanı için gereken aracılık işlevini yerine getirmesi engellenmektedir.

Hükümetler, mevduat sahiplerinin tasarruflarının korunması ve sistemin sağlığının devam ettirilmesi amacıyla mevduat sigortası sistemi gibi açık ya da örtülü güvenceler verebilmektedir. Mevduat sigortası, tüm mevduat sahiplerine söz verilen getirilerin ödenmesini garanti altına almaktadır[14]. Böylece mevduat sahipleri herhangi bir kriz döneminde tasarruflarının güvence altında olduğunu hissetmeleriyle sistemde oluşabilecek banka paniklerinin önüne geçilebilmekte ve bankaların likidite riskine maruz kalması önlenebilmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde hükümetler tarafından mevduat sigortası sistemi uygulanarak bankalara yönelik hücumlar yatıştırılmakta ve bankaların ödeme güçlüğü içerisine girmeleri engellenmektedir. Fakat hükümetler tarafından mevduat sigortası sistemlerinin uygulanması, bir taraftan finansal sistemin istikrarlı bir şekilde devamlılığını sağlarken, diğer taraftan bankaları aşırı risk almaya teşvik etmektedir. Bankaların mevduat sigortası sistemini bu şekilde algılamaları, daha riskli projelere yatırım yapmalarına neden olmakta ve bu durum piyasadaki etik riskini artırmaktadır. Bankaların aşırı riskli projelere yatırım yapmalarında etkili olan düşünce, bu projelerin başarıya ulaşması durumunda daha fazla kar edecekleri, fakat bu yatırımların başarısızlığa uğraması durumunda ise tüm kaybı hükümetlerin karşılamak durumunda kalacağıdır. Bankacılık sektöründe bu düşüncenin yaygılaşması etik riskinin şiddetini ve bankacılık sektörünün kırılganlığını artırmaktadır.

1.2.2.2 Banka Kırılganlığını Etkileyen Faktörler

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, 1980'li yıllarda kaydedilen ekonomik büyümenin sona ermesi ve günümüze kadar yaşanan bankacılık krizleri, bu ülkelerde gerçekleştirilen finansal liberalizasyon ile özdeşleştirilmektedir. Oysa bu ülkelerin bankacılık sistemlerinde ortaya çıkan problemlerin, bu ülkelerdeki değişik ekonomik ve yasal ortamlarda oluştuğu gözlenmektedir. Fakat burada ortak olan nokta, birçok ülkelerde bankacılık sistemlerinde yaşanan problemlerin veya sağlıksız yapının nedeni, hızlı bir değişim içerisine girilmesidir. Ülkelerde yaşanan hızlı değişime bankacılık sektörlerinin ayak uyduracak şekilde hazırlanması beklenmeden finansal liberalleşme çabaları içerisine girilmesi, finansal piyasalarda kırılganlığı artırabilmektedir. Finansal

[14] DİAMOND, Douglas W., DYBVİG, Philip H., a.g.k., sayfa 18.

liberalizasyonun bankacılık sektörü kırılganlığı üzerindeki etkisi aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Spekülatif finansman miktarını artırması (aşırı risk alma olanaklarının artması),
- Faiz oranlarında ki değişim,
- Zorunlu rezerv karşılıklarının kaldırılması,
- Bankacılık sistemine giriş ve çıkışların serbestleştirmesi,
- Uluslararası piyasalardan borçlanmak olanaklarını artırılması,
- Ülkelerdeki zayıf kurumsal alt yapının varlığıdır.

i. Spekülatif Finansman: Daha önce belirtildiği gibi gelişmekte olan ülkelerde finansal liberalizasyon ile fon miktarının artırılmasını amaçlamaktadır. Ülkelerde kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılmasıyla artırılan fonlar, hem verimli hem de spekülatif amaçlı yatırımlarda yer bulabilmektedir. Verimli yatırımlarda kullanılması ülke ekonomisi üzerinde pozitif etkiler yaratırken, spekülatif amaçlı kullanılması istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Yükselen ekonomiler, finansal liberalizasyon sonrasında parasal ve bankacılık krizlerinin her ikisine de sistematik olarak daha kolay kapılabilmektedirler[15]. Genel olarak bakıldığı zaman her iki kriz tipinde ortak olan nokta, bankalarda liberalizasyon sonrasında spekülatif amaçlı finansman miktarının önemli derecelerde artmasıdır.

Tamamen veya kısmen sermaye hesapları liberalizasyonu (capital account liberalization), kısa ve uzun dönemli sermaye girişini ve doğrudan yabancı yatırımları artırmaktadır. Finansal liberalizasyon sonucunda ülkeye yönelik fon akışının hızlanması, yatırımlar için gerekli olan fon miktarını artırmaktadır. Bununla birlikte bankalar, uluslararası piyasalara büyük ölçüde erişim sağlamasıyla hem daha kolay mevduat toplayabilmekte hem de daha kolay borçlanabilmektedir. Böylece bankaların daha verimli bir şekilde piyasadaki görevlerini icra etmeleri ve artan kaynakların yatırımlara sağlıklı bir şekilde aktarmaları, finansal liberalizasyon sonrasında finansal istikrarın sağlanmasına önemli bir rol oynamaktadır.

Finansal liberalizasyonun ülke ekonomilerinde yaratığı pozitif etkiler yanında özellikle finansal liberalizasyon sonrasında uygulanan düzenlemeler, piyasalarda gereğinden fazla olumlu (optimistik) beklenti yaratabilmektedir. Aşırı olumlu

[15] WELLER, Christian E., "***Financial Crisis After Financial Liberalization: Exceptional Circumstances or Structural Weakness?***", *ZEI Working Paper B15*, 1999, sayfa 1.

beklentiler, yatırımcıları yüksek riskli yatırımlara yönelmesine neden olabilmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, finansal deregülasyonların kısa dönemde ekonomik kazançları artırması olumlu beklentileri ateşlemektedir, fakat bu durum eninde sonunda liberalleşmiş ekonominin para ve bankacılık sektörlerinin istikrarını bozacak koşulları yaratmaktadır[16]. Yerel finansal piyasaların daha fazla dışa açılmasından dolayı, kredi miktarı daha önce kısıtlamaların bulunduğu bankacılık sektörlerinde artmakta ve piyasalarda artan reel faiz oranları daha fazla kar taahhüt etmektedir. Yükselen reel faizlerle birlikte genişleyen reel ve finansal sektörlerde dışarıdan daha fazla fon elde etme olanağı artmaktadır. Daha fazla sermaye girişi, ülkede reel paranın değer artışına neden olmaktadır.

Özetle burada iki düşünceden hareket ediliyor. Birincisi sürekli değer artışının sermaye çekmeye yardımcı olmasıdır. İkincisi ise deregülasyonunu tamamlanmış finansal piyasaların ekonomik kazanç sağlamasıdır. Böylece hem paradaki değer artışı hem de aktif piyasalardaki fonların çoğalması, spekülatif finansmanı artırabilmektedir. Bu durum ileriki dönemlerde bankalarda bulunan batık kredilerin miktarının artmasına ve bankacılık sektörünün istikrarının bozulmasına neden olabilmektedir. Özellikle döviz oranlarındaki değerlenme, ticareti kötüleştirerek reel sektörü yaralayabilmektedir. Liberalizasyon sonrasında ülke içerisinde artan kaynakların sermaye piyasasında bulunan kısa vadeli aktiflerde yer bulması, amaçlanan likidite fazlasının reel yatırımlara kaymasını engellemektedir. Bu durumda her ne kadar finans sektörünün genişlemesine yardımcıda olsa, reel ekonomide bir durgunluk yaratmaktadır. Liberalleşmiş ekonomilerde reel ve finans sektörleri arasındaki farkın bu şekilde açılması, finansmanın spekülatif yapısını artırmaktadır. Spekülatif finansman miktarının artmasıyla, bankalardan kredi alanların geriye ödeyememe riskini (default risk) yükselmektedir. Geri ödeyememe riskinin artması, finansal liberalizasyonun doğasından gelen faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu risk, liberalizasyon sonrasında finansal sektörün genişleme sürecinde reel sektörün yavaşlamaya başlamasıyla, değerlenmiş paradan dolayı yabancı para cinsinden borçlanmanın artmasıyla ve son olarak, ülkedeki para otoriteleri tarafından yerel para üzerindeki tutumlarını değiştirip sıkılaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu tutum, reel sektörün yavaşlamasına neden olmakta ve yurtiçi kredi müşterilerinin aldıkları kredileri geriye ödemelerini zorlaştırmaktadır.

[16] WELLER, Christian E., a.g.k, sayfa 3.

Bankalar tarafından verilen kredilerin geriye dönmemesi, kısa dönemli fonların geri çekilmesi riskini artırmaktadır. Uzun dönemli projelerin finansmanında kullanılan kısa dönemli fonların çekilmesi, kredi piyasalarında (credit crunch) problemlerle neden olmaktadır. Bu durum bankaları verdikleri kredileri geri çağırmaları için zorlamakta ve böylece yatırımlar tehlikeye düşmektedir. Halbuki geniş ölçekli sermaye girişleri paranın aşırı değerlenmesine yardımcı olurken, aynı zamanda spekülatif yatırımlarda patlama yaratabilmektedir. Ulusal paranın değerlenmesi, ekonominin gelecekteki performansına yönelik olumlu beklentileri artırarak uluslararası piyasalardan sermaye çekmeye yardımcı olmakta ve aynı zamanda ekonomik yavaşlamayı da beraberinde getirmektedir. Fakat değerlenmenin devam etmesi ekonomide dengeleri bozarak devalüasyon ihtimalini artırmaktadır. Bu değerlenmenin süreklilik arz etmesi, ihracat fiyatlarını artmasına ve reel sektörün yavaşlamasına neden olmaktadır. Böylece paradaki değerlenmenin devam etmesi, ülkeden sermaye kaçışlarına sebep olmaktadır. Ülkedeki para otoriteleri, büyük çapta sermaye kaçışını engellemek için sahip oldukları resmi rezervleri harcamak suretiyle paradaki değerlenmeyi sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durum rezervlerin azalmasına ve reel sektörün yavaşlamasına neden olmakta ve devalüasyon riskini artırmaktadır. İçsel ve dışsal deregülasyonların uygulanması sonucunda bankacılık sektöründe kredilerin geri dönmemesi, vade, döviz oranı ve faiz oranları risklerini ve böylece bankacılık sektöründe kırılganlığı artırabilmektedir. Bankacılık sektöründe kırılganlığın artması, gelecekte bankacılık krizleri riskini artırmaktadır. Sonuç olarak finansal liberalizasyon sonrasında büyük ölçüde finansal açıklık ile deregülasyonu tamamlanmış çevre, olumlu beklentileri artırarak spekülatif finansmanı çoğaltacak dinamik bir ortam yaratmaktadır.

ii. Faiz Oranlarındaki Değişim: 1970'li yıllara kadar birçok finansal piyasa negatif reel faiz oranları uygulamalarıyla ağır bir şekilde düzenlenmekteydi. Bu nedenden dolayı küçük firmalar veya bireyler fon ihtiyacını pahalı yada istikrarsız formal olmayan kredi piyasalarından sağlamaktaydı. 1970'lerden sonra ve 1980'lerde başlayan finansal reformlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde reel faiz oranlarının artmasına neden olmuştur. Finansal liberalizasyonla faiz oranları üzerindeki tavanların kaldırılması sonucunda bankalar, yüksek riskli kredi müşterilerine fon aktarma olanaklarına kavuşmuştur. Fakat bankaların yüksek riskli projeleri fonlaması sonucunda portföylerinin riskini artırmaktadır. Bankaların riski artan portföylerini yurtiçi piyasalarda çeşitlendirmesi, ekonomide oluşabilecek şoklardan daha fazla

etkilenmelerine neden olmaktadır. Liberalleşmiş bir finansal sistem içerisinde nominal faiz oranları, liberalizasyon yapılmamış sisteme nazaran daha oynak olmaktadır[17]. Faiz oranlarında dalgalanmalar genellikle bankalarda problemlere neden olmaktadır. Liberalizasyon sonrasında artan faiz oranları, borç alanların yatırım kararlarını etkilemekte ve bankaların kredilendirme sürecindeki risklerini artırmaktadır. Yüksek faiz oranları, yatırımlardan elde edilecek getiri oranlarını azaltmaktadır[18]. Yatırımcıların faiz oranlarının yükselmesinden dolayı riskli projeleri daha fazla tercih edebilmekte, fakat bu durum yatırımcıların başarı şansını azaltmaktadır.

Bununla birlikte finansal liberalizasyon, bankaların aşırı risk alma olanaklarını artırabilmektedir. Bankaların mevduat faizini istediği şekilde belirleyerek piyasalardan daha fazla mevduat toplayabilmesi, bankaların fonlama maliyeti artmakta ve daha fazla riskli projelere yatırım yapmaları için onları teşvik etmektedir. Ayrıca yüksek faiz oranları, arbitraj olanakları yaratarak bankaların yabancı para cinsinden borçlanmasına ve bunları yerel para cinsinden aktiflere yatırmasına sebep olmaktadır. Fakat bu durum bankalarda yüksek döviz oranı riskine neden olmaktadır. Son olarak hükümet tarafından mevduat sigortası sistemi gibi örtülü yada açık bazı garantilerin verilmesi, etik riskini artırarak bankaları daha fazla risk almaları için teşvik etmektedir. Ülkedeki kurumsal alt yapının zayıf olması ve düzenleyici ve denetleyici kurumların etkin bir şekilde çalışmaması, bankacılık sektöründe etik riskinin anlaşılması ve önlenmesi konusunda zorluklar yaratmaktadır. Aşırı şekilde risk almalar, daha ileriki dönemlerde batık kredilerin miktarını artırmakta ve bu durum bankaları daha fazla kırılgan hale getirmektedir. Mevduat sigortasının varlığı, bankaların yüksek riskli projelere yatırım yapma isteğini artırmaktadır. Çünkü yatırımın başarılı olması durumunda bankalar kazanırken, başarısız olma durumunda tüm zarar hükümetler tarafından karşılanmaktadır. Etik riskinin artması, bankacılık krizlerinin oluşma ihtimalini artırmaktadır. Birçok bankacılık krizi, finansal deregülasyonlardan sonra ortaya çıkmakta ve bu durumda reel faiz oranlarının bankacılık krizlerinin başlangıcında neden normal zamanlardan yaklaşık yüzde 1 oranında daha yüksek olduğunu açıklamaktadır[19].

---

[17] BİSAT, Amer, "***Financial Liberalization – Lessons in Paradox***", *Presentation at the Mediterranean Development Forum*, Cario, 6 Mayıs 2000, sayfa 7.

[18] PEHLİVAN, Hatice, "***Financial Liberalization and Bank Lending Behavior in Turkey***", International Institute for Advance Studies, Cambiridge, Massachusetts, sayfa 4.

[19] KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., "***The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems***", *Board of Governors of the Federal Reserve System International finance Discussion Papers No: 544*, March 1996, sayfa 14.

iii. Zorunlu rezerv karşılıklarının kaldırılması: Finansal liberalizasyonun bir diğer uygulamasında bankalarda zorunlu rezerv karşılıklarının kaldırılmasıdır. Bu uygulama, bankacılık riskleri üzerinde direkt bir etkiye sahip olmaktadır. Bankacılıkta zorunlu rezerv karşılıklarının ayrılması, genellikle finansal aracılıkta bir vergi olarak değerlendirilmekte ve bu vergi, bankacılık sektörünün karlılığını ve riske karşı davranışlarını etkilemektedir. Zorunlu rezerv karşılık oranı, direkt olarak bankaların kredi olarak kullanabileceği fon miktarını belirlemektedir. Karşılıklar konusundaki önemli olan nokta, bankaların riske karşı tavırlarıdır. Eğer banka riskten kaçan bir tavır sergiliyorsa, rezerv karşılıklarının kaldırılması herhangi bir risk yaratmamaktadır. Fakat bunun tam tersi durumda ise, rezerv karşılılarının kaldırılması bankalarda fon artışına sebep olmakta ve ortaya çıkan fon fazlası riskli yatırımlarda değerlendirilmesi, bankaların riskini artırmaktadır. Bu varsayımla ortaya konan düşünce, daha önceki bölümlerde faiz oranları deregülasyonu ile bankaların portföylerinin riskinin ve sektörde aşırı risk alma olanaklarının artması varsayımı ile örtüşmekte ve bankalarda aşırı risk alma olanaklarının artması, banka kırılganlığını artırmaktadır.

iv. Bankacılık sistemine giriş ve çıkışların önündeki engellerin kaldırılması: Finansal liberalizasyonun maliyetleri olduğu kadar çeşitli kazanımları da bulunmaktadır. Bu kazanımlarından biri de yabancı bankaların sisteme girişine izin verilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yabancıların bankacılık sektörüne girişleri, rekabeti ve finansal ürünlerin ve servilerin verimliliği artırmaktadır. Bu kazanımlar, en fazla banka müşterilerine yarar sağlamaktadır. Bankacılık sektöründe rekabetin artması, bankacılık ürünlerinin ve servislerinin fiyatlarının düşmesine ve yeni enstrümanların ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bankacılık servislerinin verimliliğinin artması, kaynakların doğru şekilde tahsisine ve ekonomide riskin daha iyi bir şekilde yönetilmesine yardımcı olmakta ve bu durum daha verimli ve rekabetçi bir ekonomi yaratmaktadır. Levine (1996) ortaya koyduğu şekliyle, yabancı bankalar:

- yurtiçi finansal piyasada, banka rekabetini artırarak ve daha modern bankacılık tekniklerinin ve teknolojilerinin uygulanmasına yardımcı olmakla birlikte, finansal servislerin kalitesini ve kullanılabilirliklerini artırabilmekte,
- banka denetiminin ve yasal düzenin temelinde gelişmenin teşvik edilmesine hizmet edebilmekte ve

- ülkelerin uluslararası sermayeye erişimini geliştirebilmektedir[20].

Yabancı banka girişi, banka müşterileri için pozitif bir refah etkisi yaratmakta ve yurtiçi bankacılık sektörünün işleyişini geliştirmektedir. Yabancı banka girişine yönelik sınırlamaların kaldırılması sonucunda yurtiçinde bulunan bankaların karlarında bir azalma olmasına rağmen, yerel ekonominin bütününde pozitif bir refah etkisi yaratmaktadır. Yabancı bankalarının girişi sonucunda ortaya çıkan potansiyel kazanımlar, kaynakların daha iyi bir şekilde tahsis edilmesi ve sektörde verimliliğin artmasıdır. Yeni banka girişi aynı zamanda yerel bankaların operasyonlarının geliştirilmesine yardımcı olabilmekte ve yerel projelerin yabancı sermayeden yararlanılmasına aracılık edebilmektedir. Temelde yabancı bankaların en önemli katkılarından birisi, yerel bankacılık sektöründe daha rekabetçi bir ortam yaratmasıdır. Yabancı bankaların yurtiçindeki payının artması, yerel bankaları daha verimli çalışmaları için zorlamaktadır. Böylece yabancı bankaların yerel bankacılık sektörü içerisindeki payının yüksek olması, yerel bankaların karlılığını ve maliyetlerini azaltmaktadır. Sonuç olarak yabancı bankalar, yurtiçi bankacılık piyasasının işleyişinin gelişimine ve mevduat sahipleri açısından pozitif refah etkisi oluşumuna yardımcı olmaktadır.

Finansal liberalizasyon, kabaca faiz oranları üzerindeki kontrollerin, bankaların aktif seçimine yönelik kısıtlamaların ve zorunlu karşılıklarının kaldırılmasını içermekte ve finansal sektörlerin önemli ölçüde risklerini artırmaktadır. Genellikle finansal liberalizasyonu izleyen şiddetli rekabet, bankaların karlarını azaltmakta ve aynı zamanda imtiyaz değerlerini eritmektedir. İmtiyaz değerlerinin azalması bankaların iyi kredi yapmaya yönelik isteklerini azaltmaktadır. Bankacılık sisteminde aşırı risk alımları, etik riskinin artmasına neden olmaktadır.

Bankalarda İmtiyaz Değerinin Hesaplanması: İmtiyaz değeri, bankaların gelecekten beklediği kazanç akımlarının bugünkü değerini göstermekte ve kurumların risk almaya yönelik isteklerini azaltıcı yönde etki yaratarak, denetleyici ve gözetleyici otoritelerin işlerini kolaylaştırmaktadır. İmtiyaz değeri, bankalarda aşırı risk almaya yönelik dürtüleri azaltmaktadır. Bunun nedeni ise, yüksek imtiyaz değerine sahip bankaların riskli yönetim stratejileri sonucunda yükümlülüklerini yerine getiremeyecek

[20] CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Asli, HUİZİNGA, Harry, "***How does entry affect the domestic banking market?***", *The World Bank*, mayıs 1998, sayfa 2.

duruma gelmeleriyle kaybedecekleri çok şeyin olmasıdır. Yüksek imtiyaz değerlerine sahip olan bankalar, daha düşük değere sahip bankalara nazaran daha fazla sermaye tutma ve daha az riskli aktiflere sahip olma eğilimindedirler.

İmtiyaz değeri, genel anlamda sürekli kar eden bir firmanın gelecekte kazanmayı beklediği karların bugünkü değerini göstermektedir. Fakat rekabetçi bir ortamda firmalar sürekli olarak kar elde edemeyebilmektedir. Çünkü yüksek oranda rekabet fiyatların maliyetler düzeyine kadar inmesine neden olabilmektedir.

Bankacılıkta imtiyaz değeri, iki şekilde artırılabilmektedir. Birinci yöntem bankacılık sektöründe rekabeti engelleyen kısıtlamaların uygulanmasıyla bankaların karları artırılabilmektedir. Bu tür kısıtlamalar özellikle piyasalara yeni kuruluşların girişlerinin engellenmesiyle mevcut bankaların karlılıklarının devamı sağlanmaktadır. Bankacılıkta coğrafik genişlemeye yönelik limitlerin kullanılması, bankacılık sektöründe rekabeti sınırlamakta ve böylece bankalar imtiyaz değerlerini artırmak için büyük bir fırsat yakalamaktadır. Bu tür uygulamalar Amerika Birleşik Devleti eyaletleri arasında uygulanmıştır. Fakat günümüzde bu tür uygulamalarla yaratılabilecek imtiyaz değeri kaynağı önemini yitirmiştir.

İkincisi ise, bankalar imtiyaz değerlerini kendi müşterileriyle olan ilişkilerinden artırabilmektedir. Örneğin bir banka şubeleri ile arasındaki iletişimi en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi, rekabetin artığı bir ortamda bu bir avantaj sağlayarak özellikle müşterilerinin istediği en uygun bankacılık servisini herhangi bir şubesinde en iyi şekilde sağlayabilmektedir. Gerçekte de coğrafik genişlemeye yönelik bariyerlerin kaldırılmasıyla bankacılık sektörlerinde rekabet artmış ve bu durum birçok bankanın imtiyaz değerini azaltmıştır. Fakat, rekabetin azalttığı imtiyaz değerleri birçok banka müşterisiyle olan ilişkiden artırılabilmektedir. Bankaların müşterileriyle kurdukları uzun dönemli ilişkiler, bu müşterileri hakkında kredi riskleri ve karakteristikleri hakkında özel bilgi edinmelerini sağlamaktadır. Bu tür ilişkiler bankalardaki kredi maliyetlerini düşürmekte ve kredilendirmeyi daha kazançlı bir hale getirmektedir. Kredilendirme ilişkileri hala günümüzde önemli bir imtiyaz değeri kaynağıdır.

İmtiyaz değeri oluşturmakta başarılı olan bankalar, bu karlılığın devam ettirilmesi için yollar aramaktadırlar. İmtiyaz değeri yüksek olan bankalar düşük

olanlara nazaran daha güvenli operasyonlar içerisine girme eğilimi göstermektedir. Örneğin imtiyaz değeri yüksek olan bir banka yasaların koyduğu minimum sermaye rasyosu üzerinde sermaye tutmaya, yüksek riskli kredi müşterilerine karşı risklerini sınırlamaya ve iyi bir şekilde çeşitlendirilmiş bir kredi portföyüne sahip olmakta daha fazla istekli olmaktadır. Bunun yanı sıra, türev enstrümanlarını kullanarak faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanacak kayıplarını da azaltabilmektedir. Bu tip stratejiler bankaların yükümlülüklerini yerine getirememe (insolvency) durumuna düşüp imtiyaz değerlerini kaybetme riskini minimize etmektedir.

Bankacılıkta imtiyaz değeri çok önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bu değer, mevduat sigortası sistemi ile ilgili etik riskinin yatıştırılmasına yardımcı olmaktadır. Her ne kadar mevduat sigortası gibi garantiler bankacılık sisteminin güvenirliliğinin ve sağlamlılığının devam ettirilmesine yardımcı olmasına rağmen, bu tip garantiler mevduat sahiplerini oluşacak kayıplardan yalıtarak sistemde etik riski problemini yaratmaktadır. Böylece imtiyaz değeri bankaların daha güvenli çalışmaları ve daha az riskli işlere girmeleri için teşvik etmekte ve böylece etik riskinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.

İmtiyaz değeri, firmanın piyasa değerinden yerine koyma maliyetinin (replacement cost) çıkarılmasıyla bulunmakta, buradaki yerine koyma maliyeti firmanın bugün tekrardan kurulması için (rebuilding) gerekli maliyettir[21]:

İmtiyaz Değeri (FV) = Piyasa Değeri – Yerine Koyma Maliyeti

Piyasa değeri ile yerine koyma maliyeti arasındaki fark ne kadar fazla ise imtiyaz değeri de o kadar büyük olmaktadır. Ne yazık ki piyasa değeri ve yerine koyma maliyeti direkt olarak hesaplanamamaktadır. Bu nedenden dolayı bir bankanın aktiflerinin ortalama piyasa değeri, özsermayesinin piyasa değeri ile (hisse senetlerinin fiyatlarının hisse senedi sayısına çarpımı) sahip olduğu pasiflerin toplanması ile bulunmaktadır. Eğer bir banka, bir aktifi kitap değerinden yüksek bir fiyata satın alıyorsa, satın alma fiyatı ile kitap değeri arasındaki fark satın alanın hanesine

[21] DEMSETZ, Rebecca S., SAİNDENBERG, Marc R., STRAHAN, Philip E., "***Banks with Something to Lose: The Disciplinary Role of Franchise Value***", *Federal Reserv Bank of New York Economic Policy Review*, Ekim 1996, sayfa 6.

"*goodwill*" olarak kaydedilmektedir. Bu fark, imtiyaz değerinin hesaplanmasında bir bileşeni teşkil etmekte ve bankanın yerine koyma maliyetini aktiflerinin defter değerinden goodwill'in çıkarılmasıyla elde edilen değerle değiştirilmektedir. Böylece imtiyaz değeri:

$$FV = E + L - (A - Goodwill)$$

olarak hesaplanmaktadır. FV bankanın imtiyaz değerini, E özsermayesinin piyasa değerini, L pasiflerinin defter değerini ve son olarak A ise aktiflerinin defter değerini göstermektedir. Formülün her iki tarafının aktiflere bölümüyle de :

$$\frac{FV}{(A-goodwill)} = \frac{E+L-(A-goodwill)}{(A-goodwill)}$$

serbest-ölçek hesabı (scale-free measure) bulunmuş olmaktadır. Bu formüle 1 eklenip basitleştirilmesi ile de bize Tobin'nin Q'sü olarak bilinen Q formülünü vermektedir:

$$Q = \frac{E+L}{(A-goodwill)}$$

Q rasyosu, birçok farklı büyüklükteki bankalar arasında karşılaştırma yapılmasına izin vermektedir. Örneğin X bankasının aktiflerinin piyasa değeri (E+L ile hesaplanmaktadır) 520 milyon dolar ve bu aktiflerin yerine koyma maliyeti de (A-goodwill olarak hesaplanmaktadır) 500 milyon dolar olduğunu farz edilirse, imtiyaz değeri 20 milyon dolara (yerine koyma maliyetinin yüzde 4'üne) eşit olmaktadır. Böylece Q değeri 1.04 olarak bulunmaktadır. Birde imtiyaz değeri yine 20 milyon dolar olan Y bankasının yerine koyma maliyeti ise 1 milyar dolar olsun, Q değeri 1.02'ye ve imtiyaz değeri yerine koyma maliyetinin yalnızca yüzde 2'ye eşit olmaktadır. Böylece birinci örnekte X bankasının Q'sü 1.04 de eşit olmakta ve imtiyaz değeri yerine koyma maliyetinin yüzde 4'ünü karşılamaktadır. Buna karşın ikinci örnekteki ise Y bankasının sadece yüzde 2'sini karşılamaktadır. X bankasının Q değeri daha yüksek olması Y bankasına göre operasyonlarında daha dikkatli davranması için onu daha fazla teşvik etmektedir.

Sonuç olarak imtiyaz değeri, bir bankanın risk almaya yönelik isteklerini frenlemektedir. Böylece bankanın kar yaratmaya yönelik kabiliyetinin var olması sahip olduğu yüksek imtiyaz değerini sürdürmek için daha dikkatli davranmasına neden olacaktır. Bu nedenden dolayı bankacılık sektöründe imtiyaz değerinin disipline edici rolü büyük olmakta ve bankaların riskli davranışlarını azaltmaktadır. Yüksek imtiyaz değerine sahip olan bankalar, daha fazla sermaye tutmakta, daha az portföy riski taşımakta ve daha az riskli krediler vermektedir. Sonuç olarak imtiyaz değeri ile bankalardaki riskli davranışlar arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yapılan bilimsel çalışmalarla[22], imtiyaz değeri ile sistematik risk arasında ve aynı şekilde imtiyaz değeri ile sistematik olmayan risk arasında negatif ilişkiler bulunmuştur.

Böylece yukarıda yapılan açıklamalar ışığında finansal liberalizasyon, yurtiçi bankalarının monopolistik güçlerini azaltarak uzun dönemde karlılıklarını düşürmektedir. Bankaların karlılığının düşmesi onları riskli davranışlara itmektedir. Uzun dönemli karların düşmesi her ne kadar monopolistik kazançların azalmasıyla ilişkili olsa dahi, bu durum bankaların gelecekteki karlarını azalttığı için imtiyaz değerini düşük gösterecektir. Bankacılık sektöründe rekabetin artması bankaların monopolistik kazançlarının azalmasına neden olmakta ve yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda bankacılık lisansını kaybetme maliyetini azaltmaktadır. Bu durum bankalar tarafından riskli kredi portföylerinin daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu tür zararlı eğilimlerin etkin bir düzenleme, denetim ve gözetim ile kontrol altına alınmaması, artmış risk alma eğilimlerinin banka kırılganlığının en güçlü kaynağı olan etik riskini şiddetlendirmekte ve gelecekte bu durum bankacılık krizleri olasılığını artırmaktadır. Böylece finansal liberalizasyon sonrasında bankaların imtiyaz değerleri azalabilmektedir. Bundan dolayı düşük imtiyaz değeriyle ilgili olarak etik riskinin şiddetinin artması, bankacılık sektörü kırılganlığını artıran kaynaklardan birini oluşturmaktadır[23].

v. Uluslararası piyasalardan borçlanma olanaklarının artırılması: Finansal liberalizasyonla birlikte ülkelerde finansal açıklığının artması, tipik olarak yurtiçinde bulunan bankalara ve finansal kurumlara çeşitlendirme konusunda büyük fırsatlar sunmakta ve bu fırsatlar daha verimli ve daha düşük riskli portföylerin yaratılmasına

[22] DEMSETZ, Rebecca S., SAİNDENBERG, Marc R., STRAHAN, Philip E., a.g.k. sayfa 11.
[23] AİZENMAN, Jashua, "***Financial Opening: Evidence and Policy Options***", *NBER Working Paper 8900*, Nisan 2002, sayfa 6.

olanak tanımaktadır. Fakat bu durum, her ne kadar kuruluşlara yatırım yapmaları için çeşitli aktifler sunsa dahi, dışa açıklık daha fazla risklere maruz kalmalarına yol açmaktadır. Yeni piyasa koşullarında işlem yapmaya yönelik uzmanlık eksikliği, etkili düzenlemelerin bulunmaması ve bilgi asimetrisinden dolayı meydana gelen etik riski problemleri bankaların risklerini artırmaktadır. Buna karşın finansal liberalizasyon, finansal sistemlerin işleyişlerinin geliştirilmesinde büyük bir rol oynamakta, liberalleşme sonrasında ülkedeki mevcut fonların miktarı artırmakta ve ülkeler arasında risk çeşitlendirmesi yapılmasına yardımcı olmaktadır. Böylece ülkelerde finansal liberalizasyon sonrasında şeffaflığın ve hesap verebilirliğin artığı gözlenebilmekte ve finansal piyasalarda likidite problemlerini yatıştırarak ters seçim ve etik riskini azaltabilmektedir.

Finansal liberalizasyon uygulamalarının bir bölümünü de sermaye hesaplarının açılması oluşturmaktadır. Finansal liberalizasyonu savunanların, sermaye hesaplarının liberalizasyonundan beklentileri:

- yatırımcılara risk çeşitlendirmesi konusunda büyük fırsatlar sunması ve sadece yurtiçi düzenlemelerden daha etkin bir sigortaya ulaşabilmelerine izin vermesi,
- daha iyi tüketim yolları sağlayarak tüketicilerin refahını artırması,
- dünyanın en iyi üretken yatırım fırsatlarına dünya tasarruflarının yardımıyla kaynakların daha verimli bir şekilde tahsisinin gerçekleştirilmesi,
- yurtiçi tasarrufların tamamlayıcısı olarak, tasarruf oranlarında keskin bir artış yaratmadan yatırımları çoğaltması ve ekonomik büyümeyi desteklemesi ve,
- kredi değerli firmalar ve küçük ve orta teşebbüsler için sermayenin maliyetini düşürmesidir[24].

Böylece sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla liberalleşmiş bir ülkeye uluslararası sermaye piyasalarından kaynak akışı artmaktadır. Bu kaynakların verimli ve doğru yerlerde değerlendirilmesi ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir. Dışa açıklığın artması ile birlikte ülkelerde bulunan

[24] DEMETRİADES, Panicos O., FATTOUH, Bassam, SHİELDS, Kalvinder, "***Financial Liberalization and the Evolution of Banking and Financial Risks: the Case of South Korea***", University od Liecester, January 2001, sayfa 3.

finansal kuruluşlar, uluslararası sermaye piyasalarından borçlanma ve daha iyi risk çeşitlendirmesi olanaklarına kavuşmaktadır. Ayrıca buradaki deliller göstermektedir ki sermaye hesaplarının açılması, sadece ülkelerde belirli bir ekonomik gelişim sağlanması sonrasında ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir[25].

Buna karşın sermaye hesapları liberalizasyonu (capital account liberalization) yakın zamanda meydana gelen Asya krizlerinden de anlaşıldığı gibi, bankacılık sektörlerinin kırılganlığını ve risklerini artırabilmektedir. Özellikle sermaye girişlerinin zayıf yönetimlerin ve bankacılık sistemlerinin mevcut olduğu ülkelerde önemli derecelerde artış göstermesi, negatif sonuçlar yaratabilmektedir. Sermaye girişlerinin bankacılık sistemi aracılığı ile gerçekleştirilmesi, bankaların kredi yapabilecekleri kaynakları artırmaktadır. Bu durumda ülkelerde etkin bir denetim ve gözetim mekanizmasının bulunmaması, ileriki dönemlerde bankacılık sektöründe kredi patlaması (lending boom) yaratabilmektedir. Ayrıca yerel bankalara, hükümetler tarafından örtülü yada açık bazı garantilerin verilmesi ve bankaların batması durumunda tasfiyelerinin gerçekleştirileceğinin bilinmesi, bankacılık sektöründe aşırı olumlu beklentiler yaratabilmektedir. Teşebbüsler ve firmalar yada daha doğru bir tabirle kredi müşterilerinin, bankaların durumları ile ilgili sinyalleri değerlendirmelerinde yeterli bir bilgiye sahip olmamaları, bu kuruluşlar iyi olarak değerlendirilmelerine ve yatırımlarını aşırı olumlu beklentilere göre yapmalarına neden olmaktadır. Sonuçta istekli olarak fonları yatırımlarını finanse etmek için almakta ve böylece gelecekte bir kredi patlamasının tohumları atılmış olmaktadır. Bu durum literatürde ***aşırı borçlanma sendromu*** olarak adlandırılmaktadır.

Sermaye girişleri ile tetiklenmiş bir kredi patlamasının istenmeyen sonuçlarından biriside, bankaların aktifleri ile pasifleri arasındaki vade uyumsuzluğunu daha kötü bir hale getirmesidir. Bunun nedeni ise birçok sermaye girişinin kısa vadeli ve yabancı para cinsinden olması ve bununla birlikte bankaların uzun dönemli ve yerel para cinsinden kredilendirme yapması, bankalar hem vade uyumsuzluğuna hem de döviz kuru riskine maruz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca denetlenmeyen sermaye hareketleri, riskli projelerde ve spekülatif aktivitelerde yer bulabilmektedir. Bu şekilde ülke içerisinde artan kaynakların yüksek riskli yatırımlarda yer bulması, bankaların portföylerinin riskinin ve bankacılık sektöründe kırılganlığının artmasına neden

[25] AİZENMAN, Jashua, a.g.k. sayfa 8.

olmaktadır. Bankacılık sektörünün kırılganlığının en önemli kaynaklarından biriside bankaların yurtdışından borçlanmaları sonucunda yabancı para cinsinden borç miktarlarının artmasıdır. Bu borç miktarının artması, bankaları daha fazla döviz oranı riski ile karşı karşıya getirmektedir. Bunun dışında ülkelerin kısa dönemli sermaye hareketlerine daha fazla açılması kırılganlıklarını artmaktadır.

vi. Ülkelerdeki kurumsal altyapı zayıflığı: Finansal liberalizasyon ile birlikte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke dış dünyaya olan finansal açıklıkları artmıştır. Literatürde yapılan birçok bilimsel çalışma ile ülkelerin finansal sistemlerinin dışa açılmalarının riskli olduğu ortaya konmaktadır. Buna karşın daha önce belirtildiği gibi finansal baskı sistemi altında bankalar yetersiz bilançolara sahip olma eğiliminde olmaktadırlar. Finansal baskı sistemi altında dış dünyadan soyutlanmış rekabet ortamı ve kötü şekilde denetlenen ve gözetlenen bankalar üzerlerinde daha verimli çalışmaları için gerekli baskıyı hissetmemektedirler. Böylece bu durum finansal liberalizasyon sonrasında önemli problemler yaratmaktadır. Uzun süre finansal baskı sisteminde korunan bankacılık sektörü, liberalleşme ile birlikte aniden yeni fon kaynaklarına ulaşması, bankaların kırılganlığını artırabilmekte ve uzun süreli finansal krizleri tetikleyebilmektedir. Bunun yanı sıra bankacılık sektöründe liberalizasyon sonrasında rekabeti artması, bankaların gelecekteki karlarını azaltmaktadır. Yukarıda ayrıntılı bir biçimde belirtildiği gibi, bu durum bankaların imtiyaz değerlerini düşürmekte ve iyi kredi (düşük riskli) yapmaya yönelik isteklerini azaltarak bankacılık sektöründe etik riskini daha fazla kötüleştirmektedir. Bu düşünceye dayanarak, sıralama açısından yapılacak standart öneri, ilk olarak yurtiçi finansal kurumların düzeltilmesi ve devlet kuruluşlarının değiştirilmesi, daha sonra ise endüstrinin deregülasyonunun yapılması ve sermaye hesaplarının açılmasıdır[26].

Her şeye rağmen finansal liberalizasyon finansal reformların gerçekleştirilmesinde önemli katkılarda bulunmaktadır. İlk olarak iyi kurulmuş firmalar finansal gelişimi destekleyen reformlara, rekabeti artırdığından dolayı karşı çıkabilmektedirler. Çünkü finansal gelişim, düzenlemelerin ve uygulamaların daha iyi bir şekilde ortaya konmasını beraberinde getirmekte ve yeni gelenlerin sektöre girişine izin vermektedir. Böylece yerel firmaların karları rekabetle birlikte azalmaktadır.

---

[26] KAMİNSKY, Graciela L. SCHMUKLER, Sergio L. (2003), "***Short-Run Pain, Long-Run Gain. The Effects of Financial Liberalization***", a.g.k., sayfa 33.

Mevcut piyasadaki kuruluşların, sermaye kontrollerinin kaldırılmasıyla sermayenin daha cazibeli yerlere kayması sonucunda fon kaynakları azalabilmekte ve bu nedenden dolayı reformlara karşı çıkabilmektedirler. Fakat karşı çıkışlar, dünya çapındaki ticaretin ve sermaye hareketlerinin çokluğundan dolayı zayıf kalmaktadır. Yurtiçindeki büyük ve bilindik firmalar, finansal liberalizasyonu desteklemesi suretiyle uluslararası sermaye piyasalarına serbestçe erişimi ve yabancı sermayelerden yararlanma olanaklarına kavuşmaktadırlar. Böylece finansal liberalizasyon, eski korunan ve etkin şekilde çalışmayan finansal sektörlerin yıkılmasına yönelik çalışmaları başlatmaktadır.

İkinci olarak, finansal liberalizasyon ve yükselen ekonomiler ile uluslararası finansal piyasalar arasında artan entegrasyon, yurtiçi finansal sektörlerin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırımcılar yurtiçinde bulunan yatırımcılara nazaran daha iyi yeteneklerle ve bilgilerle donatılmış olabilmektedir. Böylece yabancılar yerel yatırımcılara göre kurumları daha iyi izleyebilmektedirler. Yabancı yatırımcıların yerel sistemlere girişi, yurtiçi piyasalarında olumlu etkiler yaratabilmektedir. Bununla birlikte liberalizasyon, firmaların gelişmiş sermaye piyasalarına erişimine izin vermektedir. Yabancı hisse senedi piyasalarında listelenen firmalar, üstün nitelikli yasal sistemler içerisinde işlem görmekte ve yüksek düzeyde standartlara sahip olmaktadır. Bu şekilde firmaların iyi şekilde düzenlenen ve yüksek düzeyde standartlara sahip yabancı hisse senedi piyasalarına kote olmaları, bu firmaların gelişimine destek olmaktadır.

Üçüncü olarak, dünya piyasaları ile entegrasyon güçlükleri yenme yeteneğine sahip bir finansal sistemin oluşumuna yardımcı olmaktadır. Sermaye piyasaları, yurtiçi finansal piyasaların denetlenmesine, piyasa disiplinlerini sıkı bir şekilde uygulanmasına, şeffaflığın ve bilginin yayılmasının artmasına ve hükümetlerin finansal sistemlerinin iyi bir şekilde denetlendiğini ve düzenlendiğini garanti altına alan koşulların sağlanmasına destek olmaktadır[27].

Genel olarak bir ülkedeki düzenleyici kurumlar, finansal aracıların ve organize menkul kıymet piyasalarının etkin bir şekilde düzenlenmesini ve gözetlenmesini, kontratların ve regülasyonların en iyi şekilde uygulanmasını sağlayan bir mekanizmaya sahip olmaktadır. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, bankacılık ve finansal krizler daha çok liberalleşmiş ve zayıf kurumsal alt yapıya sahip ülkelerde

[27] KAMİNSKY, Graciela L. Ve SCHMUKLER, Sergio L., a.g.k., sayfa 34.

oluşmaktadır. Kurumsal alt yapının güçlü olması, finansal liberalizasyonun bankacılık sektörünü kötü bir şekilde etkilemesini engellemektedir. Güçlü bir kurumsal alt yapı, yasalara karşı saygının ve yozlaşmanın az olduğu, kontrat uygulamalarının en iyi şekilde yürütüldüğü ve basiretli bir düzenlemenin ve gözetimin yapıldığı ortamı içermektedir. Böylece kurumsal alt yapının zayıf olduğu ülkelerde finansal liberalizasyon sonrasında bankacılık sektöründe etik riskinin ve kırılganlığın artığı gözlenmektedir. Bu durum daha ileriki dönemlerde bankacılık ve finansal krizlerinin olasılığını artırabilmektedir. Çünkü liberalleşme ile birlikte finansal sistemlerde bulunan birçok kısıtlamanın kaldırılması, bankaların aşırı kredilendirme ve risk alma eğilimlerini artırabilmektedir. Bu durum gelecekte batık kredilerin miktarını yükselmesine neden olmaktadır. Bankalarda bu tür eğilimlerin devam etmesi, banka kırılganlığını artıran en önemli unsur olan etik riskinin şiddetini artırmaktadır. Bankacılık sektöründe bu tür davranışların önüne geçilmesi ve finansal liberalizasyonun kötü etkilerinin bertaraf edilmesi için etkin bir düzenleme, denetim ve gözetimin yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda bankaların kötü sonuçlar yaratan eğilimlerinin engelleyen önlemlerin alınması gerekmektedir. Örneğin bankalarda aşırı risk almaya yönelik isteklerini azaltan sermaye yeterliliği rasyosunun uygulanması, bankaların aşırı risk almaları soncunda kayıplarını azaltmaktadır. Bu tür uygulamalarla bankaların riske karşı daha tedbirli davranmalarını teşvik etmektedir. Böylece etkin bir düzenleyici ve denetleyici kurumsal çevrenin oluşturulması finansal liberalizasyonun kötü etkilerinin azaltılmasında büyük rol oynamaktadır.

1.3 FİNANSAL LİBERALİZASYON VE BANKACILIKTA ETİK RİSKİ

Bankalarda etik riski, finansal liberalizasyon sonucunda bankacılık sektöründe rekabetin artmasından, piyasada birçok kısıtlamanın kaldırılmasından ve kurumsal alt yapının zayıflığından dolayı ortaya çıkabilmektedir. Özellikle liberalizasyon sonrasında sektörde yabancı banka sayısının artması, zaman içerisinde rekabeti artırmakta ve yurtiçi bankaların tutumlu veya tedbirli davranışlarını bozabilmektedir. Tutarlı davranışların bozulmasını engellemek amacıyla düzenleyici otoriteler tarafından uygulanan sermaye düzenlemeleri, bankaların risk almaya yönelik eğilimlerini azaltabilmektedir. Fakat rekabetin artması ile bankaların imtiyaz değerlerinin erimesi, bankaları daha fazla riske girmeleri için isteklerini artırmaktadır.

Basiretli regülasyonlar (prudential regulations), bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek problemlerin ve risklerin azaltılmasını amaçlamaktadır. Geçtiğimiz on yıllık dönemde, basiretli regülasyonlar alanında birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki işlemlerin sayısının ve karmaşıklığının artması, bankalarda risk yönetimlerinin izlenmesi önemini artırmıştır. İkinci olarak, finansal piyasalarda finansal liberalizasyon uygulamaları hayata geçirilerek faiz oranları deregüle edilmiş ve bankaları aktif seçimi üzerindeki sınırlamalarda kaldırılmıştır. Üçüncü olarak, sermaye düzenlemeleri üzerine daha fazla önem tesis edilerek, basel anlaşmalarının BIS standartları kullanılmaya başlanmıştır[28].

Finansal liberalizasyonunun yarattığı aşırı risk alma eğilimleri, ülkelerde bankacılık krizlerini oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Bankaların yüksek getirili ve riskli portföyleri tercih etmeleri, etik riskini artırmaktadır. Böylece bankaların operasyonlarında başarısız olmaları mevduat sahiplerinin ve bankaya sigorta olanların kayıplarını artırmaktadır. Bu durum mevduat sigortası sisteminin, mevduat sahiplerinin bankayı izlemeye yönelik isteklerini azaltması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bankacılık alanında yapılan düzenlemeler bankaları daha tutarlı yatırım yapmaları için zorlaması risk almaya yönelik dürtülerini frenlemektedir. Böylece basiretli olarak tanımlayabileceğimiz bu tür düzenlemelerin uygulanması sonucunda bankaların daha tutarlı yatırım yapmaları, bankacılık sektöründe etik riskini azaltabilmektedir. Bu tür düzenlemelerle oluşturulan denetim ve gözetim mekanizması büyük bir önem taşımaktadır. İyi bir denetim ve gözetim mekanizmasına sahip bankacılık sektörlerinde kurumsal alt yapının sağlam olması, sistemin işleyişi açısından önemlidir. Kurumsal alt yapının sağlamlığı, bankaların finansal liberalizasyon sonrasında yüksek riskli projelere yatırım yapmak suretiyle piyasadaki spekülatif amaçlı finansman miktarının artırmasında büyük bir engel teşkil etmektedir.

Etik riskinin engellenmesinde denetimin ve gözetimin önemi yanında, düzenlemelerle bankalara getirilmiş sermaye yeterliliği rasyosu özellikle etik riskinin azaltılmasında çok önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bankaların kendi kaynaklarına yatırım yapmaları sağlanarak riskli davranışlarda bulunmaları engellenmektedir. Sonuç

---

[28] HELLMANN, Thomas F., MURDOCK, Kevin C., STİGLİTZ, Joseph E., "***Liberalization, Moral Hazard in Banking, and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?***", *Amerikan Economic Review,* sayfa 2.

olarak finansal liberalizasyon etik riskini artırabilecek ortamı yaratabilmektedir. Yani liberalizasyon ve etik riski arasında teorik açıdan açık bir ilişkinin varlığından söz edilebilinmektedir. Genellikle liberalizasyon uygulamalarıyla, finansal piyasalarda rekabetin artırılması hedeflenmektedir. Bu durum mevduatların bankalar arası elastisitesini artırmaktadır. Bu bankalar arası elastisitenin artması piyasa çalma dürtüsünü de artırmakta ve bu ise liberalizasyon ve finansal kriz arasındaki ilişkiyi yaratmaktadır[29]. Mevduat faiz oranlarının serbestçe belirlenmesi, bankalara piyasada sahip oldukları payı artırmak için büyük bir fırsat tanımaktadır. Bankalar daha fazla mevduat faizi önererek piyasadan daha fazla mevduat toplayabilmektedirler.

Finansal liberalizasyon bankacılık sektöründe rekabetin şiddetini artırmakta ve aynı zamanda bankalara yatırım kararlarında ve faiz oranlarının belirlenmesinde büyük bir özgürlük tanımaktadır. Bunun sonucunda bankalar yüksek riskli projelere yatırım yapabilmektedirler. Bu durum bankacılık alanında etik riskini artırmaktadır. Bunun dışında bankacılık sektörüne girişleri engelleyen bariyerlerin kaldırılması, rekabeti artırarak hem mevduat sahiplerinin hem de ekonominin tümünde pozitif refah etkisi yaratmaktadır. Fakat yurtiçinde bankalar arası rekabetin artmasıyla monopolistik kazançların azalması, bankaların imtiyaz değerlerinin erimesine neden olmaktadır. Böylece imtiyaz değeri azalan bankalar, karlarını artırmak için yüksek riskli projelere yatırım yapmak isteyeceklerdir. Sonuçta bankaların yüksek riskli projelere yatırım yapması kredi portföylerinin riskini artırmaktadır. Bu durum, bankacılık sektöründe etik riskini ve banka kırılganlığını artırmasına neden olmaktadır. Banka kırılganlığının ve etik riskinin artması, bankacılık krizlerinin oluşma ihtimalini artırmaktadır. Uluslararası finansal liberalizasyon sonrasında ülkelerin finansal açıklığının ve aynı zamanda uluslararası piyasalarından borçlanma olanaklarının artması, yurtiçi bankalarını hem dış şoklara hem de döviz oranı riskine karşı daha fazla maruz kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak liberalizasyon sonrasında bankalara sağlanan bu olanakların, iyi bir şekilde düzenlenmesi ve ayrıca etkin bir denetim ve gözetim yapılmaması, bankacılık sektöründe etik riski problemlerini artırmaktadır. Zayıf kurumsal alt yapının bulunması, liberalizasyon sonrasında bankacılık krizlerinin oluşması ihtimalini bir o kadar daha fazla artırmaktadır.

---

[29] HELLMANN, Thomas F., MURDOCK, Kevin C., STİGLİTZ, Joseph E., a.g.k., sayfa 5.

1.4. TÜRKİYE'DE FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ

1980'lerden bu yana, küreselleşme süreci, bölgesel pazarların birbiriyle olan bağlarını güçlendirmek ve uluslararası sisteme entegre olmak için önemli adımlar attıklarına tanık olunmuştur[30]. Bu nedenden dolayı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kendi finansal piyasalarını liberalleştirmek için gerekli ekonomik politikaları hayata geçirmişlerdir. 1980 yılından önce Türkiye, içine dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi stratejisi izliyordu ve finansal sistemi de yetersizdi. 1980 yapısal reform programıyla birlikte kalkınma stratejisi, bu içine dönük, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu sistemden dışa dönük ve piyasa odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçmiştir. Türkiye'deki finansal liberalizasyon süreci, döviz kuru politikasının değişimi, faiz oranlarındaki devlet müdahalelerinin kaldırılması, sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ve bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

i. Döviz Kuru Rejiminin Değiştirilmesi: Türkiye'de finansal liberalizasyon sürecinde ilk adım, döviz kuru rejiminde yapılan değişiklikle atılmıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan istikrar programıyla daha esnek bir döviz kuru politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu dönem öncesinde sabit döviz kuru rejimi kullanılıyordu ve Türk lirası değerindeki değişimler hükümet tarafından değişen ekonomik koşullara göre ayarlanıyordu. Bu dönemle birlikte yeni döviz kuru rejimine geçilmesiyle Türk lirasının diğer paralar karşısındaki değeri önemli ölçüde düşürülmüştür. Mayıs 1981 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası günlük kur ayarlamalarına başlamıştır[31]. 1982 yılı sonunda ise ticari bankaların döviz pozisyonu bulundurmalarına izin verilmiştir. Bu düzenlemenin amacı yurt dışından ve paralel piyasalardan bankacılık sistemine döviz girişini artırmak ve sermaye kaçışını engellemektir. Bununla birlikte döviz kuru rejimi 7 Temmuz 1984 tarihinde büyük ölçüde liberalleştirilmiştir (30 sayılı Kararname). Son olarak 29 Haziran 1985 tarihi itibariyle bankaların ticari, ticari olmayan ve bankalararası işlemleri için kendi kurlarını belirlemelerine izin verilmiştir.

ii. Faiz Oranlarının Liberalizasyonu (Deregülasyon): Ocak 1980 öncesi dönemde hükümet mevduat ve kredi faiz oranlarını doğrudan kontrol ediyordu. Ancak 1970'li yılların sonlarında hızla artan enflasyon nedeniyle reel faiz oranlarının eksiye

[30] TCMB, "***Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri***", Mayıs 2002, sayfa 10.
[31] TCMB, a.g.k., sayfa 11.

dönmesi, fonların bankalardan çekilmesine neden olmuştur. Bu nedenden dolayı Ocak 1980'de kredi ve mevduat faiz oranlarına konan tavan değerleri kaldırılmıştır. Faiz oranlarındaki liberalleşme ile tasarrufların finansal sisteme tekrardan çekilmesi ve böylece finansal sistemin derinleşmesi amaçlanmıştır. Ne var ki belli başlı büyük bankalar aralarında bir "centilmenlik anlaşması" imzalayarak faiz oranlarındaki artışı engellemek için ortak bir faiz oranı belirleme kararı almışlardır[32]. Bu antlaşma sonucunda 1982 yılında birtakım küçük banka ve komisyoncu batmıştır. Böylece Aralık 1983 tarihinde Merkez Bankasına mevduat faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir. Merkez bankası 1987 yılında belirli bir üst sınıra kadar bankaların kendi faiz oranlarını belirlemelerine izni vermiştir. Son olarak 12 Ekim 1988 tarihinde faiz oranları serbest bırakılmıştır.

iii. Sermaye Hareketlerinin Liberalleştirilmesi: Türkiye'de sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 1980'lerde yürütülen ekonomik ve finansal reformlarla bağlantılı olarak başlatılmış ve 1989 yılında tamamlanmıştır[33]. 1980 yılından önce sermaye hareketleri döviz işlemlerine ilişkin düzenlemelerle kontrol ediliyordu. Liberalizasyon süreci 1980 yılında 28 ve 30 numaralı Kararnamelerle başlatılmıştır. 11 Ağustos 1989 tarihinde yayınlanan 32 numaralı Kararname ile sermaye hareketleri tamamen liberalleştirilmiş ve konvertibiliteye yönelik önemli adımlar atılmıştır.

iv. Bankacılık Sektörüne İlişkin Reformlar ve Düzenlemeler: Bilindiği üzere Türk finansal sistem içerisinde bankacılık sektörü çok önemli bir rol oynamaktadır. 1980 yılında başlayan finansal liberalizasyon sürecinin bankacılık sektörüne yansıması, bir dizi kurumsal ve yasal reformların başlatılması olmuştur. Bankacılık sektöründeki reformların amacı bankalar arasındaki rekabetin artırılması suretiyle finansal sistemin sağlamlığının ve etkinliğinin artırılmasıdır. 1983 yılında Bankalar Kanunu'nda yapılan değişiklikle Merkez Bankası bünyesinde Tasarruf Mevduat Sigortası Fonu (TMSF) kurulmuştur. TMSF'nin kuruluş amacı, bankacılık alanında meydana gelen iflaslar sonucunda sarsılan kamu güveninin yeniden sağlanması ve mevduat sahiplerinin bankacılık krizlerinin etkilerinden korunmasıdır. Bu kapsamda her mevduat hesabı için sigorta olarak belli bir nominal üst sınır belirlenmiştir. 1980 yılından sonra iki Bankalar Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan birincisi 2 Mayıs 1985'te ve ikincisi de 18

[32] TCMB, a.g.k., sayfa 13
[33] TCMB, a.g.k., sayfa 16.

Haziran 1999'te yürürlüğe girmiştir. Ocak 1987 tarihi itibariyle bankaların bağımsız dış denetimden geçmiş raporlarını Merkez Bankasına sunmaları zorunlu hale getirilmiştir. Ekim 1989'da bankaların aktiflerindeki risklere karşılık yeterli miktarda sermaye bulundurduklarını garantilemek amacıyla BIS kriterinde belirtilen sermaye yeterliliği oranlarını tutmaları zorunluluğu getirilmiştir. 5 Nisan 1994 tarihli istikrar programının uygulanmaya başlanmıştır. Fakat aynı yıl içerisinde meydana gelen kriz sonucunda hükümet tüm tasarruf hesapları için tam garanti vermiştir. Tüm mevduat hesaplarına yönelik sigorta kapsamı temmuz 2004 tarihinde 50 milyar TL düzeyine sınırlanmıştır. İkinci olarak yürürlüğe giren Bankalar Kanunu'yla BDDK'nun kurulması yanında denetim mekanizmasıyla ilgili olarak uluslararası standartların uygulanması ve Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyum sağlaması amaçlanmıştır.

Nisan 2001'de yürürlüğe giren yeni kanunda öngörülen değişikliklere göre Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın başlıca görevi fiyat istikrarına ulaşmak ve onu korumak olarak belirlenmiştir[34]. TCMB'nın Hazine ve diğer kamu kuruluşlarına avans vermesi ve kredi açması yasaklanmıştır. Son makroekonomik gelişmelere bakıldığı zaman, geçmişte başarısız istikrar çabaları sonucunda, enflasyonun düşürülmesi ve kamunun mali performansının artırılması için 1998 yılında Yakın İzleme Programını başlatmışlardır. Fakat Ağustos ve Kasım 1999 aylarında yaşanan iki deprem bu programla beklenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte 1999 yılında hükümet, Uluslararası Para Fonu (IMF) rehberliğinde uygulanacak yeni bir program ilan etmiştir. Zaman içerisinde döviz kuru rejiminin sürdürülmesinin imkansız olduğu anlaşılınca, 1999 yılı enflasyonla mücadele programının temelini oluşturan kur çapası rejimi 22 Şubat 2001'de terk edilmiştir. Kasım 2000 – Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan finansal krizler sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Mayıs 2001'de ilan edilmiştir. Bu program kapsamında, finansal piyasalardaki belirsizliği azaltmak, para ve döviz piyasalarında istikrarı sağlamak ve makroekonomik dengelerin kurmak için önlemler alınmaktadır.

[34] TCMB, a.g.k., sayfa 55.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL KRİZLERİN BANKACILIK SEKTÖRÜ İLE İLİŞKİSİ

2.1. GENEL AÇIKLAMA

Finansal krizler, 1980'li ve 1990'lı yıllarda hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde istenmeyen sonuçlar yaratmıştır. Sadece Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmekte olan birçok ülkede de finansal krizler yaşanmıştır. Örneğin 1994 yılında Meksika'da, 1997 yılında Doğu Asya ülkelerinde, 1998 yılında Rusya'da ve son olarak 2000-2001 döneminde Türkiye'de krizler ortaya çıkmıştır. Ülkelerde meydana gelen finansal krizler, sadece refah düzeyinin azalmasına neden olmamış aynı zamanda bu ülkelerde istikrarsızlığa da yol açmıştır. Yeterli ve etkin bir düzenleme ve denetleme alt yapısının bulunması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankacılık ve finansal krizlerin önlenmesinde önemli bir rol oynadığı ve bu krizlerin istenmeyen etkilerini azalttığı daha önceki bölümde belirtilmiştir. Sağlıklı ve istikrarlı bir bankacılık sektöründe, bulunduğu ülkede makroekonomik dalgalanmaların söz konusu olduğu durumlarda dahi, bir bankacılık krizinin oluşma ihtimalinin düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, basiretli düzenleyici ve denetleyici bir kurumsal alt yapının bulunduğu bir ortamda, bankaların risk almaktan kaçındığı gözlenmektedir. Aşırı risk almanın bulunmadığı bankacılık sistemlerinde etik riski problemleri daha az görülmektedir.

1980'li ve 1990'lı yıllarda birçok ülke tarafından uygulanan finansal liberalizasyon çalışmalarıyla piyasa mekanizmasının daha verimli çalışması amaçlanmıştır. Hatta finansal baskı sistemlerinden vazgeçilerek finansal serbestleşmeye gidilmesi, finansal piyasalarda önemli bir canlılık yaratmıştır. Sadece liberalizasyon sonrasında ülkelere akın eden fon miktarına bakılarak, finansal piyasaların ne kadar hareketlendiği görülebilmektedir. Fon miktarının artması, finansal sistemlerinin gelişiminde çok önemli bir rol oynamasına karşın, özellikle kısa dönemli fon girişlerinin ülkelerde problemlere neden olduğu ve ülkelerin kırılganlıklarını artırdığı gözlenmektedir. Finansal piyasaların hassasiyetinin artması, finansal ve bankacılık krizlerinin oluşma ihtimalini artırmaktadır. Örneğin liberalleşmiş bir ülkede, büyük çapta sermaye girişlerinin ve çıkışlarının yaşanması, finansal sistemi olumsuz yönde

etkileyerek makroekonomik dalgalanmayı artırabilmektedir. Buna ilaveten birde ülkelerin finansal açıklıklarının artması, dışarıdan gelebilecek şoklardan daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Tüm bu sonuçlar göstermektedir ki finansal liberalizasyon, bir taraftan finansal gelişimi desteklerken bir taraftan da ülkelerde finansal ve bankacılık krizlerinin oluşma ihtimalini artırmaktadır.

Finansal sistemler, ülke ekonomileri içerisinde çok önemli fonksiyonlara sahiptir. Örneğin bir finansal sistemin en temel fonksiyonlarından birisi, fonların üretken veya verimli yatırım fırsatlarına sahip olmayan ekonomik birimlerden bu fırsatlara sahip olan fakat fon açığı veren ekonomik birimlere doğru akışını sağlamasıdır. Böylece verimli yatırım olanaklarına fon akışının sağlanması, ülkelerde istenilen ekonomik büyümenin yakalanmasında büyük bir rol oynamaktadır. Bilindiği gibi finansal liberalizasyon ile amaçlanan ekonomik büyümenin sağlanmasında, kıt fon kaynaklarının artırılması amaçlanmaktadır. Böylece artırılan bu kaynakların en etkin bir şekilde tahsisinin gerçekleştirilmesinde finansal sistemler aracılık etmektedir.

Bir ülkede finansal sistemin etkin bir şekilde çalışması, ekonominin verimli bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır. Fakat kaynakların tahsisinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde finansal sistemlerin önemli etkisi yanında, finansal sistem içerisinde bulunan aktörlerin de artan fonları doğru projelerde değerlendirmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenden dolayı finansal sistemlerde taraflar arasında yapılan bir antlaşmada veya kontratta mükemmel olmayan asimetrik bilginin bulunması, gelecekte problemler yaratabilmektedir. Böylece finansal sistemlerin etkin bir şekilde çalışmasına engel olabilecek önemli unsurlardan birisi de asimetrik enformasyondur (asymmetric information). Asimetrik enformasyon yukarıda da belirtildiği gibi bir finansal kontratın yapılması durumunda bir grubun diğer gruba nazaran daha az bilgiye sahip olmasıdır. Örneğin borç alan kişinin yatırım yapacağı proje hakkında borç verenden daha fazla bilgiye sahip olması, aldığı borcu verimli olmayan projelerde değerlendirme fırsatını yaratmaktadır. Böylece finansal sistemler içerisinde asimetrik enformasyon iki temel probleme neden olabilmektedir: bunlardan birincisi ters seçim (adverse selection), ikincisi de etik riskidir (moral hazard).

Ters seçim problemi, genellikle taraflar arasında işlemin yapılmasından önce ortaya çıkmaktadır. Örneğin bankalardan kredi talep eden gruplar arasında kötü kredi

riskine sahip kişilerin bulunması, bankalar için ters seçim problemi yaratmaktadır. Yüksek riskli projelere yatırım yapmak isteyen kredi müşterileri, faiz oranının çok yüksek olmasına bakmaksızın krediyi almak istemektedirler. Bunun nedeni ise, bu tür kredi müşterilerinin krediyi geriye ödemekle değil, daha çok yatırım yaptıkları projeden elde edecekleri yüksek getiri ile ilgilenmeleridir. Bu durum bankaların, verdikleri kredilerin geriye dönmeme riskini artırmaktadır. Böylece ters seçim probleminden dolayı kredi veren kuruluşlar, her ne kadar piyasada kötü kredi riskli müşteri yanında iyi kredi riskli müşterilerin de olmasına karşın kredi vermemeye çalışmaktadır. Bu sonuç ilk olarak Akerlof tarafından "limonlar problemi" analizinde ortaya konmuştur. Asimetrik enformasyonun yaratmış olduğu ters seçim probleminin engellenmesinde en etkili yöntem, krediyi veren kuruluşların yüksek faizle kredi vermekten kaçınmalarıdır. Çünkü kredi müşterisi hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olmamaları ters seçim yapma olasılıklarını artırmaktadır. Böylece görüldüğü üzere asimetrik enformasyonun neden olduğu ters seçim problemleri, kredi veren kuruluşlar tarafından çözülmeye çalışılmaktadır. Bu problemin çözülmesinde kredi veren kuruluşlar, verdikleri kredi miktarlarını azaltma yoluna gidebilmektedirler.

Asimetrik enformasyonun yol açtığı ikinci problem olan etik riski, iki taraf arasında işlemin gerçekleştirilmesinden sonra ortaya çıkmaktadır. Bu problem, krediyi alanların krediyi verenler tarafından arzu edilmeyecek aktiviteler içersine girilmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin kredi müşterilerinin yüksek riskli projelere yatırım yapması ve sonucunda başarısız olması, krediyi veren kuruluşları zarara sokmaktadır. Kredi müşterisinin aldığı krediyi yüksek riskli yatırım projelerinde değerlendirmesi, kredinin geriye dönmeme olasılığını artırmaktadır. Böylece etik riski, krediyi alanın yüksek riskli bir projeye yatırım yapmasıyla ortaya çıkmakta ve bu yatırımın başarılı olması durumunda kazanç krediyi alan müşteri elde etmektedir. Başarısızlığı durumunda ise zarar, krediyi veren kuruluş tarafından karşılanmaktadır. Etik riskinin piyasaya hakim olması, kredi veren kuruluşların kredi yapmaya yönelik isteklerini azaltmaktadır.

Böylece yukarıda açıklanan asimetrik enformasyon problemleri bir finansal krizin ne olduğu konusunda bir tanımlama vermektedir:

"Bir finansal kriz, ters seçim ve etik riski problemlerinin çok kötü bir duruma gelmesiyle birlikte finansal piyasalarda meydana gelen bir bozulma olup, bu bozulmadan dolayı finansal piyasalar çok verimli yatırım fırsatlarına sahip kişilere fonlarını verimli bir şekilde aktarmasında yetersiz bir duruma gelmektedir."[35]

Sonuç olarak asimetrik enformasyonun neden olduğu etik riski ve ters seçim problemlerinden dolayı finansal piyasalarının ülke ekonomileri içerisindeki fonksiyonlarını iyi bir şekilde gerçekleştirmeleri engellenmektedir. Bu problemlerin finansal piyasalarda hakim olması durumunda, kredi veren kuruluşlar kredi miktarlarını azaltmakta (kredi tayınlaması) ve bu durum ülke ekonomilerinde bir daralmaya neden olmaktadır.

2.2. FİNANSAL PİYASALARDA BANKALARIN ÖNEMİ

Gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörleri, finansal sistemler içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Bunun nedeni ise, finansal sistemlerde bankacılık kesiminin sermaye piyasalarına göre daha fazla paya sahip olmasıdır. Başka bir değişle gelişmekte olan ülkelerde halen sermaye piyasalarının tam olarak gelişmemesinden dolayı, finansal sistemler içerisinde işlemler daha çok bankalar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (örneğin yatırımların fonlanması gibi). Böylece bankacılık sektöründe yaşanacak herhangi bir problem, finansal sistemin tümünü etkilemektedir. Bilindiği üzere finansal liberalizasyon sonrasında ülke içerisinde bulunan finansal kaynakların arttırılması ve bunların etkin bir şekilde tahsisi amaçlanmaktadır. Böylece kaynakların verimli bir şekilde tahsisi ancak sağlıklı bir finansal sistemle sağlanabilmektedir.

2.2.1. Finansal Piyasaların Yurtiçi Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler incelendiği zaman, finansal sistemlerin farklı yapılara sahip olduğu görülmektedir. Örneğin bazı ülkelerin finansal sistemlerinde bankacılık sektörleri ağırlıklı olurken, başka ülkelerde ise sermaye piyasaları daha önemli bir paya sahip olmaktadır. Şimdiye kadar yapılan birçok bilimsel çalışmada, finansal aracılara yönelik kısıtlamaların kaldırılması ve firmalara daha fazla

[35] MISHKIN, Frederic S., *"Financial Policies And The Prevention Of Financial Crises İn Emerging Countries",NBER working paper 8087,* Ocak 2001, sayfa4.

fon aktarılması, yurtiçi yatırımlarının miktarını pozitif yönde etkilediği ortaya konmaktadır. Böylece finansal gelişimin sistemin her iki ayağında (bankacılık sektöründe ve sermaye piyasasında) geliştirilmesi, finansal aracılık maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.

Ülkelerde yurtiçi yatırımların miktarının artması, ekonomik büyümede önemli bir katkıda bulunmaktadır. Finansal gelişim, reel ekonomik aktivitelerde, işsizlik düzeyinde, üretkenlikte ve uzun dönemli ekonomik büyümede pozitif bir etkiye sahip olmaktadır. Literatürde geleneksel olarak ülkelerin finansal sistemlerinin karşılaştırılması yapılırken, çoğunlukla banka ağırlıklı mı yoksa sermaye piyasası ağırlıklı mı olduğuna bakılmaktadır. Buna göre Almanya ve Japonya gibi ülkelerde bankacılık ağırlıklı finansal sistemler üzerine yapılan araştırmalarda, bankaların firmalardaki paylarına ve yönetimlerdeki rollerine, kredi arzında, fonların etkin bir şekilde tahsisinde, üretkenlikte ve ekonominin performansında banka ile firma arasındaki ilişkilere bakılmaktadır. ABD ve İngiltere gibi sermaye piyasalarının ağırlıklı olduğu sistemler üzerine yapılan çalışmalarda ise, sermaye piyasalarının katılımcıların bilgiye ulaşmasını ve şirket satın alımını ne kadar kolaylaştırdığına ve ekonominin performansında ne kadar etkili olduğuna bakılmaktadır. Böylece yapılan bilimsel çalışmalarla hem bankaların hem de sermaye piyasalarının ekonomi üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Finansal sistemlerin gelişmesi, ülke ekonomileri içerisinde yatırım olanaklarını artırmakta, risk yönetimini kolaylaştırmakta ve ayrıca kaynakların aktarılması maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Yasal sistemlerin borç verenlerin ve yatırımcıların haklarını etkin bir şekilde koruduğu ülkelerde finansal sistemlerin özel sektörlere hizmet sağlamakta çok başarılı olduğu gözlenmektedir. Şimdi bankaların ve sermaye piyasalarının yurtiçi yatırımlarla ilişkilerini irdeleyelim.

i. Bankaların yurtiçi yatırımlarla olan ilişkisi: Bankalar, ülkeler içerisinde yatırımların artmasına birçok yolla etkileyebilmektedir. İlk olarak bankalar bünyelerinde bir tasarruf havuzu oluşturarak, ekonomide yatırıma dönüşebilecek fonların miktarını artırabilmektedir. Finansal aracılar bilgi toplamaktaki ve bunu anlaşılır bir hale getirmekteki kabiliyetleri ile heterojen tasarruf birliklerinden topladıkları fonların maliyetlerini azaltabilmektedir. Böylece bankalar ekonomiye

önemli derecelerde tasarruf kazandırılabilmektedir. İkinci olarak bankalar, likidite riskini azaltarak yatırımları artırabilmektedir. Yatırımlar genellikle uzun dönemli finansmana ihtiyaç duymaktadır. Fakat tasarruf sahipleri kendi aktif portföylerini her zaman daha fazla likit halde tutma eğilimi içerisinde olmalarından dolayı, uzun dönemli borç vermeye yanaşmamaktadırlar. Bankalar, yatırımcılar ile tasarruf sahipleri arasındaki farklı likidite tercihlerini giderebilmekte ve kısa süreli borçlanarak uzun dönemli kredi verebilmektedir.

Bankacılık sistemleri iyi bir şekilde düzenlenmemesi durumunda ülkelerde yatırım projeleri çok fazla yaşam bulamamaktadır. Çünkü bu tür ülkelerde genellikle sermaye veya fon açığı bulunmaktadır. Böylece bankaların gelişimi ile birlikte artan fonların tahsisinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve özel sektörde hem kısa dönemli hem de uzun dönemli yatırımlar arasında sağlıklı bir dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Son olarak bankalar, bilgi toplama yeteneklerinden dolayı daha fazla yabancı yatırımcının tasarruflarını ekonomiye kazandırabilmektedir. Bankaların bu izleme konusundaki yetenekleri, yabancı yatırımcıların yatırım yapmaya yönelik isteklerini pozitif yönde etkilemektedir. Böylece gelişmiş bir bankacılık sistemi, yatırımların miktarını artırmakta ve kaynakların tahsisini daha verimli bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Bunun yanı sıra bankalar, müşterisi olan firmalara özelleştirilmiş finansal ürünler sunabilmektedir. Ayrıca bankalar küçük ve yeni kurulmuş firmalara ve aktif olarak finansal piyasalara ulaşamayan yatırımcılara da fon sağlayabilmektedir. Görüldüğü üzere bankalar her türlü kredi müşterisine özelleştirilmiş servisler sağlayabilmektedir. Böylece bankaların bu tür özelleştirilmiş finansal ürünlerin yaratılmasında çok önemli roller üstlenerek, finansal yeniliklerin yaratılmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu bankaların yarattığı yeni enstrümanların piyasada yaygın olarak kullanılması sonucunda finansal yenilikler yaratılabilmektedir. Sonuç olarak bankalar hem reel sektörde yenilikçi girişimcilerin finanse edilmesiyle hem de yeni enstrümanların oluşumuna katkıda bulunmasıyla finansal piyasalarda yenilikler yaratabilmektedir.

Bankaların yukarıda sıralanan pozitif yanları yanında, eleştirilebilecek bazı sakıncaları ve zayıflıkları da bulunmaktadır. Özellikle bankaların bilgi toplama

kabiliyetlerini sürekli olarak belirli projelere veya olası yatırımlara yöneltilmesi, bu yönde yatırım yapma arzusu içerisinde olan firmalar için maliyetleri azaltmaktadır. Fakat bu durum, bir firmanın yenilikçi aktivitelere girmelerine yönelik isteklerini azaltmaktadır. Bankalara yönelik bir başka eleştiri ise, banka ile firma arasındaki ilişkinin çok yakın olması, kredi piyasasında rekabeti negatif yönde etkileyebileceği yönündedir.

ii. Sermaye piyasalarının yurtiçi yatırımlarla olan ilişkisi: Yapılan birçok bilimsel çalışmayla sermaye piyasaları ile yurtiçi yatırımlar arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ortaya konmaktadır. Literatürde bu ilişki birçok yönüyle irdelenmektedir. İlk olarak sermaye piyasaları yatırımların karlılığı konusunda bilgi sağlamaktadır. İyi bir şekilde teşkilatlanmış sermaye piyasaları yüksek düzeyde yatırımın hayata geçirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca sermaye piyasaları, fonların en karlı projelere yönlendirilmesine yardımcı olmakla yatırımların kalitesini ve sermayenin tahsisini pozitif yönde etkilemektedir. İkinci olarak, sermaye piyasaları sermaye maliyetinin azaltarak yatırımları artırabilmektedir. Sermaye piyasalarının genişlemesi ve derinleşmesi ile birlikte piyasalarda fonların artması, risk paylaşımı fırsatlarını artırmakta ve sermaye maliyeti azalmaktadır. Sermaye piyasası liberalizasyonu sonucunda hayata geçirilen reformlar, piyasanın gelişimini sağlayarak daha fazla yatırımcıyı ülkeye çekebilmektedir. Son olarak sermaye piyasaları, satın almalar (takeover) yolu ile firmalar üzerinde baskı oluşturulması sonucunda yatırımları artırabilmektedir. Bu koşul tabii ki halka açıklık oranının çok yüksek olduğu ülkelerde geçerli olmaktadır.

Sermaye piyasalarının yatırımlar üzerinde pozitif etkileri yanında negatif etkileri de bulunabilmektedir. Örneğin bir piyasada bilgi asimetrisinin bulunması ve piyasa tarafından firma karlılığının değerlendirilmesi yoluyla yatırım kararlarının verilmesi, daha sonraki dönemlerde bir takım problemlere (ters seçim ve etik riski) neden olmaktadır. Sermaye piyasalarının bilgi toplama fonksiyonu, tüm piyasa katılımcılarının bu bilgiye kolayca ulaşabilmesini sağlamaktadır. Fakat kolayca bilgiye ulaşmanın bazen sakıncaları olabilmektedir. Örneğin bu sakıncalardan biri literatürde serbest binici problemi (free rider problem) olarak anılmaktadır. Bu problem, yatırımcıların bilgi edinmeye yönelik ek kaynak ayırmalarının azalmasıyla otaya çıkmaktadır. Temelde bakıldığı zaman bankacılık ağırlıklı sistemlerde bu problemden söz etmek pek mümkün

değildir. Çünkü bankalar, sermaye piyasaları gibi bireysel firmalar ve yatırım projeleri hakkında kamuya bilgi vermemektedirler. Son olarak eleştirilen konulardan birisi de piyasada bilgi asimetrisinin bulunması, firma satın alımları konusunda problem yaratabileceğidir. Çünkü firma içerisindekilerin dışındakilerden firma hakkında daha fazla bilgiye sahip olması, satın alma işleminde fiyat açısından daha fazla fiyat vermesine olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak finansal sistemlerin bankacılık ağırlıklı mı yoksa sermaye piyasası ağırlıklı mı olması konusunda yapılan tartışmalarda bankacılık taraftarları, bankaların piyasa disiplininin sağlanması konusunda daha üstün özelliklere sahip olduğunu ve uzun dönemli yatırımların desteklenmesi ve fonların tahsisindeki etkinliğin artırılmasında önemli katkılarda bulunduğunu düşünmektedirler. Öte yandan sermaye piyasası taraftarları, sermaye piyasalarının likidite riskini azalttığını ve satın alma ya da ele geçirme yoluyla şirket kontrolü sağladığını düşünmektedirler. Her iki kesimdeki finansal gelişim, yatırımlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmaktadır. Finansal derinliğin artması ve reel ekonominin hazır olması durumunda, yatırımlarda önemli derecelerde bir artış yaşanabilmektedir. Böylece hem bankacılık sektörü hem de sermaye piyasası, ikisi birlikte ya da ayrı ayrı yatırımların artmasına yardımcı olabilmektedir. Fakat bilimsel araştırmalarda, bankacılık sektörünün ve sermaye piyasasının birbirini tamamladığı gözlenmektedir. Sonuç olarak ülkeler, politik belirsizliğin azaltılması, kurumsal ya da yasal altyapının güçlendirilmesi, borç verenlerin ve yatırımcıların haklarının iyileştirilmesi sonucunda daha kazançlı bir duruma gelebilmektedirler. Bu durum bankaların ve aynı zamanda sermaye piyasalarının gelişimini kolaylaştıracak ortamı yaratarak, yurtiçi yatırımların artmasını teşvik etmektedir[36].

2.2.2. Bankaların Önemi

Asimetrik enformasyon teorisi, dünyanın tüm ülkelerinde ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemler içerisinde bankaların neden bu kadar önemli olduğunu açıklamaktadır. Çünkü sermaye piyasalarında düşük kalitede firmaların hisse senedi çıkarmak için daha fazla istekli olmaları, ters seçim problemini yaratmaktadır. Bu

---

[36] NDİKUMANA, Leonce, "***Financial Development, Financial Structure, and Domestic Investment: International Evidence***", *University of Massachusetts, Political Economy Research Institute (PERI) Working Paper No:16*, Ocak 2003, sayfa 28.

nedenden dolayı birçok ülkede sermaye piyasaları finansal sistem içerisinde anahtar rol oynayamamaktadır. Sermaye piyasalarında, asimetrik enformasyonun yol açtığı bu probleme çözüm yolu özel ürünlerin ve satış bilgilerinin yaratılmasıdır. Böylece bu tür uygulamalarla sermaye piyasalarında asimetrik enformasyon problemleri azaltılabilmektedir. Fakat yatırımcıların, bilgi için para ödemek istememesi sonucunda çok düşük seviyelerde özel ürünler ve satış bilgisi oluşmaktadır.

Açıkça belirtmek gerekir ki, piyasalarda firmalar hakkında yeterince bilginin bulunması, bu firmaların hisse senedi ihraç ederek fon toplayabilmesini kolaylaştırmaktadır. Fakat bu bilginin özellikle gelişmekte olan ülkelerde eksik veya yetersiz olması, bu ülkelerde neden sadece iyi bilindik büyük firmaların hisse senedi çıkardığını açıklamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları genellikle finansal olmayan firmalar için önemsiz bir dıştan finansman kaynağını teşkil etmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde firmalar hakkında bilgi toplamanın zor olması, sermaye piyasalarının rolü azaltmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde asimetrik enformasyon problemlerini bertaraf edecek bilgi edinimi zor ve pahalı olması, bankaların finansal sistemler içerisinde önemli bir rol oynamasına neden olmaktadır. Bunun nedeni ise bankalar ters seçim ve etik riski problemlerinin azaltılmasına yönelik özelliklerinin bulunmasıdır. Çünkü bankaların krediyi alanı izlemek konusunda iyi bir şekilde teşkilatlanmış olmaları, etik riskinin bertaraf edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bankalar, diğer aracı kuruluşlara göre asimetrik enformasyon problemlerini çözmeye yönelik avantajlara sahiptir. Örneğin bankaların müşterileri ile uzun dönemli ilişki kurmaları, bilgi toplamak açısından onlara bir avantaj sağlamaktadır. Buna ilaveten bankaların kendi kredi müşterilerinin muhasebe kayıtlarını dikkatli bir şekilde takip edebilmesi, müşterilerin izlenmesi konusunda ek bir avantaj sağlamaktadır. Bankalar, etik riskinin azaltılmasında bir başka avantaja daha sahip olmakta ve bireylere göre daha az maliyetle izleme işlemini gerçekleştirebilmektedir. Bir bankanın, vermiş olduğu krediyi istediği zaman kesebilmesi, kredi müşterilerine göz dağı verebilmekte ve risk almalarını engelleyebilmektedir. Bu durumda banka kredi müşterilerinin davranışlarını iyi yönde geliştirebilmekte ve risk almalarını azaltabilmektedir. Bankaların müşterileri hakkında bilgi toplamak ve etik riskini azaltmak konusunda sahip olduğu avantajlar, neden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemleri içerisinde önemli bir rol oynadıklarını açıklamaktadır.

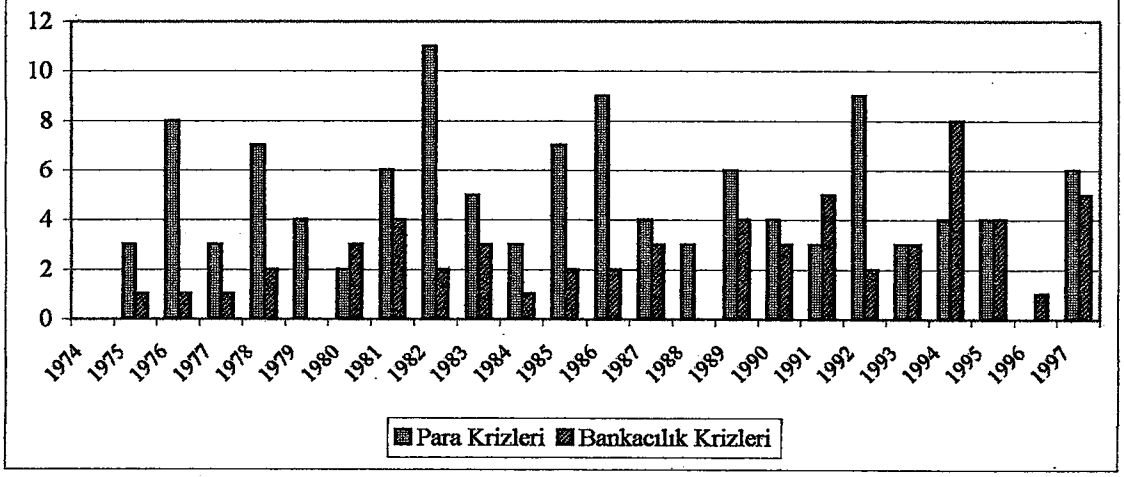
Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde özel firmalar hakkında bilgi edinmenin çok zor olması, bu ülkeler için bankaların finansal sistemler için çok önemli bir konuma getirmektedir. Fakat gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojisinin gün geçtikçe hızlı bir şekilde gelişmesi, bankaların geleneksel aracılık rolünün önemini azaltmakta ve hisse senedi ihracını kolaylaştırmaktadır. Buna karşın günümüzde hala gelişmekte olan ülkelerde bilgi edinimi önünde bariyerlerin bulunması, bankaların finansal sistemler içerisinde baskın olmasına neden olmaktadır. Bunun dışında müşteriler tarafından yaratabilecek etik riski problemi yanında, bankaların yöneticileri tarafından aşırı risk alma eğilimleri etik riski yaratabilmektedir. Daha önceki bölümde finansal liberalizasyon sonrasında bankacılık sektöründe etik riskinin, özellikle kurumsal alt yapısını tamamlayamamış ülkelerde artabileceğini ve bu durumun ileriki dönemlerde bankacılık krizlerine neden olabileceği belirtilmiştir.

2.3. KRİZ TÜRLERİ VE ARALARINDAKİ ETKİLEŞİM

2.3.1. Krizlere Genel Bakış

Gün geçtikçe ulusal ekonomiler, dünya sermaye piyasalarına daha kolay bir şekilde erişim sağlaması, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasını artırmıştır. Fakat bir yandan artan sermaye hareketleriyle birlikte, ulusal ekonomilere akın eden yabancı sermayenin girişlerindeki ve çıkışlarındaki yüksek dalgalanma, ülke ekonomilerini kötü bir şekilde etkilemiştir. Örneğin ülkelerin uluslararası piyasalara olan açıklığının gün geçtikçe artması, bu piyasalardan gelebilecek şoklara daha fazla maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum, hem finansal sistemlerin hem de bankacılık sektörlerinin finansal kırılganlığını artırmaktadır. Finansal kırılganlığın artması, geçici nitelikteki şokların etkisini güçlendirerek sürekli hale getirmekte ve bu durum banka aktiflerinin değeri ile pasiflerinin değeri arasındaki dengeyi bozmaktadır. Bununla birlikte döviz kuru rejiminin düzenlenmesine ve merkez bankasının politikalarına bağlı olarak bu finansal kırılganlık, bankacılık krizlerine veya para krizlerine (ya da her ikisinin birlikte oluşumunu "ikiz kriz") neden olabilmektedir.

Şekil 2.1. 1975-1997 Yılları Arasında Meydana Gelen Bankacılık ve Para Krizleri

Kaynak: GLİCK, Reuven, HUTCHİSON, Micheal, "***Banking and Currency Crises: How Common are Twins?***", Pacific Basin Working Paper Series No: PB 99-07, Aralık 1999, sayfa 39-41.

Özellikle geçtiğimiz 20 yıllık döneme bakıldığı zaman, birçok ülkede bankacılık ve para krizlerinin yaşandığı gözlenmektedir. Yukarıdaki Şekil 2.1'de 47 tane ülkede meydana gelen bankacılık ve para krizleri görülmektedir (bu ülkelere ait veriler daha ayrıntılı olarak Ek 1'de gösterilmektedir). Bununla birlikte yapılan birçok çalışmada[37] incelenen çok sayıda kriz dönemi, bu iki tip krizin birlikte oluştuğunu göstermekte ve bu durum literatürde "*ikiz kriz fenomeni*" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarla bankacılık krizlerinin gelecekte oluşabilecek bir para krizi için iyi bir gösterge olabileceği de ortaya konmaktadır.

Bunun yanı sıra bankacılık ve para krizleri üzerine yapılan çalışmalarda, bu krizlerin oluşumunda finansal liberalizasyon uygulamalarının bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Ülkelerde finansal liberalizasyon sonrasında uluslararası sermaye hareketlerinin hızlanması, bu ülkeleri ikiz krizlere karşı daha fazla hassaslaştığı görülmüştür. Böylece genel olarak bakıldığı zaman, hem bankacılık krizlerinde hem de para krizlerinde etkili olan dinamiklerin, sermaye hareketlerindeki ani değişimler, finansal liberalizasyon, finansal kırılganlık ve piyasalarda oluşan aşırı tepkiler olduğu görülmektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan ani değişimlerin incelenen birçok kriz dönemi öncesinde sıklıkla gözlendiği tespit edilmiştir. Sermaye hareketlerindeki ani ve geniş ölçekli hareketlerin ülkelerde kötü sonuçlar yarattığı görülmektedir. Özellikle

[37] Burada örnek olarak Kaminsky ve Reinhart'ın 1999 yılında yayınlanan "***The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-od-Payment Problems***" makalesi verilebilir. Özellikle bu makalede her iki krizinde 1980'li yılların başlarından itibaren günümüze kadar birlikte oluştukları gözlenmiştir.

ülkelerde yapılan finansal liberalizasyon çalışmaları sonucunda finansal kırılganlığının ve bankacılık krizleri ihtimalinin artığı düşünülmektedir. Son olarak krizlerin oluşumunda piyasalarda oluşan aşırı tepkilerin neden olabileceği öne sürülmektedir. Örneğin mevduat sahiplerinin ve yabancı yatırımcıların mevduatlarını çekmek için bankalara hücum etmesi, bankacılık sektörünü kötü bir şekilde etkileyerek likidite krizine sebep olabileceği anlaşılmaktadır.

Finansal krizlerle ilgili ampirik literatüre bakıldığı zaman, ikiz krizleri oluşturan bankacılık ve para krizlerinin genellikle ayrı ayrı incelendiği gözlenmektedir. Para krizleri konusunda yapılan modellerde, bu krizlerin daha çok hükümetlerin yanlış ya da kusurlu politika uygulamaları sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle Krugman (1979)[38] ve bazı araştırmacıların ortaya koyduğu modeller literatürde "*birinci jenerasyon modeller*" olarak adlandırılmaktadır. Bu modellerde merkez bankasının sadece sabit kur sisteminin devamını sağlamak için değil, aynı zamanda ülkenin maliye açıklarını da karşılamak için uluslararası rezervler tuttuğu ileri sürülmektedir. Bu nedenden dolayı ülkede bulunan yerel ve yabancı yatırımcılar, uygulanan bu politikayı problemli olarak değerlendirerek uzun bir süre sürdürülemeyeceğini düşünmektedirler. Sonuç olarak uluslararası rezervlerin kritik bir düzeye ulaştığı anda, piyasada spekülatif bir atak oluşabilmektedir. İkinci olarak para krizler literatürüne bakıldığı zaman Obstfeld (1986, 1994)[39] ve bazı araştırmaların ortaya koyduğu modeller "*ikinci jenerasyon modeller*" olarak adlandırılmaktadır. Bu modeller, kur rejimlerinin çökmesi konusuna odaklanmaktadır. Örneğin sabit kur rejiminin içerisinde bulunan yatırımcılar arasında hükümetin bu pariteyi terk edeceği kaygısının bulunması, faiz oranları üzerindeki baskıyı artırarak hükümeti devalüasyon yapması için zorlayabilmektedir. Başka bir değişle, beklentilerdeki değişimler sabit kur rejiminin çökmesine neden olabilmektedir.

Diğer taraftan bankacılık krizleri ile ilgili literatüre bakıldığı zaman, buradaki modeller bankaların likidite dönüştürücü rolüne odaklanmaktadır. Bankacılık problemleri, bankaların kendi doğalarında mevcut olan likidite problemlerinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bankaların kısa dönemli borçlanıp uzun dönemli borç verdiği için

---

[38] Paul Krugman'ın 1979 yılında yayınlanan "***A model of Balance of Payment Crises***" adlı makalesinde birinci jenerasyon krizler için model ortaya konmaktadır.

[39] Burada sözü edilen makale Maurice Obstfeld'in 1994 yılında yayınlanan "***The Logic of Currency Crises***" çalışmasıdır.

ortaya çıkacak problemlere karşı kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu konudaki genel inanış, banka problemlerinin oluşumunda bireylerin veya kurumların bankalara ani ve hızlı bir şekilde hücum etmeleri sonucunda, bankalarda likidite krizine neden oldukları yönündedir.

Ayrıca finansal liberalizasyon sonrasında ülke ekonomileri, dünya sermaye piyasalarından nispeten daha ucuz borçlanma olanaklarına kavuşmaktadırlar. Bu dıştan sağlanan borçlanma olanakları, bankaların daha verimli uzun dönemli projelere daha fazla yatırım yapmalarını sağlamakta ve böylece bu durum yurtiçi yatırımcıların refahını artırmaktadır[40]. Bunun karşın finansal sistemde oluşabilecek bir finansal kırılganlık, ülkede uygulanan döviz kuru rejimi üzerinde ağır bir baskı yaratabilmektedir. Esnek veya dalgalı kur sisteminin tercih edilmesi sonucunda bankaların bilançolarında oluşabilecek kayıplar, enflasyon yoluyla mevduat sahiplerine aktarılmaktadır. Bu nedenden dolayı dalgalı kur sistemini tercih eden ülkelerde bankacılık krizi olma olasılığı düşüktür. Fakat buna karşın döviz kurundaki dalgalanmalar yüksek olabilmektedir.

Sabit kur rejimlerinde ise, herhangi bir kötü durum karşısında bankaların mevcut mevduat kontratlarını kolaylıkla değiştirememesinden dolayı söz verdiği faiz oranını ödemek durumunda kalmaktadır. Ödeyemediği zaman bankalara yönelik bir hücum oluşmakta ve bu durum karşısında bankalar acil olarak likidite yaratmaya çalışmaktadır. Merkez bankası sahip olduğu uluslararası rezervlerini bankacılık sektörünü korumak, mevcut problemleri çözmek ve sabit kur sistemini sürdürebilmek için kullanması durumunda ise tüm parasal sistem çökebilmektedir.

2.3.2 Krizler Arasındaki Etkileşim

Genel anlamda bakıldığı zaman krizlerin oluşumunda makroekonomik dengesizliklerin etkili olduğu gözlenmektedir. Finansal krizler genellikle rezervlerde yaşanacak kayıpların sterilize edilmemesi, paraya yönelik spekülatif atakların (parasal atakların) veya banka hücumların yaşanması, bunun yanı sıra piyasaya normal olmayan yüksek reel faiz oranlarının hakim olması ve merkez bankasının pariteyi korumaya çalışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bankaların pasiflerinin yabancı para cinsinden

[40] ZHU, Haibin, "*Credit Constraints, Financial Liberalization and Twin Crises*", BİS Working Paper No:124, Ocak 2004, Sayfa 4.

ağırlıklı olması, bankaları problemlerle yüz yüze getirmektedir. Bununla birlikte merkez bankasının zor duruma düşmüş finansal kuruluşların tasfiye edilmesine ve hakim olan döviz kuru sisteminin sürdürülmesine yönelik çalışmaları, genellikle merkez bankasının kabiliyetlerini sınırlamaktadır. Zayıflamış finansal kuruluşların tasfiyesi, merkez bankasının para basması ve geniş ölçüde borç yaratılması ile finansmanının sağlanması gelecekte piyasada bir monetizasyon yapılması beklentisini yaratabilmekte ve bu bir krizin oluşmasına yardımcı olabilmektedir.

Bunun yanı sıra merkez bankasının parayı koruyabilmekteki kabiliyeti, zaman içerisinde oluşan parasal ataklar sonucunda zarar görebilmektedir. Piyasada oluşan bir tüketim patlaması, bankaların kredileri ile finanse ediliyor ve bankaların vermiş olduğu bu krediler dışardan borçlanarak sağlıyor ise, ülkeye gelen sermayelerin ani şekilde geri çıkması sonucunda aktif piyasası ve bankacılık sektörünü çökertebilmektedir. Çoğu zaman bankacılık problemleri, reel döviz kurunun artması ile daha erken bir tarihte ortaya çıkabilmekte ve bankaların batmasına neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen ani değişimler, finansal liberalizasyon sonrasında ortaya çıkabilmektedir. Makroekonomik bozulma, açık ya da örtülü mevduat sigortasının bulunması bankacılık sektörünün çökmesiyle sonuçlanacak durumları tetikleyebilmektedir. Ayrıca uluslararası piyasalardaki faiz oranlarının ve sermaye girişlerinin geniş ölçekli dalgalanmaları, finansal ve para sistemlerini kötü bir şekilde etkileyebilmektedir. Bir krizin tanımlanmasında alternatif kriterler kullanılabilmektedir. Bir kriz iyi tanınmış bir olayı kapsayabilmekte, örneğin devalüasyon; fakat bir krizin ortaya çıkmasından öncelikle oluşması gerekmemektedir[41]. Genellikle para krizleri, yerel para üzerinde yapılan devalüasyonlar ve döviz kurundaki dalgalanmalarla ortaya çıkabilmektedir. Fakat bu durumda merkez bankası, spekülatif ataklarla mücadele etmek için daraltıcı para politikalarına ve döviz piyasasına müdahalelere başvurabilmektedir. Bu para piyasalarında yaşanan türbülanslar, yurtiçi faiz oranlarında yüksek artışlara ve rezervlerde ciddi kayıplara neden olabilmektedir. Bir diğer taraftan bankacılık problemleri yalnızca bankaların pasif tarafından değil, aynı zamanda aktif tarafından da kaynaklanabilmektedir. Bankaların aktif kalitesinin bozulması, gayrimenkul fiyatlarının çökmesi veya finansal olmayan sektörlerdeki iflaslardan

---

[41] KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., "***The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems***", Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance iscussion Papers Number 544, Mart 1996, sayfa 4.

kaynaklanabilmektedir. Özellikle hisse senedi piyasalarında oluşan büyük çaptaki dalgalanmalar, istikrarsız ve sığ yükselen ekonomilerde yaşanan krizlerde sıklıkla gözlenen bir olaydır.

Kaminsky ve Reinhart'ın 1996 yılında yapmış oldukları bilimsel çalışmada, 1970 ile 1995 yılları arasında 20 ülkede gerçekleşen 25 bankacılık ve 71 tane ödemeler dengesi krizine odaklanmaktadırlar. Bu çalışmada gözlenen anahtar bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir[42]:

- Yıllar boyunca kriz hadiseleri farklı oluşumlar göstermiştir. 1970'lerde 25 ödemeler dengesi krizi gözlenirken, bu periyotta bankacılık krizleri nadiren görülmekte ve sadece 3 tane kriz gerçekleşmiştir. Bankacılık krizlerinin 1970'li yıllardaki seyrek olmasının sebebi, bu yıllarda finansal piyasaların iyi bir şekilde denetlenmesinden kaynaklanmaktaydı. Buna karşın 1980'li ve 1990'lı yıllarda ödemeler dengesi krizlerinin sayısında herhangi bir artış gözlenmezken, liberalizasyon sonrası periyotta bankacılık krizlerinin sayısı önceki döneme göre dört kat daha fazla artmıştır.
- Çalışmada ki örneklerde[43], bankacılık krizlerinin yüzde 56'sını üç yıl içerisinde ödemeler dengesi krizi izlediği; bankacılık krizlerinin yüzde 24'ü ise bir yıl yada daha az bir sürede para krizi öncesinde oluştuğu görülmüştür. Diğer taraftan sadece ödemeler dengesi krizlerinin yüzde 12'sini üç yıl içerisinde bankacılık krizi izlediği; para krizini yüzde 3'ten azı ise bir yıl içerisinde bir bankacılık krizini izlediği görülmüştür. Türkiye 1994 ve 13 tane ülkenin de içerisinde bulunduğu gruptaki olaylarda, finansal krizler ödemeler dengesi krizlerinden önce gelmektedir. Genellikle bankacılık krizleri, para krizlerinden bir veya iki yıl önce patlak vermektedir. Buna ilaveten önemli sayıda olayda bankacılık sisteminde tasfiye yapılması, ödemeler dengesi krizlerinden önce aşırı kredilendirmeyi hızlandırdığı bulunmuştur. Geniş çaplı tasfiye eksikliği sonucunda kırılgan bankacılık sisteminin çökmesi, tamamen merkez bankasının parayı korumasına bağlıdır.

---

[42] KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., a.g.e. sayfa 6-8 arasındaki üçüncü bölümden yararlanılmıştır.

[43] Çalışmada Asya'da, Avrupa'da, Latin Amerika'da ve orta doğuda bulunan 20 ülkeden yararlanılmıştır. Bu ülkeler: Arjantin, Bolivya, Brad, Şili, Kolombiya, Danimarka, Finlandiya, Endonezya, İsrail, Malezya, Meksika, Norveç, Peru, Filipinler, İspanya, İsveç, Tayland, Türkiye, Uruguay ve Venezüella dır.

- Burada işlenen 25 bankacılık krizinin 18 tanesinde, genellikle beş yıl öncesinde veya daha az bir sürede finansal sektörlerde finansal liberalizasyon çalışmaları tamamlanmış olduğu görülmektedir. Bir başka değişle ikiz krizlere neden olan dinamiklerin finansal sektörlerin deregülasyonu içerisinde bulunduğu ve liberalizasyon sonucunda kredi patlamalarının ve aktif balonlarının oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Kredi içerisindeki büyük dalgalanmalar ithalat patlamasını finanse ettiği ve para krizi öncesinde cari işlemler hesabında kötüleşmenin yaygın olduğu görülmektedir.
- Burada incelenen olaylarda görülmüştür ki spekülatif ataklar, genellikle başarılı olmakta ve bu ataklar devalüasyona, sermaye kontrollerine, döviz kuru rejimlerinde bir değişime veya bu sonuçların kombinasyonlarına neden olmaktadır.
- Para krizlerinin oluşma ihtimali, sanayileşmiş ülkelerde yükselen ülkelere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.
- Bankacılık ve ödemeler dengesi krizleri, ağırlıklı olarak 1980'li yılların başlarında yoğunlaştığı ve özellikle bu dönemde ABD'de faiz oranları 1930'lara göre en yüksek seviyelerine çıktığı görülmüştür. Bu demek oluyor ki dışsal faktörler, örneğin ABD'deki faiz oranları gibi, büyük sorunlar yaratabilmektedir. Böylece yabancı faiz oranları, para krizlerinin tahmin edilmesinde önemli bir rol oynadığı otaya çıkmaktadır.

Literatürde ikiz kriz olarak tanımlanan bankacılık ve para krizlerinin genellikle birlikte ortaya çıktığı gözlenmektedir (Şekil 2.1). Bununla birlikte para krizlerinde sıklıkla gözlenen olaylardan birisiside devalüasyon sonrasında reel döviz kurundaki değerlenmenin azalmasıdır. Kriz öncesinde yerel paranın büyük ölçüde değerlenmesi ve döviz oranının değer kaybetmesi, özellikle ithalatın performansını kötü şekilde etkilemektedir. Kriz dönemlerinde ticaret hadlerinin kötüleşmesi, genellikle ekonomik aktivitelerden kaynaklanmaktadır. Hükümetler, uluslararası veya ulusal piyasalardan kaynaklanan şokların negatif etkilerini yok etmek için bazı dönemlerde devalüasyona başvurmaktadırlar. Fakat bu devalüasyonlar, ekonomideki dengeleri kötü bir şekilde etkilemektedir. Bunun dışında merkez bankasının yabancı para cinsinden rezervlerinin, krizler öncesinde hızlı bir şekilde azaldığı gözlenmektedir. Devalüasyon sonrasında merkez bankasının sahip olduğu rezervlerin yine artmaya başladığı, fakat artış hızının

yavaş kaldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak para krizlerinden önce ekonomide bir durgunluğun yaşandığı veya en azından ekonomik aktivitelerdeki normal büyümesinde bir azalmanın olduğu görülmektedir. Ekonominin zayıflaması, ticaret hadlerinin kötüleşmesine yardımcı olmakta ve aynı zamanda döviz kurunda dalgalanma yaratarak ihracatı kötü bir şekilde etkilemektedir. Ekonominin, kriz yaklaştıkça finansal kırılganlığının arttığı ve bankacılık sektöründe verilen kredilerin geriye dönmediği gözlenmektedir.

Bununla birlikte bankacılık problemlerinin yüksek kredi talebinin ve piyasada iyimser beklentilerin yaygın olduğu dönemlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemlerde özellikle ekonominin güçlü bir şekilde büyüdüğü ve banka kaldıracının en yüksek olduğu dönemlerdir. Buna karşın ekonominin kötüye gitmesi durumunda, ticaret hadlerinde kötüleşmenin ve gayrimenkul piyasasında bir çöküşün yaşanması, bankaların kredi müşterilerinin karlılığı düşürmektedir. Bu durumda bankaların iyi olarak nitelendirilen kredilerinin geriye dönmemesi, sağlıklı bankacılık sektörünü kötü bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Kötüleşme ile birlikte ekonomide durgunluğun başlaması, sermaye piyasalarını başta olmak üzere diğer aktif piyasalarını da etkileyerek çökmelerine neden olmaktadır. Böylece sermaye piyasalarında uzun ve sürekli bir düşüş yaşanabilmektedir.

Ekonomik aktivitelerin yavaşlamasında etkili faktörlerden biriside, reel döviz kurundaki dalgalanmalardır. Bu dalgalanmalar, daha sonraki dönemlerde kar marjlarını azaltmakta ve iflasları ve ekonomik daralmayı daha fazla derinleştirmektedir. Sonuç olarak bankacılık krizlerinin yaşadığı ülkelerde kriz dönemlerinden önce hızlı bir büyümenin kaydedildiği ve bu durumun sermaye girişlerini hızlandırdığı düşünülmektedir. Bilindiği üzere ülkelere sermaye girişinin artırılması için ilk olarak finansal liberalizasyon uygulamalarının hayata geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Ekonomide yaşanan durgunluklar iflasların artmasına neden olurken, diğer taraftan bankaların kredi portföylerindeki geriye dönmeyen kredi miktarını artırmaktadır. Bu durum karşısında mevduat sahiplerinin finansal kurumların yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği konusunda endişelerinin artması, bankalara hücumların başlamasına neden olmakta ve finansal sektörün tümünü kötü bir şekilde etkilenmektedir.

2.4 GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BANKACILIK KRİZLERİ

2.4.1. Genel Açıklama

Son yirmi yıllık dönemde finansal alanda yapılan literatür çalışmalarında en güncel konulardan birisiside hiç kuşkusuz yaşanan finansal krizler ve bu krizlerden korunmak için ortaya atılan yöntemler olmuştur. Birçok ülkede 1980'li yıllarla başlayan finansal liberalizasyon sonucunda finansal sistemlerde ortaya çıkan sorunlar ve bankacılık sektörlerinde yaşanan problemler, etkin ve basiretli bir yasal düzenleme ve denetleme mekanizmasının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca gün geçtikçe ulusal ve uluslararası piyasaların gelişimi ve ülkeler arasındaki entegrasyonun artması sonucunda, ülkelerin finansal sistemlerinde problem olsun ya da olmasın, mevcut yasal düzenlemelerin sürekli geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda bankacılık krizlerinin yaşandığı gözlenmektedir. Finansal sistemler içerisinde önemli bir yere sahip olan bankacılık sektörlerinde yaşanan krizlerin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak ulusal ve uluslararası piyasaları etkilediği görülmektedir. Buna karşı liberalizasyon öncesi dönemlerde meydana gelen bankacılık krizlerinin genellikle oluştuğu ülke sınırları içerisinde kalırken, günümüzde yaşanan bankacılık krizleri ülkeler arası entegrasyonun artması sonucunda başka ülkelere de yayılabilmektedir. Bu nedenden dolayı birçok ülkede gerçekleştirilen finansal liberalizasyon sonucunda bankacılık krizleri, sadece ulusal yatırımcıları değil aynı zamanda uluslararası yatırımcıları da etkileyebilmektedir. Kısaca gelişmekte olan ülkeleri derinden yaralayan bankacılık krizlerinin sebepleri literatürde birçok bilimsel çalışmayla ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalarda krizlerin ülkelere göre farklılıklar göstermesine rağmen, ortak özelliklerinin bulunduğunu görülmektedir. Örneğin bazı makroekonomik göstergelerdeki ani değişimler ve ülkelerin yabancı sermayeye olan bağımlılık derecesi, krizlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu gözlenmektedir.

2.4.2. Bankacılık Krizlerinin Tanımlanması

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler finansal krizleri özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda sıklıkla tecrübe etmişlerdir. Yaşanan bankacılık krizleri sonucunda ekonomik

birimler arasındaki fon transferi mekanizmasının bozulduğu ve ülke içerisinde yatırımların ve tüketimin azaldığı görülmüştür. Ayrıca bu tip krizler, ödemeler sisteminin işleyişini tehlikeye sokabilmekte ve yatırımcıların yurtiçinde bulunan kurumlara yönelik güvenini sarsabilmektedir. Böylece prensipte yatırımcıların güveninin azalması, ülkelerde mevcut tasarruf miktarını azaltarak geniş ölçekli sermaye kaçışına sebep olabilmektedir. Sonuç olarak bir sistemik bankacılık krizinin meydana gelmesi, bankacılık sektörü içerisinde bulunan sağlam bankaları dahi kötü bir şekilde etkileyebilmektedir.

Bunun yanı sıra bankacılık krizleri büyük ölçekli sermaye kaçışına bağlı olmadan, yasal otoritelerin bankacılık sektörüne çeşitli müdahalelerinden dolayı da kaynaklanabilmektedir. Sistem içerisindeki sorunlu bankaların kamu fonları ile tasfiyesinin gerçekleştirilmesi önemli problemler yaratabilmektedir. Her ne kadar bu müdahaleler dikkatli bir şekilde düzenlenmiş olsa dahi sorunlu bankaların veya finansal kurumların kurtarma operasyonları bir takım dezavantajlara sahiptir. Örneğin bu müdahaleler genellikle bütçeye ağır bir yük getirmekte ve bu kurtarma operasyonları yetersiz bankaların çalışmalarına devam etmesine olanak tanımaktadır. Bu durum gelecekte piyasada bir tasfiyenin yapılacağı konusunda beklentiler yaratmaktadır. Sonuç olarak bu tür uygulamalar, bankalarda yeterli düzeyde etkin ve basiretli risk yönetiminin yapılmasına yönelik istekleri azaltmaktadır. Bilindiği üzere bankalar bir finansal aracı kurum olması dolayısıyla pasifleri kısa dönemli mevduatlardan ve aktifleri ise genellikle şirketlere ve bireylere verilen kısa ve uzun dönemli kredilerden oluşmaktadır. Bankaların sahip olduğu aktiflerin değerinin pasiflerinden daha az olması, bankalar yükümlülüklerini yerine getiremez duruma gelmesine neden olmaktadır. Bankalar aktiflerinin ve pasiflerinin değerlerinin finansal piyasalarda değişim göstermesi sonucunda bazı risklere maruz kalmaktadır. Böylece tüm bankalar potansiyel olarak çeşitli tipte ekonomik risklere maruz kalabilmektedir, örnek olarak:

- likidite riski (büyük ölçekli bankalara hücumlar),
- kredi riski (geri dönmeyen kredilerin artması), ve
- döviz kuru riski (bankaların hedge edilmeyen yabancı para cinsinden pasiflerinin artması)[44].

[44] KIBRITCIOGLU, Aykut, "***Excessive Risk-Taking, Banking Sector Fragility, and Banking Crises***", University of Illinois office of Research Working Paper No:02-0114, June 24, 2002. sayfa 4.

Bankaların sahip oldukları aktiflerin değerindeki değişim, kredi müşterilerinin almış oldukları kredileri geriye ödeyemedikleri zaman ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere kredi riski, verilen kredilerin izlenmesiyle, kredi portföyünün farklı risk faktörlerine göre ayrılmış kredi müşterisine kredi verilerek çeşitlendirme yapılmasıyla veya kredi müşterilerinden teminat istenmesiyle azaltılabilmektedir. Banka tarafından kredi istenen yatırım projelerinin iyi bir şekilde değerlendirilmesiyle gelecekte başarılı olamayacak projelere fonlama yapılması önlenebilmektedir. Fakat kredi riski her zaman bankalar için çeşitlendirme yoluyla elimine edilmeyebilmektedir. Bunun nedeni ise özellikle küçük ülkelerde ya da belirli sektörlere kredi veren bankalar için çeşitlendirme yapmanın güç olmasıdır. Bununla birlikte bankaların kredi müşterilerinden teminat almaları ve yaptıkları yatırımların izlenmeleri yüksek maliyetli olabilmektedir. Bu durumdan dolayı bankaların geri dönmeyen kredileri, zorunlu veya istekli olarak tutulan rezervlerini yada özkaynaklarını aşabilmekte ve bankalar yükümlülüklerini yerine getiremez duruma gelebilmektedirler. Bankacılık sektörünün büyük bir kısmında batık kredilerin bankaların sermayelerini aşması durumunda, bir sistemik bankacılık krizi oluşabilmektedir.

Bankaların bilançolarındaki bozulma geri dönmeyen kredi miktarının artması sonucunda meydana gelmesi dışında birde bankanın sahip olduğu aktiflerden elde edeceği getiri oranının pasiflerine ödeyeceği faiz oranından düşük olması durumunda da ortaya çıkmaktadır. Muhtemel bu tip bir probleme en uygun örnek, finansal piyasalarda kısa dönemli faiz oranlarının artması sonucunda bankalar mevduat sahiplerine ödeyecekleri mevduat faizini yükseltmek durumunda kalabilmektedirler. Genellikle bu problem, banka bilançolarının aktif tarafının uzun dönemli sabit faizli kredilerden oluşması ve yeterli zamanda aktiflerindeki getiri oranını, artan kısa dönemli faiz oranlarına göre düzeltilememesinden dolayı kaynaklanmaktadır. Bu durumda bankalar kayıplarla karşı karşıya getirmektedir. Ülkelerdeki bankaların tümü, aynı oranda faiz oranı riskine maruz kalmaktadır. Teoride vade transformasyonu bankacılık sistemlerinin tipik fonksiyonlarından biri olmasına rağmen, her ne kadar piyasadaki mevcut yüksek reel faiz oranları bankalar tarafından kredi müşterilerine aktarılmış olsa dahi, yüksek reel faiz oranları banka bilançolarını kötü bir şekilde etkilemektedir. Sonuç olarak kısa vadeli faiz oranlarında ani değişimler, bankacılık sektöründe problemlerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Kısa vadeli faiz oranındaki artışlar birçok faktörden dolayı oluşabilmektedir. Örneğin enflasyon oranının artmasından, daraltıcı para

politikalarına geçişin reel oranlar üzerinde bir artış yaratmasından, uluslararası faiz oranlarının yükselmesinden, finansal liberalizasyon sonucunda faiz oranları üzerindeki kontrollerin kaldırılmasından ya da spekülatif amaçlı ataklara karşı döviz kurunun korunması ihtiyacından dolayı ortaya çıkabilmektedir.

Bankaların yabancı para cinsinden borçlanıp, bu fonları yerel para cinsinden kredi olarak vermesi durumunda bankacılık alanında bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Yerel parada beklenmedik bir değer düşüşünün yaşanması, bankaların karlılığını negatif yönde etkilemektedir. Örneğin bankalar, ülke dışından elde ettikleri fonları yabancı para cinsinden kredi olarak kullandırmayı tercih edebilmekte, fakat bu durumda döviz oranı riski tamamen kredi müşterisine geçmesi ve beklenmedik bir devalüasyon olması durumunda, bankalarda batık kredilerin miktarının artmasına neden olmaktadır. Bankalarda batik kredilerin artması karlılıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yabancı para cinsinden krediler 1981 yılında Şili'de (Akerlof ve Romer, 1993), 1995'te Meksika'da (Mishkin, 1996), 1990'lı yıllar öncesinde Nordik ülkelerinde (Drees ve Pazarbasıoğlu, 1995; Mishkin, 1996) ve 1994'te Türkiye'de banka problemlerinin oluşumunda etkili bir kaynak olmuştur[45].

Ülkelerde mevduat sigortası sistemi uygulanmadığı durumlarda, bankaların bilançolarının aktif tarafında oluşabilecek herhangi bir bozulma ya da kötüleşme, banka hücumlarını tetikleyebilmektedir. Mevduat sahipleri problemli bankaların iflas ettiğine yönelik açıklamaları beklemeden bankalara hücum edebilmekte ve bir an önce mevduatlarını çekmeye çalışmaktadırlar. Banka aktiflerinin tipik olarak likiditesi düşük kalemlerden ve mevduat çekmeye yönelik yüksek bir talebin oluşması, bankaların yükümlülüklerini yerine getirememe riskini artırmaktadır. Banka hücumları, kendi kendini çoğaltan bir özelliğe sahip olmakta ve bu tür hücumlar, mevduat sahiplerinin diğer mevduat sahiplerinin banka bilançolarındaki bozulma öncesinde mevduatlarını çekmiş oldukları düşüncesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kendi kendini doğuran bu tür zararlı eğilimlerden dolayı bankalar birer kırılgan finansal kurum haline gelmektedir. Bu tür hareketler bankacılık sistemi içerisinde yayılması durumunda banka hücumları bir bankacılık sorununa dönüşmektedir.

---

[45] DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, "***The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries***", *World Bank* Staff Paper Vol. 45, No.1, Mart 1998, sayfa 86.

Buna karşın, mevduat sigortası uygulan bankacılık sistemlerinde bankalara hücumlar oluşmamaktadır. Mevduat sahiplerinin tasarrufları garanti altına alındığı zaman, bankaların herhangi bir problemle karşılaştıkları veya iflas ettikleri durumda hükümetler zararı karşılamaktadırlar. Fakat mevduat sigortası sistemi, banka paniklerini engellemesi yanında banka yöneticileri tarafından aşırı risk almaya yönelik isteklerini artırabilmektedir. Etik riski, eğer yasal otoriteler tarafından ciddi bir şekilde denetleniyorsa bir problem yaratmayabilmektedir. Buna rağmen ülkelerde finansal liberalizasyona gidilmesi, önemli derecelerde risk alma fırsatlarını artırmaktadır. Böylece finansal liberalizasyon, eğer mevduat sigortası sisteminin bulunduğu ülkelerde uygulanıyorsa ve iyi bir şekilde dizayn edilmezse ve ayrıca etkili bir düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulmazsa, daha sonraki dönemlerde bankaların yönetici kesiminde aşırı risk almalar mümkün olmakta ve bankacılık krizi, bu etik riski artışından dolayı meydana gelebilmektedir[46].

Finansal liberalizasyonu tamamlanmış ülkelerde, bankaların denetiminin zayıf olması ve bankalar tarafından etik riskine yönelik yasal düzenlemelerin kolaylıkla atlatılabilinmesi bankacılık krizleri olasılığını artırabilmektedir. Böyle bir ortamda banka yöneticileri, yalnızca yüksek riskli projelere yatırım yapmakla kalmamakta aynı zamanda başarı şansı düşük kendi kişisel kullanımları içinde banka kaynaklarını kullanabilmektedirler. Böylece zayıf bir yasal sistemin bu tür davranışları engelleyememesi, bankacılık krizi ihtimalini artırmaktadır. Bankalarda bulunan mevcut mevduatların ani bir şekilde çekilmesi, problemler yaratabilmektedir. Ülkelerde bu tür bir oluşuma özellikle büyük çapta sermaye girişi sonrasında rastlanılmaktadır. Sermaye girişleri, sıklıkla sermaye hesapları liberalizasyonu ve enflasyon stabilizasyonu programlarının uygulanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yurtiçi faiz oranlarının yüksek olması, ülkeye sermaye girişini hızlandırmaktadır. Sonuç olarak, sermaye hesaplarının liberalizasyonu sonrasında ülkelerin dışa açıklığının artması ve yurtiçi faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarına kıyasla daha yüksek olması, sermayenin girişini ve yurtiçi kredi miktarını artırmaktadır. Bu durum uluslararası faiz oranlarının yurtiçi faiz oranları altında kaldığı sürece devam etmektedir. Fakat uluslararası faiz oranlarının yükselmeye ve yurtiçi faiz oranlarının düşmeye başlamasıyla yurtiçindeki yabancı yatırımcılar fonlarını çekmeye başlamakta ve yurtiçi bankaların likiditesi çok düşük seviyelere inmektedir.

---

[46] DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, a.g.k., sayfa 86.

Bununla birlikte sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde, paraya yönelik yapılacak spekülatif saldırılar bankacılık problemlerini tetikleyebilmektedir. Özellikle hem yabancı hem de yurtiçi yatırımcıların yakın bir zamanda bir devalüasyon olacağına yönelik beklentilerinin artması, bankalarda bulunan mevduatlarını hızlı bir şekilde çekilmesine neden olmaktadır. Bu durum yurtiçi bankaları zor bir duruma sokmaktadır. Aynı zamanda bankacılık sektörü problemleri, başarılı bir enflasyon stabilizasyon programı uygulanan ve geçmişinde yüksek enflasyon yaşamış ülkelerde de ortaya çıkabilmektedir. Ülkelerde kronik yüksek enflasyon yaşanması, aşırı şişkin finansal sistemler yaratabilmekte ve bu sistemlerde bulunan finansal aracılar bu durumdan çok kazançlı çıkabilmektedir. Daha sonraki dönemlerde önemli derecelerde enflasyonun düşürülmesi, bankaların önemli kazanç kaynaklarından birisini kaybetmesine neden olmakta ve bu durum bankacılık problemlerini artırabilmektedir.

1980'li yılların başlarından itibaren sistemik bankacılık problemlerinin tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılması sonucunda, bankacılık sektörü kırılganlığının ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinin anlaşılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Günümüzde yapılan birçok bilimsel çalışmayla birlikte, yaşanan tüm bankacılık krizi dönemlerinin ülkeler arasında ve geçen süre boyunca önemli derecelerde değişiklikler gösterdiğinin ortaya konmasına rağmen, incelenen bankacılık krizlerinin bazı ortak faktörlere sahip olduğu gözlenmektedir. Böylece Demirgüç-Kunt ve Detriagiache (1998) yapmış oldukları çalışmayla sistemik bankacılık krizi dönemlerinin tanımlanmasında, aşağıdaki dört koşul ortaya konmaktadır.

- Bankacılık sisteminde bulunan batık kredilerin, toplam aktiflere olan oranının yüzde 10'u geçmiş olması,
- Kurtarma operasyonun maliyetinin GSYİH'nın en az yüzde 2'sini tutması,
- Bankacılık sektörü problemlerinin bankaların geniş ölçekli kamulaştırılması ile sonuçlanması,
- Kapsamlı bankacılık paniklerinin oluşmuş yada acil durum önlemlerinden olan mevduat dondurumu (deposit freezes), banka tatillerinin uzatılması (prolonged bank holidays), yada mevduat garantilerinin kriz karşısında devlet tarafından uygulanmış olması gerekmektedir[47].

[47] DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, a.g.k., sayfa 91.

2.4.3. Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık Krizleri

Finansal krizler, nadir bir olay olarak algılanmasına yönelik doğal eğilimler bulunmaktadır. Fakat günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artan bir eğilimle genel bir konu haline gelmiştir. IMF tarafından 1995 yılında yapılan bir çalışmada[48], banka yükümlülüklerini yerine getirememe (bank insolvency) durumu üzerine yapılan analizlerde sıklıkla belirtildiği gibi, 1980 ve 1996 yılları arasında IMF'ye üye olan ülkelerin yaklaşık üçte ikisinde "*önemli derecede*" bankacılık sektörü problemleriyle karşılaşıldığının sonucuna varılmıştır[49]. Bununla birlikte daha önceki bölümlerde sıklıkla altı çizilen konulardan birisi, bankacılık krizlerinin frekansının geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde arttığı ve yaklaşık olarak tüm ülkelerin en azından bir tane önemli derecede bankacılık problemi yaşadığı gözlenmektedir. Bu açıklamalar ışığında bankacılık krizlerinin son çeyrek yüzyılda meydana gelme sıklığının daha önceki dönemlere nazaran daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi özellikle 1970'li yıllarda ve önceki dönemlerde finansal sistemlerin daha sıkı bir şekilde yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece 1980'li yıllarla birlikte birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede finansal liberalizasyon uygulamalarına geçilmesiyle birlikte bankacılık sektörlerinde problemler artmaya başlamıştır.

Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakıldığı zaman bankacılık krizlerinin gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha kötü sonuçlar yarattığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde neden bankacılık krizlerinin önemle dikkate alınması gerektiğine ilişkin iki sebep bulunmaktadır: bunlardan birincisi, yerel ekonomiler için ciddi sonuçlar doğurabilmesi ve ikincisi ise, uluslararası finansal piyasaların gün geçtikçe daha fazla entegre olmasından dolayı diğer ülkelere bulaşabilmesidir[50]. Caprio ve Kleingebiel (1999) yapmış oldukları hesaplamalara göre inceledikleri 112 adet sistemik bankacılık krizi döneminin 1970'li yılların sonlarından itibaren 93 ülkede meydana geldiğini ortaya koymaktadırlar. Bunun yanı sıra

---

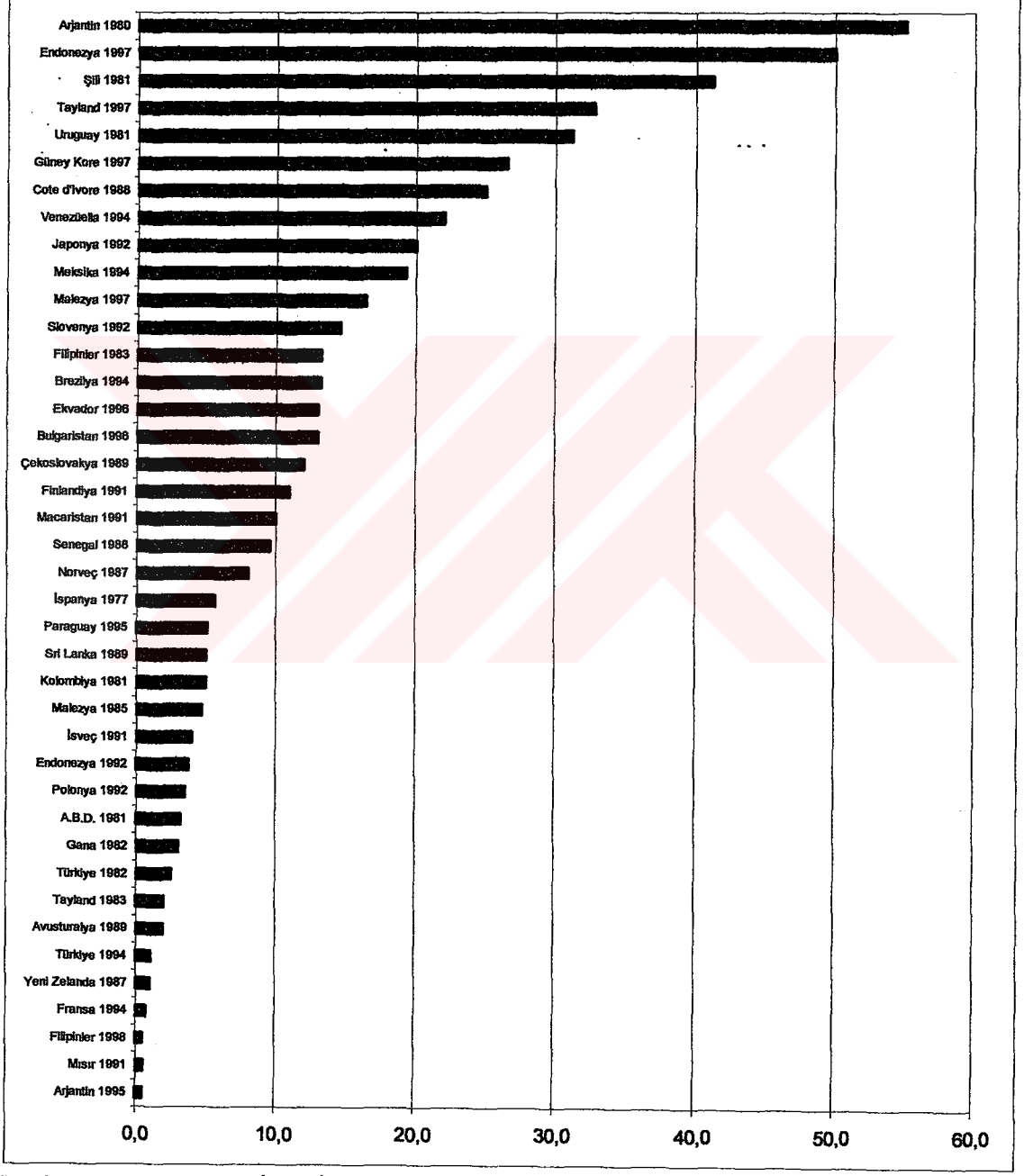
[48] Carl-Johan Lindgren, Gillian Garcia ve Matthey Saal, "***Bank Soundness and Macroeconomic Policy***" International Monetary Fund 1996, Tablo 2.

[49] HÜPKES, Eva, "***Insolvency – why a special regime for banks?***", Forthcoming in CURRENT DEVELOPMENTS IN MONETARY AND FINANCIAL LAW, Vol. 3, IMF, Washington DC, 2003, sayfa1.

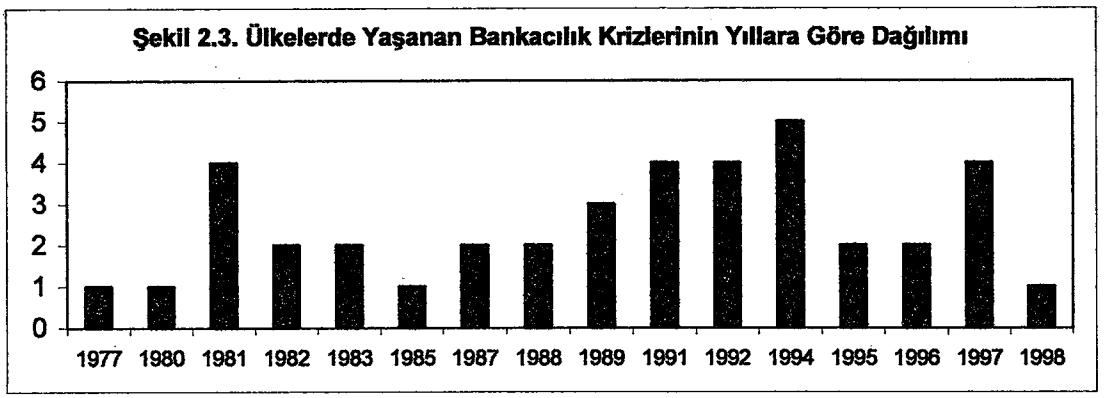
[50] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, "***Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policiy Options***", BIS Economic Paper No:46, October 1996, sayfa 5.

hükümetler ve dolayısıyla vergi ödeyenler, bankacılık sisteminin çökmesi sonucunda ortaya çıkan maliyetlerle direk olarak yüz yüze gelmektedir. Honohan ve Klingebiel (1999) 40 adet ülkeden oluşan çalışmasında incelediği bankacılık krizinde, bu ülkelerin hükümetlerinin bankacılık sektöründe oluşan problemlerin çözülmesinde ortalama olarak GSYİH'nın yüzde 12.8'i kadar bir maliyetin oluştuğu ortaya koymuştur (Şekil 2.2). Bu ortalama değer gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olup yüzde 14.3'tür.

Şekil 2.2. Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık Krizlerinin Maliyetleri (GSYİH'a oranı)

Kaynak: HONOHAN, Patrick, KLİNGEBİEL, Daniela, "*Controlling Fiscal Costs of Banking Crises*", The World Bank, 1999, adlı çalışmanın sayfa 29'da bulunan Tablo A1: Müdahaleler/ Tekrardan Çözüm Politika Araçları tablosundan yararlanılmıştır.

Kaynak: HONOHAN, Patrick, KLİNGEBİEL, Daniela, "*Controlling Fiscal Costs of Banking Crises*", The World Bank, 1999, adlı çalışmanın sayfa 29'da bulunan Tablo A1: Müdahaleler/ Tekrardan Çözüm Politika Araçları tablosundan yararlanılmıştır.

Bununla birlikte şekil 2.3'de görüldüğü gibi 1980'li ve 1990'lı yıllarda bankacılık krizlerinin sayısı yıllara göre dağılımı yüksek olmuştur. Buna rağmen son çeyrek yüzyılda gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizleri, gelişmiş ülkelere nazaran daha şiddetli olmuştur. Bu kapsamda bu etkilerin ortaya konmasında özellikle Caprio ve Klingebiel (1996a)[51] 1980-1995 yılları arasındaki dönem için, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen bankacılık krizleri konusunda çok geniş bir veri seti ortaya koymuştur. Yapmış oldukları zarar ve yeniden yapılandırma (çözüm) maliyetleri hesaplamalarına göre, en şiddetli gelişmiş ülke bankacılık krizi İspanya'da meydana gelmiş (1977-85), burada hesaplanan zarar miktarı yaklaşık olarak GSYİH'nın yüzde 17'sine ulaşmıştır. Bir sonraki ülke (azalan sıra ile) Finlandiya'da (1991-93) GSYİH'nın yüzde 8, İsveç'te (1991) yüzde 6 ve Norveç'te (1987-89) yüzde 4, ABD tasarruf ve kredi krizi (1984-91) maliyeti yaklaşık olarak yüzde 3 ve Japonya'da ki batık krediler probleminin çözüm maliyeti ise çok yüksek olmuştur (yüzde 20). Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde ise Caprio ve Klingebiel tarafından ortaya konan zarar ve çözüm maliyetlerinin GSYİH'nın yüzde 10'nundan daha fazla olduğu bir düzineden fazla olay tespit etmişlerdir. Bu zarar, Venezüella'da yüzde 18, Bulgaristan'da yüzde 14, Meksika'da yüzde 12-15 ve Macaristan'da ise yüzde 10 olmuştur. Bazı olaylarda (Arjantin, Şili ve Cote d'Ivoire) kayıplar GSYİH'nın yüzde 25'e eşit ya da daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra Arjantin'de 1980-82 yılları arasındaki dönemde meydana gelen bankacılık krizinde, GSYİH'nın yüzde 55.1 kadar zarar ortaya çıkmıştır (Tablo 2.1). Aşağıda 40 ülkede meydana gelen bankacılık krizleri maliyetleri gösterilmektedir.

[51] CAPRİO, Gerard Jr., KLİNGEBİEL, Daniela, "***Bank Insolvencies: Cross-country Experience***", The World Bank Policy Research Department Working Paper 1620, July 1996.

Tablo 2.1 Ülkelerde Bankacılık Krizleri Maliyetleri (GSYİH'a Oranı)

No	Ülkeler	Period	Maliyetler (GSYİH'e % Oranı)
1	Arjantin	1980-1982	55,1
2	Arjantin	1995	0,5
3	Avustralya	1989-1992	1,9
4	Brezilya	1994-1996	13,2
5	Bulgaristan	1996-1997	13,0
6	Şili	1981-1983	41,2
7	Kolombiya	1982-1987	5,0
8	Cote d'Ivore	1988-1991	25,0
9	Çekoslovakya	1989-1991	12,0
10	Ekvador	1996-Devam	13,0
11	Mısır	1991-1995	0,5
12	Finlandiya	1991-1994	11,0
13	Fransa	1994-1995	0,7
14	Gana	1982-1989	3,0
15	Macaristan	1991-1995	10,0
16	Endonezya	1992-1994	3,8
17	Endonezya	1997-Devam	50,0
18	Japonya	1992-Devam	20,0
19	Malezya	1985-1988	4,7
20	Malezya	1997-Devam	16,4
21	Meksika	1994-Devam	19,3
22	Yeni Zelanda	1987-1990	1,0
23	Norveç	1987-1993	8,0
24	Paraguay	1995-Devam	5,1
25	Filipinler	1983-1987	13,2
26	Filipinler	1998-Devam	0,5
27	Polonya	1992-1995	3,5
28	Senegal	1988-1991	9,6
29	Slovenya	1992-1994	14,6
30	Güney Kore	1997-Devam	26,5
31	İspanya	1977-1985	5,6
32	Sri Lanka	1989-1993	5,0
33	İsveç	1991-1994	4,0
34	Tayland	1983--1987	2,0
35	Tayland	1997-Devam	32,8
36	Türkiye	1982-1985	2,5
37	Türkiye	1994	1,1
38	A.B.D.	1981-1991	3,2
39	Uruguay	1981-1984	31,2
40	Venezüella	1994-1997	22,0

Kaynak: HONOHAN, Patrick, KLİNGEBİEL, Daniela, *"Controlling Fiscal Costs of Banking Crises"*, The World Bank, 1999, adlı çalışmanın sayfa 29'da bulunan Tablo A1: Müdahaleler/ Tekrardan Çözüm Politika Araçları tablosundan yararlanılmıştır.

Bankacılık sektörlerinde yaşanan problemler ve iflaslar, sadece finansal ve finansal olmayan kurumlar düzeyinde değil, ekonominin tümünde ciddi sorunlar yaratmıştır. Örneğin, yükümlülüklerini yerine getiremeyen bankaların hükümetler tarafından sermaye koymasında veya yeniden yapılandırılmasında kamu kaynaklarının kullanılması, ciddi ölçülerde bütçe açıkları verilmesine neden olmuştur. Bankaların

kurtarılması çerçevesinde kullanılan kamu kaynaklarının hükümetler tarafından yerel bir transferden çok reel bir ekonomik maliyet olarak görülmesi, otoritelerin bu açığı ödemeye yönelik isteklerini azaltmakta (enflasyon vergisi gibi); ayrıca kendi başına kurtarma operasyonları, kreditörlerin bankaların gelecekteki davranışlarını izlemelerine yönelik isteklerini de azaltmaktadır[52].

Bilindiği gibi krizlerin oluşumunda etkili olan faktörlerden biri de, ekonominin bir kısmında ya da tümünde ekonomik aktivitelerde oluşabilecek bir daralmadır. Ekonominin genelinde kriz öncesinde ekonomik aktivitelerde bir daralma olması, hem kriz öncesinde hem de sonrasında ülke üretiminin krizlerin etkilerinden yalıtılması imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bununla birlikte yukarıda belirtildiği gibi ekonomik aktivitelerdeki daralma, bankalardaki geri dönmeyen kredilerin miktarını artırarak bankacılık krizlerinin oluşma ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca kriz ortamında ters seçim ve etik riski problemlerinin yaygın olması, mevcut durumu daha fazla kötüleştirmekte ve yatırımların kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda ülke içerisinde zaten kıt olan tasarrufların verimli yerlerde tahsis edilmesi imkansız hale gelmektedir.

Aynı zamanda ciddi bankacılık problemleri, para politikalarının uygulanmasında ve bu politikaları uygulayan otoriteler için birçok zorluk yaratabilmektedir. Sadece bu durum para politikası araçları ve para politikasının final hedefleri arasındaki normal ilişkiyi bozmamakta, aynı zamanda para politikasının tüm duruşunu da tehlikeye atabilmektedir. Hazırda çok gerilmiş olan bankacılık sektörünün daha da kötü bir duruma itilmesine yönelik korkular, para otoritelerini para politikasını daha fazla sıkılaştırmasını engellemekte, örneğin yabancı yatırımcıların güvenlerini azaltabilmekte ya da yeni başlayan enflasyonist bir baskıyı artırabilmektedir. Bankacılık sektörü zayıflıkları Meksika otoritelerinin neden Nisan – Aralık 1994'te de yabancı sermayenin çıkmasından sonra düşük getirili dolar-endeksli teso bonolarını geniş ölçekli yüksek getirili pezo cetelerle (higher yielding peso-denominated cetes) değiştirdiğini açıklamaktadır (1991 ile 1994 arasındaki dönem ortasında Meksika bankacılık sisteminde batık kredilerin oranı iki katına çıkmıştır (%4'ten %8'e))[53]. Yapılan bu çalışmalarda faiz oranlarındaki artışın sınırlanması ve bankaların tekrardan iyileştirilmek için zaman kazanılması amacını güdülmüştür, fakat sonuçta uluslararası

[52] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 6.
[53] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 7.

rezervlerde ki azalmayı artırmakla kalmamış ve bir de para krizinin borç krizi içerisinde genişlemesine yardımcı olmuştur. Daha önce kriz türleri arasındaki etkileşim konusunda belirtildiği gibi, bankacılık krizlerinin ödemeler dengesi krizlerini tetikleyen bir faktör olduğu yapılan ampirik çalışmalarla ortaya konmaktadır. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde bulunan bankalar, ödemeler sisteminin çalışmasında büyük bir rol üstlenmekte ve finansal sistemler içerisinde önemli bir paya sahip olmaktadırlar. Bunun dışında bankalar birde finansal piyasalarda devlet tahvili ve bonoların majör alıcısı durumunda olmakta ve yeni gelişmekte olan sermaye piyasalarının likit kredi ihtiyaçlarını sağlamaktadırlar. Böylece bankaların önemli katkılarından dolayı finansal sistemler içerisindeki önemlerinin anlaşılması ve bu sektörlerde yaşanabilecek krizlerin önlenmesi gerekmektedir. Böylece bu bölümden sonra bankacılık krizleri ardında etkili olan faktörler ortaya konmaya çalışılmaktadır.

2.4.4. Bankacılık Krizlerin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasında sadece bir yada iki faktör etkili olmuş olsaydı, bu krizlerin tahmini ve teşhisi daha kolay olurdu. Böylece birkaç tane değişkenin kontrol edilmesiyle ülkelerde meydana gelen kriz sayısı daha düşük seviyelerde kalırdı. Fakat yapılan bilimsel çalışmalarda krizlerin oluşumunda birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Karşılaşılan bu zorluklara karşın literatürde birçok çalışma bu krizlerin oluşumunda etkili olan faktörleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat yapılan bu çalışmalarda altı çizilen ortak nokta, bankacılık krizleri kaynaklarının araştırılması sonucunda bu konunun tam olarak ortaya konmasının güç olduğunudur. Tüm bu açıklamalar rağmen bankacılık krizlerinin oluşmasında bazı tetikleyici unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurların belirlenmesinde özellikle Goldstein ve Turner (1996) yapmış oldukları çalışmada yükselen ekonomilerde meydana gelen bankacılık krizlerinin nedenlerini ya da daha doğru bir tabirle tetikleyici unsurlarını 8 ana başlık altında toplamaktadır. Bu tetikleyici unsurlar aşağıdaki gibi sıralanabilir[54]:

- Makroekonomik dalgalanma: dışsal ve yerel kaynaklar,
- Aşırı kredilendirme (lending booms), aktif fiyatlarının çökmesi ve sermaye girişlerindeki hızlı değişimler,
- Banka pasiflerinin vade ve para uyumsuzluğu ile birlikte artması,

[54] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k.'dan yararlanılarak bu unsurlar oluşturulmuştur..

- Finansal Liberalizasyonun düzgün bir şekilde uygulanmaması,
- Aşırı hükümet müdahaleleri ve ilişkilendirilmiş kredilendirme de gevşek kontroller,
- Muhasebe uygulamalarında, kamuya açıklamalarda ve yasal altyapıda bulunan zayıflıklar,
- Banka sahiplerinin, yöneticilerinin, mevduat sahiplerinin ve denetçilerin davranışlarındaki bozulmalar,
- Döviz kuru rejimi seçimidir.

Böylece Goldstein ve Turner'ın (1996) yapmış oldukları çalışmayla özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen ekonomilerde bankacılık krizlerinin oluşmasını tetikleyen unsurlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Açıkçası literatüre bakıldığı zaman ve yapılan ampirik çalışmalarla bankacılık krizleri nedenleri altı ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar, makroekonomik dalgalanma, bankaların bilanço kalemlerindeki değişimler, finansal liberalizasyon, hükümet müdahaleleri, kurumsal altyapı zayıflığı, döviz kuru rejimi ve mevduat sigortası sistemleri olarak sıralanabilmektedir.

2.4.4.1. Makroekonomik Dalgalanma

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemleri üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir. Makroekonomik dalgalanma bankaların bilançoları üzerinde kötü etkiler yaratarak kırılganlıklarını artırabilmektedir. Bankalar bilindiği üzere kısa dönemli borçlanarak uzun dönemli kredi vermektedirler. Bu nedenden dolayı bankaların sahip oldukları doğaları gereği geniş ölçekli fiyat değişimlerinden ve sektörde yatırımcıların güveninin kaybolmasından dolayı kırılgan hale gelebilmektedirler. Bununla birlikte bankalar yüksek kaldıraç ve kısmi rezerv (fractional rezerv) prensipleri ile çalışmaktadırlar. Mevduat sahipleri, mevduatlarını uzun vadeli olarak bankalarda bulundurma eğilimi içerisinde olmamakta ve genellikle kısa vadeli hesaplara yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Bunun nedeni ise, her an mevduatlarını çekip likiditeye ulaşabilme isteği içerisinde olmalarıdır. Bankaların aktifleri ve pasifleri arasındaki ilişki, dalgalanma sonucunda bozulması halinde bankaların kırılganlıkları

artabilmektedir. Böylece bu kısa açıklamalar ışığında özellikle yükselen ekonomilerde dalgalanma, aşağıdaki faktörlerden dolayı kaynaklanabilmektedir[55]:

- Dış Etkenler: Ticaret hadlerinde dalgalanmalar, uluslararası faiz oranlarındaki değişimler ve yabancı sermaye hareketleri,
- İçsel Etkenler: Büyüme ve enflasyon oranındaki dalgalanmalar.

İlk olarak makroekonomik dalgalanma konusunda dışsal etkenlere bakılacak olursa, yukarıdaki sınıflandırmadan anlaşılacağı üzere bu etkenler üçe ayrılmaktadır. Dışsal etkenlerin birincisini, ticaret hadlerindeki dalgalanmalar oluşturmaktadır. Ticaret hadlerindeki geniş ölçekli dalgalanmalar, özellikle bankaların kredi müşterilerini kötü bir şekilde etkileyerek aldıkları kredileri geriye ödeyememelerine sebep olabilmektedir. Bu dalgalanmalar, kredi müşterileri aleyhinde gerçekleşmesi, bankaların geriye dönmeyen kredileri miktarını artırabilmektedir. Kriz dönemleri öncesinde meydana gelen ticaret hadlerindeki düşüş, literatürde yapılan bazı bilimsel çalışmalarla ortaya konmaktadır. Örneğin Caprio ve Klingebiel (1996) yapmış oldukları çalışmayla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşan 97 tane örnek olay incelenmekte ve bu örneklerin yüzde 75'inde ticaret hadlerinde kriz öncesinde en az yüzde 10'luk bir azalma yaşandığı ortaya konmaktadır. Ayrıca incelenen bu ülkelerin 68 tanesinde kriz öncesinde ticaret hadlerinde azalma meydana gelmiş ve ortalama olarak yüzde 20'lik bir azalma yaşanmıştır (Ek 2: kriz ülkelerinde ticaret hadleri tablosunda daha ayrıntılı olarak gösterilmektedir). Bununla birlikte, Kaminsky ve Reinhart (1996) yapmış oldukları çalışmada ikiz krizlerin (Banka ve para krizleri) belirlenmesinde stilize olmuş bazı olayları ortaya koymaktadırlar ve bunlardan biri de ticaret hadlerindeki azalmadır. Bu nedenden dolayı bir ekonomik durgunluk, ticaret hadlerinde bir azalma yada hisse senetleri veya gayrimenkul piyasalarında ki bir çöküş, banka müşterilerinin karlılığını azaltmakta ve bazıları aldığı kredileri geriye ödeyemez duruma gelmektedir[56]. Böyle durumlarda iyi krediler, kötü krediler haline dönüşerek sağlıklı bankacılık sektörü sekteye uğratabilmektedir.

Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin ihracatı genellikle 3-4 ürün üzerine konsantre olma eğilimi içerisindedir. Tipik olarak ihracat konsantrasyonu, sistemik

---

[55] Bu sınıflandırma GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, "***Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policiy Options***", BIS Economic Paper No:46, October 1996, adlı çalışmanın 9-12. sayfaları arsından yararlanılarak oluşturulmuştur.

[56] KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., "***The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payment Problems***", a.g.k. , sayfa 13.

problem yaşayan ülkelerde önemi çok yüksek olmakta ve bankaları negatif yönde etkilemektedir. Konsantre olmuş ekonomilerde yurtiçi bankalar, eğer yatırımları sermaye kontrolleri ile kısıtlanmış ise sıklıkla kendilerini dalgalanmalardan koruyamamaktadırlar[57].

Dışsal şokların ikincisi ise, uluslararası faiz oranlarındaki dalgalanmalar ve sermaye hareketleridir. Uluslararası piyasalarda faiz oranlarında ortaya çıkan büyük ölçekli dalgalanmalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde borçlanma maliyetini ve bu ülkelere yatırım yapma çekiciliğini etkileyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları uluslararası faiz oranlarından daha yüksek olması sonucunda bu ülkelere sermaye girişi hızlanabilmektedir. Örneğin Latin Amerika'da bulunan gelişmekte olan ülkeler 1981 yılında (1983-1990 yılları arasında bulunan dönemde sıfır olmasına rağmen) net yabancı sermaye girişlerinin GSYİH'nın yüzde 6'sı oranında olduğu, 1991'de yüzde 4 gerilediğini ve daha sonra 1993-95 yılları arasında ki periyotta ise tekrardan yüzde 5-6 oranına çıktığı gözlenmektedir[58]. Aynı şekilde Asya'da bulunan gelişmekte olan ülkelerde ise (bu ülkeler APEC'e de üyedirler) sermaye hesaplarına yapılan net girişin 1984-88 döneminden 1989-93 dönemine kadar iki katına çıktığı görülmektedir. Böylece verilen örnekler ışığında ülkelerdeki sermaye girişinin artması ve hızlanması, bankaların mevduat miktarlarını artırmaktadır. Bankalardaki artan mevduat miktarı sonucunda, bankalar kredi kalitesine bakmadan kredi miktarını artırmaya çalışmaktadır. Böylece bankacılık problemleri aşırı kredilendirme sonucunda ortaya çıkmaktadır. Piyasada ortaya çıkan problemler sonucunda güvenin kaybolması, sermaye hareketlerinin beklenmedik bir şekilde ters yöne dönüp ülke dışına çıkmasına ve bankalardan mevduatlarının ani bir şekilde geri çekilmesine sebep olmaktadır. Bu durum bankaları, aktiflerini hızlı bir şekilde satması için zorlanmaktadır.

1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yılların başlarında yükselen piyasa ekonomilerine yönelik sermaye hareketlerinde çok hızlı bir artış yaşanmıştır. Buna karşın Latin Amerika ülkelerinde meydana gelen borç krizi, bu artışın birkaç yıllık bir sürede azalmasına neden olmuştur. Fakat 1990'lı yıllarda sermaye girişlerindeki artışlar devam etmiştir. Bu dönemde Asya'da bulunan yükselen ekonomilere ilk kez geniş ölçekli sermaye girişi yaşanmıştır. 1997-98 Asya krizi öncesinde, 1996'da sermaye

---

[57] CAPRİO, Gerard Jr., KLİNGEBİEL, Daniela, "***Bank Insolvencies: Cross-country Experience***", The World Bank Policy Research Department Working Paper 1620, July 1996, sayfa 4.
[58] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 10, Hausman ve Gavin (1995)

girişlerinin tepe noktasına ulaştığı ve sonrasında yaşanan krizle birlikte sermaye hareketlerinde hızlı ve ani bir düşüş yaşandığı görülmüştür (tablo 3.1 ve 3.2). Büyük çapta sermaye girişlerini sonrasında oluşan finansal krizler ani sermaye çıkışları tarafından tetiklenmekte ve ülkelerde çok büyük zararlara neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra, reel döviz kurundaki dalgalanmalar dışsal etkenlerin sonuncusunu oluşturmaktadır. Reel döviz kurundaki dalgalanmalar, özellikle bankaları direkt ve dolaylı yoldan etkilemektedir. Direkt etkisi, bankaların bilançolarındaki aktifleri ve pasifleri arasındaki para cinsi ve vade uyumsuzluğu yaratması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etkisi ise, döviz kurunda yaşanacak büyük çapta değişimler banka kredi müşterilerinin büyük kayıplar yaşamasına neden olmakta ve bu durum bankalardaki batık kredilerin miktarının artırabilmektedir. Yapılan çalışmalarla gelişmekte olan ülkelerdeki döviz oranı dalgalanmalarının gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kaminsky ve Reinhart (1996) tarafından yapılan çalışmada, reel döviz kurunun ani ve hızlı bir şekilde değişim göstermesi, bankacılık krizleri öncesinde stilize olmuş olaylardan biri olduğunu ortaya konmaktadır. Reel döviz kurundaki dalgalanmalar sonucunda ticaret sektörünün karlılığı negatif yönde etkilenmektedir. Bunun dışında bazı ülkelerde devalüasyon riskinin yüksek olması, yurtiçi yerleşiklerin tasarruflarını büyük çapta yabancı para cinsinden tutmalarına neden olmakta ve bu durum tasarruf sahiplerinin büyük oranda döviz oranı riskine maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, seçilmiş bazı ülkelerin 1980-95 yılları arasında makroekonomik göstergelerinde ve bankacılık toplamlarındaki dalgalanmalar gösterilmektedir (Tablo 2.2). Tablodan da anlaşılacağı gibi özellikle gelişmekte olan Latin Amerika ve Asya ülkelerinin gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Arjantin'de bazı göstergelerin standart sapması diğer ülkelere göre çok yüksek olmuştur. Örneğin enflasyon 860, banka mevduatları 23,5 ve özel sektöre açılmış banka kredilerin ise 34,4 oranında dalgalanma yaşanmıştır. Buna karşın ABD, Japonya ve Almanya'da bu rakamlar özellikle Arjantin'e ve Brezilya'ya oranla çok düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2.2 1980-95 Periyodu Süresince Makroekonomik Göstergelerde ve Bankacılık Toplamlarında ki Dalgalanmalar*

	GSYİH	*Enflasyon*	*Banka Mevduatları***	*Özel Sektöre açılmış banka Kredileri*
Hindistan	2.2	4.1	3.4	4.6
Hong Kong	3.4	3.5	7.9	6.9
Kore	3.5	7.2	5.3	5.6
Singapur	3.3	2.6	5.7	4.6
Tayvan	2.4	5.5	6.4	8.7
Endonezya	2.0	3.1	7.8	20.1
Malezya	3.0	2.4	8.8	8.4
Tayland	2.7	4.6	6.6	6.5
Arjantin	5.5	860.0	23.5	34.4
Brezilya	3.7	767.6	20.7	32.8
Şile	5.8	7.5	20.9	21.8
Kolombiya	1.5	3.9	9.0	9.1
Meksika	4.2	39.4	33.2	22.1
Venezüella	4.9	21.9	12.7	16.0
Memorandum				
ABD	2.1	3.1	4.4	3.4
Japonya	1.8	2.0	2.5	2.5
Almanya	1.8	1.9	5.4	3.1

* Yıllık yüzde değişiminin standart sapması olarak hesaplanmıştır.
** Nominal GSYİH'nın yüzdesi olarak hesaplanmıştır.

Kaynak: GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 12.

Dışsal etkenlerden sonra içsel etkenlere bakılacak olursa, büyüme ve enflasyon oranlarında dalgalanmalar ülkelerde negatif etkiler yaratabilmektedir. Özellikle büyüme ve enflasyon oranlarında geniş ölçekli dalgalanmalar, bankaların sahip oldukları kredi riskinin hesaplanmasını güçleştirmektedir. Kredi riskinin hesaplanması, bir firmanın veya şirketin kredi sürecinin ortaya konmasında rehberlik edebilmektedir. Fakat yüksek enflasyon ortamında bu hesaplama istikrarlı bir ortamda yapılan hesaplamaya göre kötü bir gösterge olabilmektedir. Böylece enflasyon ve büyüme oranlarındaki yüksek dalgalanmalar, bankaların kendi kredi müşterilerini izlemelerinde ve doğru bir şekilde değerlendirmelerinde güçlükler yaratmaktadır.

1960'lı yıllardan bu yana sistemik bankacılık krizleri yaşanmış ülkelerde, büyüme ve enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar ticaret hadlerinde meydana gelen dalgalanmalardan daha yüksek olduğu görülmektedir[59]. Yukarıdaki tablo 2.2'de

[59] CAPRİO, Gerard Jr., KLİNGEBİEL, Daniela, "***Bank Insolvencies: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking?***", The World Bank, 1996, sayfa 14.

yükselen piyasaların (özellikle Latin Amerika'da bulunan ülkeler) 1980-95 yılları arasındaki periyotta üç büyük gelişmiş ülkeye göre büyüme ve enflasyon oranlarında daha yüksek dalgalanmalara sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca aynı tabloda yüksek makroekonomik dalgalanmaya sahip ülkelerin, banka mevduatlarının ve kredilerinin GSYİH'a oranının da yüksek oranda değişim gösterdiği görülmektedir.

2.4.4.2. Aşırı Kredilendirme, Aktif Fiyatlarının Çökmesi ve Sermaye Girişlerinde Hızlı Değişimler

Bankacılık krizinin oluşumunda etkili olan bir diğer faktör ise, özellikle konjonktürün büyüme evresinde bankaların kredi miktarlarının aşırı bir şekilde genişlemesi ve sağlıksız finansman sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere 1980'li yılların başlarında birçok ülkede uygulanan finansal liberalizasyon, bankaların kredi olarak kullanabileceği fonların miktarını önemli derecelerde artırmıştır. Fakat daha önce belirtildiği gibi finansal liberalizasyon sonucunda artan fonlar bankalarda aşırı kredilendirme yapılmasına neden olabilmektedir. Artan fonlarla birlikte bankaların kredi miktarı özellikle ekonominin hızlı bir şekilde büyüdüğü ve firmaların karlılıklarının yüksek olduğu dönemlerde daha fazla artırma eğilimi içerisinde olmaktadır. Böylece ekonomideki olumlu gelişmelere paralel olarak artan kredi miktarının aşırı düzeylere çıkması, daha sonraki dönemlerde kriz olasılığını artırmaktadır.

Meydana gelen krizlerde aşırı kredilendirmenin kriz yaratacağı sonucunu destekleyen üç durum bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bankalarda aşırı kredilendirme ve varlık fiyatlarındaki ani düşmelerin kriz öncesi dönemlerde sıklıkla ortaya çıktığı gözlenmesidir. Bununla birlikte ikinci durum ise, yüksek oranda sermaye girişine maruz kalan ülkelerin bankacılık sektörlerinin hızlı bir şekilde geliştiği görülmektedir. Son özellik olarak ise, 1990'lı yıllarda yükselen piyasalara yönelik hızlı sermaye girişi, bu ülkelerde hem ekonomik hem de politik reformların artmasına önemli katkılarda bulunduğu ve bu reformların, bu piyasalarda olumlu beklentiler yaratarak aşırı kredilendirmeyi teşvik ettiği görülmektedir. Böylece bu tür yapay balonların patlaması sonucunda, bankacılık krizleri tetiklenebilmektedir. Özellikle ekonominin hızlı bir şekilde büyüdüğü bir ortamda birçok kredi müşterisinin geçici bir süre dahi olsa karlı ve

likit olması, bankaların iyi ve kötü kredi riskine göre müşterilerini belirlemelerini güçleştirmektedir.

Bununla birlikte piyasada aşırı kredi kullanımı ile birlikte emlak ve varlık fiyatlarının ani bir şekilde dalgalanması, teminatların piyasa değerini düşürmekte ve bu durum oluşabilecek krizlerin şiddetini daha fazla artırmaktadır. Varlık fiyatlarındaki ani dalgalanmalar, dışsal bir tetikleyici gibi davranarak bankaların kredi müşterilerinin karlılığını negatif yönde etkilemekte ve bankacılık sektöründe problemlerin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte tüm bankacılık problemleri tamamen bilançonun pasif taraftan çıkmamakta, aynı zamanda aktif kalitesinin bozulmasından dolayı, emlak fiyatlarının çökmesinden ya da finansal olmayan kesimde iflasların artmasından dolayı ortaya çıkabilmektedir[60]. Ayrıca geniş ölçekli sermaye hareketlerinin ülke ekonomileri üzerinde yaratabileceği etkiler, bu ülkelerin sermaye piyasalarının boyutuna bağlıdır. Özellikle yükselen ekonomilerin endüstrileşmiş ülkelere nazaran daha sığ sermaye piyasalarına sahip olması nedeniyle sermaye hareketlerindeki değişimden dolayı bazen bu ülkelerin varlık fiyatlarında önemli derecelerde dalgalanmalar yaşanabilmektedir.

2.4.4.3. Banka Pasiflerinin Para ve Vade Uyumsuzluğu ile birlikte Artması

Banka bilançolarındaki uyumsuzluklar vade yapısından veya para cinsinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere geniş para arzının GSYİH'a olan oranının artması ülke ekonomilerinin gelişimini göstermektedir. Buna karşın ekonomilerin kırılganlığını ise, banka aktiflerinin ekonominin boyutuna veya rezervlerine göre daha hızlı büyümesi, bankaların pasifleri ile aktifleri arasında vade ve para uyumsuzluğu artması, bankaların sahip oldukları sermayenin oluşabilecek kötü durumlara karşı yeterli düzeyde olmaması ve son olarak ekonominin güvenirliliği konusunda endişelerin çoğalması sonucunda artmaktadır. Honohan (1996) yapmış olduğu çalışmayla 1980-93 döneminde 59 adet gelişmekte olan ülkede teknolojik yeniliklerin ve deregülasyonların uygulanması sonucunda M2/GSYIH rasyosunun hızlı bir şekilde artığını ortaya koymaktadır (ağırlıklı olmayan haliyle 28'den %35', ağırlıklı haliyle de 32'den %48'e çıkmıştır)[61].

---

[60] KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., a.g.k. , sayfa 5.
[61] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 14.

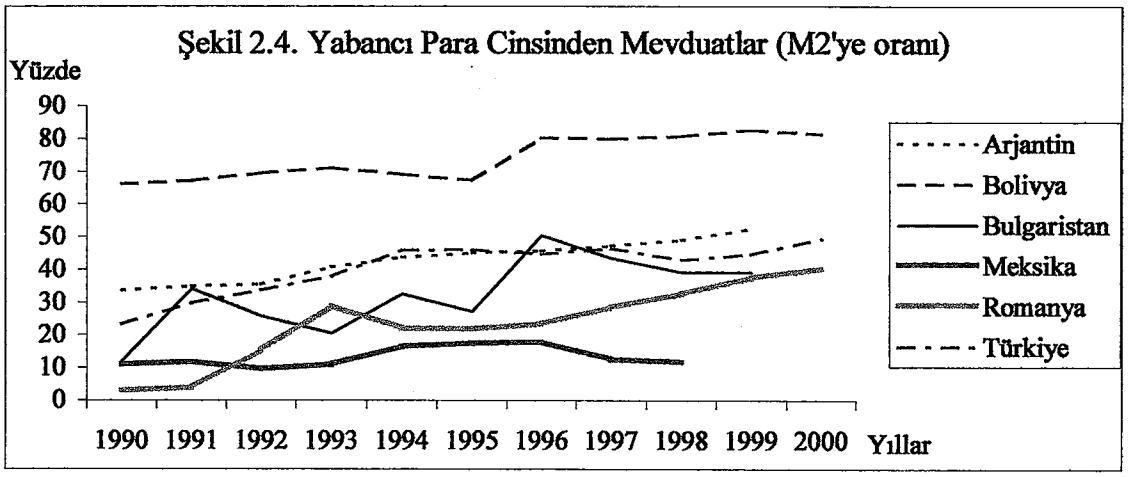
Ülkelerde son çeyrek yüzyılda ülkelerde uygulanan finansal liberalizasyon ve bilgi işlem ve teknolojik gelişimler sonucunda yatırımcılar, bankalardaki mevduatlarının hem para cinsini hem de vade yapısını hızlı bir şekilde değiştirebilmektedirler. Böyle bir ortam içerisinde yurtiçi piyasalarda faiz oranlarında dalgalanmanın yüksek olması, bankaları ve mevduat sahiplerini fonlarını yabancı para cinsinden tutmaları için teşvik etmektedir. Bankalar yüksek oranda uluslararası piyasalardan yabancı para cinsinden borçlanması, bir devalüasyonun oluşması durumunda kötü sonuçlar doğurmaktadır.

Tablo 2.3. Yabancı Para Cinsinden Mevduatlar (yüzde olarak M2'ye oranı)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arnavutluk	2,1	1,3	23,8	20,4	18,8	18,7	21,9	18,3	16,8	18,2	19,9
Arjantin	33,7	34,9	35,4	40,7	43,8	45,1	45,7	47,3	49,0	52,5	...
Bolivya	66,2	67,1	69,5	71,1	69,2	67,3	80,3	79,9	80,8	82,7	81,3
Bulgaristan	12,0	34,0	25,8	20,5	32,5	27,2	50,5	43,6	39,2	39,1	...
Kosta Rika	23,5	30,7	28,3	26,5	26,6	34,5	31,7	34,1	37,5	...	...
Ekvator	3,3	3,6	5,3	6,3	8,7	15,7	18,6	25,1	...	...	...
Mısır	46,1	47,9	32,2	27,7	27,5	27,2	23,4	20,6	19,6	20,8	24,7
El Salvador	3,4	2,9	4,2	3,7	4,5	5,0	6,4	7,5	7,8	...	...
Meksika	11,1	11,8	9,7	11,1	16,5	17,5	18,0	12,7	11,9	...	...
Mozambik	...	11,8	16,7	23,2	25,3	41,3	41,4	34,9	34,9	35,2	...
Nikaraguay	27,3	26,2	33,6	46,1	48,2	57,1	59,2	62,9	64,7	...	...
Pakistan	2,6	8,9	11,9	13,9	13,6	18,0	22,8	23,8	9,6	...	...
Peru	38,6	55,5	57,8	58,9	58,9	57,1	61,5	53,9	54,1	...	...
Filipinler	17,4	18,0	21,0	22,6	20,9	21,5	...	...	37,3	...	...
Polonya	31,4	24,7	24,8	28,8	36,4	19,3	12,5	9,9	6,9	4,5	...
Romanya	2,9	3,9	15,3	29,0	22,1	21,8	23,4	28,5	32,6	37,6	40,4
Rusya	...	...	...	29,5	28,8	20,0	19,4	17,6	30,4	29,5	26,9
Suudi Arabistan	22,9	21,5	19,2	21,3	20,2	19,2	17,0	16,5	17,9	16,5	15,6
Türkiye	23,2	29,7	33,7	37,9	45,8	46,1	44,8	46,4	42,9	44,7	49,4
Ukrayna	...	....	....	19,4	31,7	22,6	16,6	13,0	20,8	24,5	22,7

Kaynak: Bu tablo HONOHAN, Patrick, SHI, Anqing, "***Deposit Dollarization and the Financial Sector in Emerging Economies***", The World Bank, sayfa 26'da ki Tablo1A: Foreign Currency Deposits as a % of M2 tablosundan yararlanılarak oluşturulmuştur.

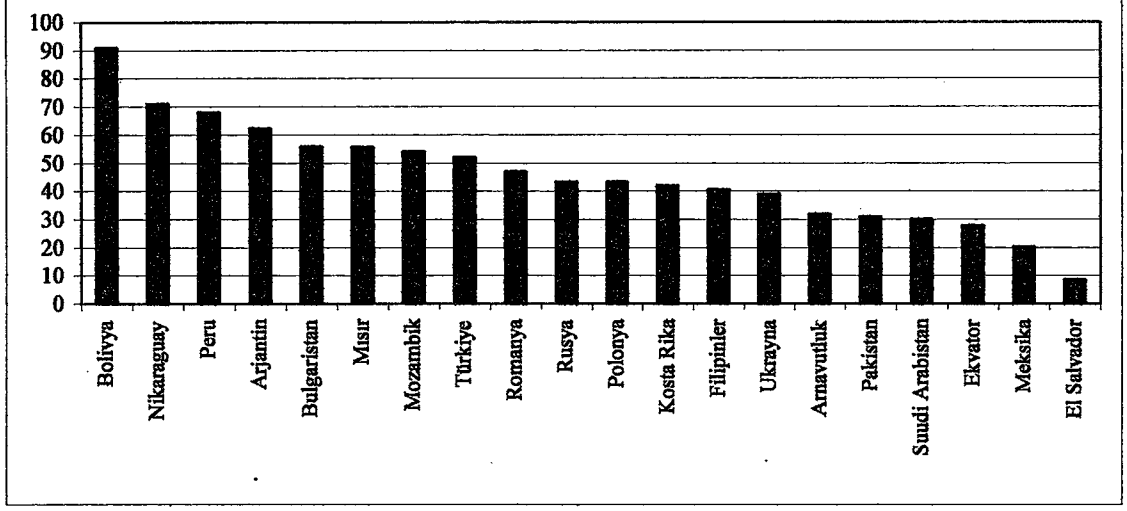
Yukarıdaki tablo 2.3'de bulunan 20 ülkede yabancı para cinsinden mevduatların geniş para arzına olan oranları gösterilmektedir. 1990-2000 yılları arasındaki dönemde bazı ülkelerde bu oranın yüzde 80'lere kadar çıktığı gözlenmektedir (örneğin Bolivya'da 1999 yılında yüzde 82.7 olmuştur). Aynı şekilde bu tablodan yararlanılarak oluşturulan aşağıdaki grafikte 6 tane ülkenin bu dönemde bahsi geçen oranın nasıl bir artış trendi içerisinde olduğunu göstermektedir.

Mevduatların yabancı para cinsinden tutulması, yüksek faiz oranlarına, kredi arzında azalmaya ve yüksek oranda bankacılık sistemi kırılganlığına neden olabilmektedir. Mevduat sahiplerinin yurtiçinde tasarruflarını daha çok yabancı para cinsinden değerlendirmeleri bankacılık sektörünü parasal spekülasyonlara karşı daha kırılgan hale getirmekte ve kriz olasılığını artırmaktadır. Özellikle mevduat sahiplerinin tasarruflarını bankalarda yabancı para cinsinden tutmaları, bankaların döviz oranı riskini artırmakta ve bir devalüasyon durumunda, yüksek oranda yabancı para cinsinden mevduatlara sahip olmaları zarar görmelerine yol açmaktadır. Böylece ülke içerisinde yabancı paranın daha fazla tercih edilmesi, bankacılık sektörünün kırılganlığını artırmaktadır.

Bankalar, mevduat sahiplerinin tasarruflarını istedikleri zaman para cinsleri arasında kolaylıkla değiştirebilmeleri ve sahip oldukları döviz cinsinden mevduat hesaplarından dolayı daha likit bir pozisyon alma eğilimi içerisinde olabilmektedirler. Bu durum piyasadaki kredi arzını negatif yönde etkilemektedir. Kredi arzındaki azalma, faiz oranlarının üzerinde bir baskı oluşturarak artmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bankalardaki mevduatların yabancı para cinsinden miktarının git gide artmasına karşın, aynı şekilde bankalar tarafından kredilerin yabancı para cinsinden verilmesi, bir devalüasyon sonucunda oluşabilecek döviz oranı riskinin kredi müşterilerine aktarılmasına olanak tanımaktadır. Fakat devalüasyonun bankalar üzerinde direkt etkisi düşük olsa dahi, finansal olmayan kesimdeki iflaslar bankaların batık krediler miktarını artırarak dolaylı yoldan etkilemektedir.

Şekil 2.5. 1990-2000 Yılları Arasında Yabancı Para Cinsinden Mevduatların Toplam Mevduatlara Oranındaki En Yüksek Değerler (%)

Yukarıda mevduatların yabancı para cinsinden tutulması konusunda yapılan açıklamalara ek olarak, şekil 2.5'te tablo 2.2'de bulunan 20 ülkenin 1990-2000 yılları arasındaki on yıllık dönemde en yüksek yabancı para cinsinden mevduatlarının toplam mevduatlara oranı gösterilmektedir (on yıllık döneme ait tüm veriler ek 3'de ayrıntılı olarak verilmektedir). Grafikten de anlaşılacağı gibi ülkelerde yabancı para cinsinden mevduatlar yaklaşık olarak yüzde 10'lu değerlerden yüzde 90'lı değerlere kadar bir değişim göstermekte ve ülkelerin yarısından fazlasında yabancı para cinsinden mevduatlar toplam mevduatların içerisinde yüzde 30'dan fazladır.

Böylece yukarıdaki açıklamalar ışığında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankaların yüksek oranlarda yabancı para cinsinden pasiflere sahip olmaları ve yapısal düzeltme programları altında yapılan devalüasyon uygulamaları sonucunda bankalar yüksek maliyetlerle yüz yüze gelebilmektedir. Bu duruma en iyi örnek Meksika'dır. Meksika'da Aralık 1993 ve Aralık 1994 periyodu arasında pezo dolar paritesi 3.1'den 5.3'e gelmesi sonucunda bankaların dolar cinsinden pasifleri 89 milyar pezodan 174 milyar pezoya yükselmiştir; aynı zamanda bankaların kredi riski faiz oranlarının yükseldiği oranda artmış ve ayrıca ekonomik aktivitelerde bir düşüş yaşanmıştır[62].

Sonuç olarak söylenebilir ki, yüksek oranda hedge edilmemiş yabancı para pozisyonları hem bankaları hem de müşterilerini riskler karşısında daha fazla kırılgan hale getirmektedir. Böylece bankalarda yabancı para pozisyonunun çok yüksek olması,

[62] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 15.

yaşanabilecek bir kriz durumunda yüksek oranda zarar görmelerine neden olmaktadır. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerde bulunan bankaların vade uyumsuzluğu yüksek olabilmektedir. Bunun nedeni ise bu tür ülkelerin uluslararası piyasalarda bulunan uzun dönemli fon kaynaklarına erişim eksikliği bulunması ve bankaların her istedikleri anda sermaye piyasalarından fon sağlama olanaklarının düşük olmasındır. Böylece bu ülkelerde bulunan bankaların acil bir durumda fon bulmaları zor olabilmektedir. Bankaların zor durumlarında fon bulamaması iflas etmelerine neden olabilmektedir. Ülkelerde yaşanan yüksek enflasyon geçmişi ve parasal devalüasyonlar, bu ülkelerde bulunan bankaların uzun dönemli borçlanmalarını sınırlamakta ve bu nedenden dolayı kurumlar önemli derecelerde kısa dönemli borçlanmalara gitmektedir. Kısa vadeli borçlanmalarda bankalarda vade uyumsuzluğunu artırmaktadır.

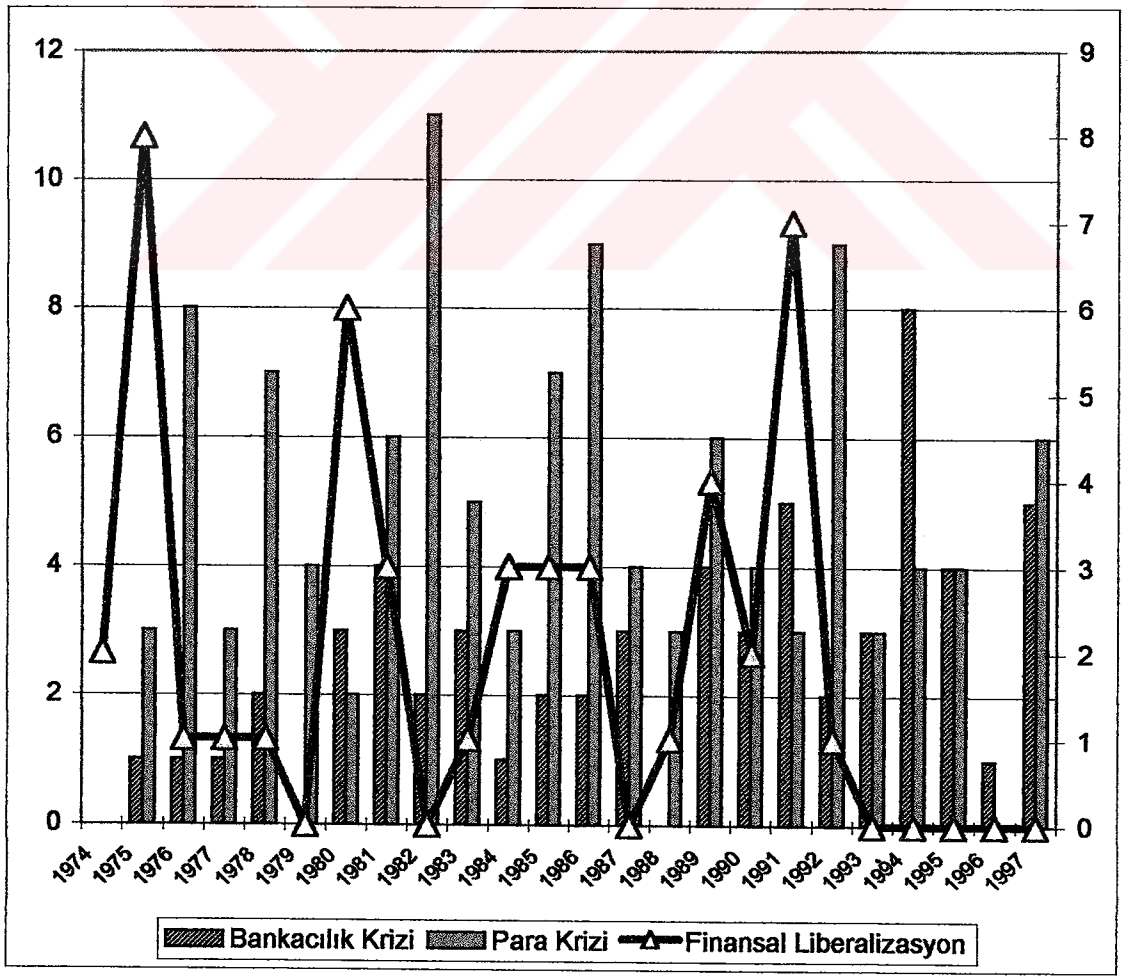
2.4.4.4. Finansal Liberalizasyon

Bilindiği üzere daha önceki bölümde finansal liberalizasyon uygulamaları ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Burada belirtilmek istenen konu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal liberalizasyonun uzun dönemli faydaları hakkındaki soru işaretleridir. Özellikle yurtiçinde bulunan bankaların yeterli düzenlemeler ve önlemler alınmaması durumunda gerçekleştirilen reformlarla yeni risklere maruz kalabilecekleri düşünülmektedir. Bu durumda ortaya çıkan yeni risklerle birlikte bankacılık krizlerinin ortaya çıkma olasılığı daha fazla artmaktadır. Deregülasyonlar sonrasında bankalar, daha önceki baskı düzeninin terk edilmesiyle birlikte faiz oranlarında en azından geçiş döneminde dalgalanmalar yaşayabilmektedirler. Ayrıca yeterli ve etkin olmayan bir finansal liberalizasyon ortamında, bankaların kredi miktarlarında hızlı artışlara ve yüksek reel faiz oranlarına rastlanabilmektedir. Bununla birlikte birde bankaların kredi miktarları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması sonucunda liberalleşmiş sektörlerde daha önce bastırılan talepler ortaya çıkabilmektedir. Üstelik bankalar için rezerv zorunluluklarının azaltılması, artan kredi talebini karşılamak için daha fazla olanak tanımaktadır. Ayrıca fazla reformlar sonrasında ülkelere akın eden yabancı sermaye girişleri hızlandığı görülmektedir.

Böylece finansal liberalizasyon sonrasında ülkede artan fon kaynaklarıyla birlikte, bankaların kullanabilecekleri kredi miktarında bir artış yaşanabilmektedir. Fakat bu serbestleşme hareketi öncesinde ülke içerisinde kurumsal alt yapının sağlam

bir şekilde tesis edilmemesi, finansal sistemde ve özellikle bankacılık sektöründe etik riskini artırmaktadır. Etik riski, bankalarda artan fon kaynaklarıyla birlikte spekülatif amaçlı yatırımların çoğalması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere etik riski, bankacılık krizleri olasılığını artıran etkenlerden birisidir. Bankalardaki etik riskinin önlenmesinde, etkin bir denetimin ve gözetimin çok önemli bir yeri vardır. Sonuç olarak kurumsal alt yapının etkin bir şekilde tesis edilmemesi durumunda, bankacılık sektöründe problemler artabilmektedir. Yukarıda bankacılık krizleriyle ilgili olarak bahsi geçen tüm riskler, yetersiz finansal liberalizasyon uygulamaları ile alakalıdır. Kaminsky ve Reinhart'ın 1996 yılında yapmış oldukları çalışmada incelenen 25 tane bankacılık krizi döneminin 18 tanesinde finansal sektörlerin genellikle beş yıl yada daha az bir sürede finansal liberalizasyonun gerçekleştirildiği ortaya konmaktadır. Aşağıdaki şekilde seçilmiş 40 ülkede meydana gelen bankacılık ve para krizlerini ve bununla birlikte bu ülkelerde ilk kez finansal liberalizasyonun uygulandığı tarihlerin yıllık olarak dağılımı gösterilmektedir (Ek 1).

Şekil 2.6. Ülkelerde Meydana Gelen Bankacılık ve Para Krizleri ve Finansal Liberalizasyon Uygulamalarının Yıllık Dağılımı

2.4.4.5. Ağır Hükümet Müdahaleleri ve İlişkilendirilmiş Krediler

Ağır hükümet müdahaleleri ve bankaların kredilendirme süreçleri üzerindeki gevşek kontroller, bankacılık krizlerinin yaratılmasında çok önemli roller oynayabilmektedir. Bunun nedeni ise, hem hükümetlerin politik amaçlarından dolayı hem de banka yöneticileri veya sahipleri kişisel istekleri doğrultusunda bankaların operasyonlarının etkinliği ve karlılığı bozulabilmektedir. Bu tür müdahalelerin sebep olduğu problemler, gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla gözlenmektedir. Buna karşın ülkelerde özelleştirmenin artmasına rağmen, hala birçok gelişmekte olan ülkede bulunan kamu bankaları, bankacılık sektöründe yüksek oranlarda aktife sahip olabilmektedirler. Basel komitesinin (Padoa-Schioppa (1996)) ortaya koyduğu bir çalışmada, 129 ülkenin yaklaşık yarısında kamunun önemli derecelerde banka sermayesine katıldığı ve gelişmekte olan ülkelerin bölgesel olarak gruplaştırıldığı zaman hükümetin sahip olduğu oranların: batı ve orta Afrika grubunda yüzde 91; körfez ortaklık konseyinin, Seanza Formunun ve Arap bankacılık komitesinin yüzde 60-67; merkez ve doğu Avrupa grubunun ise yüzde 57 olarak ortaya çıkmaktadır[63]. Özellikle belirtilmesi gereken nokta, bankacılık sistemlerinde yüksek oranda kamu payının bulunması, kredilerin belirli alanlarda yoğunlaşmasına neden olabilmekte ve ayrıca yeni veya yabancı firmalar kredi bulmakta zorluk yaşayabilmektedirler.

Bunun yanı sıra kamu bankaları özel bankalara nazaran hükümet müdahalelerine daha fazla açıktır. Gerçekte de birçok kamu bankası, özellikle bazı sektörlere fon sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu nedenden dolayı, bu tür bankalarda kredi kararlarında genellikle müşterilerin kredi değerliliği pek fazla göz önüne alınmamaktadır. Bununla birlikte ülkelerde kamu bankaları zor durumdaki bazı sektörlerin iyileştirilebilmesinde araç olarak kullanılabilmektedir. Ayrıca hükümetler tarafından kamu bankaları rekabete karşı korunabilmekte ve kayıpları karşılanabilmektedir.

Kamu bankaları yeniliklere, problemli kredilerin erken bir dönemde belirlenmesine ve maliyetlerin etkin bir şekilde kontrolüne karşı özenli bir eğilim içerisinde olmayabilmektedirler. Bunun nedeni ise bu tür bankaların zararları hükümetler tarafından karşılanmasıdır. Bunun yanı sıra bu tür bankalarda aşırı çalışanın

---

[63] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 18.

ve şubenin olması da yaygın olarak görülen bir sorundur. Böylece kamu bankalarının özellikle bazı zor durumdaki sektörlerin iyileştirilmesinde aracı veya kredi kararlarında özenli olmamalarından dolayı, geri dönmeyen kredilerinin miktarı yüksek olabilmektedir. 1994 yılı sonunda Arjantin'in kamu bankalarının toplam aktiflerinin üçte biri geri dönmeyen kredilerden oluşmakta iken özel bankalar için bu oran yüzde 10'du[64].

İlişkilendirilmiş kredilendirme (connected lending), banka sahiplerinin ya da yöneticilerinin tarihsel süreçte kurdukları ilişkiler veya kendileriyle bağlantılı işletmelere verdikleri kredi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür kredilendirmedeki riskler, bankanın sahip olduğu kredilerin özellikle bazı alanlarda yoğunlaşması ve kredi değerlendirilmesinde objektifliğin eksik olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin banka, kredilerinin büyük bir kısmını ilişkili olduğu bazı büyük müşterilerine vermesi ve bu firmaların batması durumunda bu banka çok zor durumda kalmaktadırlar. Bu durumun bertaraf edilmesinde birçok ülkede tek bir müşteriye kullandırılabilecek maksimum kredi oranı düzenlemelerle ortaya konmaktadır. Böylece bir bankanın büyük oranlarda sadece ilişkili bir müşteriye kredi vermesi engellenmektedir. Burada belirtilmek istenen konu, hem kamu bankalarının sistem içerisindeki payının yüksek olması, hem de ilişkilendirilmiş kredilerin bankalar tarafından kullanılması, bankacılık sektöründe geriye dönmeyen ya da batık kredilerin miktarını artırabilmektedir. Batık kredilerin artması bankacılık sektöründe problemlere neden olmakla ve bankacılık krizi ihtimalini artırmaktadır.

2.4.4.6. Kurumsal ve Yasal Altyapı Zayıflıkları

Bankaların operasyonlarını ya da aktivitelerini yürüttükleri ortamda yasal ve kurumsal alt yapının zayıf olması durumunda bankaların performansları kötü şekilde etkilenebilmektedir. Mevcut muhasebe uygulamalarının, kamunun aydınlatılmasının veya açıklamaların, yasal alt yapının zayıf ve yetersiz olması, bankacılık piyasasının disipline edilmesini ve etkin bir denetimin gerçekleştirilmesini negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca kurusal alt yapı zayıflığı, bankaların karlılığını da kötü bir şekilde etkileyebilmektedir.

---

[64] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 19.

Bankacılık sektöründe kurumlar ve kredi müşterileri hakkında doğru, güncel, kapsamlı ve şeffaf bilginin bulunmaması, özellikle banka denetçilerinin bankaların hatalı davranışlarını izleyebilmesini ve disipline edebilmesini imkansız hale getirmektedir. Örneğin bankalarda geri dönmeyen kredilerin düşük gösterilmesi durumunda sermayesi ve net geliri yüksek çıkabilmektedir. Bu durum hem bankayı izleyen denetçiler, hem de mevduat sahipleri ve yatırımcılar tarafından bankanın durumunun iyi olduğu şeklinde anlaşılmasına neden olmaktadır. Böylece bankacılık sisteminde sağlıklı olan banka ile olmayanın ayırt edilmesi, sektördeki konsolide edilmiş finansal tablolarının eksikliğinden ve tekdüze raporlama düzenlemelerinin bulunmamasından, ülke boyunca muhasebe standartlarının farklı olmasından, bireysel bankalara yönelik anahtar finansal verilerinin yayınlanmamasından, yapılan hataların doğru şekilde denetçilere veya kamuya aktarılamamasından ve son olarak özel kredi derecelendirme sisteminin bulunmamasından dolayı çok güç olmaktadır. Bu bankacılık sektöründe asimetrik enformasyon problemlerinin artmasına neden olmaktadır.

Bunun yanı sıra kurumsal alt yapının zayıflığı nedeniyle, sistem içerisindeki aktörlerin aşırı risk alma eğilimleri artabilmektedir. Aşırı risk alma olgusu, bilindiği üzere finansal liberalizasyon sonrasında ortaya çıkabilmekte ve sektörde etik riskini artırabilmektedir. Özellikle banka yöneticileri, aşırı risk alma eğilimi içerisinde olabilmektedir. Fakat banka yöneticilerin veya sahiplerinin aşırı risk almaları, bankanın hem yüksek sermaye miktarı ile hem de imtiyaz değeri ile engellenebilmektedir. Bir bankanın imtiyaz değerinin yüksek olması, yöneticilerinin aşırı risk almaya yönelik isteklerini azaltmaktadır. Banka sermayesi ise iki fonksiyona sahip olmaktadır. Bu fonksiyonlar, beklenmedik bir anda oluşabilecek kayıplara karşı bir yastık görevi görmesi ve daha iyi bir yönetişim sağlamasıdır. Bir bankanın gelecekteki davranışlarını yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmesiyle oluşan yeniden yapılandırma maliyetlerinin kimin tarafından üstleneceği belirlemektedir. Böylece bankanın batması durumunda ilk zarar görecek olanların hissedarlar olmasından dolayı, banka sahipleri genellikle tutumlu davranışlardan yana olmaktadırlar.

Böylece bankaların etkin bir şekilde denetlenmediği ve düzenlenmediği bir ortamda aşırı risk almaya yönelik eğilimler artabilmektedir. Sonuç olarak asimetrik enformasyondan dolayı iyi banka ile kötü bankanın ayırt edilmesinin güç olması, bankacılık sektöründe problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.4.4.7. Mevduat Sigortası Sistemi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde mevduat sigortası sisteminin uygulanmasındaki amaç, mevduat sahiplerinin bankalara yönelik hücumlarının engellenmesidir. Mevduatların hükümet yada özel kurumlar tarafından garanti altına alınması, bankacılık sektöründe mevduat sahiplerinin bankaların iflasları yönündeki endişelerini ve oluşabilecek banka hücumları olasılığını azaltmaktadır. Böylece sistemin istikrarı sürdürülebilmektedir. Mevduat sigortası, bankalarda oluşabilecek hücumların ve mevduat sahiplerinin paniklerin engellenmesinde en iyi politika seçeneği olmasına karşın, literatürde yapılan çalışmalarda bu sistemin bankacılık sektöründe aşırı risk alma eğilimi yaratarak etik riski problemlerini artırdığı ortaya konmaktadır.

Bankaların aktif portföylerinde artan riski piyasaya yansıtmadan mevduat toplayabilme özelliğine sahip olması, yüksek riskli ve yüksek getirili projelere yatırım yapma fırsatı yaratmaktadır. Bu fırsatın bulunması, bankaları yüksek riskli projelere yatırım yapmaları için cesaretlendirmektedir. Böylece mevduat sigortası, bankaların aşırı risk almaya yönelik isteklerini artırmasıyla etik riski yaratabilmekte ve bu durum birçok bankanın iflası ile sonuçlanabilmektedir.

Bankalar, mevduat sigortası sisteminin bulunması durumunda aşırı risk almakla yüksek getiri kazanabileceklerini ve herhangi bir zararın ortaya çıkması durumunda bunun sigorta tarafından karşılanacağını düşünmektedirler. Özellikle 1980'li yıllarda ABD'de meydana gelen tasarruf ve kredi krizinin oluşumunda, geniş ölçekli garantiler sağlayan mevduat sigortası, finansal liberalizasyon ve düzenleyici otoritelerin yanlış politika uygulamaları sonucunda etik riskinin yaratılması etkili olmuştur. Böylece mevduat sigortası, bir taraftan bankalara yönelik oluşabilecek hücumları engelleyerek istikrarlarını korumakta, bir diğer taraftan da bankalarda aşırı risk alma eğilimini cesaretlendirerek aktif portföylerinin riskini artırmaktadır. Sonuç olarak 1980-97 dönemi boyunca 61 ülkeden oluşan örnekte, 40 adet sistematik bankacılık krizi yaşanmıştır[65]. Aşağıdaki Tablo 2.4'te 20 ülkede meydana gelen bankacılık krizleri ile mevduat sigortasının tesis edildiği tarihler gösterilmektedir. Ayrıca tabloda mevduat sigortasının bankacılık sektöründeki tasarrufların hangi oranlarda kapsandığı gösterilmektedir.

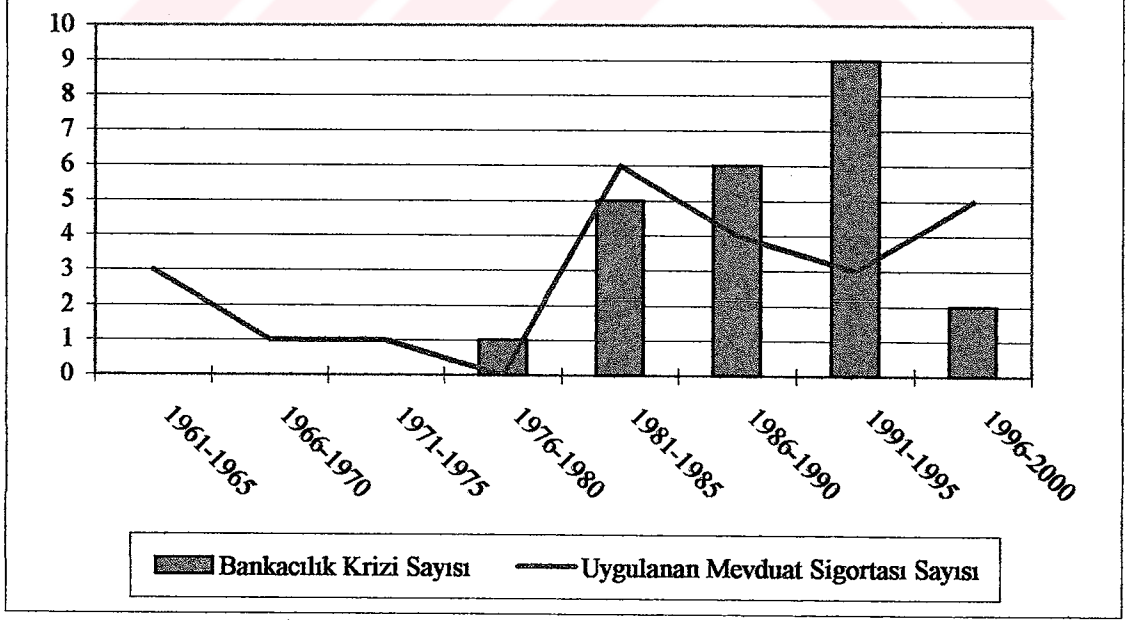
---

[65] DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, "***Does Deposit Insurance Increase Banking System Stability?***", IMF Working Paper , Ocak 2000, Sf. 7.

Ülkelerde uygulanan mevduat sigortası sistemine göre bankacılık sektörü üzerindeki etkisi farklı olabilmektedir. Mevduat sigortasının çok sınırlı miktarlarda mevduatı garanti altına alması, düşük oranlarda etik riski problemi yaratırken, düşük seviyedeki garanti bankalara hücumların önlenmesinde pek fazla etkili olmamaktadır. Tam tersi durumda ise, mevduat garantisinin yüksek oranlarda uygulanması etik riski şiddetini artırabilmekte, fakat hücum riski ise çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Burada mutlaka belirtilmesi gereken nokta, mevduat sigortasının bankacılık sistemi üzerindeki etkisinin büyüklüğü, düzenleyici ve denetleyici otoritelerin etkinliğine ve sağlıklı bir şekilde çalışmasına bağlıdır. İyi bir kurumsal alt yapıya sahip ülkelerde uygulanan mevduat sigortası sistemleri, bankacılık sektörleri üzerindeki negatif etkileri çok düşük seviyelerde kalabilmektedir.

Bununla birlikte ülkelerde uygulanan mevduat sigortası sistemi devlet yada özel kurumlar tarafından sağlanabilmektedir. Literatürde yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda devlet tarafında verilen örtülü yada açık mevduat sigortasının, özel şirketler tarafından verilmesine nazaran daha fazla olumsuz yönleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 2.7. Ülkelerde Yaşanan Bankacılık Krizleri ve Uygulanan Mevduat Sigortası Sistemlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 2.4 Mevduat Sigortası Sistemi Özellikleri			
Ülkeler	Bankacılık Krizi Tarihi	Mevduat Sigortasına Geçilen Tarih	Sigortanın Kapsamı
ABD	1980-92	1934	100,000 dolar
Ekvador	1995-97	1999	2001 yılına kadar tam güvence
El Salvador	1989	1999	4,720 dolar
Filipinler	1981-87	1963	2,375 dolar
Finlandiya	1991-94	1969	29,435 dolar
Hindistan	1991-97	1961	2,355 dolar
İtalya	1990-95	1987	125,000 dolar
Jamaika	1996-97	1998	5,512 dolar
Japonya	1992-97	1971	71,000 dolar fakat 2000 yılına kadar tam
Kenya	1993	1985	1,750 dolar
Kolombiya	1982-85	1985	2001'e kadar tam güvence
Kore	1997	1996	14,600 dolar fakat 2000 yılına kadar tam
Meksika	1982, 1994-97	1986	Tam güvence
Norveç	1987-93	1961	260,800 dolar
Peru	1983-90	1992	21,160 dolar
Portekiz	1986-89	1992	15,000 Avrupa para birimi
Sri Lanka	1989-93	1996	28,663 Avrupa para birimi, 31,412 dolar
Şili	1981-87	1986	Vadesiz mevduatların tamamı ve vadeli mevduatların 3600 dolarlık kısmı
Tanzanya	1988-97	1993	376 dolar
Türkiye	1982, 1991, 1994	1983	1994 yılına kadar sınırlı, daha sonra tam güvenceye geçildi. 2004' tekrar sınırlıya geçildi.
Venezüella	1993-97	1985	7,309 dolar

Kaynak: Bu tablo DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, **"Does Deposit Insurance Increase Banking System Stability?"** isimli makalesinin 4-6. sayfaları arasındaki Mevduat Sigortası Sistemi Özellikle adlı Tablo 1'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Orijinal tabloda 61 tane ülke örneği bulunmaktadır. Yukarıdaki Tabloda ise sistemik bankacılık krizi yaşamış 20 tane ülke bulunmaktadır. Tüm bu ülkelerde açık mevduat sigortası sistemi kullanılmaktadır.

1980'li yıllardan önce ülkelerin birçoğunda finansal baskı sistemleri kullanılıyordu ve faiz oranları üzerinde kısıtlamalar bulunuyordu. Bu durum 1980'li yıllarla birlikte yapılan finansal liberalizasyon uygulamaları sonucunda ortadan kaldırılmıştır. Fakat literatürdeki bazı varsayımlara göre, bankaların faiz oranlarının düzenleyici otoriteler tarafından kontrol edilmesi mevduat sigortasının yarattığı etik riskini frenleyebilmektedir. Sonuçta yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi 1976-1980 dönemiyle artan bankacılık krizleri, finansal liberalizasyonu tamamlanmış bankacılık sistemlerinde mevduat sigortasının yarattığı etik riskinin şiddetli olabileceğini göstermektedir. Özetlenecek olursa kurumsal alt yapının zayıf olduğu ülkelerde mevduat sigortasının uygulanması, bankaların istikrarı üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bu tür ülkelerin mevduat sigortası uygularken çok tedbirli olmaları gerekmektedir.

Yukarıdaki şekil 2.7, tablo 2.4'ten yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu şekilde 40 yıllık dönem beş yıllık periyotlar halinde gösterilmektedir. Beş yıllık periyotlar içerisinde 20 ülkede 40 yılda oluşan bankacılık krizleri ve uygulanan mevduat sigortası sistemleri gösterilmektedir. Bankacılık krizlerinin 1976-1980 periyodundan başlayarak artan bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, 1970'li yıllarda ve daha önceki dönemlerde bankacılık krizlerinin oluşması pek sık rastlanan bir durum değildi. Fakat ülkelerde finansal liberalizasyon çalışmalarının 1980'li yılların başlarında sıklıkla uygulanmaya başlaması, bankacılık krizlerinin artmasına neden olmuştur. Bu artış yukarıdaki şekilde de açıkça görülmektedir. Bununla birlikte 20 ülkede mevduat sigortası sisteminin uygulanması 1980'lerden önce başlamıştır. Örneğin ABD'de ilk kez mevduat sigortası 1934'te uygulanmıştır (Tablo 2.4). Bunun yanı sıra şekilden de anlaşılacağı gibi mevduat sigortası uygulamalarının toplam sayısı, bankacılık krizleri gibi 1980'li yıllarla birlikte artış göstermektedir. Gün geçtikçe ülkeler arasında artan bir eğilimle popüler olan mevduat sigortasının uygulanması sonucunda dünya çapında mevduat sahipleri, bankaların batması durumunda ortaya çıkacak risklerden daha fazla korunmaktadır[66]. Mevduat sigortasının uygulanması sonucunda, hem mevduat sahipleri hem de bankalar korunabilmektedir. Fakat banka faiz oranlarının deregülasyonu tamamlanmış ve kurumsal çevrenin zayıf olduğu ülkelerde, banka istikrarının bozulduğu gözlenebilmektedir.

---

[66] DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, "***Does Deposit Insurance Increase Banking System Stability?***", IMF Working Paper , Ocak 2000, Sf. 25.

2.4.4.8. Döviz Kuru Rejimi

Bankacılık krizlerinin oluşumunda etkili olan son faktör ise ülkelerde tercih edilen döviz kuru rejimleridir. Döviz kuru rejimleri, genel olarak iki ana bileşene ayrılabilmektedir. Bunlar, dalgalı ve sabit döviz kuru rejimleridir. Genel anlamda döviz kuru rejimleri ülkelerin spekülatif ataklara karşı kırılganlığını etkileyebilmektedir. Bu etkiyi, bankaların aktiflerinin kalitesini bozmak yoluyla gerçekleştirmektedir. Ayrıca bilimsel çalışmalarda bankacılık krizlerinin ortaya konmasında reel döviz kurundaki ani değişimler gösterge olarak kullanılmaktadır.

Sabit kur sistemlerinin kullanıldığı ülkelerde bankacılık sektörleri dış şoklara karşı kırılgan hale gelebilmektedir. Bankacılık sektöründe kredi almanın maliyetinin yüksek ve elde edilebilirliğinin az olması ve bununla birlikte herhangi bir dışsal veya içsel şok yaşanması bankaların aktif kalitesini bozmaktadır. Buna karşın dalgalı kur sisteminde yaşanan şoklar, nominal döviz kuru üzerinde bir değer kaybı yaratarak yerel fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durumda bankaların aktiflerinin reel değeri azaltarak yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma getirebilmektedir[67].

Ülkelerde sabit döviz kuru rejimlerinin tercih edilmesinde en geçerli sebep, sabitlenmiş bir döviz kurunun bankacılık krizleri olasılığını düşürebilecek olmasıdır. Farklı bir açıdan bakılacak olursa, sabit döviz kurunun devam ettirilmesi için uygulanan sınırlamalar, dengesiz veya istikrarsız politikalara olan eğilimleri azaltabilmekte yada daha doğru bir tabirle politika yapıcıları üzerinde disipline edici bir etki yaratabilmektedir. Böylece sabit döviz kurunun yarattığı olumlu etkilerden dolayı, bankacılık krizlerine neden olan yerel şoklar minimize edilebilmektedir. Döviz kurunun sabit bir şekilde devam ettirilmesi, finansal piyasalarda bulunan kurumların ve yatırımcıların daha fazla yerel para tutmalarını teşvik edebilmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe pasiflerin dolarize olması, bir devalüasyonun oluşması durumunda sektörün kırılganlığını artırmaktadır. Böyle bir durum bankacılık krizi ile sonuçlanabilmekte ve bankaların geriye dönmeyen kredilerini çok büyük oranda artırabilmektedir. Sonuç olarak yakın zamanda gerçekleştirilmiş bilimsel çalışmalarda güçlü bir şekilde döviz kuru istikrarının önemi vurgulanmaktadır. Daha da açık bir şekilde belirtmek gerekirse gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru rejimlerinin seçimi,

---

[67] GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, a.g.k., sayfa 32.

gelişmiş ülkelerden çok farklıdır. Gelişmekte olan ülkeler, sıklıkla itibar eksikliğinden ve uluslararası piyasalara limitli girişlerinden, döviz kuru dalgalanmasının ticaret üzerindeki belirgin ters etkilerinden, pasiflerin yüksek oranda dolarizasyonundan ve döviz kurundan yüksek oranda enflasyona geçişten dolayı negatif yönde etkilenmektedirler[68]. Gelişmekte olan ülkelerin bu özelliklerinden dolayı esnek döviz kuru rejiminin seçimi pek uygun olmamakla birlikte, neden gelişmekte olan ülkelerde düzenleyici otoritelerin sıklıkla döviz kuru oranındaki geniş ölçekli hareketlere müdahale ettiğini açıklamaktadır.

Buna karşın ülkelerde dalgalı kur sisteminin uygulanmasına yönelik destekleyici argümanlara bakıldığı zaman, bu rejimin diğer rejimlere nazaran finansal istikrarın sağlanmasına yönelik para politikalarının uygulanmasına izin vermektedir. Bu düşünceye dayanarak döviz kuru, ekonominin yüzleşebileceği bazı reel şokları absorbe edebilmekte ve bu şoklardan dolayı faiz üzerinde oluşabilecek baskıları azaltabilmektedir. Bununla birlikte ters bir dış şokla yüz yüze gelinmesi durumunda dalgalı kur sisteminde döviz kuru bu şoku absorbe edebilmekte ve bu sonucunda faiz oranında herhangi bir düzeltme yapılmasına gerek kalmamaktadır[69].

Dalgalı kur rejimini savunanlar, sabit kur rejiminin bir çeşit garanti vererek yabancı para cinsinden borçlanmayı ve bu durumunda etik riski problemlerini artırdığını düşünmektedirler. Sabit kur rejimini devam ettirilmesi için otoritelerin gelecekte döviz kurunda hiçbir değişikliğin yaşanmayacağı konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda hükümetler, özel sektörlere döviz oranı değişim riskine karşı bir garanti vermektedir. Bu durum, sermaye girişini artırmakta ve ekonomiyi dış şoklara karşı daha fazla hassas hale getirmektedir. Ayrıca sabit kur rejimi altında borçlananlar, yabancı para cinsinden olan borçlarını hedge etme konusunda pek istekli olmamaktadırlar. Diğer taraftan dalgalı kur rejimi altında döviz kuru riski hedge etmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bunun yanı sıra her iki kur rejiminde de bankalara yönelik oluşabilecek hücumlar irdelenecek olursa, dalgalı kur sistemi banka hücumlarının engellenmesine yardımcı olmaktadır. Fakat sabit kur sisteminde banka hücumlarının oluşması yatırımcılar ve mevduat sahiplerinin sabit kurun devam ettirilmesi konusundaki

---

[68] DOMAÇ, İlker, PERİA, Maria S. M., "***Banking Crises and Exchange Rate Regimes: Is There a Link?***", The World Bank, Ağustos 2000, sayfa 6.
[69] DOMAÇ, İlker, PERİA, Maria S. M., a.g.k., sayfa 6.

düşüncelerine bağlı olarak meydana gelmektedir. Sabit kurun devam ettirilmesine yönelik endişelerin olması fonların çekilmesine neden olmaktadır. Bu durum büyük ölçekli bankalara hücum yaratarak bankacılık krizinin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Fakat dalgalı kur sisteminde mevduat sahipleri bu tür davranışları pek fazla sergilememektedir. Çünkü bir devalüasyonla karşılaşma olasılıkları yoktur. Sabit kur sisteminde devalüasyonun olması, bankaları çok kötü bir şekilde etkileyebilmektedir. Özellikle finansal veya finansal olmayan kurumların yabancı para cinsinden borçlanmaları yüksek olduğu bir anda devalüasyonun oluşması, bu kurumların borçlarını daha fazla artırmaktadır. Bu durum, bankaların aktif kalitesinin bozulmasına ve geri dönmeyen kredilerinin miktarının artmasına neden olmakta ve sonuçta bankacılık krizi olasılığı artmaktadır.

2.4.5. Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler

1980'li yıllarda dünya çapında başlatılan finansal liberalizasyon dalgası tüm dünyayı etkilemiştir. Bu reformlar sonucunda birçok ülkede finansal açıklığın artmasıyla bu ülkelere yönelik sermaye akışı da hızlanmıştır. Fakat kısa dönemli sermaye hareketleri ve finansal liberalizasyona yetersiz düzeyde hazırlık ülkelerin finansal kırılganlıklarını artırmıştır. Aynı şekilde Türkiye'de 1980 yılının başında bu tür uygulamaları hayata geçirmiştir. Liberalizasyon sonrasında 1982 yılında Türk bankacılık sektöründe birçok küçük bankanın ve komisyoncunun batması sonucunda kriz yaşanmıştır. Görüldüğü üzere finansal liberalizasyon sonrasında birçok ülkede finansal krizlerin yaşanması yanında Türkiye'de de birden fazla kriz yaşanmıştır. Bu bölümde özellikle Türkiye'de yaşanan 1994, 2000 ve 2001 finansal krizleri göz önüne alınmaktadır.

2.4.5.1. Nisan 1994 Krizi

1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirilmesinden sonra, 1991 Körfez krizi, 1994 finansal krizi ve 1998 Rusya krizleri dönemleri dışında Türkiye'nin sermaye hesapları 1990'lı yıllar boyunca hep fazla vermiştir. Yabancı sermayenin varlığı, hükümetlerin finansal kısıtlarını giderek sürdürülebilir bir makroekonomik ortam için gerekli olan mali disiplinin sağlanmasının gecikmesine neden olmuştur[70].

[70] TCMB, a.g.k., sayfa 32.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, TL reel anlamda değer kazanmaya başlamıştır. Özellikle kur, bu dönemde kısa vadeli sermaye hareketlerinin yurtiçine çekilmesi için de yüksek tutulmuştur. Böylece bu dönemde reel faiz oranları yükselmeye başlamıştır. Türkiye'nin 1984-1990 yılları arasında dış borç ödemeleri yoğunlaşması nedeniyle, bu borçların ödenmesinde iç borçlanmaya başvurulmuştur. Artan borçlanma eğilimi faiz oranlarının artmasına ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin yükselmesine neden olmuştur. Kamu kesiminin borçlanma gereğinin 1991-1992 yılarında da artış göstermesinden dolayı 1993 yılı sonunda hükümet, hazine bonolarının faiz oranlarını düşürmek ve bütçedeki faiz harcamalarını azaltmak amacıyla iç borçlanma stratejisini değiştirmiştir. Bu politika değişikliği, piyasaların belirsizlik algılamalarını artırarak hazine bonolarına olan talebi azalmasına ve bu nedenle de borçların para yaratma yoluyla ödenmesine neden olmuştur. 1994 yılının ilk çeyreğinde de devam eden bu strateji sonrasında bütçe açığını finanse etmek için Hazinenin elinde kalan tek yurtiçi kaynak Merkez Bankası'ndan kullandığı kısa vadeli avans olmuştur. Bu kaynağın kullanılması nedeniyle piyasada oluşan fazla likidite dövizde spekülatif bir atağa neden olmuştur. Sonuç olarak likidite fazlası devalüasyon beklentisini artırmasıyla, dövize yöneliş olmuştur. Bu gelişmeler üzerine, 26 ocak 1994 tarihinde TL yaklaşık yüzde 14 oranında devalüe edilmiş ve sonrasında iki devalüasyon daha yapılmıştır. TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı Nisan ayına kadar sürmüş ve Ocak-Nisan arasındaki dönemde TL'nin dolar karşısındaki nominal değer kaybı yüzde 170'ler düzeyinde olmuştur.

Bu dönemde Merkez bankası, bir yandan faiz oranlarının olması gerekenden düşük olan seviyesini korumaya çalışırken bir yandan da döviz kurunu kontrol altına tutmaya çalışmıştır. Sonuçta Merkez Bankasının uluslararası rezervleri tarihin en düşük seviyesine gerilemiştir. Bu arada hükümetin döviz tevdiat hesaplarını belirli bir kurdan bozarak Türk lirası mevduat hesabına çevirmesini öngören bir düzenlemenin çıkacağına dair söylentiler, bankacılık sisteminden döviz bazında önemli miktarda para çekilmesine neden olmuştur[71]. Bu durum bankacılık sektöründe ciddi bir likidite krizi yaratmıştır.

Bankacılık krizi 5 Nisan kararlarının alınmasına yol açmıştır. Döviz kurundaki yükselme ve kamu mal ve hizmetlerinin fiyatlarındaki artış reel sektör firmalarının

[71] TCMB, a.g.k., sayfa 33.

işletme sermayelerinin reel bazda ciddi oranda azalmasına neden olmuştur[72]. Her iki faktörden dolayı 1994 yılının son çeyreğinde sanayi üretiminde bir düşüş yaşanmıştır. Böylece 1994 yılında yaşanan bu gelişmeler sonucunda hükümet kredibilitesin tekrar kazanmak için IMF ile bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Bununla birlikte bu dönemde iki uygulamayı daha hayata geçirilmiştir. Bunlardan birincisi, bankacılık sistemindeki tüm mevduatlar "tam güvence" kapsamına alınmıştır. İkinci olarak ise hükümet, kamu sektörünün Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanılmasına kademeli olarak son verilmesini öngören bir karar almıştır. İstikrar programının uygulamaya konulmasıyla birlikte kamu kesimi borçlanma gereği GSMH'a oranı 1993 yılında yüzde 11'lik seviyesinden 1994 yılında yüzde 8'e düşmüştür.

2.4.5.2. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri

1998 yılında Yakın İzleme Programının (Staff Monitored Program) gerçekleşen bazı olumsuz gelişmeler sonucunda başarısız olması, 1999 yılında hükümetin IMF rehberliğinde yeni bir program uygulanmasına neden olmuştur. Bu program ile 2002 yılı sonuna kadar enflasyon oranının tek haneli rakamlara düşürülmesi, reel faiz oranlarının indirilmesi ve böylece ülkenin uzun dönemli büyüme potansiyelinin geliştirecek istikrarlı bir makro ekonomik ortamın yaratılması amaçlanmıştır. Bu istikrar program, döviz kuru sepetine dayalı bir istikrar programıydı. Böylece döviz kuru sepetinin değerine göre ilan edilen döviz kuru, bir buçuk yıl sürdürülmesi ve sonrasında döviz kurları aşamalı olarak genişleyen bir bant içerisinde dalgalanmaya bırakılması hedeflenmiştir. Programın uygulanmaya başlanmasıyla, döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkmış ve faiz oranlarında bir düşüş yaşanmıştır. Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Her ne kadar gerçekleşen enflasyon oranları program hedeflerinin üzerinde kaldıysa da bu düşüş faiz giderlerinin azalmasına ve dolayısıyla bütçenin rahatlamasına neden olmuştur. Ne var ki, enflasyondaki azalma Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur[73]. Bu reel değerlenme, aynı zamanda yurtiçi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro'nun değer kaybıyla birlikte cari işlemler dengesi olumsuz yönde etkilenmiştir.

[72] TCMB, a.g.k., sayfa 33.
[73] TCMB, a.g.k., sayfa 50.

Cari işlemler açığının büyümesi ve planlanan özeleştirme ve reformların gecikmesi, sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki yaratarak kısa vadeli oranlarda bir artış yaratmıştır. Bununla birlikte kötüleşen cari işlemler açığına rağmen hükümetin ek önlemler uygulamakta isteksiz olması IMF'nin Ekim 2000 ayındaki 3. dilim kredinin serbest bırakılmasının ertelenmesine neden olmuştur. Bu erteleme Türkiye'de bulunan yabancı yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz oranındaki artış portföylerinde çok sayıda devlet borçlanma kağıdı bulunduran bankaların finansal yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bankaların bilançolarındaki bu kötüye gidiş finansal piyasalara olan güveni azaltarak Kasım ayında programın devam ettirilmesi konusunda endişeleri yükseltmiştir. Bu endişeler sonucunda yabancıların Türkiye'deki portföylerini azaltmaya başlamışlardır. Hızlı sermaye kaçışı önemli ölçüde yabancı fonlara bağımlı olan bankalar için önemli likidite sorunları yaratmıştır. Finans piyasalarındaki çalkantılar ve 5,2 milyar ABD dolarını geçtiği tahmin edilen yabancı sermaye kaçışı Merkez Bankası döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur[74]. Rezervlerdeki azalmayla birlikte faiz oranlarında ani bir artış gözlenmiştir. Bu artış, ellerinde yüksek oranda devlet tahvili bulunan ve bunları gecelik repo piyasasında finanse eden bankaları olumsuz yönde etkilemiştir. Vade uyumsuzluğu problemleri yaşayan bazı bankalara karşı duyulan güvensizlik, bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının aniden artmasıyla birleşince Kasım'ın ikinci yarısında kısa vadeli faiz oranlarında ani bir artış yaşanmıştır. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu artış, devlet tahvillerinin ve hisse senetlerinin fiyatlarını düşürmüştür. TCMB 22 Kasım'da net iç varlıklar tavanını aşarak piyasalara likidite sağlamıştır. Aralık 2000'de daha kapsamlı bir politika paketi uygulamaya konmuş ve IMF'nin Ek Rezerv desteği programa olan güveni tazelenmesini sağlayınca piyasalardaki dalgalanmalar kısmen durulmuştur. Merkez Bankası rezervleri kısa zamanda eski düzeyine ulaşmış ve faiz oranları kriz öncesi döneme göre yüksek olmakla birlikte önemli ölçüde düşürülmüştür.

Alınan bu önlemler sonucunda sermaye girişi belli bir oranda yükselmesine karşın Kasım krizi bankacılık sektörünün kırılganlığını artırmıştır. Kasım krizinden sonra hem iç hem de dış borçların vadesinde kısalma olmuş ve Türk lirasındaki değerlenmeye rağmen faiz oranlarının yüksek düzeyde kalması, döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliğine yönelik endişeleri artırmıştır. IMF yetkilileriyle birlikte program hedeflerinde yapılan düzenlemelerden hemen sonra koalisyon hükümetinde çıkan bir

[74] TCMB, a.g.k., sayfa 51.

anlaşmazlık tüm piyasa güvenini sarsmış ve 19 Şubat 2001'de 7,6 milyar ABD dolarlık yoğun bir döviz talebine neden olmuştur[75]. Merkez Bankası döviz kurunun seviyesini koruyabilmek için piyasadaki likidite düzeyini daraltmış, bu ise kısa vadeli faiz oranlarında bir ani artışa neden olmuştur. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artış[76] sermaye kaçışını engelleyememiştir[77]. Kamu bankalarının önemli boyuttaki likidite ihtiyacı tüm ödemeler sistemini kilitlemiştir. Döviz kuru rejiminin sürdürülmesinin imkansızlığı kısa zamanda ortaya çıkmış ve 1999 yılı enflasyonla mücadele programının temelini oluşturan kur çapası rejimi 22 Şubat'ta terk edilmiştir. ABD doları kuru 23 Şubat'ta 680 bin Türk lirasından 960 bir Türk lirasına yükselmiştir[78].

Finansal kriz sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak yapısal reformların uygulanması konusunda daha kararlı olan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Mayıs 2001'de ilan edilmiştir. Böylece bankacılık alanında yeniden yapılandırma programı hayata geçirilmiştir. Bu konudaki gelişmeler dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

[75] TCMB, a.g.k., sayfa 52.
[76] Gecelik faizler yüzde 5000'lere yükselmiştir.
[77] TCMB, a.g.k., sayfa 52.
[78] TCMB, a.g.k., sayfa 52.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL ENTEGRASYON VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. GENEL AÇIKLAMA

Dünya çapında finansal piyasaların entegrasyon düzeyi, 1980'li yılların sonlarında ve 1990'lı yıllarda önemli derecelerde artmıştır[79]. Bu şekilde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde finansal entegrasyonun artmasında etkili olan faktörler, uluslararası düzeyde fonların tahsisi ve risk çeşitlendirmesi olanaklarını artmasıdır. Böylece ülkeler yatırımlarını uluslararası düzeyde tahsis etmekle daha yüksek oranda getiri elde edebilmekte ve ayrıca risk çeşitlendirmesi yoluyla da maruz kaldıkları riskleri azaltabilmektedirler. Finansal entegrasyonun sağladığı bu önemli kazançlardan dolayı, son yirmi yıllık dönemde birçok ülke finansal baskı sistemlerini terk ederek finansal sistemlerinde reformlar gerçekleştirmişlerdir. Yapılan reformların ve finansal liberalizasyon uygulamalarının amacı, finansal sistemlerde bulunan kısıtlamaların kaldırılması ve mevcut ekonomik çevrenin gelişiminin sağlanmasıdır. Ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına yönelik açıklıklarının artması ve bu süreçte hayata geçirilen uygulamalar sonucunda, bu ülkelere yönelik sermaye akışı hızlanmıştır. Özellikle Doğu Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da bulunan gelişmekte olan ülkeler, uluslararası işlemler üzerindeki kısıtlamaları ve yurtiçi piyasalarında bulunan bazı sınırlamaları kaldırarak finansal baskı sistemlerinden uzaklaşmışlardır. Böylece bu ülkeler, finansal liberalizasyon uygulamaları ile uluslararası sermaye piyasalarına olan açıklıkları artmış ve uluslararası sermayeye erişim olanaklarına kavuşmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin dünya sermaye piyasalarına daha fazla entegre olmaları, bu ülkelere yönelik sermaye hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur. Bu ülkeler 1980'li yıllarla birlikte finansal liberalizasyon uygulamaları sonucunda finansal açıklıklarının artması, daha fazla doğrudan yabancı ve portföy yatırımları elde etmelerine neden olmuştur. Yatırımlardaki bu artış eğilimi 1990'lı yılların başında kadar hızlı bir şekilde devam etmesine karşın, 1990'lı yılların ortasından itibaren artış hızında

---

[79] AGENOR, Pierre-Richard, "***Benefits and Costs of International Financial Integration: Theory and Facts***", The World Bank, 7 Eylül 2001, sayfa 3.

bir yavaşlama olmuştur. Bunun nedeni ise, bu dönemde finansal krizlerin sayısında hızlı bir artışın yaşanmasıdır.

Daha önceki bölümde belirtildiği gibi finansal krizlerin oluşma ihtimali, özellikle finansal liberalizasyon sonrasında ülkelerin sağlıklı bir yasal ve kurumsal altyapıya sahip olmamaları sonucunda büyük ölçüde artmaktadır. Ayrıca finansal açıklık ülkelerin dışsal ve içsel şoklara karşı daha fazla kırılgan hale getirmektedir. Finansal açıklıkla birlikte ülkelere akın eden yabancı sermayenin büyük bir kısmının, içsel yada dışsal bazı şoklar sonucunda aniden giriş yaptığı ülkelerden çıkış yapması, yüksek oranda dalgalanma yaratmaktadır. Yukarda bahsi geçen dönemde sermaye akışının azalmasında, yüksek oranda dalgalanmalar ve finansal krizlerin yaşanması etkili olmuş ve sermayenin bu ülkelerden çıkıp daha istikrarlı ülkelere gitmesine neden olmuştur. Bununla birlikte sadece doğrudan yabancı ve portföy yatırımları değil, aynı zamanda bankalara yönelik fon akışı da aynı dönemde azalma göstermiştir. Temelde sermaye hareketleri, getiri oranlarındaki kısa dönemli dalgalanmalara karşı çok hassas olmaktadırlar. Sermaye hareketlerinin hassasiyeti, gün geçtikçe finansal piyasaların dünya piyasalarına daha fazla entegre olmasından dolayı artırmıştır. Bunun dışında hassasiyetin artmasında etkili olan bir diğer faktör ise, teknolojinin ve iletişimin çok hızlı bir şekilde ilerlemesidir.

Finansal açıklık ülkelerde finansal dalgalanmayı ve kriz olasılığını artırmasına rağmen, bazı önemli potansiyel kazanımları da sunmaktadır. Finansal liberalizasyon sonrasında ülkelerin dünya sermaye piyasalarına daha fazla erişim sağlaması, bu ülkelerde bulunan yerel ve yabancı yatırımcıların portföy çeşitlendirme olanaklarını artırmakta ve daha yüksek oranlarda getiri elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte büyük oranlarda sermaye girişi yaşanan ülkelerde önemli kazanımların elde edildiği gözlenmektedir. Örneğin sermaye girişinin artması, bu ülkelerde tasarrufların ve yatırımların artmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca bu ülkelerin dünya sermaye piyasalarına kolaylıkla erişim sağlaması, borçlanma olanaklarını artırmaktadır. Fakat yüksek oranda açıklıkla birlikte oluşabilecek büyük miktarlarda sermaye kaçışı ve dalgalanmalar, ülkelerde önemli derecelerde maliyetlere sebep olabilmektedir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi finansal liberalizasyon, yüksek maliyetli finansal krizlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda ülkelerin finansal açıklıkla birlikte oluşabilecek finansal istikrarsızlıklara ve sınır ötesi işlemlerden doğan

risklere karşı çok dikkatli olmaları gerektiği ortaya çıkmaktadır. Böylece ülkelerin finansal açıklıkla elde edebilecekleri kazınmaları maksimize edebilmesi için gerekli politikaların ön koşulu, finansal açıklıkla ilgili risklerin minimize edilmesidir. Ülkelerde doğru politikaların uygulanması sonucunda, finansal açıklıkla hem uluslararası risk çeşitlendirmesi olanaklarına hem de dünya sermaye piyasalarına erişimin en iyi şekilde ve kolaylıkla sağlanması, finansal entegrasyonun kazanımlarını maksimize edilmesinde çok büyük bir rol oynamaktadır.

3.2 FİNANSAL ENTEGRASYONUN KAZANÇLARI VE MALİYETLERİ

Finansal entegrasyonun potansiyel kazanımları ve maliyetleri kısaca genel açıklamalar kısmında değinilmiştir. Ayrıntılı bir şekilde bakıldığı zaman finansal entegrasyonun kazançları, uluslararası piyasalardan borçlanma ve risk paylaşımı ya da çeşitlendirme olanaklarını artması, yurtiçi yatırımların ve tasarrufların miktarını yükseltmesi ve bununla birlikte ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkinin yaratılması, makroekonomik disiplini geliştirmesi ve son olarak bankacılık sektöründe etkinliğin ve finansal istikrarın sağlanmasıdır. Buna karşın potansiyel maliyetlerine bakıldığı zaman, özellikle sermaye hareketlerinin bazı ülkelerde yoğunlaşması ve bir takım ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına erişim eksikliğinin bulunması, sermayenin yerel piyasalarda hatalı bir şekilde tahsis edilmesi, makroekonomik istikrarı bozucu negatif etkiler yaratması, kısa dönemli sermaye girişlerinin yaratabileceği zararlar, büyük çapta aynı yönde yatırımcı hareketleri, bulaşma ve sermaye hareketlerinde dalgalanmalar ve son olarak yabancı bankaların yerel piyasalara girişine bağlı risklerin yaratabileceği negatif etkiler ülkelerde istenmeyen bazı maliyetler yaratabilmektedir.

3.2.1. Finansal Entegrasyonun Potansiyel Kazançları

Finansal entegrasyon, sermayenin global düzeyde tahsisinin geliştirilmesi ve ülkelerde dalgalanmayı azaltacak risk paylaşımı olanaklarını yaratılması konusunda iki önemli kazanç ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin doğaları nedeniyle sahip oldukları düşük seviyelerdeki sermaye miktarları ve yüksek dalgalanmalar, bu ülkelerde entegrasyon sürecinin başlamasıyla birlikte önemli kazançlar sağlayabilmektedir. Uzun dönemli finansal globalizasyonun kazançları üzerine ortaya konan deliller, bazı ülkelerde krizlerin çıkmasına rağmen, yüksek oranda

finansal olarak entegre olmuş ülkelerin düşük düzeyde entegre olanlara nazaran, kişi başına gelirinin ve yaşam kalitesinin daha fazla arttığı göstermektedir[80]. Burada yeri geldiği için belirtilmesi gereken önemli nokta, finansal globalizasyon ile finansal entegrasyon temelde farklı konseptlerdir. Finansal globalizasyon, ülke sınırları arasında finansal hareketlerin global düzeydeki bağlantısını artıran ana konseptir[81]. Buna karşın finansal entegrasyon ise, tek bir ülkenin uluslararası sermaye piyasalarına olan erişimi anlamına gelmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında dünya çapında finansal globalizasyonun artması durumunda ülkelerin finansal entegrasyon düzeyleri de bu artışa ilişkin olarak yükselmektedir. Ulusal ve uluslararası finansal sistemlerin bir birine entegre olması sürecini ifade eden ve günümüzün finansal anlamda en önemli gelişmelerinden bir olarak değerlendirilen finansal entegrasyonun, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaratacağı pozitif etkilerinin maksimum düzeyde elde edilmesi için mutlaka bu sürecin kazanımlarının ve maliyetlerinin doğru bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Böylece finansal entegrasyonun kazanımları aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

3.2.1.1. Uluslararası Piyasalardan Borçlanabilme ve Risk Çeşitlendirmesi Olanaklarının Artması

Finansal entegrasyonun yukarıda da belirtildiği gibi en önemli kazançlarından birisi, finansal liberalizasyon sonrasında ülkelerin finansal açıklıklarının artırılmasıyla uluslararası piyasalardan borçlanabilme ve risk çeşitlendirmesi olanaklarına kavuşmasıdır. Özellikle finansal açıklık, uluslararası düzeyde borçlanma ve borç vermeyi kolaylaştırmakla portföy risklerinin çeşitlendirilmesi ve ihtiyaç duyulduğu anda tüketimin karşılanması konusunda fırsatlar yaratabilmektedir. Yerel yatırımcılar, dünya sermaye piyasalarında risklerini çeşitlendirebilmekte ve ayrıca yatırım da yapabilmektedirler. Yerel ve yabancı yatırımcıların tüm bu olanaklara kavuşması, bir ülkenin ekonomik büyüme oranının artmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra, yatırımcılar ve tasarruf sahipleri dışında yerel bankaların uluslararası finansal piyasalara erişiminin sağlanması özellikle aracılık sürecinin etkinliğinin ve verimliliğinin artmasında önemli bir etkiye sahiptir. Verimlilik artışı yatırımların maliyetlerinin

---

[80] KÖSE, M. Ayhan, PRASAD, Eswar S., TERRONES, Marco E., "***Financial Integration and Macroeconomic Volatility***", IMF Working Paper WP/03/50, Mart 2003, sayfa 3.
[81] PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, "***Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries***", NBER Working paper No:10942, Aralık 2004, sayfa 4.

azalmasına neden olmaktadır. Özellikle maliyetlerin azalması yatırımları daha fazla artmaktadır. Bu durum yabancı sermayenin yurtiçi piyasalarına yatırım yapmasını teşvik etmektedir. Yüksek oranda doğrudan yabancı yatırımların direkt olarak üretkenlik ve yurtiçi kaynakların kullanımı üzerinde pozitif bir etkide bulunabilmekte (teknolojinin ve diğer bazı aktiflerinin transferi yoluyla) ve bu durumda ekonomik büyüme oranını artırabilmektedir[82].

Finansal açıklıkla birlikte ülkelerin dünya sermaye piyasalarına kolaylıkla erişim sağlaması, ülkelerin herhangi bir zor duruma düştüğü anda acil olarak borçlanabilmesi yada iyi zamanlarında tasarruf fazlalıklarını değerlendirmesi olanaklarını artırmaktadır. Örneğin burada bahsi geçen kötü durumlar, ülkelerde bir resesyon veya ticaret hadlerinde oluşacak önemli derecelerde kötüleşmeler durumunda, bu ülkeler acil olarak fon ihtiyacı içerisine girebilmektedirler. Ülkelerin karşılaştıkları kötü durumlar karşısında uluslararası piyasalardan borçlanmalarıyla kurtulabilmekte yada en azından oluşabilecek zararları azaltabilmektedirler. Bilindiği üzere Doğu Asya'da ve Latin Amerika'da bazı gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen krizler dünyanın her yerinde bir şok dalgası yaratmıştır. 2000-01 döneminde Ekvator, Arjantin ve Türkiye'de son anda sadece uluslararası finansal kurumlar tarafından büyük çapta acil likidite sağlanması sonucunda önemli yeni finansal krizlerin tekrardan meydana gelmesi engellenmiştir[83]. Uluslararası piyasalarına erişimle elde edilebilecek bir diğer önemli kazanç ise, risk paylaşımı ya da çeşitlendirme olanaklarının artmasıdır. Böylece yatırımcılar, portföylerinin bir kısmını yurtdışına yada uluslararası sermaye piyasalarına yatırım yapmakla risklerini çeşitlendirebilmektedir.

3.2.1.2. Ekonomik Büyüme, Yatırımlar ve Tasarruf Miktarı Üzerindeki Etkisi

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin finansal açıklıklarının artmasıyla birlikte uluslararası piyasalardan borçlanabilmesi, yurtiçi yatırımların ve mevcut tasarrufların miktarını artırmaktadır. Tasarrufların ve yatırımların artması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede gelirlerin düşük olmasından dolayı tasarrufların kapasitesi de aynı şekilde düşük seviyelerde

---

[82] AGENOR, Pierre-Richard, AİZENMAN, Joshua, "***Volatility and the Welfare Costs of Financial Market Integration***", NBER Working Paper No:6782, Kasım 1998, sayfa 2.
[83] HERNANDEZ, Leonardo, HEBBEL-SCHMİDT, Klaus, "***Banking, Financial Integration and International Crises: An Overview***", Central Bank of Chile Working Paper No: 100, July 2001, sayfa 1.

kalmaktadır. Böylece ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına açıklıklarının artması ve bunun sonucunda bu ülkelere yönelik net sermaye girişlerinin artması, yurtiçi tasarruflarının miktarını artırmaktadır. Genel anlamda ülke içerisinde kıt olan tasarrufların artması, ekonominin büyümesine ve yaşam standartlarının geliştirilmesine izin vermektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar bu tür kazanımların yaratılmasında çok önemli roller üstlenmektedir. Bu tür yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi yanında uzun dönemli dolaylı etkilere de sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yönetimsel ve teknolojik bilgilerin transferini sağlayarak ülke içerisinde etkinliği artırabilmektedir. Bununla birlikte doğrudan yatırımlar, ülkenin finansal piyasalarında rekabeti artırarak yurtiçi kazançları düşürebilmektedir. Rekabet artışı ile birlikte yeni teknolojilerin bu tür yatırımlarla birlikte yurtiçine gelmesi, maliyetlerin azalmasına yardımcı olabilmekte ve bu durum yurtiçi tasarrufların artmasına neden olabilmektedir. Ülke içerisindeki kıt tasarruf kaynakların çoğalması sonucunda ülke çapında yatırımların artması söz konusu olabilmektedir. Yatırımların artması ülkenin ekonomik büyümesini pozitif yönde etkilemektedir.

Bazı teorilere göre uluslararası finansal entegrasyon, risk paylaşımını kolaylaştırmakta ve bu durum üretimde uzmanlaşmayı, sermaye tahsisini ve ekonomik büyümeyi geliştirmektedir (Obstfeld, 1994; Acemoğlu ve Zilibotti, 1997)[84]. Bununla birlikte standart neoklasik büyüme modeli içerisinde değerlendirildiği zaman finansal entegrasyon sermayenin, tasarrufları kıt olan ülkelere akışını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca entegrasyonun pozitif kazanımlarından birisi de finansal piyasaların işleyişini pozitif yönde etkileyerek, gelişmesine yardımcı olmasıdır. Bunun dışında uluslararası finansal entegrasyon yukarıda belirtildiği gibi rekabeti artırarak ve pozitif yönde büyüme etkisi yaratarak, yetersiz finansal sistemlerin yurtdışından gelişmiş finansal servisleri ithal etmesine yardımcı olmaktadır.

Finansal entegrasyon her zaman ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere sahip olmayabilmektedir. Özellikle zayıf kurumsal altyapıya, finansal ve yasal düzene sahip ülkelerde büyümeyi geciktirebilmektedir. Bunun nedeni ise, uluslararası düzeyde entegrasyonun artması, sermayenin zayıf ve yetersiz kurumlara sahip ülkelerden daha çok sağlam ve istikrarlı ülkelere doğru kaymasına neden olmaktadır. Böylece bazı

[84] EDİSON, Hali J., LEVİNE, Ross, RİCCİ, Luca, SLOK, TORSTEN, "***International Financial Integration and Economic Growth***", NBER Working Paper No: 9164, Eylül 2002, sayfa 1.

teoriler uluslararası finansal entegrasyonun sadece sağlam kurumlara ve iyi politikalara sahip olan ülkelerde büyümeyi artıracağını ortaya koymaktadır[85].

3.2.1.3. Makroekonomik Disiplinin Geliştirilmesi

İyi politikaların uygulanması sonucunda elde edilecek kazanımlara bağlı olarak, ülkeler arasında serbest olarak hareket edebilen sermaye, ülkelerin daha disiplinli makroekonomik politikalar izlemelerine neden olabilmekte ve bu durum politika yanlışlarının frekansını azaltabilmektedir (Obstfeld 1998)[86]. Ülkelerde makroekonomik disiplinin geliştirilmesi ve politikaların dikkatli ve düzgün bir şekilde uygulanması, makroekonomik istikrarın sağlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Bir ülkede, makroekonomik istikrarın sağlanması aynı zamanda ekonomik büyüme oranının artmasına yardımcı olabilmektedir. Özellikle ülkelerde dışsal finansal liberalizasyon uygulanması sonucunda yurtiçi yatırımların ve tasarrufların arttırılması amaçlanmaktadır. Fakat amaçlanan kaynak artışı ancak ülkelerin istikrarlı makroekonomik politikalar izlemesine bağlıdır. Ülkelerde makroekonomik istikrarın sağlanması, daha fazla yabancı sermaye girişini destekleyerek artan kaynakların iyi bir şekilde tahsisinin gerçekleştirilmesine yardımcı olabilmektedir. Artan kaynakların doğru yerlerde tahsisinin sağlanması hiç kuşkusuz ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

3.2.1.4. Bankacılık Sisteminin Etkinliğinin ve Finansal İstikrarının Artırılması

Finansal açıklığın getireceği kazanımlar konusunda gün geçtikçe artan düşünce, finansal piyasaların derinliğinin ve finansal aracılık sürecindeki etkinliğinin, bu piyasalarda maliyetlerin ve monopolistik kazançların azaltılması yoluyla artırılabileceği ve bu durumun da yatırımların maliyetini azaltacağı ve kaynakların tahsisini artıracağı yönündedir[87]. Levine (1996), Caprio ve Honohan (1999) yabancı banka girişinin[88]:

---

[85] EDİSON, Hali J., LEVİNE, Ross, RİCCİ, Luca, SLOK, TORSTEN, a.g.k. sayfa 1.
[86] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa 10.
[87] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa 11.
[88] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa 12.

- yurtiçi piyasalarda bulunan finansal servislerin kalitesini ve erişimini, bankalar arasındaki rekabet düzeyini ve kompleks bankacılık tekniklerini ve teknolojisinin uygulanmasına izin vererek geliştirebilmekte,
- yerel bankacılık düzenlemelerinin ve yasal altyapının gelişiminin hızlandırılmasına yardımcı olabilmekte,
- ülkelerin uluslararası sermayeye erişimini geliştirebilmekte,
- yurtiçi finansal sistemin istikrarına ve sermaye girişlerindeki dalgalanmanın azaltılmasına katkıda bulunabilmektedir.

Bunun yanı sıra yabancı bankaların yurtiçi piyasasında bulunması, tüm bankacılık sektöründeki kredi portföyünün kalitesini artırabilmektedir. Çünkü yabancı bankalar, hükümetlerin baskılarını daha az üzerlerinde hissetmektedirler. Bu durum ekonomi içerisinde kaynakların daha iyi yerlerde tahsis edilmesi imkanlarını artırmaktadır. Böylece yabancı bankaların girişinin sağlanmasıyla ülkelerde finansal istikrar ve bankacılık sektörünün etkinliği artırılabilmektedir. Özellikle etkinlik artışı gelişmiş yabancı bankaların yeni teknikler ve teknolojilerle yerel piyasalara girişiyle sağlanabilmektedir.

3.2.2. Finansal Entegrasyonun Potansiyel Maliyetleri

Son çeyrek yüzyılda hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, finansal açıklığın artmasıyla elde edilen kazançlar yanında, bu ülkelerde artan finansal açıklığın göz ardı edilemeyecek kadar önemli maliyetlerinin de bulunduğudur. Daha önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde de ortaya konduğu gibi, ülkelerde finansal liberalizasyon sonrası dönemlerde, finansal açıklığın bu ülkeler üzerinde negatif etkileri yaratabilmektedir. Örneğin finansal liberalizasyon uygulamalarını hayata geçirmiş ülkelerde, artan sermaye hareketlerinde oluşabilecek ani değişimlerin ve artan fonların yanlış yerlerde tahsis edilmesinin, bu ülkelere yararı yanında daha çok tahrip edici bir etkiye sahiptir. Bunun dışında, sanıldığı kadar sermaye hareketleri tüm ülkelere eşit bir şekilde dağılmamakta ve özellikle yabancı sermaye bazı ülkelere yoğun bir şekilde akın ederken, bazı ülkelere de her ne kadar uluslararası finansal piyasalara açık olsalar bile çok fazla rağbet göstermemektedirler. Bu açıklamalar, finansal açıklığın bazı maliyetlerinin olabileceğini göstermektedir. Bu maliyetlere örnek olarak, sermaye hareketlerinde yüksek oranda konsantrasyonun olması ve küçük ülkeler için ihtiyaç duyulduğu anda yada sürekli olarak finansmana

erişimin eksikliğinin bulunması; bu fonlara yetersiz yurtiçi tahsisi ki bu durum fonların büyümeye olan katkısına zarar vermekte ve yerel bozulmayı hızlandırabilmekte; makroekonomik istikrarın kaybına yol açmakta; kısa dönemli sermaye hareketlerinin değişim ve ani sermaye çıkışlarına ilişkin riskler; sermaye hareketlerinde yüksek derecelerde dalgalanma ve yabancı bankaların girişine bağlı riskler olarak sıralanabilmektedir[89].

3.2.2.1. Sermaye Hareketlerinin Özellikle Bazı Ülkelerde Yoğunlaşması ve Ülkelerin Uluslararası Sermaye Piyasalarına Erişim Eksikliği Bulunması

Literatürde özellikle ülkelerin finansal açıklıklarının artmasıyla, bu ülkelerde mevcut yatırımların ve tasarrufların miktarının artacağına yönelik düşünceler yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Fakat gerçekte uluslararası düzeyde fon hareketlerinin incelendiğinde, tüm sermayenin finansal olarak açık olan ülkelere eşit olarak dağılmadığı görülmektedir. Böylece finansal açıklıkla umulan sonucun gerçekleşmediği ve sadece sermayenin bazı geniş yada orta ölçekli ülkelere akın ettiği gözlenmektedir. Buna karşın düşük gelirli ülkeler, uluslararası sermayeden çok düşük paylar almaktadır. Açıkçası dünya sermaye piyasalarına erişimin kolaylıkla sağlanması finansal açıklığın bir kazanımı olmasına rağmen, örneğin sadece iyi zamanlarda borçlanmanın değil aynı zamanda kötü bir durumda da, örneğin ters şokların etkisinin azaltılmasında da borçlanma gereğinin büyük bir önem taşımaktadır. Kötü bir durumda uluslararası piyasalardan borçlanılamaması, ülkelerin finansal açıklıkla elde edeceği kazanımları sıfırlamaktadır. Bunun dışında, finansal açıklığın artmasıyla kısa dönemli sermaye hareketlerinde bir artış yaşanabilmekte ve bu durum sonucunda ülke içerisinde dalgalanmalar artabilmektedir. Böylece iyi bir durumda ülkeye akın eden sermayenin aniden tekrar ülke dışına çıkması, bu ülkeyi kötü bir şekilde etkileyebilmektedir.

3.2.2.2. Artan Sermayenin Ülkelerde Hatalı Tahsisi

Finansal liberalizasyonun bir ayağını oluşturan sermaye hesaplarının serbestleştirilmesiyle birlikte artan sermaye hareketleri, yurtiçi yatırımlarının ve tasarruflarının miktarını artırabilmektedir. Ülkelerde sermaye artışının önemli ve yararlı faydaları yanında, bu sermaye girişlerinin özellikle yurtiçinde daha çok spekülatif ve

[89] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa12.

kalitesi düşük yerel yatırımlarda kullanılması, daha sonraki dönemlerde problemler yaratabilmekte ve artan sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi de böylelikle sınırlı kalabilmektedir. Örneğin emlak piyasasına yatırım yapılması, düşük üretkenlikte yatırımlar olarak değerlendirilmekte ve ekonomik büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmayabilmektedir. Düşük üretkenlikte yatırımlar, zaman içerisinde ekonominin ihracat yapmaktaki kapasitesini düşürmekte ve cari açığı artırmaktadır[90].

Sermaye hareketlerinin hatalı bir şekilde tahsisi, yurtiçi finansal sistemlerde bir bozulmaya neden olabilmektedir. Zayıf bankalara ve yetersiz denetim ve gözetime sahip finansal sistemlerde, yüksek miktarlarda fon aracılığının bankacılık sektörü tarafından gerçekleştirilmesi mevduat sigortası sistemine bağlı olarak etik riski problemlerinin şiddeti artmaktadır. Bu da kredi veren kuruluşların, riskli ve yüksek oranda konsantre olmuş kredilendirme aktivitelerine girmelerine neden olabilmektedir. Burada tekrardan altı çizilmesi gereken konulardan biriside, etik riskinin bankacılık krizlerinin olasılığını artırdığıdır. Böylece finansal açıklıkla artan sermaye miktarının ülkelerde doğru yerlerde tahsis edilmesi ve bu sermaye artışı ile amaçlanan ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin yaratılması konusunda çok dikkatli olunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise yaratılmak istenen olumlu etkiler, yanlış tahsis sonucunda ekonomik büyümeyi kötü bir şekilde etkileyebilmekte ve ülkedeki makroekonomik istikrarı bozabilmektedir.

3.2.2.3. Makroekonomik İstikrarın Kaybedilmesi

Yukarda da belirtildiği gibi, finansal açıklıkla birlikte artan geniş ölçekli sermaye hareketleri, istenmeyen bazı makroekonomik etkilere sahip olabilmekte ve hızlı parasal genişlemeye, enflasyon üzerinde baskılara, reel döviz kuru değerlenmesine ve geniş cari açığa neden olabilmektedir. Dalgalı kur rejimi altında büyüyen dış açık, bir parasal değer düşüşü yaratma eğilimi içerisindedir. Buna karşın sabit kur sistemi altında, rekabet edebilme konusunda bir kaybın yaşanması ve büyüyen dış dengesizliklerle birlikte kurun devam ettirilmesi ve uygulanabilirliliği konusundaki güveni azaltmaktadır. Bu durum, finansal istikrarsızlığın artmasına neden olmakla birlikte daha sonraki dönemlerde bir para krizinin oluşması ihtimalini artırmaktadır.

---

[90] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa14.

3.2.2.4. Kısa Dönemli Sermaye Hareketlerindeki Dalgalanmalar

Yakın zamanda Dünya Bankası tarafından 1986-1998 periyodunda 33 gelişmekte olan ülkeden oluşan veriye dayanarak yapılan bir çalışmada, kısa dönemli sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme oranının yüksek olduğu zamanlarda artma eğilimi ve büyüme oranının düşük olduğu zamanlarda ise azalma eğilimi içerisinde olduğunu göstermektedir (Dadush, Dasgupta ve Ratha (2000))[91]. Burada kısa dönemli sermaye hareketlerindeki değişimi açıklayan iki temel düşünce bulunmaktadır. İlki, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik şoklar, geniş ve yüksek frekanslı olma eğilimi içerisindedirler. Bu durumun oluşmasının nedeni ise, kısıtlı üretimin ve ithalatın ham ürünler üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak ise asimetrik enformasyon problemleri, yatırımcıların büyük kısmının aynı yönde hareketine yol açabilmektedir. Ülke içerisinde herhangi bir kötü şokun olması durumunda, tam olarak bu durumdan haberdar olmayan ya da kısmen bilgili yatırımcıların tasarruflarını ani bir şekilde çekmelerine neden olabilmektedir. Yatırımcıların büyük bir kısmının aynı yönde hareketinin oluşması ve sermayenin yurt dışına çıkması durumunda ülke çok kötü bir şekilde etkilenmektedir.

Ülkelerde yüksek oranda finansal açıklık, sermaye hareketlerinde yüksek oranda bir dalgalanmanın oluşmasına yardımcı olabilmektedir. Ülkenin yerel parası üzerinde spekülatif baskıların oluşması, kısa dönemli sermaye hareketlerinde geniş ölçekli kaçışlara neden olabilmektedir. Ülkeye giren sermayenin hızlı bir şekilde tekrardan ters yöne dönüp çıkış yapması, hem kredi verenlerin hem de alanların sermaye kaçışı ile birlikte ortaya çıkacak yüksek zararlarla yüz yüze getirebilmektedir. Ülkelerin uluslararası rezervlerinde borçlanmaya bağlı olarak kısa dönemli borçların oranının yüksek olması, sermaye çıkışlarının veya hücumların oluşma riskini artırmaktadır. Finansal sistemler aracılığı ile yüksek düzeyde kısa dönemli fonların aktarılmasının sağlanması, aynı zamanda bankalara hücumların ve sistemik finansal krizlerin yaratılma riskini artırmaktadır.

Genel olarak sermaye hareketlerindeki dalgalanma, içsel ve dışsal faktörlere bağlıdır. İçsel faktörler olarak yerel ekonomik temellerdeki değişim, dışsal olarak ise uluslararası faiz oranlarındaki değişim örnek olarak verilebilmektedir. Özellikle

[91] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa15.

yatırımcıların ve finansal kurumların davranışları, piyasalarda bir finansal krizin oluşmasına neden olabilecek potansiyel bilgilere bağlıdır. Kısa dönemli portföy hareketleri, büyük oranda yatırımcı hareketlerine ve bulaşma faktörlerine karşı çok hassas olma eğilimi içerisindedir. Yatırımcıların finansal piyasalarda büyük ölçekli aynı yönde hareketleri, aktif fiyatlarında ve sermaye hareketlerinde yüksek oranda dalgalanma yaratabilmektedir. Aynı şekilde sermaye hareketlerinde dalgalanma, bulaşma etkisinden kaynaklanabilmektedir. Finansal bulaşma, bir ülkenin parasının kırılganlığının artığı yönündeki düşüncelerden dolayı, masif sermaye çıkışı yaşanmasıyla oluşabilmekte ya da daha genel bir tanımlamayla ülkenin geleceğine yönelik güvenin kaybedilmesi sonucunda ortaya çıkabilmektedir.

3.2.2.5. Yabancı Bankaların Girişine Bağlı Riskler

Yabancı bankaların girişine bağlı kazanımlar yukarıda belirtildiği gibi yerel bankacılık sektörlerine önemli katkılarda bulunabilmektedir. Buna karşın, aynı zamanda bu girişlerin bazı zararları da olabilmektedir. Örneğin bir ülkenin yerel bankacılık sektöründe bulunan yabancı bankalar, yerel bankalara nazaran daha büyük ve güçlü firmalara kredi vermekte istekli olurken, küçük firmalara kredi vermekten kaçınmaktadırlar. Eğer yabancı bankalar, sadece yüksek değerliliği yada kredibilitesi olan kurumsal kredi müşterilerine konsantre olmaz ve tüm firmalara kredi vermeye çalışırsa, yurtiçi piyasasında bulunmaları finansal sektör içerisinde tüm verimliliği artırabilmektedir. Fakat yabancı bankalar, eğer küçük firmalara yönelik yüksek düzeyde kredi tayınlaması uygularsa, bu durum üretimde, istihdamda ve gelir dağılımında kötü bir etkiye sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra, yurtiçi piyasalara yabancı bankaların girişi, finansal sitemde operasyonel maliyetleri azaltabilmekte ve yerel bankaların rekabetçi bir ortama girmeleri için üzerlerinde baskı yaratabilmektedir.

Genellikle tüm ülkelerde parasal otoriteler, bankacılık sektörlerinde bulunan büyük bir bankanın batmasıyla tüm finansal sistemin sekteye uğrayabileceği endişesini taşımaktadırlar. Bu endişeler basiretli denetim ve düzenlemelerin geliştirilmesi yönündeki çabaları azaltabilmekte ve sistemik risklerin artmasına neden olabilmektedir. Batmayacak kadar büyük olma problemi, etik riski problemlerini artırabilmektedir:

bilindiği üzere gizli bir güvenlik ağının bulunması bankalarda dikkatli bir şekilde kredi tahsisinin yapılmasına yönelik istekleri azaltmaktadır[92].

Ayrıca bankacılık sektörlerinde konsantrasyon yani piyasaya birkaç bankanın hakim olması, monopolistik bir güç yaratabilmektedir. Bu durum tüm bankacılık sektöründe verimliliği azaltabilmekte ve aynı şekilde küçük kredi müşterilerinin kredi almalarını zorlaştırabilmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe yüksek oranda konsantrasyonun olması, bankalarda faiz gelirinin artmasına (spread) neden olmaktadır. Bu durum, hem büyüme üzerinde hem de üretim üzerinde negatif etkilere sahip olabilmektedir. Konsantrasyonun yüksek olduğu bankacılık sektörlerinin, rekabetçi ve konsantrasyonun düşük sektörlere nazaran kredi miktarı daha fazla azalabilmektedir. Şimdiye kadar yukarıda yapılan açıklamalarla birlikte, finansal entegrasyonun potansiyel kazanımları ve maliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.3. FİNANSAL ENTEGRASYONUN EKONOMİK BÜYÜME VE DALGALANMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bilimsel literatürde yapılan çalışmalara bakıldığı zaman, finansal entegrasyon ile ekonomik büyüme arasında sağlam veya güçlü bir ilişkiden söz etmek pek mümkün değildir. Buna rağmen gelişmekte olan ülkelerde finansal entegrasyonun uygulanması sonucunda tüketimde yaşanabilecek olası dalgalanmaların azaltılmasında başarılı olunduğuna dair az da olsa bazı deliller bulunmaktadır. Doğru şartlar altında finansal entegrasyon, daha önceki bölümlerde aynı şekilde liberalizasyon içinde söz konusu olduğu gibi, ülkeler için kazançlı olabilmektedir. Özellikle kurumsal ve yasal altyapının sağlam olduğu ve yönetimin kaliteli bir şekilde yapıldığı ülkelerde, finansal entegrasyon süreci ile elde edilebilecek kazançların maksimize edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu kazançların elde edilmesinde en önemli koşul ülkelerde makroekonomik istikrarın bulunmasıdır.

1980'li yıllardan bu yana büyük çapta yayılan finansal globalizasyon dalgası, hem gelişmiş ülkelerin kendi aralarında, hem de gelişmekte olan ülkelerle olan sermaye akışını önemli derecelerde artmıştır. Artan sermaye hareketleri ile birlikte bazı ülkelerde yüksek oranda büyüme kaydedilirken, aynı dönemde bazı ülkelerde ise önemli

[92] AGENOR, Pierre-Richard, a.g.k. sayfa19

finansal krizler yaşanmıştır. Yüksek düzeyde finansal entegrasyona sahip gelişmekte olan ülkelerin, ayrıca yüksek büyüme oranları tecrübe ettikleri de bir gerçektir[93]. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi finansal açıklık, ülkelerde büyümeyi artırabileceği birçok kanala sahiptir. Finansal entegrasyondan kazançlı çıkılabilmek için ilk olarak ülkelerde kaliteli yönetim, şeffaflık ve finansal sektör düzenlemeleri konularında önemli adımlar atılması gerekmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde, son yirmi yıllık dönemde ortaya çıkan finansal krizler incelendiği zaman, bu krizlerin oluşumuna katkıda bulunan önemli faktörlerden biriside sabit döviz kuru rejimlerine aşırı güvenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin sabit döviz kuru rejimlerinden daha esnek döviz kuru rejimlerine geçiş yapmaları, finansal entegrasyon sonucunda oluşabilecek bazı riskleri azaltabilmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu ise, hükümetlerin finansal kuruluşların aşırı borçlanma eğilimleri sonucunda önemli bazı risklerle yüz yüze gelebildikleri ve bu ülkelerin entegrasyondan kazançlı çıkabilmeleri için mutlaka aşırı borçlanmaların önüne geçilmesi gerekmektedir.

Birçok ülkede gerektiği ölçüde sermaye hareketlerine yönelik bazı yasal kısıtlamalar uygulanabilmektedir. Fakat bazı ülkelerin sermaye hareketlerine yönelik sıkı kontroller uygulamasına karşın, fiili finansal entegrasyon düzeyleri yüksek olabilmektedir. Finansal entegrasyon düzeylerinin yüksek olmasının nedeni, bu ülkelerde bulunan kontrollerin pratikte kolaylıkla atlatılabilinmesidir. Bu problemin ortaya çıkmasında genellikle ülkelerin son yirmi yıllık dönemde finansal liberalizasyon uygulamalarını yürürlüğe koymasından kaynaklanmaktadır. Bu uygulamaların tercih edilmesinde etkili olan faktör, tasarruf ve yatırım miktarının arttırılması ve bu tasarrufların daha verimli şekilde tahsisi ile ekonomik büyümenin pozitif yönde etkilenmesidir. Buna rağmen milli geliri düşük olan ülkelere bakıldığı zaman çok az sayıda sermaye kontrollü kullanmalarına karşın fiili finansal entegrasyon düzeyi çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Sonuç olarak ülkelerde yoksullukla mücadele etmenin en iyi yolu, yüksek oranda büyüme oranının sürdürülmesidir. Bu büyüme ancak ülkedeki kaynakların artırılması sağlanabilmektedir.

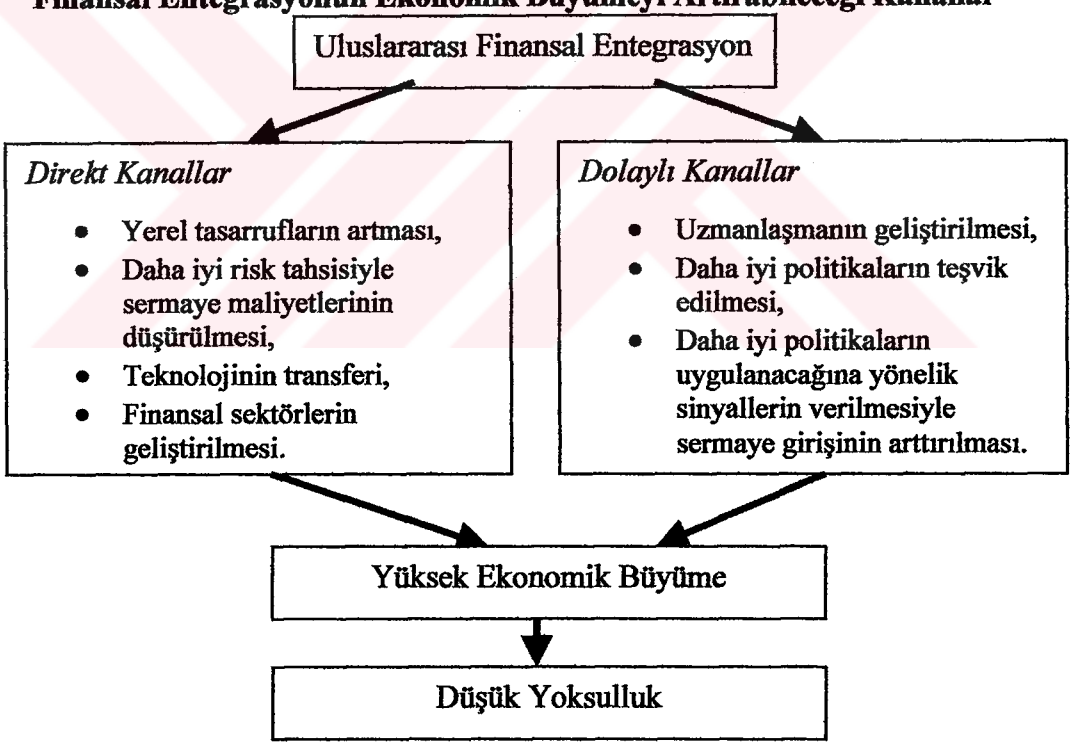
---

[93] PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, "***Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries***", NBER Working Paper 10942, Aralık 2004, sayfa 2.

3.3.1. Gelişmekte olan Ülkelerde Finansal Entegrasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisi

Finansal entegrasyon gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilmektedir. Ekonomik büyüme üzerindeki bu etkiyi direkt yada dolaylı yollarla yaratmaktadır. Direkt olarak etkileye faktörler, yerel tasarrufların artırılması, sermaye maliyetlerinin azaltılması, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerden daha fazla ileri teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi ve finansal sektörlerinin gelişiminin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra dolaylı olarak etkileyen faktörler ise, üretimde uzmanlaşmayı artırmakla daha iyi risk yönetiminin yapılmasına yardımcı olunması, makroekonomik politikalarda ve kurumlarda rekabetçi baskılar yaratılması sonucunda daha fazla gelişimin sağlanmasıdır. Aşağıdaki şekil 3.1'de direkt ve dolaylı etkiler şekil üzerinde gösterilmektedir.

Şekil 3.1
Finansal Entegrasyonun Ekonomik Büyümeyi Artırabileceği Kanallar[94]

Finansal entegrasyonun ülkeler tarafından büyük çoğunlukla benimsenmesi sonucunda, bu ülkeler yüksek oranda sermaye akınına maruz kalmışlardır. Fakat ülkelere yönelik sermaye artışı sadece ekonomik büyümeyi artırmakla kalmamakta,

---

[94] Kaynak: PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, "***Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries***", NBER Working Paper 10942, Aralık 2004, sayfa 36'da bulunan şekil 5'ten yararlanılmıştır.

aynı zamanda finansal liberalizasyon uygulamış bazı ülkelerde bankacılık ve para krizleri ihtimali artmaktadır. Kısaca finansal entegrasyon birçok yönden ekonomik büyümeyi hem pozitif yönde hem de negatif yönde etkileyebilmektedir. Yukarıda şekil 3.1'de de ortaya konduğu şekliyle finansal entegrasyon, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi direkt ve dolaylı yollarla artırabilmektedir.

3.3.1.1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Direkt Kanallar

i. Yerel Tasarrufların Artışı: Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye akışında, her iki ülke grubu da kazançlı çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığı zaman, bu ülkeler genellikle sermaye kıtlığı çekmektedirler. Finansal entegrasyonun artmasıyla birlikte sermayenin bu ülkelere akın etmesi, yatırımların artmasına yardımcı olmaktadır. Tabii ki sermayenin kıt olduğu ülkelerde bu yatırımların artabilmesi için, yatırımlardan elde edilecek kazançların özellikle gelişmiş ülkelerden daha yüksek olması gerekmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerdeki fon sahipleri de gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmakla daha fazla kazanç elde edebilmekte ve gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duydukları sermayeye kavuşabilmektedir.

ii. Uluslararası Düzeyde Riskin Çeşitlendirilmesi ile Sermaye Maliyetinin Azaltılması: Uluslararası varlık fiyatlama modeli (International Capital Asset Pricing Model – *icapm*), özellikle sermaye piyasaları liberalizasyonunun riskin tahsisini geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Yabancı ve yerel yatırımcılar arasında risk paylaşımı olanaklarının artması, daha iyi bir şekilde risk çeşitlendirilmesi yapılmasına yardımcı olmaktadır. Çeşitlendirme için olanakların artması, tasarruf sahiplerinin ve firmaların daha fazla yatırım yapmalarını teşvik etmekte ve bu artış ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra sermaye girişlerinin artmasıyla birlikte yerel piyasalar daha fazla likit hale gelmektedir. Sermaye piyasaların daha fazla likit olması, firmaların özellikle sermaye artırımı için maliyetlerini azaltmaktadır. Sonuçta yatırım projeleri için sermaye artırımındaki maliyetlerin azalması, yatırımların artmasına yardımcı olmaktadır. Projelerin finansmanında çok fazla borçlanma olanağının bulunması ve bu borçlanmaların maliyetlerinin düşük olması, firmaların daha fazla yatırım yapmasını teşvik etmektedir.

iii. Teknolojinin ve Yönetimsel Becerilerin Transferi: Finansal entegrasyon düzeyi yüksek olan ülkelerde sermaye artışının özellikle doğrudan yabancı sermaye ayağının yükselmesi, bu ülkelere ileri teknolojilerin ve daha iyi yönetim tekniklerinin gelmesine neden olmaktadır. Kısaca ileri teknolojilerin ve yönetimsel becerilerin transferi ülkelerde, üretkenlik artışı yaratabilmekte ve bu artış ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilmektedir.

iv. Yerel Finansal Sistemlerin Gelişiminin Hızlandırılması: Yukarıda belirtildiği gibi uluslararası portföy hareketleri, yurtiçi piyasaların likiditesini ve ayrıca doğrudan yabancı sermaye ile özellikle yerel kuruluşların yabancı ortaklıklarını artırmaktadır. Hem likiditenin hem de yabancı sahipliğin artmasının birçok kazancı bulunmaktadır. Özellikle yerel finansal sistemlerde yabancı banka iştiraklerinin artması, yurtiçi yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin uluslararası finansal piyasalara daha kolay bir şekilde erişim sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra yerel bankacılık sektöründe yabancı bankaların artışı, bu sektörde düzenleyici ve denetleyici alt yapının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte yabancı bankalar, yeni finansal araçlar ve teknikler sunabilmekte ve yerel piyasaların gelişimini hızlandırabilmektedir. Yabancı bankaların girişine ilişkin önemli kazançlardan biriside, yurtiçi bankacılık sektöründe rekabeti artırarak, finansal servislerin kalitesini ve kaynakları tahsisini geliştirebilmesidir.

3.3.1.2. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Dolaylı Kanallar

i. Uzmanlık Artışı: Bilimsel literatürde ülkelerde üretim süreci içerisinde uzmanlığın artırılmasının, üretkenliği ve ekonomik büyümeyi artırabileceği yönünde düşünceler bulunmaktadır. Buna karşın risk yönetimi için hiçbir mekanizmanın bulunmaması durumunda, yüksek oranda uzmanlaşmış üretim yapısı yüksek oranda üretim dalgalanmaları ve bununla birlikte yüksek oranda tüketim dalgalanmaları üretebilmektedir[95]. Artan dalgalanmalar göz önüne alındığı zaman ülkeler, büyümeyi geliştiren uzmanlaştırma aktiviteleri içerisine girmede pek istekli olmamaktadırlar. Çünkü yüksek volatilite genellikle tüm tasarruf ve yatırım oranlarını düşürmektedir. Temelde finansal entegrasyon, ülkelerin uluslararası düzeyde risklerini çeşitlendirmelerine katkıda bulunmakla çok önemli bir rol oynamakta ve bu durum

[95] PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, a.g.k., sayfa 15.

tüketimdeki dalgalanmaları azaltabilmektedir. Risk paylaşımı, dolaylı yollarda uzmanlaşmayı desteklemekte ve bu gelişim ekonomik büyümeyi artırabilmektedir.

ii. Makroekonomik Politikalarının Gelişimi: Finansal entegrasyon uygulamaları makroekonomik politikaların değişimini de içermektedir. Finansal entegrasyonun disipline edici rolü dolayısıyla, ülkelerde makroekonomik politikaların değişmesine neden olmakta ve bu değişim, sermayenin daha verimli bir şekilde tahsisine yol açmaktadır. Hükümetlerin sermaye üzerindeki ağır vergi politikaları genellikle yatırımların miktarını azaltmakta ve bu durum ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Böylece finansal entegrasyonun hükümetlerin bu tür vergi politikaları uygulamalarına engel olmakla yatırımların artmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca ülkelerin isteyerek finansal entegrasyon düzeylerini artırmaları, gelecekte yabancı yatırımcılara karşı daha dostane politikalar izleyeceğine yönelik olumlu sinyaller vermektedir. Örneğin sermaye çıkışları önündeki sınırlamaların kaldırılması, sermaye girişlerini artırabilmektedir. Kolombiya, Mısır, İtalya, Yeni Zelanda, Meksika, İspanya, Uruguay ve İngiltere içerisinde bulunduğu birçok ülke, sermaye çıkışları önündeki sınırlamaları kaldırmalarından sonra önemli derecelerde sermaye girişi yaşamışlardır[96].

3.3.2 Finansal Entegrasyonun Makroekonomik Dalgalanma Üzerindeki Etkisi

Finansal entegrasyonun önemli kazanımları yanında, özellikle artan finansal açıklıkla ülkelerin uluslararası faiz oranlarında yaşanabilecek büyük çaplı dalgalanmalar sonucunda kötü bir şekilde etkilenebilmektedirler. Üstelik ülkelerin sınır tanımayan sermaye girişlerine yönelik yüksek oranda açık olması durumunda, eğer finansal sistemlerinde mevcut bir bozulma varsa, bu bozulma daha fazla artabilmektedir. Halbuki daha önceki bölümlerde de önemle altı çizilen konu, finansal açıklığın ülkelere uluslararası piyasalardan borçlanma ve borç verme olanakları yaratarak, portföy risklerinin daha iyi bir biçimde çeşitlendirilmesine ve tüketimde olası dalgalanmaların yatıştırılmasına yardımcı olduğudur. Tüm bu açıklamalar ışığında finansal açıklığın kazanımları yanında maliyetlerinin de olduğunu ortaya çıkmaktadır. Burada belirtilmek istenen konu, finansal açıklıkla birlikte ülkelerde makroekonomik dalgalanmaların

[96] PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, a.g.k., 15. sayfada ilgili konuyla ayrıntılı bilgi için Mathieson ve Rojas-Suarez (1993) ve Laban ve Larrain (1997) bilimsel çalışmalarına bakılmasını önermektedir.

artabileceğidir. Bazı gelişmekte olan ülkelerin finansal açıklıkla artan sermaye girişlerinin ani bir şekilde ülke dışına çıkması, ekonomiler üzerinde tahrip edici etkilere sahip olmakta ve bu konunun özellikle yasal otoriteler tarafından ciddi bir şekilde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Meksika'da 1994 yılında meydana gelen para krizi, özellikle Latin Amerika'da ve Arjantin'de önemli istikrarsızlıklara neden olmuştur. 2 Temmuz 1997'de Tayland'da sabit döviz kuru rejiminin çökmesi, Asya'da bulunan Endonezya, Kore, Malezya ve Filipiler'de bir parasal kargaşaya neden olmuştur. Söz konusu her iki olayda da bulaşma etkisinin sonuçları görülebilmektedir. Bulaşma etkisi nedeniyle bir ülkede meydana gelen krizin bir başka ülkeye nüfuz etmesi, kriz yaşanan ülke gibi bulaşan ülkede de benzer risklere ve kırılganlıklara karşı hassasiyet oluşmaktadır. Bu riskler ve kırılganlıklar, özellikle reel döviz kurunun değerinin artması ve cari hesaplar açığının çoğalması, geniş ölçekli kısa dönemli yabancı para cinsinden pasiflerin artması, bankacılık sektörü zayıflıkları ve paranın ve yurtiçi kredilerinin hızlı bir şekilde büyümesidir.

Bazı gözlemciler Meksika krizinin, Arjantin krizinin ve Tayland paktının çökmesi sonrasında Asya'da ortaya çıkan ekonomik krizlerin derinliğinin ve büyüklüğünün, yurtiçi bankacılık sektörünün zayıflıklarından kaynaklandığını ortaya koymaktadırlar[97]. Bu zayıflıklar, verimsiz aracılık, yetersiz kredilendirme uygulamaları, geniş miktarda geri dönmeyen krediler, emlak sektörüne aşırı yatırımlar (Tayland örneğinde), yabancı para cinsinden kısa dönemli pasiflerin hedge edilmemesi, kredi alanlara kredi kuruluşlarının finansal tabloları hakkında limitli ve doğru olmayan açıklamaların yapılması ve son olarak etkisiz ve verimsiz denetim ve düzenlemeler olarak sıralanabilmektedir. Böylece finansal açıklıkla birlikte ülkeler, uluslararası piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar sonucunda kötü şekilde etkilenebilmektedir.

Uluslararası faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaların ülkelerin makroekonomik istikrarı üzerindeki negatif etkisinin bulunmasına rağmen, teoride finansal entegrasyon özellikle gelişmekte olan ülkelerin üretiminde ve tüketiminde oluşabilecek dalgalanmaları daha iyi bir şekilde yönetilmesine yardımcı olmaktadır. Finansal açıklıkla ülkelere akın eden fonlar, genellikle uluslararası faiz oranlarındaki değişimlere karşı hassas olmakta ve ani bir şekilde ülkelerden çıkış yapabilmektedirler. Sermayenin ani ve hızlı bir şekilde ülke dışına çıkması, ülkelerde önemli tahrip edici

[97] AGENOR, Pierre-Richard, AİZENMAN, Joshua, "***Volatility and the welfare costs of financial market integration***", NBER Working Paper No: 6782, Kasım 1998, sayfa 2.

etkiler yaratabilmektedir. Buna karşın, bir ülkenin yeterli düzeyde finansal olarak açılması durumunda, bu ülke içerisindeki tüketim dalgalanmalarının azalmaya başladığı gözlenebilmektedir. Bu düşünce, finansal entegrasyonun yerel finansal piyasaların gelişimini hızlandırdığı varsayımına dayanmakta ve sonuçta ülkelerde gelişimin artmasıyla yerel dalgalanmaların yatıştırılması imkanının ortaya çıkabileceğine inanılmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler arasında oluşan finansal ve para krizleri, sıklıkla finansal globalizasyon ile ilgili büyüyen acıların doğal sonucu olarak görülmektedir. Bunlar birçok form almaktadırlar[98]:

- İlk olarak uluslararası yatırımcılar, genellikle alım ve satımda birlikte hareket etme eğilimi içerisine girmekte ve bu eğilimler gelişmekte olan ülkelerde istikrar bozucu etkiler yaratabilmektedir.
- İkinci olarak ise uluslararası yatırımcılar (yerel yerleşiklerle birlikte) gelişmekte olan ülkelerin paralarına yönelik spekülatif bir atak içerisine girebilmekte ve bu durum bu ülkelerde istikrarsızlık yaratabilmektedir.
- Üçüncü olarak bulaşma riski sağlıklı ülkeler için önemli bir tehdit teşkil etmekte, çünkü uluslararası yatırımcılar bu ülkelerden sermayelerini yerel faktörlere bağlı olmayan nedenlerden dolayı geri çekebilmektedirler.
- Dördüncü ve son olarak, bir hükümet demokratik yollarla seçilmiş olmasına karşın, gelecek jenerasyonlara yönelik yeterli bir ilgi göstermeyebilmektedir. Hükümetlerin eğer gelecek ve bugünkü jenerasyonlarla olan ilgisi birbirinden ayrılırsa, bu durum bir problem haline gelebilmekte ve hükümetlerin aşırı borç içerisine girmelerine neden olabilmektedir. Finansal globalizasyon, hükümetlerin borca girmelerini kolaylaştırmakla, aşırı borçlanma problemini daha fazla kötüleştirmektedir.

Özetleyecek olursak finansal entegrasyonun ekonomik büyümeyi hızlandırması yanında, bir diğer teorik kazanımı ise gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik dalgalanmaların daha iyi bir şekilde yönetilmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle entegrasyon, tüketimdeki dalgalanmaları üretimdeki dalgalanmalara nazaran daha fazla azaltan bir etki yaratabilmektedir. Bilimsel çalışmalarla ortaya konan deliller, ülkelerin finansal entegrasyonun başlangıç fazında, üretimde ve tüketimde dalgalanmaların yüksek olması gibi önemli risklere maruz kaldığını ortaya koymaktadır.

---

[98] PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, a.g.k., sayfa 6.

3.4. FİNANSAL ENTEGRASYON DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ

Bir ülkenin global ekonomiye olan finansal entegrasyon düzeyi, sermaye hareketlerinin miktarı ve sermaye hareketlerine yönelik yasal sınırlamalar ile hesaplanabilmektedir. Bu iki değerlendirme arasındaki fark, finansal entegrasyonun etkilerinin anlaşılması için çok önemlidir. Hangi ölçüm olursa olsun gelişmekte olan ülkelerin global ekonomiye olan finansal bağlantısı son yıllarda artmıştır[99]. Fakat sadece gelişmekte olan ülkelerin çok küçük bir kısmı, özellikle 1990'lı yıllarda artış gösteren gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerinden aslan payını almıştır. Sermaye hesapları liberalizasyonu tipik olarak finansal entegrasyonun önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir. Literatürde bulunan birçok bilimsel çalışma, sermaye hesapları liberalizasyonunun etkilerinin analizinde ulusal otoriteler tarafından IMF'ye rapor edilen sermaye hareketlerine yönelik resmi sınırlamalar baz alınarak yapılmaktadır. Ayrıca ampirik çalışmalar, uluslararası finansal açıklık için fiili uluslararası sermaye hareketleri ölçümlerini kullanmaktadır. Varsayıma göre sermaye hareketlerinin GSYİH'a oranının yüksek olması büyük oranda uluslararası finansal entegrasyona işaret etmektedir[100]. Daha doğru bir tabirle, finansal açıklığın hesaplanmasında yabancı aktiflerin ve pasiflerin cari stoklarının GSYİH'a oranı kullanılmaktadır. Bu stok verileri, entegrasyon için iyi birer endikatör oluşturmaktadır. Burada bahsi geçen her iki ölçüme bakıldığı zaman, bazı gelişmekte olan ülkelerin geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde yüksek düzeyde finansal entegrasyona ulaştıkları görülmektedir.

3.4.1. Sermaye Hareketleri

Finansal açıklığın ölçülmesinde kullanılan fiili sermaye hareketlerinin ortaya konabilmesi için aşağıda iki tablo oluşturulmuştur (Tablo 3.1 ve 3.2[101]). Tablo 3.1 gelişmekte olan ve geçiş ülkelerin ve yeni endüstrileşmiş ekonomilerin 1991 ve 1996 yılları arasındaki dönemde elde ettikleri sermaye miktarlarını göstermektedir. Tablo 3.2'de ise 1996-2002 yılları arasındaki sermaye miktarı gösterilmektedir.

---

[99] PRASAD, Eswar ve diğerleri, a.g.k.'ta sayfa sayfa 8'de Eichengreen ve Bordo (2002), Obtfeld ve Taylor (2002) ve Mauro, Sussman ve Yafeh (2002) uluslararası finansal entegrasyonun tarihsel kökenini değerlendirdiklerini belirtmektedir.

[100] EDİSON, Hali J., LEVİNE, Ross, RİCCİ, Luca, SLOK, TORSTEN, a.g.k. sayfa 2.

[101] Her iki tablo, IMF'nin yayınlamakta olduğu *World Economic Outlook*'tan yaralanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.1. Gelişmekte Olan Ülkelere, Geçiş Ülkelere ve Yeni Endüstrileşmiş Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri (i)

(milyar dolar)

	1983-88 (ii)	1989-95 (ii)	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Toplam (I+II+III)								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**11,7**	**116,8**	**135,2**	**123,6**	**160,0**	**148,1**	**188,7**	**249,0**
Net doğrudan yatırımlar	11,9	47,2	32,2	37,4	55,5	78,1	92,9	117,1
Net portföy yatırımları	4,2	51,4	39,6	57,8	106,5	98,0	30,7	57,8
Diğer net yatırımlar	...	...	...	...	...	...	...	...
Net resmi hareketler	27,9	21,5	20,8	13,7	21,2	8,4	41,5	-18,4
Rezervlerdeki değişimler (iv)	-8,6	-65,6	-63,3	-67,1	-73,2	-67,0	-111,3	-103,9
I. Gelişmekte olan ülkeler (a+b+c+d)								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**15,8**	**103,3**	**131,3**	**118,7**	**140,9**	**117,4**	**147,3**	**207,4**
Net doğrudan yatırımlar	10,3	42,5	26,9	33,8	48,8	72,1	78,2	100,8
Net portföy yatırımları	3,5	43,6	36,1	51,6	88,9	84,1	15,6	43,2
Diğer net yatırımlar	2,1	17,2	68,3	33,3	3,2	-38,8	53,5	63,3
Net resmi hareketler	27,3	21,2	18,9	14,0	20,1	19,7	33,7	-8,6
Rezervlerdeki değişimler (iv)	10,1	-41,8	-46,8	-45,1	-39,1	-37,9	-62,3	-93,7
Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı								
a. Afrika								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**3,9**	**4,2**	**4,0**	**0,2**	**2,3**	**9,6**	**10,6**	**10,7**
Net doğrudan yatırımlar	1,1	2,2	2,3	2,0	1,7	3,8	2,8	5,0
Net portföy yatırımları	-0,9	-0,2	-1,6	-0,7	0,8	0,4	1,9	0,6
Diğer net yatırımlar	3,7	2,2	3,3	-1,0	-0,2	5,4	5,9	5,1
Net resmi hareketler	5,0	6,8	5,3	8,2	5,9	7,5	6,2	3,2
Rezervlerdeki değişimler (iv)	0,3	-1,9	-3,0	1,9	-0,7	-5,2	-1,4	-5,9
b. Asya								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**11,9**	**43,4**	**32,3**	**20,9**	**53,2**	**62,3**	**88,8**	**98,4**
Net doğrudan yatırımlar	3,6	25,1	12,1	17,6	34,1	43,6	49,5	58,2
Net portföy yatırımları	1,2	4,9	0,5	1,0	11,7	10,0	9,3	8,0
Diğer net yatırımlar	7,1	13,4	19,6	2,3	7,4	8,7	29,9	32,2
Net resmi hareketler	7,6	8,4	10,5	10,7	10,0	6,0	5,9	7,8
Rezervlerdeki değişimler (iv)	-2,2	-23,0	-26,7	-15,1	-25,3	-41,5	-28,4	-48,1
c. Ortadoğu ve Avrupa								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**2,1**	**22,4**	**70,1**	**42,8**	**22,6**	**-1,0**	**12,1**	**18,5**
Net doğrudan yatırımlar	1,0	1,5	1,6	1,3	1,8	1,8	1,4	1,2
Net portföy yatırımları	4,2	13,4	22,4	21,0	15,3	12,5	11,6	6,8
Diğer net yatırımlar	-3,1	7,5	46,1	20,5	5,4	-15,3	-0,9	10,5
Net resmi hareketler	4,9	0,7	-0,3	-3,3	4,3	10,5	-1,6	-6,9
Rezervlerdeki değişimler (iv)	11,6	-4,5	-1,1	-10,8	6,7	-1,9	-9,0	-17,5
d. Batı yarım küre								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**-2,0**	**33,3**	**25,0**	**54,8**	**62,9**	**46,4**	**35,8**	**79,7**
Net doğrudan yatırımlar	4,7	13,7	10,9	12,9	11,2	23,0	24,4	36,5
Net portföy yatırımları	-1,1	25,5	14,7	30,4	61,1	61,1	-7,2	27,8
Diğer net yatırımlar	-5,7	-5,9	-0,6	11,5	-9,4	-37,6	18,6	15,5
Net resmi hareketler	9,7	5,3	3,3	-1,6	-0,1	-4,3	23,2	-12,6
Rezervlerdeki değişimler (iv)	0,4	-12,5	-16,1	-21,1	-19,7	10,7	-23,6	-22,2
II. Geçiş Ülkeleri								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**-4,5**	**11,0**	**-1,4**	**7,4**	**10,8**	**17,0**	**28,7**	**26,1**
Net doğrudan yatırımlar	-0,2	4,5	2,4	4,2	6,0	5,4	13,0	12,4
Net portföy yatırımları	...	1,5	0,8	-0,8	3,6	2,9	3,7	2,1
Diğer net yatırımlar	...	...	...	...	...	...	...	...
Net resmi hareketler	1,5	1,1	1,7	-0,1	3,0	-11,0	8,5	-9,1
Rezervlerdeki değişimler (iv)	-3,4	-8,6	0,4	-6,0	-12,7	-8,0	-34,5	2,9
III. Yeni endüstrileşmiş ülkeler (v)								
Net özel sermaye hareketleri (iii)	**0,4**	**2,5**	**5,3**	**-2,5**	**8,3**	**13,6**	**12,6**	**16,5**
Net doğrudan yatırımlar	1,9	0,3	3,0	-0,6	0,8	0,6	1,7	3,9
Net portföy yatırımları	0,7	6,4	2,8	7,1	14,0	11,0	11,3	12,5
Diğer net yatırımlar	-2,2	-4,2	-0,5	-9,0	-6,5	2,1	-0,4	-1,0
Net resmi hareketler	-0,8	-0,8	0,2	-0,3	-1,9	-0,3	-0,7	-0,6
Rezervlerdeki değişimler (iv)	-15,2	-15,2	-16,8	-16,0	-21,4	-21,1	-14,5	-13,2

(i) Net sermaye hareketleri, net direkt yatırımları, net portföy yatırımlarını ve diğer uzun ve kısa dönemli net yatırım hareketlerini içermekte ve özel ve resmi borçlanmalarını da kapsamaktadır.

(ii) Yıllık ortalamalar.

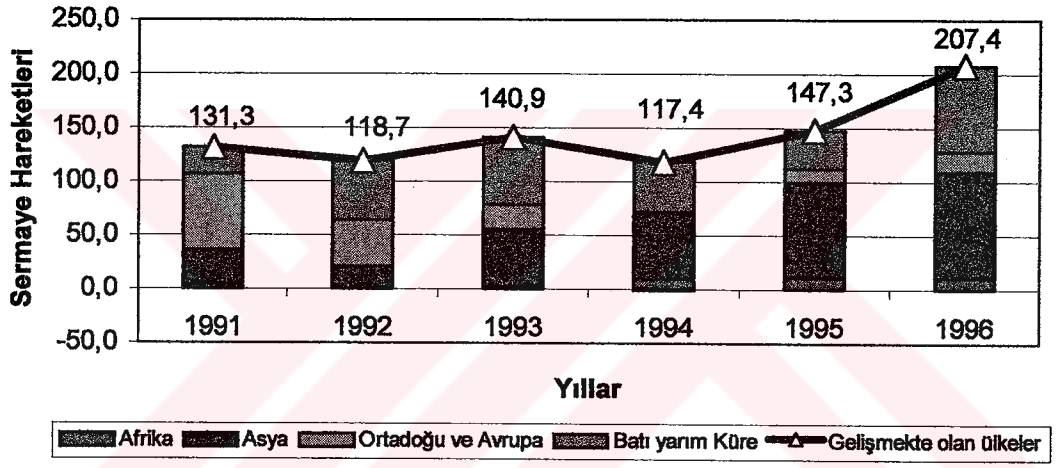
(iii) Veri sınırlamalarından dolayı diğer net yatırımlar bazı resmi hareketleri içerebilmektedir.

(iv) Eksi işaret bir artışı göstermektedir.

(v) Hong Kong, Çin; İsrail; Kore; Singapur; ve Tayvan.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi ilk iki kolon 1983-88 ve 1989-95 yılları arasındaki net sermaye hareketlerinin yıllık ortalamalarını göstermektedir. 83-88 arasındaki dönem 89-95 dönemi ile kıyaslandığı zaman, net sermaye hareketleri çok düşük seviyelerde kaldığı ve yıllık ortalama değerin 11,7 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde bu değerin yüz milyar doların üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Ülkelerin finansal açıklıklarının ölçümünde meydana gelen sermaye hareketlerine bakıldığı zaman, 80'li yıllarda mütevazı bir artışın, fakat takip eden 90'lı yıllarla da ise ani ve hızlı bir yükselişin yaşandığı gözlenmektedir. Bu artışın daha iyi bir şekilde görülebilmesi için yukarıdaki tablodan oluşturulan aşağıdaki şekil 3.2'ye bakalım.

Şekil 3.2. 1991-96 Yılları Arasında Gelişmekte olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı

Şekil 3.2'de gelişmekte olan ülkelerin net sermaye hareketlerine bakıldığı ve 83-89 dönemiyle de kıyaslandığında zaman hızlı bir artışın yaşandığı gözlenebilmektedir. 83-89 yılları arasındaki dönemde yıllık net sermaye miktarının 15,8 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında, bu miktarın 1996 yılında 207,4 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Ayrıca şekilde sermaye miktarının bölgesel dağılımı da gösterilmektedir. 90'lı yılların başlarında Ortadoğu ve Avrupa'ya yönelik sermaye akışı yavaşlarken, özellikle Asya ülkelerine yönelik sermaye girişi artmıştır. Böylece 1991-1996 yılları arasındaki dönemde meydana gelen sermaye hareketleri miktarı sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. Bununla birlikte 1996'dan günümüze kadar gerçekleşen sermaye hareketleri aşağıdaki tablo 3.2'de gösterilmektedir. Tablo 3.2'nin son iki kolonu IMF'nin tahminlerini göstermektedir.

Tablo 3.2. Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte olan Ülkeler: Net Sermaye Hareketleri (i) *(milyar Dolar)*

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam (a+b+c+d+e+f)										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**196,7**	**195,0**	**70,5**	**88,1**	**46,6**	**47,8**	**61,2**	**120,4**	**81,6**	**47,5**
Özel doğrudan yatırımlar, net	116,0	144,9	155,0	173,4	177,1	191,2	143,5	147,6	166,9	175,2
Özel portföy hareketleri, net	86,3	63,3	41,9	66,6	16,1	-91,3	-99,6	-11,0	-21,3	-23,4
Diğer özel sermaye hareketleri, net	-5,6	-13,2	-126,4	-151,8	-146,6	-52,0	17,3	-16,2	-64,0	-104,4
Resmi hareketler, net	-6,8	34,6	49,7	6,5	-27,7	15,7	1,7	-24,8	-31,0	-42,1
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-90,3	-103,8	-33,9	-92,5	-115,6	-113,2	-197,1	-367,0	-350,1	-291,2
Memorandum										
Cari Hesap (iv)	-93,8	-83,3	-52,7	38,0	126,3	89,7	145,0	235,3	285,7	269,2
Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı										
a. Afrika										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**4,5**	**12,3**	**8,3**	**12,2**	**5,6**	**13,5**	**11,9**	**14,8**	**16,6**	**13,7**
Özel doğrudan yatırımlar, net	3,1	7,9	6,6	9,0	8,0	23,8	13,1	13,6	14,4	15,5
Özel portföy hareketleri, net	2,9	7,0	3,7	8,7	-1,7	-8,4	-0,5	-0,1	1,4	1,1
Diğer özel sermaye hareketleri, net	-1,5	-2,6	-2,0	-5,5	-0,7	-2,0	-0,7	1,3	0,8	-2,9
Resmi hareketler, net	-2,6	-6,4	1,8	1,5	0,9	0,5	3,7	5,2	2,3	2,6
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-5,9	-10,5	3,3	-2,9	-12,8	-12,3	-7,6	-20,0	-22,9	-23,4
b. Merkez ve Doğu Avrupa										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**23,0**	**20,2**	**27,2**	**36,7**	**39,1**	**12,1**	**53,3**	**51,5**	**53,2**	**49,3**
Özel doğrudan yatırımlar, net	10,4	11,6	19,2	22,6	23,9	24,2	25,1	14,9	22,7	24,7
Özel portföy hareketleri, net	1,9	5,4	-1,4	5,7	3,1	0,5	1,5	7,0	9,2	10,0
Diğer özel sermaye hareketleri, net	10,7	3,2	9,4	8,4	12,1	-12,6	28,7	29,6	21,2	14,6
Resmi hareketler, net	0,1	-3,3	0,3	-2,6	1,6	5,5	-7,6	-5,5	-5,6	-5,5
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-7,4	-10,6	-9,5	-11,3	-3,3	5,8	-14,4	-13,6	-9,6	-5,7
c. Bağımsız Eyaletler (v)										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**-3,8**	**19,6**	**7,2**	**-6,1**	**-12,6**	**-1,7**	**-9,2**	**15,2**	**-19,2**	**-5,8**
Özel doğrudan yatırımlar, net	4,9	5,9	5,3	4,3	2,4	4,6	3,9	3,8	5,7	6,0
Özel portföy hareketleri, net	-1,0	17,6	7,7	-3,0	-6,0	-9,2	-8,2	-5,0	-7,9	-8,2
Diğer özel sermaye hareketleri, net	-8,6	-3,9	-5,8	-7,4	-9,0	2,9	-4,8	16,4	-17,1	-3,5
Resmi hareketler, net	10,6	8,4	9,9	-0,1	-4,0	-4,2	-1,5	-4,7	-2,6	-2,5
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	2,2	-3,8	7,5	-2,2	-17,1	-11,2	-11,8	-33,6	-27,8	-34,7
d. Yükselen Asya Ülkeleri (vi)										
Özel sermaye hareketleri, net (ii), (vii)	**119,4**	**37,6**	**-52,2**	**8,6**	**-4,5**	**9,6**	**25,4**	**52,8**	**79,8**	**8,6**
Özel doğrudan yatırımlar, net	53,4	56,5	56,1	66,4	67,4	60,5	53,8	70,0	77,2	77,5
Özel portföy hareketleri, net	32,5	6,7	8,1	56,1	19,8	-56,9	-59,6	5,5	12,0	-1,8
Diğer özel sermaye hareketleri, net	33,5	-25,5	-116,4	-113,9	-91,7	6,0	31,2	-22,8	-9,4	-67,1
Resmi hareketler, net	-14,5	22,6	17,9	2,2	4,5	-1,8	-1,8	-16,3	-6,9	-8,6
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-46,3	-36,4	-52,7	-87,2	-60,9	-90,9	-158,4	-234,2	-232,6	-158,0
e. Ortadoğu (viii)										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**-1,0**	**7,8**	**13,3**	**-0,6**	**-20,6**	**-7,9**	**-23,6**	**-14,0**	**-45,5**	**-32,5**
Özel doğrudan yatırımlar, net	4,6	5,3	5,8	5,3	6,4	7,8	5,8	13,4	8,8	12,2
Özel portföy hareketleri, net	1,0	-2,7	-2,1	-2,3	-0,3	-7,9	-15,6	-16,7	-33,3	-27,5
Diğer özel sermaye hareketleri, net	-6,6	5,2	9,6	-3,5	-26,7	-7,8	-13,8	-10,7	-21,0	-17,2
Resmi hareketler, net	7,1	6,2	1,0	-1,0	-24,4	-10,7	-13,0	-26,3	-25,0	-28,1
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-18,0	-16,1	10,2	-0,2	-26,1	-9,6	-3,3	-29,9	-44,8	-56,3
f. Batı yarım küre										
Özel sermaye hareketleri, net (ii)	**54,8**	**97,4**	**66,6**	**37,3**	**39,6**	**22,2**	**1,4**	**...**	**-3,3**	**14,2**
Özel doğrudan yatırımlar, net	39,6	57,7	61,9	65,8	69,0	70,2	41,7	31,8	38,0	39,3
Özel portföy hareketleri, net	48,2	29,4	25,8	1,5	1,3	-9,4	-17,1	-1,7	-2,8	3,0
Diğer özel sermaye hareketleri, net	-33,0	10,4	-21,1	-30,0	-30,6	-38,6	-23,2	-30,0	-38,5	-28,2
Resmi hareketler, net	-7,4	7,1	18,8	6,5	-6,1	26,5	22,0	22,7	7,8	0,2
Rezervlerdeki Değişimler (iii)	-15,0	-26,3	7,3	11,3	4,7	4,9	-1,6	-35,7	-12,7	-13,2

(i) Net sermaye hareketleri, net doğrudan yatırımları, net portföy yatırımları ve diğer uzun ve kısa dönemli net yatırım hareketlerini içermekte, ve resmi ve özel borçlanmaları da kapsamaktadır. Bu tablo içerisinde Hong Kong SAR, İsrail, Kore, Singapur ve Tayvan'da bulunmaktadır.

(ii) Sınırlı verilerden dolayı, "diğer özel sermaye hareketleri, net" bazı resmi hareketleri de içerebilmektedir.

(iii) Eksi işaret bir artışı göstermektedir.

(iv) Cari hesaplar dengesi, net özel sermaye hareketleri, net resmi hareketleri ve rezervlerdeki değişimin toplamı, artı işaretle birlikte sermaye ve finansal hesapların ve hataların ve eksiklerin toplamına eşittir.

(v) Gözden geçirilmiş tarihsel veriler, Rusya için gözden geçirilmiş kümülatif veriyi ve birtakım veri açıklanması konusunda bir çözüm yansıtmaktadır.

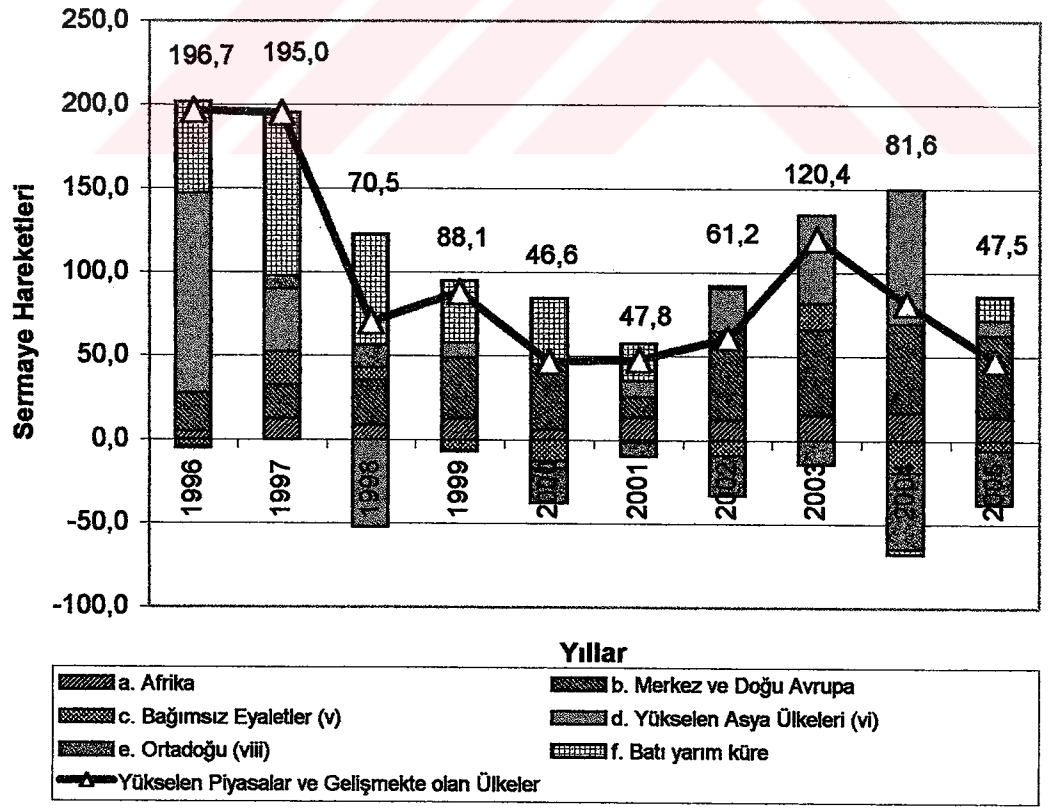
(vi) Gelişmekte olan ve yeni endüstrileşmiş Asya ülkelerinden oluşmaktadır

(vii)Çin merkez bankasının yabancı rezervleri (45 milyar dolar) ile iki büyük ticari bankaya yeniden sermaye konmasının etkileri dışarıda bırakılmıştır.

(viii)İsrail'de eklenmiştir.

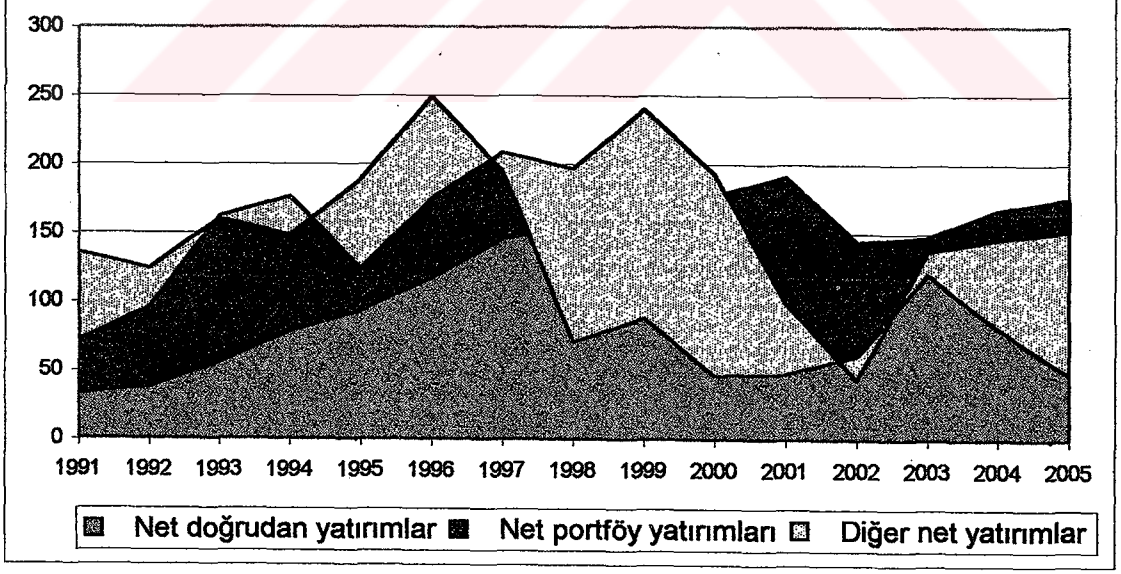
Tablo 3.2'de 1996-2005 yılları arasında yükselen piyasalarda ve gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen ve tahmin edilen sermaye hareketlerini göstermektedir. Tablo 3.1'de 80'li yıllarla birlikte sermaye hareketlerinde gözlenen hızlı artışın, tablo 3.2'de 90'lı yılların ortasından itibaren azaldığı görülmektedir. 1996-1997 yıllarında sermaye hareketlerinin doruk noktasına çıktığı ve daha sonraki dönemlerde önemli derecelerde azaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle 2000 yılında toplam net sermaye hareketlerinin 40 milyar dolar civarına inmektedir. Halbuki 90'lı yıllarında 200 milyar dolar üzerine çıkan sermaye hareketlerinin yaklaşık olarak yüzde 400 azaldığı gözlenmektedir. Bunun sebebi ise, daha önceki bölümlerde finansal krizlerin 1990 yıllarda sıklıkla yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Asya ülkelerine yönelik sermaye hareketlerinin 96 yılında 119,4 milyar dolara kadar yükseldikten sonra, 1997 yılında yaşanan krizler sonucu bu değer 1998 yılında –52,2 milyar dolara kadar düşmüştür. Fakat bu değer 2000 yılından sonra tekrardan artış göstermektedir. IMF'nin 2004 ve 2005 yılları için yapmış olduğu tahminler sermaye hareketlerinin 2003 yılına göre tekrardan düşüşe geçeceğini ortaya koymaktadır.

Şekil 3.3. 1996-2005 Yılları Arasında Yükselen Piyasalara ve Gelişmekte olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketlerinin Bölgesel Dağılımı

Yukarıdaki şekil 3.3, tablo 3.2'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Özellikle sermaye hareketlerinde 1996 yılı itibari ile yaşanan düşüş, şekil 3.3'de daha iyi bir biçimde görülmektedir. Şekilde 1996-2005 yılları arasındaki dönemde yükselen piyasalara ve gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerinde meydana gelen değişimler gösterilmekte ve bu sermaye hareketlerinin 80'li yıllarla 90'lı yılların ortasına kadar bulunan dönemde sergilediği hızlı artışın, bu dönemde önemli bir şekilde azaldığını gözlenmektedir. Sonuç olarak finansal açıklığın ölçümü olarak net sermaye hareketlerine bakıldığı zaman, ülkelerin 1980'li yıllarda başlayan finansal liberalizasyon çalışmalarıyla birlikte, günümüze kadar hızlı bir şekilde finansal entegrasyona gidildiği gözlenmektedir. Fakat finansal liberalizasyon sonucunda artan finansal açıklıkla, her ne kadar ülkelere yönelik sermaye hareketleri hızlı bir şekilde artmış olmasına karşın, daha önceki bölümlerde ortaya konduğu şekli ile bu ülkeler 90'lı yıllarda şiddetli finansal krizler tecrübe etmişler ve bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde, neden 90'lı yılların ortasından itibaren büyük ölçekli sermaye kaçışı olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında yukarıda gösterilen tablolarla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerinin artması, finansal entegrasyonun artığını göstermektedir.

Şekil 3.4. Gelişmekte olan, Geçiş ve Yeni endüstrileşmiş Ülkeler ve Yükselen Piyasalar için Net Özel Sermaye Hareketleri (milyar $)

Son olarak şekil 3.4'de gelişmekte olan, geçiş ve yeni endüstrileşmiş ülkelere ve yükselen piyasalara yönelik sermaye hareketlerinin 1991-2005 yılları arasındaki 14 yıllık dönemde doğrudan ve portföy yatırımları ve diğer fon hareketleri olarak üç

kategoride içerisinde gösterimi bulunmaktadır[102]. Özellikle ülkeler için faydalı olarak görülen doğrudan yatırımların 1997 yılına kadar arttığı ve daha sonraki dönemlerde düştüğü gözlenmektedir. Bunun yanı sıra portföy yatırımların yıllar arasında yüksek değişim göstermesine rağmen, sürekli bir artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Fakat en yüksek dalgalanmayı diğer yatırımlar göstermektedir. Tablo 3.1 ve 3.2'de ki tüm ülkeler için hesaplanan sermaye hareketlerinin (doğrudan, portföy ve diğer yatırımların) 1991-1996 ve 1996-2003 yılları arasındaki iki döneme ait ortalama, en yüksek ve en düşük değerleri ve standart sapmaları aşağıdaki tablo 3.3'te daha ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

Tablo 3.3. Gelişmekte olan, Geçiş ve Yeni Endüstrileşmiş ülkelerle Yükselen Piyasaların 91-96 ve 96-03 dönemlerinde Sermaye Hareketlerinin Ortalama, En Düşük ve En Yüksek Değerleri ve Standart Sapması

	Ortalama Değer		Minimum Değer		Maksimum Değer		Standart Sapma	
Toplam	*1991-1996*	*1996-2003*	*1991-1996*	*1996-2003*	*1991-1996*	*1996-2003*	*1991-1996*	*1996-2003*
Net özel sermaye hareketleri	167,4	103,3	123,6	46,6	249,0	196,7	45,8	61,9
Net doğrudan yatırımlar	68,9	156,1	32,2	116,0	117,1	191,2	33,2	23,7
Net portföy yatırımları	65,1	9,0	30,7	-99,6	106,5	86,3	30,8	71,3
Diğer net yatırımlar	33,5	-61,8	-28,0	-151,8	74,1	17,3	41,5	69,1

Her iki döneme ait net özel sermaye hareketlerinin standart sapmalarına bakıldığı zaman, 1996-2003 döneminde dalgalanmanın daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Ayrıca sermaye hareketlerinin üç ayağından birini teşkil eden portföy yatırımları ise en fazla dalgalanmayı gösteren değer olmaktadır (std. 71.3). Bununla birlikte ortalama değerlere bakıldığı zaman en yüksek net sermaye hareketlerinin 1991-1996 döneme ait olduğu görülmektedir. Sonuç olarak net sermaye miktarı olarak en fazla değer (249 milyar dolar) birinci dönemde kaydedilirken, en yüksek standart sapma (std. 71,3) ise ikinci dönemde gözlenmektedir.

3.4.2. Sermaye Hareketleri Üzerindeki Yasal Kısıtlamalar

Bilindiği üzere finansal entegrasyon düzeyinin ölçülmesinde iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda ayrıntılı bir biçimde incelediğimiz finansal açıklığın ölçümünde kullanılan sermaye hareketleri miktarıdır. Böylece 1980'li yıllardan bu yana sermaye hareketlerindeki değişimle ilgili veriler gösterilmesi suretiyle birçok ülkenin yıllar boyunca artan finansal açıklıkları ortaya konmuş olmaktadır. Sermaye hesapları liberalizasyonunun ölçümünde ise yukarıda da belirtildiği gibi

[102] Şekil 3.4, tablo 3.1 ve 3.2'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

sermaye hareketlerine yönelik yasal kısıtlamalar kullanılmaktadır. 1980'li yıllarla başlayan finansal liberalizasyon uygulamaları sonucunda finansal açıklığı artması, bazı ülkelere yönelik yüksek oranda sermaye girişi yaşanırken, bazı ülkelerde ise şiddetli bankacılık ve para krizleri meydana gelmiştir. Özellikle 1997 yılında Tayland krizinin oluşumunda ve sonrasında Rusya, Brezilya ve Arjantin'de önemli çöküşlerin meydana gelmesi, mevcut uluslararası finansal yapının daha iyi bir konuma getirilmesi konusundaki tartışmaları ateşlemiştir. Bu tartışmalarda özellikle uluslararası finansal yapının, yaşanan krizlerin birçoğunda rastlanan bulaşma etkisini ve bunun yanı sıra yıkıcı etkiye sahip olan kısa dönemli sermaye hareketlerini daha iyi bir şekilde engelleyebilecek konuma getirilmesi konusu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda son zamanlarda yapılan birçok bilimsel çalışmada, sermaye hareketlerinin vadesini ve boyutunu şekillendirilmesinde sermaye kontrollerinin etkinliği ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu konudaki literatüre baktığımız zaman, sermaye kontrollerine yönelik çalışmaların büyük bir kısmında IMF'nin sürekli yayınlamakta olduğu "*Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions*" yada kısaca AREAER raporunda bulunan bilgiler kullanılarak endeksler oluşturulmaya çalışılmaktadır (bu bilimsel çalışmalar tablo 3.4'te özetlenmektedir). IMF'nin AREAER raporu ikiye ayrılmaktadır. Bu ayırım özellikle 1996 öncesi ve sonrası raporlama tarzına göre yapılmaktadır. Bu raporun 1996 öncesi versiyonunda tek değişkenli bir endeks yayınlanırken, 1996 sonrası yayınlanan raporda yeni bir raporlama sürecine geçilerek ayrıştırılmış endeksler yayınlanmaya başlanmıştır. Ayrıştırılmış endekslerin tek değişkenli endekse göre, özellikle sermaye hesapları liberalizasyonuna yönelik global eğilimlerin ve ülkelerin kendilerine has liberalizasyon süreçlerinin ortaya konmasında daha iyi bir iş çıkarmaktadır[103].

Sermaye kontrolleri literatürü içerisindeki bir sıkıntı, sermaye hesapları açıklığı konusunda güvenilir bir ölçümün eksikliğidir. Temelde sermaye kontrolleri birçok form alabilmekte ve bir ülke içerisindeki uygulanan kısıtlamaların izlenmesi ve doğru bir şekilde ortaya çıkarılması çok uzun bir süre alabilmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerdeki sermaye kontrollerinin bir tek değişkenle gösterilmesinde yapılan birleştirme işlemlerinde problemler çıkabilmektedir. Burada belirtilmesi gereken noktalardan biri de, ülkelerde uygulanan sermaye kontrollerinin etkinliği hükümetlerin bu kısıtlamaları uygulamaya yönelik isteklerine ve yeteneklerine bağlı olduğudur. Sermaye kontrolleri

[103] MINIANE, Jaques, "*A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions*", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2, 2004, sayfa 276.

için güvenilir bir endeksin bulunmaması birçok çalışmayı, sermaye kontrollerinin finansal fon hareketlerini etkilemeye yönelik yeteneklerini belirlemeye yöneltmiştir. IMF'nin 1996 öncesi AREAER versiyonu tüm üye ülkeler için altı ayrı kategoride değişkenler sunmaktadır: bunlar, üye olan ya da olmayan ülkelerle birlikte iki yanlı ödeme anlaşmaları (takas yoluyla ticarette ödemeleri iki yanlı denkleştirme için yapılan anlaşma), cari işlemler hesabında ödemelere kısıtlamalar, sermaye işlemleri hesabında ödemelere sınırlamalar, ithalatta gümrük vergisine ek olarak alınan vergiler, ileri ithalat teminatı (munzam teminatı), ihracat kazancının yurduna geri gönderilmesine ilişkin düzenlemelerdir[104]. Güvenilir sermaye kontrolleri ölçümü konusundaki eksikliğin giderilmesine çare olarak, IMF'nin AREAER'in 1996 versiyonuyla birlikte raporlama değiştirilmiştir. Yukarıda belirtilen kategorilerin her biri için yeni AREAER raporunda birtakım alt gruplara ait değişkenler sağlamaktadır. Sermaye işlemleri hesabında, 13 tane alt kategori bulunmaktadır[105,106]. Bununla birlikte yeni raporlamada, sermaye girişlerine ve çıkışlarına yönelik kontrollerde yeni bir ayırım da yapılmaktadır. Böylece bu yeni raporlama, bazı araştırmacılar tarafından kullanılmaya başlanmış ve bu yazarlar ayrılmış AREAER sınıflandırmasını baz alarak sermaye kontrolü endeksi oluşturmuşlardır (tablo 3.4). Tablo 3.4'de yeni raporlama prosedürleri ile yapılan çalışmaların, kimler tarafından, hangi bilgi kaynağından yararlanılarak ve hangi yıllar arası kaç ülkeyi kapsadığını ve yapılan ölçümlerde kullanılan kodlamaların açıklaması bulunaktadır. Aşağıdaki tabloda gösterilen ilk ölçüm olan Barry Johnston ve Natalia Tamirisa'nın çalışması, yeni AREAER raporunun kullanılmasına yönelik trendin başlatılmasında öncülük etmiştir. Bu araştırmacılar, yeni AREAER içerisindeki tüm olası 0/1 değişkenlerini kullanarak, 45 ülke için endeksler oluşturmaktadır. Halen ortaya koydukları çalışma en ayrışmış *de jure* (yasal) ölçümdür, fakat bu ölçüm sadece 1996 sonrasını kapsamakla çok sınırlı kalmaktadır. Marco Rossi 1999 yılında ortaya koyduğu ölçümde ise, 15 ülkeden oluşan çok küçük bir örnek grubunun periyodu genişletilmeye çalışılmaktadır. Bu yazar, 1997 yılı için Johnston ve Tamirisa tarzında endeksler ve ayrıca aynı şekilde 1989 yılı içinde "sübjektif" endeks oluşturmaktadır. Nancy Brune, Geoffrey Garnet, Alexandra Guisiner ve Jason Sorens'in 2001 yılında yaptıkları

[104] MINIANE, Jaques, a.g.k., sayfa 277.
[105] MINIANE, Jaques, a.g.k., sayfa 277.
[106] Sermaye işlemleri hesabıyla alakalı alt kategoriler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir: sermaye piyasası menkul kıymetleri, para piyasası enstrümanları, kolektif yatırım araçları, türev ve diğer enstrümanlar, ticari krediler, finansal krediler, garantiler, teminatlar, ve finansal yedekleme araçları (financial backup facilities); doğrudan yatırımlar, doğrudan yatırımların likidasyonu, gayrimenkul işlemleri, bireysel sermaye hareketleri, belirli ticari bankalara ve diğer kredi kuruluşlarına tedbirler (provizyonlar); ve kurumsal yatırımcılara belirli provizyonlar.

çalışmada ise ölçümlerinin kapsadığı yıllık periyot çok iyi olmakla birlikte, 1973-1999 yılları arasında 173 ülkeye ait veriler sağlamaktadır. Endeks 5 kategori altında 0/1 değişkenlerin toplanmasından elde edilmektedir.

Tablo 3.4. Alternatif Sermaye Kontrolü Ölçümleri

	İsim	Bilgi Kaynağı	Kapsamı	Kodlama
AREAER Bilgisine Dayanan Çalışmalar	IMF Değişkeni	AREAER	Tüm IMF'ye üye ülkeler, 1976-1995 dönemi.	0/1 değişkeni ülkenin çıkışlar üzerinde kontrolü olup olmadığına bağlıdır.
	Johnston ve Tamirisa (1998)	AREAER	1996 yılına ait 45 ülkeyi kapsamaktadır.	Yeni AREAER içerisindeki tüm olası 0/1 Değişkenlerinin ortalamasını almaktadır.
	Rossi (1999)	AREAER	15 ülke, 1989-1997.	1997 için, işlemlerin ayrıştırılmış tüm kategoriler altındaki 0/1 değişkenlerini ortalaması alınmaktadır. 1989 için, üç olası değer 1997 yılındaki değerin yüksek mi, orta seviyede mi yoksa düşük mü olduğuna bağlıdır. Arasındaki yıllar içinse, eğer ülke adım adım bir değişime sahipse lineer interpolasyon yapılmaktadır.
	Brune ve Diğerleri (2001)	AREAER	173 ülke, 1973-1999	Ayrışmış beş kategorideki tüm 0/1 değişkenleri toplamaktadır.
	Quinn (1997)	AREAER	63 ülke, 4 yıl herkes için kullanışlı:1958, 1973, 1982 ve 1988.	Sermaye hesapları ödemeleri ve alıntıları için, sınırlamanın şiddetine bağlı olarak 0 ve 2 arasında 0,5'lik bir artışla değer atanmaktadır.
	Miniane (2004)	AREAER	34 ülke, 1983-2000	Sermaye işlemleri hesabının 13 kategorisi altında tüm olası 0/1 değişkenlerin ortalaması alınmaktadır.
De Facto (Fiili) Ölçümler	Edison ve Warnok (2003)	Standard and Poor's/IFC	25 Yükselen Ekonomi, 1988-günümüze kadar	Yabancı alımlara açılan yerel menkul kıymetlerin payını hesaplamaktadır.
	Lane ve Milesi-Ferretti (2001)	Yazarların kendi hesaplamalarına dayanmaktadır.	67 ülke, 1970-1998.	Portföy ve doğrudan yatırım aktiflerinin ve pasiflerinin GSYİH'a oranlarını hesaplamaktadır.

Kaynak: MINIANE, Jaques, "***A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions***", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2 yayınlanan çalışmadaki "Table 1. Summary of Alternatif Capital Control Measures" tablosundan yararlanılarak oluşturulmuştur, sayfa 278-279.

Yukarıda belirtilen AREAER'ı baz alınarak yapılan "*de jure*" çalışmalara paralel olarak, bazı araştırmacılar da sermaye hesapları açıklığına yönelik "*de facto*" endeksler oluşturmuşlardır. Örneğin, Hali J.Edison ve Francis E. Warnock 2003 yılında yaptıkları çalışmada, ülkelerde yabancılar tarafından alınmasına izin verilen menkul kıymetlerin toplam piyasa kapitalizasyonunun bu ülkelerdeki toplam piyasa kapitalizasyonuna

oranını hesaplamaktadırlar. Hem aylık olması hem de kolaylıkla tercüme edilebilmesi konusunda çok büyük avantaja sahip olmasına karşın, menkul kıymet alıcılarına yönelik sermaye girişleri kısıtlaması olası sermaye kontrollerinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bir diğer "*de facto*" endeks Philip Lane ve Gian Maria Milesi-Ferretti tarafından 2001 yılında ortaya koyulmuş çalışmada, ülkelerin net dışsal serveti, portföy ve direk yatırım aktifleri ile pasiflerinin GSYİH'a oranından oluşan endekse dayanmaktadır. Jacques Miniane'nin 2004 yılında ortaya koyduğu çalışma ise, Johnston ve Tamirisa tarafından başlatılan ayrışmış AREAER'in verileri baz alınarak yapılan geleneksel ölçümler üzerinde kurulmaktadır. Belirli bir biçimde AREAER içerisindeki bilgiler kullanılarak yapılan bu çalışmada 34 ülkeden[107] oluşan örnek grubu 2000 yılından 1983'e kadar genişletilmekte ve böylece kapsanan periyot önemli derecelerde artırılmış olmaktadır. Bu çalışmada, ortaya konan yeni metodolojiye[108] göre ayrışmış endeksle, 1996 öncesi standart değişkene göre, sermaye hesapları liberalizasyonuna yönelik global eğilimlerin ve ayrıca ülkelerin kendilerine haz liberalizasyon dönemlerinin izlenmesi konusunda daha iyi bir iş çıkarmaktadır. Aşağıda gösterilmekte olan tablo 3.5, 3.6 ve 3.7, alternatif ölçümlerin karşılaştırmalarını göstermektedir. Birinci tablo Jacques Miniane'nin, ikinci IMF'nin tek değişkenli endeksinin ve son tablo ise Lane&Milesi-Ferreti'nin (LMF) yeni metodolojilerle ortaya koydukları ölçümleri göstermektedir.

---

[107] Bu ülkeler, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, brezilya, kanada, Şili, Kolombiya, Danimarka, Ekvador, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong Kong, Hindistan, İtalya, Japonya, Kore, Lüksenburg, Malezya, Meksika, Hollanda, Norveç, Filipinler, Portekiz, Singapur, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, İsveç, Türkiye, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinden oluşmaktadır.

[108] 1996 yılında ortaya konan yeni AREAER sermaye hesapları işlemlerinin 13 alt kategoriye ayırmaktadır ve bahsi geçen bu çalışmada 14'üncüsü de aşağıda açıklandığı gibi eklenmektedir: **Sermaye piyasası menkul kıymetleri:** orijinal olarak bir yıldan daha uzun süre vadeye sahip hisse senetleri, bono, tahvil ve diğer menkul kıymetlerdir. **Para piyasası enstrümanları:** doğal olarak bir yıl yada daha az vade sahip menkul kıymetlerden oluşmaktadır, örneğin mevduat sertifikaları, hazine kağıtları v.b.. **Kolektif yatırım araçları:** hisse sertifikaları yada yatırımcının kolektif yatırımlarla ilgilenen bir kurumla (yatırım fonu) ilgilendiğine yönelik delil. **Türev ve diğer enstrümanlar:** yukarıdaki üç grup içerisine girmeyen diğer enstrümanları kapsamaktadır. **Ticari krediler:** uluslararası ticari işlemlerle doğrudan ilişkili olan operasyonları içermektedir. **Finansal krediler:** ticari krediler dışında kalanları kapsamaktadır. **Garantiler, teminatlar, ve finansal yedekleme araçları:** bir kontratın ödeneceğini taahhüt eden kıymetlerdir, örneğin teminatlar, kredi mektupları v.b.. **Doğrudan yatırımlar:** Doğrudan yatırımın likidasyonu yada kazançların ülkelere geri dönmesi. Gayrimenkul işlemleri. **Bireysel yada kişisel sermaye hareketleri:** bu çalışmada göz önüne alınmamaktadır. Bunun sebebi ise eski versiyon AREAER da bu konuda bilgi oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır. **Ticari bankalara ve diğer kredi kuruluşlarına yönelik belirli provizyonlar:** bu kurumlara özel regülasyonları göstermektedir, örneğin parasal ve basiretli kontroller. **Kurumsal yatırımcılara yönelik belirli provizyonlar:** buna en geçerli örneklerden biri bu tür kurumların portföylerinde yabancı aktifleri tutmalarına yönelik sınırlamalardır. **Çok yönlü döviz kuru düzenlemeleri:** bunlar AREAER'ın sermaye hesapları işlemlerinin alt ayırımına ait değildir, fakat bu çalışmada önemli bir sermaye kontrolü formu olarak kabul edilmektedir. AREAER sistematik olarak çok yönlü döviz kuru rejimleri hakkında bilgi sağlamaktadır.

Tablo 3.5 Miniane Global Endeksi

	Arjantin	Avustralya	Avusturya	Belçika	Brezilya	Kanada	Şili	Kolombiya	Danimarka	Ekvador	Finlandiya	Fransa	Almanya	Yunanistan	Hong Kong	Hindistan
1983	0,917	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,692	0,846	0,923	0,692	0,231	0,923	0,077	0,917
1984	0,917	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,615	0,769	0,923	0,692	0,308	0,923	0,077	0,917
1985	0,917	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,615	0,846	0,923	0,692	0,231	0,923	0,077	0,917
1986	0,917	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,615	0,692	0,923	0,692	0,231	0,846	0,077	0,917
1987	0,750	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,615	0,692	0,923	0,692	0,231	0,846	0,077	0,917
1988	0,750	0,500	0,692	0,615	1	0,231	1	1	0,154	0,615	0,923	0,538	0,231	0,846	0,077	0,917
1989	0,667	0,500	0,538	0,615	1	0,231	1	1	0,154	0,615	0,846	0,385	0,231	0,846	0,077	0,917
1990	0,500	0,500	0,538	0,538	1	0,231	1	1	0,077	0,615	0,615	0,385	0,231	0,615	0,077	0,917
1991	0,500	0,500	0,308	0,538	1	0,231	1	1	0,077	0,538	0,308	0,385	0,231	0,615	0,077	0,917
1992	0,500	0,500	0,308	0,538	1	0,231	1	1	0,077	0,538	0,231	0,385	0,231	0,538	0,077	0,917
1993	0,417	0,500	0,308	0,538	1	0,231	1	1	0,077	0,538	0,231	0,385	0,231	0,462	0,077	0,917
1994	0,417	0,500	0,308	0,538	1	0,231	1	1	0,077	0,462	0,231	0,308	0,231	0,077	0,077	0,917
1995	0,417	0,500	0,308	0,538	1	0,077	1	1	0,077	0,462	0,231	0,308	0,231	0,077	0,077	0,917
1996	0,308	0,500	0,308	0,462	1	0,077	1	0,833	0,077	0,462	0,231	0,308	0,231	0,077	0,077	0,917
1997	0,385	0,500	0,308	0,462	0,923	0,077	1	0,833	0,077	0,462	0,231	0,308	0,308	0,077	0,077	0,923
1998	0,462	0,462	0,308	0,462	0,846	0,077	1,000	0,846	0,231	0,462	0,231	0,231	0,231	0,077	0,231	0,923
1999	0,462	0,462	0,308	0,154	0,846	0,154	0,923	0,846	0,231	0,462	0,231	0,231	0,077	0,077	0,231	0,923
2000	0,462	0,462	0,308	0,154	0,846	0,154	0,923	0,846	0,231	0,385	0,154	0,308	0,077	0,154	0,231	0,923
Ortalama	**0,592**	**0,494**	**0,462**	**0,513**	**0,970**	**0,188**	**0,991**	**0,956**	**0,265**	**0,581**	**0,517**	**0,440**	**0,222**	**0,500**	**0,103**	**0,918**
İlk yarıdaki ortalama (83-91)	0,759	0,500	0,615	0,598	1,000	0,231	1,000	1,000	0,402	0,692	0,812	0,573	0,239	0,821	0,077	0,917
İkinci yarıdaki ortalama (92-00)	0,425	0,487	0,308	0,427	0,940	0,145	0,983	0,912	0,128	0,470	0,222	0,308	0,205	0,179	0,128	0,920

Kaynak: MINIANE, Jaques, "A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2'de yılında yayınlanan makalede sayfa 285-286 da bulunan "Table 2. Disaggregated Indecies" tablosundan yaralanılmıştır.

Bu tabloda 1983-2000 yılları arasında 34 ülkeye ait miniane endeksleri gösterilmektedir. Bu endeksler, 14 tane sermaye hesapları işlemlerinin ortalamasıdır. Bilindiği üzere 1996 yılından sonra sermaye hesapları işlemleri IMF tarafından 13 alt kategoriye ayrılmıştır. Miniane endeksi, bu 13 tane sermaye işlemine bir tane daha ilave edilerek basitçe hesaplanmaktadır. Bu 14 alt kategori bir önceki sayfada belirtilmektedir.

Tablo 3.5 (Devam)

İtalya	Japonya	Kore	Lüksenburg	Malezya	Meksika	Hollanda	Norveç	Filipinler	Portekiz	Singapur	Güney Afrika	İspanya	İsveç	İsviçre	Türkiye	İngiltere	A.B.D.	Ortalamalyıl
0,769	0,692	0,846	...	0,846	0,923	0,462	0,769	0,923	0,923	0,231	0,769	0,923	0,846	0,308	0,923	0,077	0,462	*0,695*
0,769	0,538	0,846	...	0,846	0,923	0,462	0,692	0,923	0,923	0,231	0,769	0,923	0,769	0,308	0,923	0,077	0,308	*0,679*
0,769	0,538	0,846	...	0,846	0,923	0,462	0,692	0,923	0,923	0,231	0,846	0,923	0,769	0,308	0,923	0,077	0,308	*0,681*
0,769	0,538	0,846	...	0,846	0,923	0,077	0,692	0,923	0,538	0,231	0,846	0,846	0,846	0,231	0,923	0,077	0,308	*0,649*
0,769	0,538	0,846	...	0,846	0,923	0,077	0,692	0,923	0,538	0,231	0,846	0,846	0,769	0,231	0,923	0,077	0,308	*0,641*
0,462	0,462	0,846	...	0,846	0,923	0,077	0,692	0,923	0,538	0,231	0,846	0,846	0,769	0,231	0,923	0,077	0,308	*0,609*
0,462	0,462	0,846	...	0,846	0,923	0,077	0,231	0,923	0,615	0,231	0,923	0,833	0,462	0,231	0,846	0,077	0,231	*0,571*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,923	0,077	0,231	0,923	0,538	0,231	0,923	0,833	0,462	0,231	0,615	0,077	0,231	*0,531*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,846	0,077	0,231	0,923	0,462	0,231	0,923	0,750	0,462	0,231	0,615	0,077	0,231	*0,505*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,846	0,077	0,231	0,846	0,308	0,231	0,923	0,250	0,308	0,231	0,615	0,077	0,231	*0,474*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,846	0,077	0,231	0,846	0,308	0,231	0,923	0,250	0,308	0,231	0,615	0,077	0,231	*0,469*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,846	0,077	0,231	0,846	0,308	0,231	0,846	0,250	0,308	0,231	0,615	0,077	0,231	*0,450*
0,231	0,462	0,846	...	0,846	0,846	0,077	0,231	0,917	0,308	0,231	0,846	0,250	0,308	0,154	0,615	0,077	0,231	*0,446*
0,231	0,385	0,846	0,077	0,846	0,833	0,077	0,231	0,846	0,231	0,231	0,846	0,308	0,308	0,154	0,750	0,077	0,231	*0,423*
0,231	0,385	0,846	0,077	0,846	0,833	0,077	0,231	0,846	0,231	0,308	0,846	0,308	0,308	0,154	0,750	0,077	0,231	*0,427*
0,231	0,231	0,769	0,077	0,846	0,833	0,077	0,231	0,846	0,231	0,385	0,846	0,308	0,308	0,154	0,750	0,077	0,231	*0,427*
0,231	0,154	0,769	0,077	0,846	0,833	0,077	0,231	0,846	0,154	0,385	0,846	0,231	0,308	0,154	0,750	0,077	0,231	*0,406*
0,231	0,154	0,769	0,077	0,846	0,846	0,077	0,231	0,846	0,231	0,462	0,846	0,231	0,308	0,154	0,750	0,077	0,231	*0,411*
0,406	**0,436**	**0,833**	**0,077**	**0,846**	**0,877**	**0,141**	**0,389**	**0,889**	**0,462**	**0,265**	**0,859**	**0,562**	**0,496**	**0,218**	**0,768**	**0,077**	**0,265**	
0,581	0,521	0,846	na	0,846	0,915	0,205	0,547	0,923	0,667	0,231	0,855	0,858	0,684	0,256	0,846	0,077	0,299	
0,231	0,350	0,821	0,077	0,846	0,840	0,077	0,231	0,854	0,256	0,299	0,863	0,265	0,308	0,179	0,690	0,077	0,231	

Yukardaki tablo bir önceki sayfadaki tablonun devamı olup 34 ülkeye ait miniane endekslerini göstermektedir. Bu tablonun en son sütununda tüm ülkelerin endekslerin ortalamasını göstermektedir. Bu sütunda 1983 yılında tüm ülkelerin ortalama değerinin 0,695 olduğu ve 1983-2000 döneminde bu değerin azalan bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. 2000 yılında bu değer 0,411 olarak gerçekleşmiştir. Bu endeksin düşmesi ülkelerde sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamaların azaltıldığını göstermektedir.

Tablo 3.6 IMF'nin Tek Değişkenli Endeksi

	Arjantin	Avustralya	Avusturya	Belçika	Brezilya	Kanada	Şili	Kolombiya	Danimarka	Ekvador	Finlandiya	Fransa	Almanya	Yunanistan	Hong Kong
1983	1	1	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1	0
1984	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1	0
1985	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	0	1	0
1986	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	0
1987	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	0
1988	1	0	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0
1989	1	0	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0
1990	1	0	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0
1991	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0
1992	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0
1993	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0
1994	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0
1995	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0
Ortalama	**0,769**	**0,077**	**0,615**	**0**	**1**	**0**	**1**	**1**	**0,385**	**0,308**	**0,615**	**0,538**	**0**	**1**	**0**
İlk yarıdaki ortalama (83-88)	1	0,167	1	0	1	0	1	1	0,833	0,333	1	1	0	1	0
İkinci yarıdaki ortalama (89-95)	0,571	0	0,286	0	1	0	1	1	0,000	0,286	0,286	0,143	0	1	0

Kaynak: MINIANE, Jaques, "A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2 'de yayınlanan makalede sayfa 287-288 da bulunan "Table 3. IMF Single-Dummy Indeices" yaralanılmıştır.

Yukardaki tabloda 1996 yılından önce IMF'nin ülkelere yönelik yayınladığı tek değişkenli endeklers gösterilmektedir. Bu tabloda 1983-1995 yılları arasında 33 ülkeye ait değişkenler yer almaktadır. IMF'nin 1996 öncesi tek değişkenli endeksine, ülkelerde sermaye kontrolü varsa 1 yoksa 0 değeri atanmaktadır.

Tablo 3.6 (Devam)

Hindistan	İtalya	Japonya	Kore	Malezya	Meksika	Hollanda	Norveç	Filipinler	Portekiz	Singapur	Güney Afrika	İspanya	İsveç	İsviçre	Türkiye	İngiltere	A.B.D.	Ortalama/Yıl
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,656*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,625*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,625*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,656*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,656*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,594*
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,594*
1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,531*
1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	*0,469*
1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	0	*0,455*
1	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	*0,394*
1	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	*0,364*
1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	*0,333*
1	**0,538**	**0,077**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0,923**	**1**	**0,769**	**0**	**1**	**0,846**	**0,769**	**0**	**1**	**0**	**0**	
1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	...	1	0	0	
1	0,143	0,143	1	0	1	0	0,857	1	0,571	0	1	0,714	0,571	0	1	0	0	

Daha önceki tabloda olduğu gibi bu tabloda da son sütun 33 ülkeye ait yıllık değişkenlerin ortalamaları gösterilmektedir. Bu ortalamalardan tek değişkenli endeksin zaman içerisinde azalan bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1983 yılıda bu değer 0,656 iken 1995 yılında 0,333 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde miniane endeksinde olduğu gibi bu değerinde azalması ülkelerde sermaye hareketlerne yönelik kısıtlamaların kaldırıldığını göstermektedir. Ayrıca bu tabloda son üç satırda ülkelerin 1983-1995 yıları arası ve 83-88 ve 89-95 dönemlerine ait ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 3.7 Lane ve Milesi-Ferretti Endeksi

	Arjantin	Avustralya	Avusturya	Belçika	Brezilya	Kanada	Şili	Kolombiya	Danimarka	Ekvador	Finlandiya	Fransa	Almanya	Hindistan
1983	0,027	0,217	0,061	0,183	0,099	0,330	0,084	0,078	...	0,087	...	0,119	0,111	0,005
1984	0,038	0,190	0,064	0,179	0,098	0,326	0,089	0,087	...	0,086	...	0,125	0,116	0,004
1985	0,046	0,248	0,088	0,235	0,099	0,346	0,076	0,107	...	0,063	...	0,167	0,185	0,004
1986	0,047	0,342	0,087	0,242	0,104	0,388	0,094	0,122	...	0,080	0,066	0,173	0,187	0,004
1987	0,041	0,387	0,092	0,272	0,093	0,418	0,126	0,127	...	0,084	0,081	0,182	0,163	0,006
1988	0,057	0,427	0,095	0,339	0,090	0,409	0,154	0,120	...	0,096	0,097	0,197	0,172	0,006
1989	0,047	0,438	0,136	0,538	0,090	0,417	0,183	0,127	...	0,112	0,123	0,258	0,236	0,007
1990	0,124	0,434	0,130	0,538	0,094	0,405	0,209	0,133	...	0,119	0,138	0,251	0,199	0,007
1991	0,110	0,484	0,136	0,730	0,108	0,436	0,234	0,138	0,207	0,122	0,146	0,304	0,203	0,006
1992	0,131	0,487	0,130	0,950	0,124	0,450	0,249	0,138	0,196	0,136	0,143	0,302	0,190	0,009
1993	0,166	0,593	0,162	1,418	0,134	0,533	0,292	0,149	0,236	0,171	0,236	0,370	0,235	0,016
1994	0,174	0,606	0,187	1,588	0,175	0,576	0,424	0,185	0,322	0,194	0,334	0,401	0,255	0,033
1995	0,208	0,641	0,190	1,682	0,144	0,634	0,421	0,174	0,341	0,193	0,305	0,408	0,260	0,033
1996	0,231	0,655	0,233	1,996	0,165	0,713	0,444	0,228	0,389	0,203	0,384	0,452	0,311	0,046
1997	0,265	0,640	0,293	2,654	0,195	0,783	0,511	0,260	0,513	0,242	0,505	0,538	0,414	0,064
1998	0,267	0,783	0,383	4,381	0,209	0,936	0,592	0,305	0,636	0,263	1,066	0,683	0,587	0,063
Ortalama	**0,124**	**0,473**	**0,154**	**1,120**	**0,126**	**0,506**	**0,261**	**0,155**	**0,355**	**0,141**	**0,279**	**0,308**	**0,239**	**0,019**
İlk yarıdaki ortalama (83-90)	0,053	0,335	0,094	0,316	0,096	0,380	0,127	0,112	...	0,091	0,101	0,184	0,171	0,005
İkinci yarıdaki ortalama (91-98)	0,194	0,611	0,214	1,925	0,157	0,633	0,396	0,197	0,355	0,190	0,390	0,432	0,307	0,034

Kaynak: MINIANE, Jaques, "A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2'de yayınlanan makalede sayfa 289-290 da bulunan Tablo 4'den yaralanılmıştır.

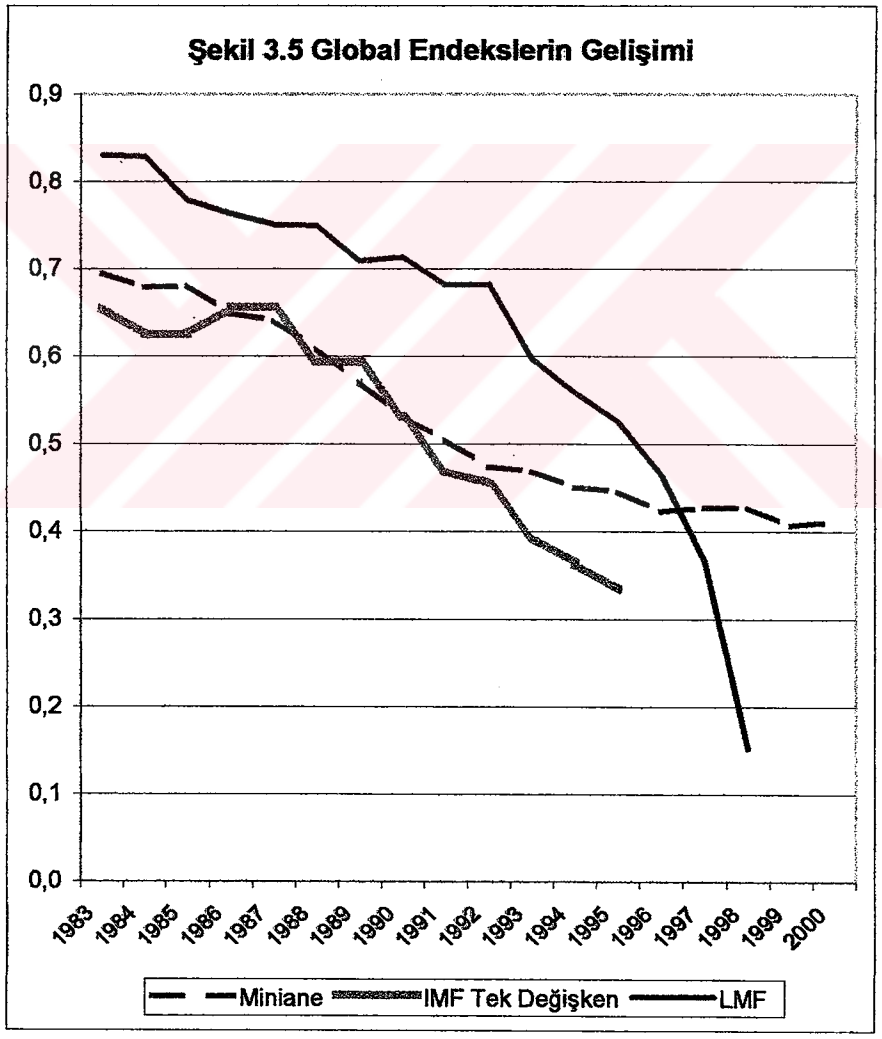
Sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamaların hesaplanması konusunda son olarak ortaya konan ölçüm Lane ve Milesi-Ferreti endeksidir. Bu tabloda 31 ülkenin 1983-1998 arasındaki dönemde yıllara göre hesaplanan endeksleri gösterilmektedir. Bu tablo incelendiği zaman endekslerin zaman içerisindeki eğilimi bundan önceki iki tabloya göre kontrast bir görünüm sergilemektedir. Bu tabloda bulunan ülkelerin yıllara göre hesaplanan endeksleri zaman içerisinde artış göstermektedir. Bu endekslerin değerinin yükselmesi sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamaların azaltıldığı anlamına gelmeketedir.

Tablo 3.7 (Devam)

İtalya	Japonya	Kore	Malezya	Meksika	Hollanda	Norveç	Filipinler	Portekiz	Singapur	Güney Afrika	İspanya	İsveç	İsviçre	Türkiye	İngiltere	A.B.D.	Ortalama
...	0,060	0,017	0,278	0,092	0,654	0,097	0,033	...	0,672	0,055	0,087	0,121	0,403	0,011	0,484	0,121	*0,170*
...	0,059	0,016	0,256	0,100	0,695	0,097	0,036	...	0,653	0,066	0,097	0,122	0,431	0,012	0,486	0,115	*0,172*
...	0,076	0,024	0,293	0,089	0,942	0,128	0,040	...	0,819	0,086	0,130	0,174	0,724	0,013	0,643	0,132	*0,221*
...	0,080	0,038	0,326	0,121	0,908	0,160	0,042	...	0,942	0,082	0,148	0,202	0,763	0,013	0,719	0,161	*0,237*
...	0,080	0,042	0,301	0,134	0,906	0,175	0,047	...	1,044	0,072	0,174	0,220	0,723	0,014	0,779	0,188	*0,249*
...	0,090	0,043	0,270	0,160	0,887	0,177	0,067	0,088	1,045	0,067	0,179	0,244	0,729	0,016	0,758	0,201	*0,261*
0,094	0,119	0,043	0,287	0,147	1,111	0,230	0,072	0,136	1,089	0,066	0,216	0,327	0,925	0,024	0,914	0,221	*0,291*
0,099	0,119	0,047	0,302	0,156	1,008	0,241	0,071	0,161	1,113	0,057	0,218	0,370	0,748	0,026	0,863	0,220	*0,287*
0,105	0,136	0,050	0,373	0,197	1,106	0,247	0,092	0,188	1,168	0,063	0,250	0,446	0,861	0,032	0,936	0,244	*0,318*
0,088	0,120	0,062	0,437	0,218	1,004	0,200	0,092	0,179	1,103	0,072	0,227	0,388	0,874	0,036	0,853	0,242	*0,317*
0,122	0,123	0,090	0,477	0,279	1,169	0,244	0,115	0,213	1,358	0,087	0,292	0,577	1,199	0,045	1,098	0,275	*0,402*
0,014	0,139	0,106	0,498	0,189	1,270	0,302	0,143	0,251	1,496	0,105	0,335	0,700	1,225	0,059	1,105	0,291	*0,441*
0,151	0,148	0,108	0,492	0,293	1,301	0,312	0,149	0,236	1,579	0,158	0,355	0,841	1,354	0,056	1,200	0,332	*0,474*
0,155	0,177	0,107	0,527	0,340	1,477	0,361	0,183	0,277	1,758	0,198	0,378	0,899	1,568	0,060	1,313	0,363	*0,535*
0,198	0,197	0,088	0,460	0,379	1,780	0,418	0,136	0,379	1,837	0,301	0,451	1,119	2,265	0,081	1,301	0,396	*0,634*
0,282	0,259	0,238	0,721	0,357	2,235	0,546	0,225	0,485	2,481	0,442	0,620	1,455	2,684	0,071	1,560	0,475	*0,848*
0,143	**0,124**	**0,070**	**0,394**	**0,203**	**1,153**	**0,246**	**0,096**	**0,236**	**1,260**	**0,124**	**0,260**	**0,513**	**1,092**	**0,035**	**0,938**	**0,249**	
0,097	0,086	0,034	0,289	0,125	0,889	0,163	0,051	0,129	0,922	0,069	0,156	0,222	0,681	0,016	0,706	0,170	
0,154	0,162	0,106	0,498	0,282	1,418	0,329	0,142	0,276	1,598	0,178	0,363	0,803	1,504	0,055	1,171	0,327	

Bundan önceki iki tabloda olduğu gibi son sütun tüm ülkelere ait endekslerin ortalamasını göstermektedir. 1983-1998 arasındaki dönem incelendiği zaman 1983 yılında 0,170 olan ortalama değer, 1998 yılında 0,848'e yükseldiği görülmektedir. Bu artış 15 yıllık dönemde ülkelerin finansal açıklığının arttığını göstermektedir.

Son çeyrek yüzyılda dünyanın büyük bir kısmında sermaye hesapları açıklığına yönelik eğilimler yavaş ama emin adımlarla ilerlemiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu eğilimin gün geçtikçe daha fazla artması, bunun önlenmesine yönelik ihtiyaçları artırmıştır. Bu global trendin gösterilmesi için Miniane'nin yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu ayrıştırılmış endeksler, her ülke için endeksler yıllık bazda basitçe ortalaması alınmak suretiyle hesaplanmaktadır. Ayrıca bu yazar yapmış olduğu çalışmada[109], IMF'nin tek değişkenli ve LMF ölçümlerinden birer global endeks daha oluşturulmaktadır[110]. Şekil 3.5'de de görüleceği üzere miniane global endeksi belirgin ve sürekli bir düşüş trendini göstermektedir. Bu endeks, 1983 yılında yaklaşık 0.7'lik değerle tepe noktasından 1999-2000 yılında 0.41'li değerlere kadar düşmüştür. Endekslerin yıllar boyu azalma eğilimi göstermesi, ülkelerde sermaye kontrollerinin azaldığını göstermektedir.

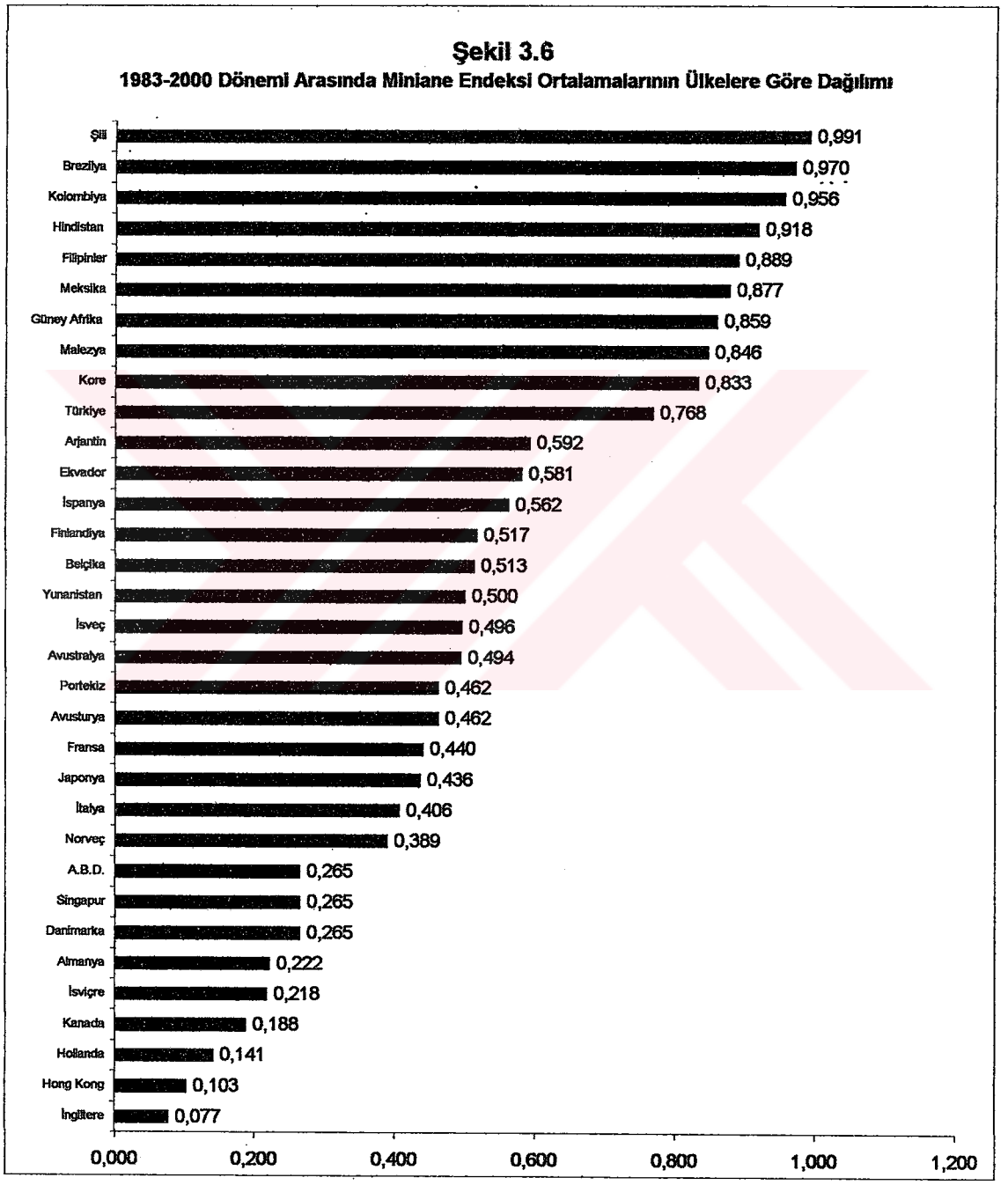
[109] MINIANE, Jaques, "*A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions*", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2, 2004.

[110] Tablo 3.7'de LMF ölçüsünün yüksek değer alması yüksek oranda açıklığı göstermektedir. Bu ölçüm diğer iki endeksin tam kontrastını oluşturmaktadır. LMF ölçüsü karşılaştırılabilir bir hale gelmesi için, orijinal LMF değeri 1'den çıkarılmıştır.

Ayrıca burada belirtilmesi gereken ilginç noktalardan biriside, global endekslerdeki azalma eğiliminin 1980'li yılları sonunda ve 1990'lı yılların başında hızlandığı görülmektedir. Bu azalma trendinin hızlanmasının nedeni, bu periyodun özellikle birçok Avrupa ve Latin Amerika ülkesinin kendi sermaye hesaplarını açtığı döneme denk gelmesidir. IMF'nin tek değişkenli ve LMF ölçümleri 1990'lı yılların ortasına kadar miniane ölçüsüne paralel bir azalan eğim göstermektedir. Fakat 1990'lı yılların ortasından sonra, bu iki ölçüm miniane ile kontrastı bir eğilim göstermektedir.

Şekil 3.6

1983-2000 Dönemi Arasında Miniane Endeksi Ortalamalarının Ülkelere Göre Dağılımı

Yukarıdaki şekilde ülkeler miniane ölçümüne göre sermaye hareketlerine en kapalı olandan en açık olana göre sıralanmaktadır. Şekilde ülkelere ait gösterilen

değerler, 1983-2000 döneminin yıllık ortalama değerleridir (tablo 3.5'te 19. satırda gösterilen ortalama değerdir). Böylece İngiltere 0,077 değeri ile en açık ülke olurken, Şili 0,991 değeri ile finansal olarak en kapalı ülkeyi göstermektedir.

Tablo 3.8. Sermaye Kontrolleri Ölçümlerine Göre Ülkelerin Sıralanması

Miniane	LMF	IMF Değişkeni
İngiltere	Singapur	Belçika
Hollanda	Hollanda	Kanada*
Kanada	Belçika	Almanya
İsviçre	İsviçre	Malezya
Almanya	İngiltere	Hollanda*
Danimarka	İsveç	Singapur*
Singapur	Kanada	İsviçre*
A.B.D.	Avustralya	İngiltere*
Norveç	Malezya	A.B.D.
İtalya	Danimarka	Avustralya
Japonya	Fransa	Japonya
Fransa	Finlandiya	Ekvador
Avusturya	Şili	Danimarka
Portekiz	İspanya	Fransa*
Avustralya	A.B.D.	İtalya*
İsveç	Norveç	Finlandiya*
Yunanistan	Almanya	Avusturya*
Belçika	Portekiz	İsveç
Finlandiya	Meksika	Portekiz*
İspanya	Kolombiya	Arjantin
Ekvador	Avusturya	İspanya*
Arjantin	İtalya	Norveç
Türkiye	Ekvador	Brezilya*
Kore	Brezilya	Şili
Malezya	Japonya	Kolombiya
Güney Afrika	Arjantin	Yunanistan
Meksika	Güney Afrika	Hindistan*
Filipinler	Filipinler	Meksika
Hindistan	Kore	Filipinler*
Kolombiya	Türkiye	Güney Afrika*
Brezilya	Hindistan	Türkiye*
Şili		

Not: Sıralamalar en açıktan en kapalıya doğru yapılmaktadır.
IMF değişkeninin sıralaması içerisinde, ABD üstündeki ve ABD'ye kadar olan ülkeler bir grup, Brezilya altındaki ve Brezilya'ya kadar olan ülkeler ise bir başka grubu oluşturur.
Kaynak: bu tablo, daha önce gösterilen tablo 3.5, 3.6 ve 3.7'den yararlanılarak oluşturulmuştur.
* ile işaretlenmiş ülkeler ise tüm üç ölçümde de aynı grup içerisinde bulunmaktadır.

Yukarıda ki tabloda tek değişkene ait sıralamada ABD'ye kadar olan ülkeler açık olarak ve brezilya altındaki tüm ülkeleri ise kapalı olarak nitelendirilmektedir. Tabloda üç ölçüm arasındaki sıralamanın oldukça birbirine benzer olduğu görülmektedir. Örneğin IMF'nin tek değişkenli hesaplamalarına göre yapılan sıralamadaki ilk grup (ABD'ye kadar olan ilk dokuz ülke) içerisindeki 5 ülke aynı

şekilde Miniane ve LMF ölçümlerine göre yapılan sıralamalarda ilk dokuz ülke içerisinde bulunmaktadır (yukarıdaki tabloda bu ülkeler "*" ile işaretlenmiştir). Tek değişkenli endeksin ortaya koyduğu ikinci ve üçüncü gruplar için tespit yapılacak olursa, sırasıyla 13 ülkeden 6'sı ve 10 ülkeden de yine 6'sı diğer iki ölçümde de aynı gruplar içerisinde bulunmaktadır. Bir diğer tabirle, ölçümler hangi ülkenin açık veya kapalı yada orta derecede açık olduğu konusunda yakın bir sonuç ortaya koymaktadır. Yukarıda yapılan tüm açıklamalar doğrultusunda, 1980'lı yılların başlarından itibaren günümüze kadar ülkelerin finansal entegrasyon düzeylerinin arttığı gözlenmektedir. Bu artış hem sermaye hareketlerinin miktarının artmasıyla hem de yapılan finansal liberalizasyon çalışmalarıyla anlaşılmaktadır.

3.5. FİNANSAL ENTEGRASYONUN BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dünya çapında malların uluslararası ticareti ve finansal servislerin önemi gün gittikçe artmıştır. Sınır ötesi ticaretten dolayı yerel bankaların birçoğu uluslararası düzeyde işlem yapar duruma gelmiştir. Bu süreçte birçok banka, yabancı ülkelerde şubeler açmak, iştiraklerde bulunmak yada kurulu bankaları satın almak suretiyle uluslararası düzeye çıkmışlardır (bankaların uluslararasılaştırılması). Dünya çapında bankaların uluslararası düzeye çıkması, ülkelerde gerçekleştirilen finansal liberalizasyon çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kendi bankacılık sektörlerinde artan bir eğilimle yabancıların banka sahip olmasına izin vermektedir. Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalarda, yabancı bankaların yurtiçi bankacılık sektörlerine giriş yapmaları sonucunda ortaya çıkacak en önemli kazanımların kaynakların iyi bir şekilde tahsisi ve yüksek verimlilik olacağı ortaya konmaktadır. İlginç bir şekilde, yabancı banka girişine izin veren ülkelerin ortalama olarak faiz marjlarında, vergi öncesi kazançlarda ve operasyonel maliyetlerde bir azalma tecrübe etmektedirler[111]. Sonuç olarak yurtiçi piyasalarda yabancı bankaların bulunması yerel bankaların karlılığını azaltmaktadır. Bunun yanı sıra yabancı banka girişi üzerine yapılan hesaplamalarda, yabancı banka sayısının toplam banka sayısına oranı ve bu bankaların sahip oldukları aktif büyüklükleri dikkate alınmaktadır. Tablo 3.9'da 30 ülkede bulunan yabancı banka sayısı ve aktif oranları iki dönem ortalaması olarak gösterilmektedir (dönemler 1988-1995 ve 1995-2002). Bazı ülkelerin örneğin

[111] CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, HUİZİNGA, Harry, "***How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market?***", The World Bank, Mayıs 1998, sayfa 3.

Türkiye'de, her iki dönemde yabancı banka sayısının toplam banka sayısına oranı değişmezken, yabancı bankaların aktif oranı artış göstermiştir. Bazı ülkelerde ise her iki oran artarken (A.B.D.), bazılarında ise azalmıştır (Almanya).

Tablo 3.9. Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı: 1988-1995 ve 1995-2002

	*1988-1995 Ortalaması**		*1995-2002 Ortalaması***	
	Yabancı bankaların aktif oranı (toplam aktifler içerisinde, %)	Yabancı bankaların sayısının toplam banka sayısına oranı (%)	Yabancı bankaların aktif oranı (toplam aktifler içerisinde, %)	Yabancı bankaların sayısının toplam banka sayısına oranı (%)
A.B.D.	3	4	8	12
Almanya	25	37	3	7
Arjantin	10	37	17	25
Brezilya	30	37	8	21
Çin	0	13	0	9
Danimarka	0	2	14	11
Endonezya	16	35	12	35
Filipinler	57	46	7	19
Finlandiya	0	0	0	10
Fransa	8	24	15	20
Hong Kong	69	60	61	44
İngiltere	19	24	26	34
İrlanda	11	42	30	62
İspanya	31	36	7	15
İsveç	0	7	1	9
İtalya	1	9	5	6
Japonya	21	9	3	2
Kanada	7	64	17	30
Kolombiya	5	23	17	18
Kore	23	23	5	6
Malezya	6	9	16	17
Meksika	2	4	41	24
Norveç	1	12	16	15
Peru	35	43	36	37
Portekiz	4	18	28	30
Şili	25	32	20	24
Tayland	2	8	6	24
Tayvan	9	14	4	4
Türkiye	1	13	5	13
Venezüella	2	7	23	15

Kaynak: bu tabloda 1988-1995 dönemine ait ortalama bilgileri ek 4'deki, 1995-2002 dönemine ait ortalamalar ise ek 5'deki tablolardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde yabancı bankalar yerel bankalara nazaran daha yüksek marjlara ve kazançlara sahip olmakta ve bu durumun tam tersi endüstrileşmiş ülkelerde görülmektedir[112]. Böylece gelişmekte olan ülkelerde yabancı bankalar yüksek

[112] DEMİRGÜÇ-KUNT, aslı, HUİZİNGA, Harry, "***Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence***", The World Bank Economic Review, Vol.13. No.2, 379-408, 1999, sayfa 379.

faiz marjı elde edebilmektedirler. Bunun nedeni ise sıklıkla yabancı bankaların bu ülkelerde bulunan kredi tahsisi düzenlemeleri yada benzeri kısıtlamalardan muaf olmasıdır. Özellikle yurtiçi bankacılık sektöründe kamu bankalarının ağırlıklı olduğu ülkelerde, finansal kurumlar kredi kararlarını genellikle ticari olmayan kriterlere göre vermektedirler. Bununla birlikte bir de gelişmekte olan ülkelerde piyasa verimsizliği ve modası geçmiş bankacılık uygulamalarının yaygın bir şekilde sektöre hakim olması, yabancı bankaların yüksek oranda faiz marjı elde etmelerine neden olmaktadır[113].

Aşağıdaki tablo 3.10'da 1988-1995 yılları arasında bazı ülkelerin banka faiz gelirleri ve karlılık ortalamaları ve bunun yanında birde bu ülkelere ait bazı bankacılık sektörüne ait göstergeler ortaya konmaktadır. Yüksek oranda banka aktiflerinin GSYİH'a oranı ve düşük oranda piyasa konsantrasyonu, düşük oranda marjlara ve kazançlara neden olmaktadır[114]. Örneğin İngiltere'nin banka aktiflerinin GSYİH'a oranı 1,12 ve piyasa konsantrasyonu ise 0,39 iken net faiz marjı 2.3 olmuştur. Aynı şekilde Japonya örneğine bakıldığı zaman banka aktiflerinin GSYİH'a oranı 1,32 ve piyasa konsantrasyonu 0,21 iken faiz marjı çok düşük bir değer olarak 1.6 olarak gerçekleşmiştir. Verilen bu değerlere kıyaslama yapılacak olursa, Türkiye'de bankalar 6,3 oranında net faiz marjına sahipken, piyasa konsantrasyonu yukarıdaki iki ülkeden de yüksek 0,43 (yani Türkiye'de ki en büyük üç banka piyasanın yüzde 43'ne sahip) ve banka aktiflerinin GSYİH'a oranı ise 0,17 olarak gerçekleşmiştir. Bunun dışında tabloda, net gelirler kalemine bakacak olursak (11. sütun) aynı sonuç görülebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin 1988-1995 yılları arasında ortalama net geliri (toplam aktiflerin yüzdesi biçiminde) 3,3 oranında iken, aynı dönemde Japonya ve İngiltere sırasıyla 0,2 ve 0,8 oranı sahip olmuştur. Bunun yanı sıra tablo 3.9'da 1988-1995 yılları arasındaki dönemde İngiltere'nin ve Japonya'nın yabancı bankaların aktif oranının sırasıyla, yüzde 19 ve yüzde 21 olduğu tespit edilirken, Türkiye'nin ise bu oranının yüzde 1 (yabancı bankaların aktiflerinin toplam aktiflere oranı) olduğu gözlenmektedir. Yukarıda yapılan tüm bu tespitler, yabancı bankaların girişinin yerel bankacılık sektöründeki net faiz marjlarını ve karlılığı azalttığını göstermektedir.

Böylece yerel bankaların, yabancı bankaların girişine izin verilmesiyle birlikte rekabet ortamına girmesi, finansal entegrasyonun en önemli bileşenlerinden birisini teşkil etmektedir. Temelde, yabancı banka girişi yerel bankacılık sektörlerinde rekabeti

[113] CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, HUİZİNGA, Harry, a.g.k. sayfa 10.
[114] DEMİRGÜÇ-KUNT, aslı, HUİZİNGA, Harry, a.g.k. sayfa 379.

artırması, yerel bankaların monopolistik kazançlarını azaltmaktadır. Fakat kazançların azalması ve rekabetin artması, yerel bankalar üzerinde bir baskı yaratarak daha verimli çalışmalarına yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte yabancı banka girişi, ileri teknolojik tekniklerin ve servislerin yerel bankacılık sektörlerinde kullanılmaya başlanmasına da yardımcı olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde bulunan bankaların uluslararası sermayeye erişiminde, teknolojik ve yönetimsel becerilerin en iyi şekilde kazanılmasında en etkili yolun bankaların uluslararası düzeye (bank internationalization) çıkarılması düşüncesi, literatürde yaygın bir şekilde kabul görmeye başlamıştır[115]. Sonuçta bankacılık sektörleri, finansal liberalizasyon ve tüm finansal entegrasyon uygulamalarından dolayı artan bir eğilimle uluslararası olmaya başlamıştır. Yabancı bankaların gelişmekte olan ülkelerde, yerel bankalara göre daha yüksek marjlara, karlılığa ve vergi ödemelerine sahip olabilmektedirler. Fakat bu durum gelişmiş ülkelerde tam tersi bir görünüm teşkil etmektedir. Bu sonuçlar yabancı bankaların girişinin ulusal bankacılık sektörlerinin çalışmalarını geliştirebildiğini ve ayrıca banka müşterileri üzerinde pozitif bir refah etkisi yarattığını ortaya koymaktadır. Yabancı bankaların girişine yönelik kısıtlamaların kaldırılması veya gevşetilmesi, yerel bankaların kazançlarını azaltırken, aynı zamanda tüm yerel ekonomi üzerinde pozitif bir refah etkisi yaratabilmektedir[116].

[115] HERNANDEZ, Leonardo, HEBBEL-SCHMİDT, Klaus, a.g.k. sayfa 12.
[116] CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, HUİZİNGA, Harry, a.g.k., sayfa 18.

Tablo 3.10 Banka Faiz Gelirleri ve Karlılıkları (Ekonomi Ortalamaları), Bankacılık Sektörlerine İlişkin Bazı Göstergeler, 1988-95

	· Net Faiz Geliri												
Ekonomi	*Net Faiz Marjı*	*Genel gider - faiz dışı gelir*	*Vergiler*	*Kayıp kredi önlemi*	*Net gelirler*	*Faiz dışı gelir*	*Genel Giderler*	*Vergiler*	*Kayıp kredi önlemi*	*Net gelirler*	*Piyasa konsantrasyonu*	*Banka sayısı*	*Banka Aktifleri/ GSYİH*
	(Net faiz gelirinin yüzdesi olarak)					(Toplam Aktiflerin yüzdesi olarak)							
A.B.D.	3,9	47,6	12,5	15,2	25,8	1,8	3,6	0,5	0,7	1,0	0,16	372	0,48
Almanya	2,0	51,6	12,3	29,5	12,6	1,1	2,1	0,3	0,6	0,3	0,50	82	1,19
Arjantin	7,3	35,6	5,5	28,5	30,3	6,3	9,4	0,4	1,8	2,0	0,48	11	0,23
Brezilya	8,9	60,5	11,6	13,8	17,5	4,5	10,2	1,1	1,3	1,4	0,43	56	0,32
Çin	2,1	30,0	15,9	...	54,2	1,0	1,6	0,3	...	1,2	0,99	5	0,80
Danimarka	4,8	52,9	5,4	33,3	8,6	1,0	3,7	0,3	1,6	0,3	0,77	56	0,55
Endonezya	3,6	47,5	10,9	17,8	26,2	1,2	2,9	0,4	0,7	0,9	0,38	21	0,41
Filipinler	4,1	29,8	6,6	10,3	55,0	3,0	4,3	0,3	0,4	2,2	0,44	21	0,43
Finlandiya	1,8	50,1	9,4	55,6	-10,7	1,2	2,1	0,2	0,8	-0,1	0,70	12	0,70
Fransa	2,4	48,3	7,0	50,8	-1,7	1,4	2,6	0,2	1,0	0,1	0,48	98	0,99
Hong Kong	2,5	17,1	10,2	6,0	67,8	1,3	1,4	0,3	0,2	2,0	0,44	35	...
İngiltere	2,3	18,4	20,6	29,8	40,9	2,3	3,0	0,4	0,7	0,8	0,39	71	1,12
İspanya	3,6	60,3	10,2	17,7	12,7	1,2	3,2	0,4	0,6	0,7	0,50	49	1,01
İtalya	3,4	56,5	14,3	17,4	11,9	1,4	3,3	0,5	0,5	0,4	0,27	66	0,62
Japonya	1,6	61,9	16,2	10,0	12,1	0,2	1,3	0,2	0,1	0,2	0,21	81	1,32
Kanada	2,9	47,3	12,7	21,5	19,0	1,2	2,5	0,4	0,6	0,6	0,56	72	0,72
Kolombiya	6,0	53,8	10,3	12,9	27,7	5,8	8,3	0,7	0,9	2,2	0,35	28	0,20
Kore	1,8	36,4	12,5	34,0	29,9	1,5	2,2	0,2	0,5	0,5	0,17	43	0,55
Malezya	2,7	40,0	15,9	17,3	29,2	0,8	1,9	0,4	0,4	0,8	0,31	49	0,84
Meksika	4,6	40,8	6,1	42,2	15,4	2,1	4,5	0,3	1,1	0,9	0,59	20	0,35
Norveç	3,2	51,6	4,6	44,3	3,2	1,2	2,8	0,1	1,4	0,2	0,52	27	0,68
Peru	6,5	43,8	14,3	47,0	12,1	5,7	9,6	0,7	1,7	0,8	0,65	22	0,13
Portekiz	3,3	45,9	8,0	25,5	23,7	1,0	2,5	0,3	0,9	0,7	0,32	38	0,88
Şili	4,3	71,7	2,4	13,8	14,2	-0,1	3,0	0,1	0,6	0,5	0,40	23	0,45
Tayvan	2,0	34,6	10,1	10,8	45,5	1,0	1,6	0,2	0,2	1,0	0,40	25	...
Türkiye	6,3	11,7	10,0	32,9	47,2	4,0	5,4	0,8	0,8	3,3	0,43	29	0,17
Venezüella	7,2	49,9	2,7	16,7	30,6	2,8	6,4	0,2	1,0	2,5	0,46	17	0,13

Kaynak:Yukarıdaki tablo DEMİRGÜÇ-KUNT, aslı, HUİZİNGA, Harry, ***"Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence"*** adlı makalede 384-386 sayfaları arasındaki tablo 1'den ve 390-392 sayfaları arasındaki tablo 3'den yararlanılarak oluşturulmuştur. 2. sütundaki net faiz marjı, net faiz gelirinin toplam aktiflere bölümü ile bulunmaktadır. 12. sütundaki piyasa konsantrasyonu ülkelerdeki en büyük üç bankanın aktiflerinin toplam aktiflere oranını göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE ENTEGRASYON SÜRECİNDE FİNANSAL İSTİKRARIN SAĞLANMASI

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ BANKACILIK SİSTEMİ

4.1.1 Genel Açıklama

Avrupa Birliği, yıllardır tek bir bankacılık sistemi oluşturmak için birçok bankacılık direktifini hayata geçirmiştir. Bu çalışmalar, birlik içerisinde tek bir hizmet sektörünün oluşturulması çabalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Avrupa Birliğinde (AB) tek bir bankacılık sisteminin oluşturulması, bankacılık aktivitelerinde bulunan tüm finansal kurumların birlik içerisinde serbestçe kurulma veya satın alma yolu ile faaliyet gösterebilmesi anlamına gelmektedir. Avrupa bankacılık sistemi, 1999 yılındaki tek bir paranın oluşturulması ve üye ülkeler tarafından kabul edilmesiyle finansal entegrasyon sürecinin en üst noktasına ulaşılmıştır[117]. Tek bir bankacılık sisteminin oluşturulması için AB'nin ortaya koyduğu düzenlemelerin ülkelerce benimsenmesi, hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle bu düzenlemeler üye ülkelerin yerel piyasalarının dışa açılmasını ve birlik içerisindeki ulusal bankacılık sistemlerinin uyumlaştırılmasını öngörmektedir.

Bilindiği üzere sadece birlik ülkelerinde değil, aynı zamanda dünya çapında birçok ülkede düzenleyici otoritelerin müdahaleleri uzun yıllar boyunca hissedilmiş ve bu müdahaleci düzenlemeler birçok formda karşımıza çıkmıştır. Aşağıdaki tablo 4.1'de bu düzenlemeler üç grup altında toplanmaktadır. Tabloda gösterilen bu müdahaleci düzenlemeler, Avrupa da bulunan birçok ülkenin bankacılık sistemlerinden kaldırılmasıyla büyük çapta bir deregülasyon süreci içerisine girilmiştir. Ülkeler arasındaki kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılması, finansal entegrasyon sürecinde çok önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir.

---

[117] GUAL, Jordi, "*Deregulation, Integration and Market Structure in European Banking*", IESE Research Paper No:397, Ekim 1999, sayfa 1.

Tablo 4.1. Bankacılık Alanındaki Müdahaleci Düzenlemeler

Yerel Rekabeti Sınırlayan Düzenlemeler: • *Faiz oranları ve ücretler üzerindeki kontroller* • *Kredi kontrolleri* • *Girişler üzerindeki kısıtlamalar* • *Kurumlar arasındaki evliliklerde ve satın almalar üzerindeki kısıtlamalar* • *Sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamalar*
Bankaların Kapsamını ve Ölçeğini Sınırlayan Düzenlemeler: • *Yerel şube açmaya yönelik kısıtlamalar* • *Yabancı piyasalar içerisinde kurulum önündeki kısıtlamalar* • *Geleneksel bankacılık aktiviteleri sınırları içerisindeki kısıtlamalar* • *Sigortacılık aktiviteleri içerisindeki sınırlamalar* • *Menkul kıymetlerle ilgili faaliyetler içerisindeki sınırlamalar*
Bankaların Dışsal Rekabetçi Pozisyonunu Değiştiren Düzenlemeler • *Rezerv ve yatırım katsayıları* • *Yükümlülüklerini yerine getirmelerine ilişkin düzenlemeler* • *Sermaye yeterliliği koşulları* • *Mevduat sigortası düzeni* • *Finansal olmayan firmalarla ilişkili bu firmalarda iştirakleri yada sahip olmalarına ilişkin düzenlemeler*

Kaynak: GUAL, Jordi, "***Deregulation, Integration and Market Structure in European Banking***", IESE Research Paper No:397, Ekim 1999, sayfa 2'deki tablodan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda gösterilen birinci tür düzenlemeler, ülkelerdeki yerel finansal piyasalardaki rekabet ortamının gelişiminin bastırılması sonucu örtülü yada gizli antlaşmaların yaygın bir şekilde görüldüğü rejimlerin gelişmesini desteklemektedir[118]. İkinci tür kısıtlamalar ise, bankacılık faaliyetleri ve banka boyutlarıyla ilgili kısıtlamaları içermektedir. Özellikle bankaların şube sayısının ve yabancı piyasalarda kurulumlarına yönelik kısıtlamalar bankaların gelişimini engellemektedir. Bunun dışında bu grupta bankaların ürünlerini ve farklı alanlardaki faaliyetlerini kısıtlayan düzenlemelerde bulunmaktadır. Bankaların dışsal rekabetçi pozisyonunu düzenleyen kısıtlamalar ise, genellikle bankaların aşırı risk almaya yada banka hücumları gibi kötü etkiye sahip banka dışı faktörlerden kaynaklanan olayların engellenmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir. Bununla birlikte bankaların finansal olmayan aktiviteler içerisine girmeleri, bu müdahaleci politikalarla düzenlenmektedir. Tüm bu düzenlemeler bankacılık alanında yapılan deregülasyon veya finansal liberalizasyon çalışmaları ile ortadan kaldırılarak ülkelerdeki kaynak tahsisinin ve finansal sistemlerin işleyişinin etkinliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, 1980'li yıllarla birlikte birçok ülke finansal liberalizasyon çalışmaları içerisine

[118] GUAL, Jordi, "***Deregulation, Integration and Market Structure in European Banking***", IESE Research Paper No:397, Ekim 1999, sayfa 2.

girerek, gerek finansal sistemlerini gerekse ekonomilerini dışa açmışlardır. Bu açılım özellikle finansal entegrasyon süreci için önemli bir aşamayı teşkil etmektedir.

Tablo 4.2. Yerel Rekabet Ortamında Kısıtlamaların Kaldırılması

Üye Ülkeler	Faiz Oranlarının Deregülasyonu	Sermaye Hareketleri Liberalizasyonu
Almanya	1981	1967
Avusturya	1989	1989
Belçika	1990	1991
Danimarka	1988	1982
Finlandiya	1985	1991
Fransa	1990	1990
Hollanda	1981	1980
İngiltere	1979	1979
İrlanda	1993	1985
İspanya	1992	1992
İsveç	1985	1992
İtalya	1990	1990
Lüksenburg	1990	1990
Portekiz	1992	1992
Yunanistan	1993	1994

Kaynak: GUAL, Jordi, a.g.k.'ta sayfa 3'deki tablodan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 4.2'de Avrupa Birliğini oluşturan 15 üye ülkenin hem faiz oranlarındaki hem de sermaye hareketleri önündeki kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik finansal liberalizasyon tarihleri verilmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, birliğini oluşturan ülkeler arasında bu konuda önemli farklılık bulunmaktadır. Birçok üye ülkede yerel piyasaların dışa açılması ve rekabetin arttırılması için özellikle faiz oranları, kredi kontrolleri ve yabancı banka girişine yönelik kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu ülkelerde hayata geçirilen finansal liberalizasyon uygulanmaları, üye ülkeler arasındaki finansal entegrasyon düzeyinin arttırılması konusunda önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir. Birinci ve ikinci bankacılık direktiflerinin benimsenmesi, bir ülkede bulunan bankaların farklı üye ülkelerde şube açması maliyetlerinin azaltılması ve ayrıca üye ülkelerin yerel rekabet koşullarının iyileştirilmesi konusunda çok önemli sonuçlar yaratmıştır.

Avrupa bankacılık düzenlemeleri ve deregülasyonları, birlik içerisinde yüksek oranda uyum sağlamıştır. Tek bir bankacılık sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmalarda uyumlaştırma sürecinin başarılı bir şekilde ilerlemesine rağmen, Avrupa bankacılık sisteminde bulunan bankaların kendi ülkelerinde yüksek oranda piyasa paylarına sahip olmaları, bu sistemin hala bölünmüş olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan bilimsel çalışmalarla Avrupa'da bulunan büyük bankalar arasındaki ilişkinin son dönemlerde önemli derecelerde artığını gösterilmekte, fakat küçük bankalar arasında ise çok düşük seviyelerde kaldığı ortaya konmaktadır[119]. Bu sonucun oluşmasında, yatırımcıların büyük bankaların gerçekte de daha fazla entegre olduğunu bilmeleri etkili olmaktadır. Burada sayılabilecek bir diğer neden ise kurumsal veya diğer büyük yatırımcılar stratejilerini, Avrupa'nın sektör bazlı yaklaşımı doğrultusunda değişiklik yapmaları ve böylece bu yatırımcıların Avrupa bankacılık sektörü göstergelerini takip etmelerine neden olmuştur. Bu göstergeler tipik olarak büyük bankaların hisse senetleri fiyatlarından oluşmaktadır. Bu durumda büyük bankaların, diğer büyük bankalarla daha fazla entegre olmalarına yönelik isteklerini artırmıştır[120].

Avrupa Birliği geçtiğimiz otuz yıllık dönemde tüm servislerini tek bir sistem içerisinde toplamak adına yaptığı çalışmalarda kilometre taşı olarak nitelendirilebilecek tek bir bankacılık sistemi için bir takım düzenlemeler yapmıştır. 1977 yılında birinci bankacılık direktifleri ile başlayan bu süreçte, birlik çerçevesinde bankacılık düzenlemelerinde uyumlaştırılması gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Avrupa komisyonu 1985 yılında "*iç pazarın tamamlanması*" üzerine yayınladığı Beyaz Kağıtta (White Paper) malların, insan gücünün ve sermayenin serbestçe dolaşımı sağlanmış ve tek bir bankacılık piyasasının oluşturulmasında önemli bir adım atılmıştır. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen burada ortaya çıkan tezatlık, bankaların hala yüksek oranda yerel olarak dağılım göstermesidir[121]. Bugünkü AB bankacılık sektörü görünümü, ülkelerin kendi kontrolleri (home county controls) ve karşılıklı tanıma (mutual recognition) prensiplerinin bulunduğu tek bir bankacılık piyasası formu göstermektedir. Bu süreçte yapılan birçok düzenlemeyle birlikte, bankacılık aktivitelerinde bulunan finansal kurumların birlik içerisinde istedikleri yerde kurulma ve ülkelerdeki yerel bankalarla aynı haklara sahip olmaları sağlanmıştır. Böylece düzenleyici sistemin değiştirilmesi ve geliştirilmesiyle birlikte bu dönemde satın almalar ve birleşmelerin sayısında önemli derecelerde bir artış yaşandığı gözlenmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen hala AB bankacılık endüstrisi bölünmüşlüğünü korumaktadır ve özellikle satın almalara

---

[119] Burada örnek olarak MOERMAN, Gerard A., MAHİE, Ronald J., KOEDJK, Kees G., "***Financial Integration Through Benchmarks: The European Banking Sector***", Erasmus University, aralık 2004 yılında yapılan çalışma verilebilir. Bu çalışmada ocak 1990 – mayıs 2003 yılları arasındaki dönemde 41 ülke üzerinde yapılan çalışmada bu sonuca varılmıştır.

[120] MOERMAN, Gerard A., MAHİE, Ronald J., KOEDJK, Kees G., "***Financial Integration Through Benchmarks: The European Banking Sector***", Erasmus University, aralık 2004, sayfa 1.

[121] MOERMAN, Gerard A., a.g.k., sayfa 2.

bakıldığı zaman bunların yerel düzeyde gerçekleştiği görülmektedir[122]. Bankaların şube açması, ortak girişimlerde bulunması yada satın almalar yoluyla yabancı yatırımlarda bulunması, yatırımda bulunduğu ülkelerde önemli derecelerde piyasa payı elde ettikleri anlamına gelmemektedir. Yabancıların yerel piyasalarda düşük seviyelerde kalmalarında etkili olan faktörler, güven konuları, asimetrik enformasyon ve işlem maliyetleridir. Uyumlaştırma süreci, her ne kadar önemli derecelerde ilerlemiş olsa bile, entegrasyonun halen tamamlanmamış olmasına ilişkin birtakım neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, doğal bariyerlerin (mesafe ve dil) bulunmasıdır. Bir diğer neden ise ülkelerin kendi aralarındaki özellikle yasal düzenlemelerdeki farklılıklardır (şirketlerin ve taraflar arasındaki kontratların tabi olduğu yasalar ve mali konular).

Burada mutlaka değinilmesi gereken konulardan biriside, AB bankacılık sisteminin ABD'deki bankacılık endüstrisi ile kıyaslanmasıdır. 1970'li yılların sonlarına kadar ABD'de yüksek oranda bölünmüş bir bankacılık sistemine sahipti. Bu bölünmüşlük, eyaletlerin coğrafik genişlemeye yönelik kısıtlamalar kullanmalarından ve diğer eyaletlerden gelen bankaların girişine izin vermemelerinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönemden sonra eyaletler yavaşça bu tür kısıtlamaları kaldırmaya başlaması, ulusal bankacılık sisteminin oluşumuna önemli derecelerde katkıda bulunmuştur. Şu anda ABD bankacılık sistemi, yüksek oranda entegre olmuş durumdadır ve ABD banka aktiflerinin yüzdesi olarak eyalet dışı bankalar tarafından tutulan kısmı yüksek düzeydedir (sadece birkaç eyalet dışında bu oran yüzde 40 üstündedir)[123]. Bu bağlamda AB ve ABD'de bankacılık alanındaki entegrasyonu kıyaslandığı zaman bu konuda bir farklılık söz konusudur. Çünkü AB'de her ne kadar bankacılık alanındaki düzenlemelerde uyum sağlamış olmasına karşın, birlikteki mevcut bankacılık sektörünün entegrasyon düzeyi, ABD'ye kıyasla daha düşük kalmaktadır. Özellikle yabancı bankaların pazar paylarına bakıldığı zaman 1999 yılında AB'deki birçok üye ülkede bu oranın yüzde 10 altında kaldığı gözlenmektedir. Sonuç olarak Avrupa bankacılık sisteminde son dönemlerde gerçekleştirilen deregülasyonlara rağmen bireysel bankalar halen kendi ülkelerindeki piyasalara odaklanmaktadır.

[122] MOERMAN, Gerard A., a.g.k., sayfa 2.
[123] MOERMAN, Gerard A., a.g.k., sayfa 3.

4.1.2 Avrupa Birliğinde Bankacılık Alanındaki Yasal Düzenlemeler

Nisan 1983 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından finansal entegrasyon konusunda Beyaz Kağıttın yayınlanması suretiyle, Avrupa Birliğinde hem tasarrufların hem de yatırımların daha iyi bir şekilde tahsis edilmesi için daha ileri çalışmalar içerisine girileceği belirtilmiştir. Takip eden birçok Avrupa komisyonu kararı sonucunda hayata geçirilen 1986 Tek Avrupa Yasası (*Single European Act*[124]), sermaye hareketleri liberalizasyonu üzerine 1998 komisyon direktifleri, Avrupa Birliğine yönelik 1992 antlaşması, 1999'da Euro'nun oluşturulması ve finansal servisler eylem planı (*Financial Services Action Plan*) ile entegrasyon önündeki yasal bariyerlerin azaltılması amaçlanmıştır. Avrupa komisyonu ve bakanlar kurulu tarafından hayata geçirilen düzenlemeler beş dönem olarak ayrılabilmektedir. Bu dönemler, 1957 yılından 1973'e kadar yerel piyasalara girişlerin deregülasyonu, 1973'ten 1983'e kadar regülasyonların uyumlaştırılmasına yönelik birçok girişimin yapılması, bir tek bankacılık lisansı, ev sahibi ülke kontrolü, karşılıklı tanıma ve sınır ötesi servislerin özgürlüğü ile ilgili "1992" direktifleri, 1999 yılında tek paranın yaratılması ve 2001-2005 finansal servisler eylem planı olarak sıralanabilir[125].

4.1.2.1. Girişlerin Deregülasyonu (1957-1973)

1957 Roma antlaşmasının amacı, bir tek geçerli piyasa içerisinde yüksek oranda bölünmüş ulusal piyasaların değişiminin sağlanmasıdır. Bu amaç, iki düzenleme ile başarılması düşünülmektedir. Bunlar kuruluş hakkının tanınması ve ülkelerde ihtiyaçtan dolayı yürürlüğe konan yasal düzenlemelerin koordinasyonudur. Komisyon, Haziran 1973'te "*the Abolition of Restrictions on Freedom of Establishment and Freedom to Provide Services for self-employed Activities of Banks and other Financial Institutions*[126]" üzerine bir direktif yürürlüğe koymuştur. Bu direktif, ulusal düzenlemeler temelinde uygulanarak bir ülkede operasyonlarını yürüten kuruluşların tüm üye ülkeler içerisinde düzenlenmelerinde ve denetlenmelerinde eşit bir muamele görmeleri garantilenmektedir.

---

[124] OJL 169, 29.6.1987
[125] DERMİNE, Jean, "***European Banking: Past, Present and Future***", European Central Bank Conference Paper, ekim 2002, sayfa 3.
[126] Direktif 73/183, EEC.

1973 yılındaki bankalara yönelik giriş kısıtlamaları kaldırılmasına rağmen, başlangıç antlaşmasının amacı varılmak istenen noktadan hala uzaktadır. Sınır ötesi servislerden dolayı oluşan uluslararası rekabet, sermaye hareketlerine yönelik sınırlamalarla önemli derecelerde kısıtlanmaktadır. Ayrıca bu dönemde bankacılığın denetlenmesi ve gözetlenmesi konusunda herhangi bir koordinasyon bulunmamaktadır ve farklı ülkelerde operasyonlarını yürüten bankalar, farklı kurallara tabi olmaktadır. Bu ek sınırlamalar, uluslararası düzeyde operasyonların yürütülmesinin maliyetlerini artırmaktadır. Bu durum, regülasyonların uyumlaştırılmasına yönelik ikinci faz denemelerin yapılmasına neden olmuştur.

4.1.2.2. Bankacılık Düzenlemelerinin Uyumlaştırılması (1973-1983)

Uyumlaştırma sürecinde ilerleme 1977 yılında "*The Coordination of Laws, Regulations and Administrative Provisions Relating to the Taking Up and Pursuit of Credit Institutions*[127]" üzerine birinci bankacılık direktiflerinin yayınlanması ile olmuştur. Bu direktifler, ev sahibi ülkelerin kontrol prensiplerinin neler olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İki yada üç üye ülkede operasyonlarını yürüten kredi kuruluşlarının denetimi ve gözetimi, adım adım ana bankanın bulunduğu ülkeye kaydırılmıştır. 1977 direktifleri regülasyonların uyumlaştırılması yönünde atılan ilk adımdır. Bu direktifler, genel bir programı teşkil etmekte ve ileri direktifler olarak adlandırılmaktadır. 1977 birinci bankacılık direktiflerinden sonra aşağıdaki sebeplerden dolayı halen Avrupa bankacılık sistemi bölünmüştü[128]:

- Bir banka bir başka ülkede işlem yapabilmesi için hala bu ülkenin denetim ve gözetim kurumlarından izin almak durumundadır.
- Bir yabancı banka bulunduğu ülkenin denetimi ve gözetimi altında bulunmakta ve aktivitelerinin çeşitliliği bu ülkenin kanunlarıyla sınırlanabilmektedir.
- Birçok ülkede şubeler eğer yeni bir banka ise belirli bir maksat için sermaye ayırmak durumundadır.
- Son olarak uluslararası servislerin arzı sermaye hareketleri önündeki kısıtlamalardan dolayı önemli derecelerde sınırlanmıştı.

---

[127] Direktif 77/780/EEC.
[128] DERMİNE, Jean, a.g.k, sayfa 4.

Birlik içerisinde belirli bir regülasyon seti üzerinde hem fikir olunmaması sonucunda Avrupa entegrasyonu süreci içerisinde yeni bir yaklaşım denenmesi gündeme gelmiştir.

4.1.2.3. İç Pazarın Tamamlanması (1983-1992)

Avrupa Komisyonu, birlik ülkelerinde hayata geçirilen birçok uluslararası antlaşmanın, bu ülkelerde ulusal düzenleme prensiplerinde kullanılması ve operasyonlarını sürdüren tüm firmalara yerel yada yabancı orijinli olmasına bakılmaksızın eşit bir muamelenin garanti altına alınması konusunda entegrasyonun güçlü bir metodunu kullanmıştır: ulusal düzenlemelerde minimum uyumla birlikte ev sahibi ülkenin kontrolüdür[129]. 1983'te Avrupa Komisyonu "*The Completion of the Internal Market*" üzerine bir Beyaz Kağıt (*White Paper*) yayınlamıştır ve bu insan gücünün, malların ve sermayenin Avrupa Birliği içerisinde serbestçe dolaşımını sağlamaktadır. Beyaz Kağıt, bankacılık konusunda tek bir bankacılık lisansı, ev sahibi ülke kontrolü ve karşılıklı tanımayı gerektirmekteydi. Böylece bu prensipler, ikinci bankacılık direktifleri[130] ile birleşmekte ve bu direktiflerle birlikte bir üye ülke içerisinde operasyonlarını yürütmeye izin verilen tüm kredi kuruluşları, AB içerisinde daha fazla izne tabi olmadan bir başka ülkede şube açabilmekte ve sınır ötesi finansal servisler sağlayabilmektedir. AB'de uygulanan bankacılık modeli "*evrensel bankacılık modelini*" teşkil etmekte ve bu model bankalara, yatırım bankacılık aktiviteleri içerisine girmelerine izin vermekte ve finansal holdingleşmeyi, bankaların sahiplilik yapısını ve endüstri ile ilişkilerinin kontrolünü de ulusal düzenleyici otoritelere bırakmaktadır[131]. İkinci bankacılık direktifleri, yükümlülüklerini yerine getirmede ev sahibi ülke kontrolü olarak adlandırılmaktadır. Bu direktiflerle bankaların kendi yabancı ve ulusal şubeleri ve bölümleri, denetim ve gözetim amaçlı olarak konsolide edilmektedir. Sonuç olarak ev sahibi ülke, yabancı bankaların aktivitelerini ancak "*kamu yararının*" korunması çerçevesinde denetleme ve düzenleme yapabilmektedir. Bu bağlamda bir banka piyasasındaki müşterileriyle arasındaki servisleri ve antlaşmaları, ev sahibi ülke tarafından düzenlenmektedir. Ayrıca ev sahibi sıfatıyla yapılan müdahaleler, likiditenin ayarlanması ve para politikaları kapsamında yapılmaktadır. Bir üye ülke içerisinde yeni bir bankanın açılması durumunda bu banka aynı şekilde başka bir üye ülke içerisinde

[129] DERMİNE, Jean, a.g.k, sayfa 4.
[130] Direktif 89/646/EEc
[131] DERMİNE, Jean, a.g.k, sayfa 5.

şube açma hakkına sahip olmaktadır. Bir bankanın şubesinin kurulması aşamasında ev sahibi ülkenin kontrollüne tabi olmaktadır.

Minimum düzeyde düzenlemelerde bir uyumlaştırılmanın ihtiyacının giderilebilmesinde, ikinci bankacılık direktifleri uyumlaştırılmış sermaye yeterliliği standartlarını ve geniş ölçüde riske maruz kalma kurallarını ve bankaların finansal olmayan sektörde sürekli iştiraklerine yönelik denetleyici ve gözetleyici kontrollerini içermektedir. Bununla birlikte bu direktifler, 1988 yılında sermaye hareketleri liberalizasyonu üzerine tamamlayıcı bir unsur içermektedir. Bu direktifler, ödemeler dengesi problemleri konusunda üye ülkelerin alması gereken önlemleri düzenleyen bir koruma hükmü içermektedir. Mevduat sigortası sistemine[132] yönelik direktifler, bakanlar kurulu tarafından 1994'te kabul edilmiştir. Bu direktifler tüm AB finansal kurumlarına yönelik bir garanti sağlamaktadır. Her mevduat için minimum 20,000 Euro'luk ve bir imtiyaz için ise maksimum yüzde 10'luk bir kapsam belirlenmiştir. 1992 "*Maastricht Treaty on European Union*" düzenlemeleri tek pazar programını onaylamıştır. Bu düzenlemelerde Avrupa Merkez Bankasının (ECB) tek amacının fiyat istikrarının sürdürülmesi olduğu şeklinde belirlenmiştir. Bu antlaşma sorumluluğun dağıtılması ve düzenleyici ve denetleyici gücün ulusal merkez bankalar tarafından gerçekleştirilmesi konusundaki prensipleri ortaya koymaktadır. Sadece bazı özel durumlar altında ve Avrupa komisyonunun oy birliği ile Avrupa merkez bankası finansal kurumları denetleme ve düzenleme hakkına sahip olmuştur. Son olarak tek bankacılık piyasası 15 üyeli AB'nin ötesinde gitmiştir. 13 mayıs 1992 tarihinde Avrupa serbest ticaret birliği (EFTA) ülkeleri, İsviçre dışında Avrupa ekonomik alanına katılmıştır (*European Economic Area*-EEA). Bankacılık bağlamında EEA ülkeleri bir tek bankacılık lisansını, ev sahibi ülke kontrolünü, karşılıklı tanıma ve yürürlükte olan düzenlemelerin kabulünü kapsayan Avrupa bankacılık düzenlemelerini kabul etmişlerdir.

4.1.2.4. Tek Paranın Yaratılması, 1999

Ekonomik ve Parasal Birlik Çalışma Komitesi (Committee for the Study of Economic and Monetary Union) 1989 yılında ortaya koyduğu Delors raporunda, tek paranın yaratılmasında on yıllık dönemde üç aşamalı bir geçiş süreci önerilmiştir. 1

[132] Direktif 94/19/EC.

Temmuz 1990 ile 31 Aralık 1993 arasındaki birinci aşamada, sermaye hareketlerinde serbestlik ve ulusal para politikalarında bir koordinasyon sağlanmaktadır. İkinci aşamada haziran 1994'le başlayan dönemde Avrupa para enstitüsünün kurulmuştur. Bu kurumun görevi, Avrupa merkez bankasını hazırlamak ve düzenlemektir. Son olarak üçüncü aşamada ise 1 ocak 1999'da Avrupa Parasal Birlik (EMU-*European Monetary Union*) oluşturulmaktadır. Sabit döviz kuru rejimleri, para ve sermaye piyasaları geri alınamaz bir biçimde Euro alanına girmesine rağmen, perakende piyasalar ulusal paralarıyla işlem yapmaya devam etmişlerdir. Euro, ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir. Tek para sisteminin önemli bir özelliği tek bir ödemeler sistemine ve kliring (takas) mekanizmasına sahip olmasıdır. Ödemeler sistemi, finansal kurumların fon hareketlerinin ECB'nin TARGET sistemi altında gerçek zamanlı yerleştirme (*Real Time Gross Settlements*-RTGS) yapılana dek, ulusal merkez bankaları düzeyinde organize olmaktadır[133].

4.1.2.5. Finansal Servisler Hareket Planı (1999-2005)

Son olarak mayıs 1999 yılında komisyon, finansal servisler eylem planını ortaya koydu ve bu plan geniş ölçüde birçok seri inisiyatiften oluşarak 2005'e kadar sermaye piyasalarının ve bankacılığın tamamen entegre olunmasını garanti altına almayı amaçlamaktadır[134]. Bu planın amacı dört ana başlık altında hem yasal hem de yasal olmayan alt yapının geliştirilmesidir: tek bir toptancı AB piyasası, açık ve güvenli bankacılık ve sigortacılık piyasaları, basiretli kuralların ve denetimin ve gözetimin sağlanması, tek bir finansal piyasa için optimal geçiş koşulların sağlanmasıdır[135]. 22 temmuz 2002 FSAP ilerleme raporu toptancı piyasa için on iki tane ve perakendeci piyasa içinse beş tane eylem planı ortaya koymaktadır.

4.1.3 Avrupa Birliğinde Bankacılık Entegrasyonu Konusunda İzlenen Politikalar

1957 yılında Roma antlaşmasıyla başlayan süreçte AB uzun yıllar tek bir bankacılık piyasasının oluşturulması için birçok direktifi yürürlüğe koymuştur. Bu direktiflerin hayata geçirilmesi, servisler için tek bir sistemin oluşturulmasında önemli

[133] Ulusal düzeyde organize olmuş ödemeler sistemi entegrasyon için bir bariyer oluşturmaktadır.
[134] DERMİNE, Jean, a.g.k, sayfa 8.
[135] DERMİNE, Jean, a.g.k, sayfa 8.

bir kısmını teşkil etmektedir. Bankacılıkta tek bir piyasanın bulunması, birlik boyunca bankacılık aktivitelerinde bulunan kurumların serbestçe kurulabilmesi ve banka müşterilerinin bankacılık hizmetlerini birlik içerisinde bulunan herhangi bir kredi kuruluşundan sağlayabilmesi anlamına gelmektedir[136]. Tüm bunlar serbest ticaret ve özgürce kurulum prensiplerini teşkil etmektedir. Bankacılık alanında entegrasyon sürecinin ortaya konabilmesi için ülkelerde uygulanan düzenlemeler üç gruba ayrılabilmektedir (tablo 4.1). İlk grupta bulunan basiretli düzenlemeler, özellikle bankaların başarısızlıklarını yada iflaslarını azaltıcı önlemlerden oluşmaktadır. Bu düzenlemeler, bankaların yükümlülüklerini yerine getirme, zorunlu karşılık ayırma, risk almada kısıtlamalar ve finansal olmayan kurumlarla ilişkiler konusunda kısıtlamalar getirmektedir. Ayrıca bankalara yönelik hücumların engellenmesi çerçevesinde uygulanan mevduat sigortası sistemi de bu düzenlemeler içerisinde yer almaktadır. Genel olarak yukarıda bahsi geçen tüm bu düzenlemeler bankalara ek bir maliyet getirmekle birlikte, bankacılık sektöründe herhangi bir kötü durumun oluşmasında engelleyici bir rol oynamaktadır[137].

İkinci grupta bulunan düzenlemeler ise, direkt olarak bankacılık sisteminin yapısını ve işleyişini etkileyen kısıtlamalardan oluşmaktadır. Genelde ülkelerce yaygın olarak kullanılan bu kısıtlamalar sıklıkla rekabetin azaltılmasında kullanılmaktadır. Rekabetin azalmasıyla yerel bankaların imtiyaz değeri yükselmekte ve bu durumda bankaların aşırı risk almalarını engellemektedir. Bu tür kısıtlamalar, genellikle yabancı banka girişini engelleyen ve banka sayısını, bankaların yapabileceği aktiviteleri, servisleri ve şube sayısının sınırlayan düzenlemelerden oluşmaktadır. Son olarak üçüncü grup düzenlemeler ise, kredi kuruluşlarının hem bankacılık ürünlerinin ve servislerinin karakteristiği hem de kendi finansal durumları (sağlamlığı) hakkında elde edilebilecek bilgileri göz önünde tutmaktadır. Bu düzenlemeler bankacılık ilişkileri içerisinde ortaya çıkabilecek önemli bilgi asimetrilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Bir mevduat sahibinin kendi aktiflerini tuttuğu bankanın aktif kalitesi hakkında çok az bilgiye sahibi olması ve bankalar tarafından sağlanan bilgilerin üzerinde etkin bir kontrolün sağlanmadığı zaman, bankaların aktivitelerinin büyümesi sınırlanmaktadır[138].

---

[136] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", University of Navara IESE Working Paper No 504, Nisan 2003, sayfa 2.
[137] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 2.
[138] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 3.

Düzenleyici kısıtlamalar, entegrasyon sürecini kötü bir şekilde etkileyecek iki probleme neden olmaktadır. Bunlardan ilki bazı bankacılık servisleri üye ülkeler arasında farklı düzenlemelere konu olabilmektedir. Düzenlemelerdeki bu farklılıklar AB'de geniş ürün stratejisinin uygulanmasını engelleyebilir ve tek bir pazarın sağlayabileceği bazı ölçek avantajlarını sınırlayabilmektedir. İkinci olarak kredi kuruluşları farklı düzenleyici kısıtlamalara konu olabilmektedirler. Örneğin belirli bir ülkede bankalar sigortacılık ve yatırım bankacılığı aktivitelerine girmelerine izin verilirken başka ülkelerde bu tür aktiviteler yasaklanabilmektedir. Burada ortaya çıkan problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerileri bulunmaktadır.

Birinci çözüm önerisi, düzenleyici kısıtlamaların tamamen uyumlaştırmasını içermektedir. Bu tür çözümler, düzenleyici asimetrilerini yok etmekte ve bu durum tamamen entegre olmuş bankacılık piyasasının önünü açmaktadır. Fakat tamamen politik entegrasyonun olmaması durumunda bu çözüm uygulanması pek mümkün olmadığından dolayı kısa zamanda gözden çıkarılmaktadır. Bunun nedeni ise finansal ürünlerin düzenlenmesi ticari ve kontrat yasası ile ilişki içerisindedir ve bu da ülkeler arasında önemli derecelerde geleneksel olarak farklılık gösteren bir alanı teşkil etmektedir.

İkinci çözüm alternatifi ise, ulusal işleyiş prensiplerinin kullanılmasıdır. Bu prensipler yabancı sağlayıcıların yerel piyasaya girişine izin verilmesi ve yerel sağlayıcılarla aynı muameleyi görmesini yada prosedürlere tabi olmasını ifade etmektedir. Bu prensip her ülkeye farklı regülasyonları sürdürmelerine izin vermektedir. Ulusal düzenleme prensibi piyasaya girişlerine, yeni kurumların kurulmasına ve önemli derecelerde serbest ticarete izin vermektedir.

Üçüncü entegrasyon metodu ise, karşılıklı tanıma prensibine dayanmaktadır. Karşılıklı tanıma, her ülke partnerinin regülasyonlarını ve yabancı kurumların servisleri yerel olarak kabul edilmektedir[139]. Karşılıklı tanıma, katılımcı ülkelerde farklı kuralların devam ettirilmesine izin vermekte, fakat uyumlaştırılmış düzenlemelerin tesis edilmemesi durumunda girişlere izin verilmesi farklı ülkelerden gelen bu kurumların farklı düzenleyici kısıtlamalara konu olmasına neden olmaktadır. Söz konusu bu kısıtlamalar bankaların rekabetçi pozisyonunu bozmaya başladığı zaman, düzenleyici

[139] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 4.

kurumlar bankaların pozisyonlarını düzeltmek amacıyla rekabetçi pozisyonlarına yönelik düzenlemeler yapmakta ve kendi düzenleyici kontrolleri altındaki kuruluşların rekabetçi kurumlar karşısında herhangi bir handikapla karşılaşmadıklarından emin olmak istemektedirler[140]. Böylece karşılıklı tanıma yüksek oranda bir piyasa entegrasyonu sağlamakta, fakat düzenlemelerin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu bağlamda ülkeler arasında tamamen bir uyumlaştırma süreci sağlanması, piyasa entegrasyonunu garantilemekte ve ayrıca doğru enstrümanlar kullanıldığı zaman mevcut basiretli düzenleyici hedeflerle de uygunluk göstermektedir. Aynı zamanda bu süreç zararlı birtakım ekonomik düzenlemelerin kaldırılmasına da yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte ülkeler arasında uyumlaştırılmanın yaygınlaştırılması yada genişletilmesi, bilgi ve tüketiciyi koruma konularındaki düzenlemeleri etkilemektedir. Fakat uyumlaştırma, ülkeler arasındaki çeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır.

Ulusal düzenlemeler metodunda, sınırlı bir entegrasyon düzeyi sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra ulusal hedeflerin özellikle düzenleyici alanda devam ettirilmesi böylelikle garantilenmiş olmaktadır. Buna karşın ekonomik düzenlemeler entegrasyon süreciyle kötü bir şekilde etkilemektedir. Ekonomik düzenlemelerin piyasadaki iflasların engellenmesinde pek fazla başarılı olmaması durumunda, deregülasyonlar sonucunda ülkeye yabancı finansal kuruluşların girmesiyle zararlı piyasa müdahalelerinin ortadan kaldırılması konusunda iyi bir etki yaratılmaktadır[141].

Son olarak karşılıklı tanıma prensibi içerisinde yerel kurumların maliyetlerini artıran ve bankacılık aktivitelerini sınır ötesinde çeşitlendirilmesine yardımcı olan regülasyonların kaldırılmasına önayak olmaktadır. Avrupa birliği piyasa entegrasyonu konusunda karşılıklı tanıma prensibini baz almaktadır[142]. Karşılıklı tanıma ilkesine ilaveten tamamlayıcı bir unsur olarak basiretli regülasyonlarla birlikte bazı uyumlaştırılmış standartlar kabul edilmektedir.

AB entegrasyon sürecinde kısıtlama bağlamında herhangi bir standart kullanmamaktadır. Böylece bu süreç, evrensel bankacılık modelini tesis edilmesi ve

---

[140] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 4.
[141] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 4.
[142] GUAL, Jordi, "***The Integration of EU Banking Market***", a.g.k. sayfa 5.

özellikle kredi kuruluşlarına hem ticari hem de yatırım bankacılığı aktiviteleri içerisinde girmelerine izin vermektedir. Bu yaklaşım piyasa başarısızlıklarını önleyemeyen ekonomik düzenlemelerinin, rekabet ortamının canlandırılması ve yabancı kuruluşların girişine izin verilmesiyle birlikte ortadan kaldırılmasının hızlandırılabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Minimum bazı standartların uygulanması deregülasyonlar süresince piyasada oluşabilecek bazı aşırı risk almalar ve yükümlülüklerini yerine getirememe risklerini ortadan kaldırmaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında karşılıklı tanıma prensibi içerisinde basiretli düzenlemelerin uyumlaştırılması ve ülkelerde tüketici haklarının korunmasına yönelik düzenlemelerle birlikte AB bankacılık sektörü entegrasyonu geçmişteki ilerlemesinden daha hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir[143]. Bu ilerlemeye karşın bazı konular tartışma kaldırmaktadır. Bu konulardan ilki, ülkelerde rekabet konusundaki düzenlemelerin farklılık göstermesi bu ülkelerde aynı düzeylerde finansal entegrasyonun oluşmasını engellemektedir. İkinci bir problem ise birlik içerisindeki bazı ülkelerin birtakım kısıtlamaları hala kullanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Örneğin Fransa ve bazı ülkeler faiz kazandıran çek hesaplarına izin vermemektedir. Fakat yabancı bankaların bu tür hizmetleri vermesi genel faiz düzeyine zarar vermektedir. Son olarak üçüncü problemde belirli bir ürün için ulusal düzeydeki düzenlemelerin farklılık göstermesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere AB tarafından adapte edilen piyasa entegrasyon sistemleri üç alternatif metodun kombinasyonudur: karşılıklı tanıma, belirli düzeyde uyumlaştırma ve ulusal düzenlemelerle ülkelere belirli konularda kontrol yetkisi verilmesidir.

4.2. AVRUPA BİRLİĞİNDE FİNANSAL ENTEGRASYON DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ

Avrupa Birliği içerisinde finansal entegrasyonun belirlenmesinde Euler denklemi testi kullanılmaktadır. Bu konuda literatürde birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir. Feldstein ve Horioka (1980), Feldstein (1983), Lemmen ve Eijffinger (1995) ortaya koydukları çalışmalarla finansal entegrasyon düzeyinin hesaplanmasında tasarruf-yatırım korelasyonu göz önüne almaktadır[144]. Alternatif olarak, Frankel ve MacArthur (1988) ve Eijffinger ve Lemmen (1995) aynı şekilde

[143] GUAL, Jordi, "*The Integration of EU Banking Market*", a.g.k. sayfa 5.
[144] LEMMEN, Jan, J.G., EİJFFİNGER, Sylvester, C.W., "*Financial Integration in Europe: Evidence from Euler Equation Test*", *Tilburg University*, Nisan 1995, sayfa 1.

finansal entegrasyonun düzeyinin belirlenmesinde ise, faiz oranları paritelerinin aralarındaki farklılıklar hesaplamaktadır[145]. Yakın zamanda Obstfeld (1986, 1989) finansal entegrasyonun düzeyinin belirlenmesi için üçüncü bir yöntemi ortaya koymuştur. Bu test, euler denklemini temel almaktadır. Bu yöntem, farklı politik çevrede bulunan yerleşiklerin aynı risksiz aktife ulaşıp ulaşamadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Obstfeld (1994a, 1994b) ortaya koyduğu çalışmalarla finansal entegrasyon testi, riskli ve risksiz aktiflerin el değiştirdiği varsayımına dayanmaktadır. Lemmen ve Eijffinger (1995b) tarafından yapılan çalışma, yukarıda bahsi geçen Obstfeld'in ortaya koyduğu ve euler denklemine dayanan çalışmaların devamı niteliğindedir. Lemmen ve Eijffinger, Obstfeld'in ortaya koyduğu euler denklemi yöntemini geliştirmek suretiyle yeni bir euler denklemi oluşturularak Avrupa Birliğindeki finansal entegrasyon düzeyini test etmişlerdir. Lemmen ve Eijffinger ortaya koyduğu yeni euler denklemi testinin teorik çerçevesi aşağıda ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaktadır.

Teori[146]

Lemmen ve Eijffinger ortaya koyduğu yeni euler denklemi testi, ilk olarak AB içerisindeki finansal entegrasyon düzeyinin belirlenmesi için Obstfeld'in (1986, 1989) euler denklemi testine adapte edilmektedir. Temel olarak bu testin ana fikri, aşağıda gösterilmektedir. Bilinen geçici fayda maksimizasyonu (intertemporal utility maximization), Lucas'ın (1978) aktif fiyatlama denklemi yada euler denklemini artırır,

(1) $$1 = E_t\left[R_{t+1} m_{t+1}\right]$$

birinci formüldeki R_{t+1} t ve t+1 zamanları arasındaki el değiştiren bazı aktiflerin reel getirisini ve m_{t+1} ise göz önüne alınan piyasada herhangi bir tüketicinin gelecek ve cari tüketiminin geçici ikamesinin marjinal oranını göstermekte ve bir andaki fayda fonksiyonu ve $\beta<1$ ıskonto oranı için aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

(2) $$m_{t+1} = \beta \frac{Uc(C_{t+1})}{U_c(C_t)}$$

İki ülke göz önüne alınsın ve biri ev sahibi ülke ve diğeri ise yabancı ülke ("*" ile gösterilmektedir) olsun. Bununla birlikte birde ev sahibi ülkenin yerel para cinsinden bir

---

[145] LEMMEN, Jan J.G., EİJFFİNGER, Sylveser C.W., a.g.k. sayfa 1.

[146] 148. sayfayla 154. sayfa arasındaki yeni euler denklemi ile ilgili teori LEMMEN, Jan J.G., EİJFFİNGER, Sylveser C.W., "***Avrupa Birliği İçerisinde Finansal Entegrasyon: Euler Denklemi Testinden Deliller***", Tilburg University, Nisan 1995 yılında yayımlanan bilimsel çalışmasının ikinci bölümünden yararlanılmıştır.

nominal tahvilini ele alınsın ve bu tahvil t zamanında bilinen i_{t+1} nominal faiz ödemesi yapacağını farz edelim. Eğer P_t ve P_t^* fiyat düzeylerini ve S_t ise döviz kurunu temsil ederse, R_{t+1} aşağıdaki formüllerle gösterilebilir:

(3) $$R_{t+1} = (1+i_{t+1})\frac{P_t}{P_{t+1}}$$

yada S_t tanımlamasıyla ifade edilmesi:

(4) $$R_{t+1} = (1+i_{t+1})\frac{P_t^* \frac{S_t}{S_{t+1}}}{P_{t+1}^*}$$

η_{t+1} tanımlanması:

(5) $$\eta_{t+1} = \frac{P_t}{P_{t+1}} m_{t+1} - \frac{S_t}{S_{t+1}} \frac{P_t^*}{P_{t+1}^*} m_{t+1}^*$$

Yukarıda yapılan tanımlamalara göre Euler denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

(6) $$E_t[(1+i_{t+1})\eta_{t+1}] = 0$$

t anında i_{t+1} bilinmesinden dolayı,

(7) $$E_t[\eta_{t+1}] = 0$$

Uygun bir fayda fonksiyonunun aşağıda gösterildiği gibi belirli bir form aldığını farz edelim:

(8) $$U(C) = \frac{C^{1-\alpha} - 1}{1-\alpha} \qquad \alpha \geq 0$$

α burada nispi riskten kaçma (risk-aversion) katsayısıdır. Ev sahibi ve yabancı ülkelerde toplam tüketimi sırasıyla C_t ve C_t^* simgelemesi sonucunda m_{t+1} aşağıdaki gibi gösterilebilir[147]:

(9) $$m_{t+1} = \beta\left(\frac{C_{t+1}}{C_t}\right)^{-\alpha}$$

aynı biçimde m_{t+1}^* içinde yukarıdaki formüle benzer bir eşitlik yazılabilir. Böylece, $E(\eta_{t+1})=0$ koşulu test edilebilir hale gelmektedir. Aktifin, risksiz bir aktif ($E_tR_{t+1} = R_{t+1}$) ve beklentilerinde rasyonel olduğunu farz edelim, finansal entegrasyon düzeyi aşağıdaki gibi test edilebilir:

(10) $$\eta_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{N} \gamma_i \eta_{t-i} + v_t$$

Ev sahibi ülkedeki risksiz aktifle ilgili olarak mükemmel finansal entegrasyon aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

(11) $$H_0 : \gamma_0 = 0 \wedge \gamma_i = 0 i = 1,..,N$$

---

[147] Bu fayda fonksiyonunun marjinal faydası $C^{-\alpha}$ ile gösterilirse.

Koşul (11) η_t'nin η_{t-i}, $E(\eta_t|\eta_{t-i})=0$ ile gösterilen gecikmeli elde edilebilir bilgi için mutlaka ortagonal olması gerektiğini ortaya koymaktadır. T zamanı öncesi elde edilebilir bilgi setinin hiçbir değişken içermemesi, η_t zamanındaki değerinin tahmin edilmesine yardımcı olmaktadır.

Şimdi bir adım daha ileri gidelim. Sermaye akışkanlığı, ülkelere tüketim riskleri farklılıklarını giderilmesine yardımcı olmaktadır. Uluslararası finansal piyasalar özel durumla ilgili ulusal tüketim dalgalanmalarına karşı, bir sigorta sağlamaktadır. Finansal piyasaların bu sigorta fonksiyonu, ülkelerin Arrow-Debreu menkul kıymetlerinin[148] alım satımını yaptıkları farz edilmesiyle en iyi şekilde analiz edilebilinmektedir. Buna göre dünya üzerinde sınırlı birçok bölgenin olduğu farz edelim. T zamanındaki bölge yada ülke x_t ile gösterilsin ve x_t tüm x_t, x_{t+1} için $\pi(x_t, x_{t+1})>0$ ile birlikte bir Markow süreci izlemektedir. x_t, x_{t+1} bölgeleri için ikamenin marjinal oranları bir fonksiyon haline gelmekte ve aşağıdaki gibi gösterilmekte:

(12) $$m_{t+1} = m(x_t, x_{t+1})$$

Bunun sonucunda tüm x bölgeleri için Euler denklemi aşağıdaki gibi tekrardan yazılabilir:

(13) $$1 = E\left[R(x_t, x_{t+1})m(x_t, x_{t+1}) \mid x_t = x\right]$$

(14) $$= \sum_{x_{t+1}} \pi(x, x_{t+1})R(x, x_{t+1})m(x, x_{t+1})$$

Şimdi t zamanında tüm bölgelere bağlı menkul kıymetlerin gerçektende alınıp satıldığını farz edelim[149]. Böylece herhangi bir x' bölgesi için tüketim malına bir birim ödeyen bir menkul kıymet bulunmakta ve $x_{t+1}=x'$ durumunun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu kıymet t zamanında tüketim malının belirli $q_t(x')$ miktarına değişmekte ve getirisi aşağıdaki gibi olmakta:

(15) $$R(s_{t+1}) = \frac{1}{q_t(x')} \quad \text{eğer } x = x_{t+1}$$

$$0 \quad \text{yoksa}$$

Yukarıdaki getiriyi Euler denklemi içerisinde yerine koyarsak:

(16) $$1 = \frac{\pi(x, x')}{q_t(x')} m(x, x')$$

---

[148] Bu aktifler farklı bölgelerde yaratılmasında negatif olmayan tasfiyeye sahip olmalarıyla karakterize edilmektedir. Tasfiye yada ücretin ödenmesi tüketim malı açısından değerlendirilmektedir.

[149] Bireylerin burada hiçbir işlem maliyetleri, borçlanma yada açığa satış kısıtlamaları ile karşılaşmamakta, ve tüm talepler her zaman yerine getirilmektedir, bu da burada iflasın ve yükümlülüğünü yerine getirememenin olmadığı anlamına gelmektedir.

Böylece iki farklı i ve j tüketicilerinden biri dünyanın tüm x ve x' bölgeleri için aşağıdakini elde edecektir:

(17) $m_i(x,x') = m_j(x,x')$

Bir başka değişle dünyanın herhangi bir bölgesine karşı sigorta finansal piyasalarda işlem görüyorsa (mükemmel finansal entegrasyon), birisi de güçlü bir sonuç olan farklı tüketicilerin ikamesinin marjinal oranının mükemmel bir şekilde ilişkili olduğunu elde etmelidir. Özellikle eğer her ülke içerisinde bir temsilci acente bulunuyorsa ve herhangi bir andaki fayda 8. denklemde verildiği gibi ise, tüm olası sigorta kontratlarının alımı satımıyla ilişkili olarak mükemmel finansal entegrasyon altında tüketim büyümesi mutlaka ülkeler arasında mükemmel bir şekilde ilişkili olmalıdır.

Obstfeld'in (1994a,1994b) Euler denklemi testi, mükemmel finansal entegrasyonun ve bütünleşmiş finansal piyasaların müşterek testini oluşturmaktadır. Mükemmel sermaye akışkanlığı altında dahi, burada ulusal tüketim büyüme oranlarının ex post birlikte hareketlerinde bile bir yakınlık bulunmayabilir. Bu yüzden Obstfeld'in (1994a,1994b) finansal entegrasyon testi temel olarak mükemmel finansal entegrasyonun karşılaştırmalı değerlendirme testidir. Yüksek oranda birbiri ile ilişkili tüketim büyüme oranlarının uluslararası finansal entegrasyonun artığına yönelik bir işaret teşkil etmektedir. Obstfeld'in (1986,1989) finansal entegrasyonun test eden Euler denklemi tahvil piyasasının belirli bir bölümü ile sınırlanmıştır. Örneğin risksiz aktiflerin alım satımı ile, buna karşın Ostfeld'in (1994a,1994b) finansal entegrasyonu test eden Euler denklemi ise hem risksiz hem de riskli aktiflere uygulanmaktadır.

Ayrıca Lemmen ve Eijffinger'in yeni Euler denklemi testi Ostfeld'in (1994a,1994b) finansal entegrasyonu test eden Euler denklemi ile çok yakından ilişkilidir. Aynı şekilde bu yeni denklemde ev sahibi ve yabancı olmak üzere iki ülkeyi göz önüne alınmaktadır ve yabancı ülke "*" ile gösterilmektedir. Her iki ülkenin de kendine has nominal tahvil çıkarmaktadır. Nominal tahvil, çıkarıldığı ülkenin yerel para cinsinden olmakta ve t zamanında bilinen i_{t+1} nominal faizini ödemektedir. Bununla birlikte yabancı para cinsinden çıkarılan nominal tahviller ise i_{t+1}* nominal faizi ödemektedir. Aynı şekilde P_t ve P_t* fiyat düzeylerini göstermektedir. Böylece:

(18) $R_{t+1} = (1+i_{t+1})\frac{P_t}{P_{t+1}}$

ve

(19) $$R_{t+1}^{*} = (1+i_{t+1}^{*})\frac{P_t^{*}}{P_{t+1}^{*}}$$

dünyanın iki farklı bölgesini teşkil eden değişkenlerin basitçe ortaya konması için aşağıdaki eşitlik verilmektedir:

(20) $$E_t[m_{t+1}R_{t+1}] = E_t[m_{t+1}^{*}R_{t+1}^{*}]$$

tekrardan yerel ve yabancı temsilci tüketiciler aynı sabit nispi riskten kaçan (CARA) fayda fonksiyonuna eklendiğini farz edelim:

(21) $$E_t\left[\beta\left(\frac{C_{t+1}}{C_t}\right)^{-\alpha}R_{t+1}\right] = E_t\left[\beta^{*}\left(\frac{C_{t+1}^{*}}{C_t^{*}}\right)^{-\alpha^{*}}R_{t+1}^{*}\right]$$

21. eşitliğin her iki tarafının logaritması alınır ve kovaryansların getirileri yazılırsa:

(22) $$\begin{aligned} &E_t[-\alpha(c_{t+1}-c_t)+\log\beta+r_{t+1}]+\tfrac{1}{2}VAR[-\alpha(c_{t+1}-c_t)+\log\beta+r_{t+1}] = \\ &E_t[-\alpha^{*}(c_{t+1}^{*}-c_t^{*})+\log\beta^{*}+r_{t+1}^{*}]+\tfrac{1}{2}VAR[-\alpha^{*}(c_{t+1}^{*}-c_t^{*})+\log\beta^{*}+r_{t+1}^{*}] \end{aligned}$$

yukarıdaki formülde küçük harfler logaritmaları göstermektedir, böylece $\log(C_{t+1})=c_{t+1}$, $\log(C^{*}_{t+1})=c_{t+1}^{*}$, $\log(R_{t+1})=r_{t+1}$ ve $\log(R^{*}_{t+1})=r^{*}_{t+1}$ olmaktadır. Bu nedenden dolayı formülü tekrar yazacak olursak:

(23) $$\begin{aligned} &-\alpha E_t[\Delta c_{t+1}]+E_t[r_{t+1}]+\tfrac{1}{2}VAR[-\alpha(c_{t+1}-c_t)+\log\beta+r_{t+1}]+\log\beta = \\ &-\alpha^{*}E_t[\Delta c_{t+1}^{*}]+E_t[r_{t+1}^{*}]+\tfrac{1}{2}VAR[-\alpha^{*}(c_{t+1}^{*}-c_t^{*})+Log\beta^{*}+r_{t+1}^{*}]+Log\beta^{*} \end{aligned}$$

buradan da aşağıdaki formüle ulaşılmaktadır:

(24)

$$\begin{aligned} &E_t[r_{t+1}-r_{t+1}^{*}] = \tfrac{1}{2}VAR[-\alpha^{*}(c_{t+1}^{*}-c_t^{*})+\log\beta^{*}+r_{t+1}^{*}]-\tfrac{1}{2}VAR[-\alpha(c_{t+1}-c_t)+\log\beta+r_{t+1}]+ \\ &\log\beta^{*}-\log\beta+\alpha E_t[\Delta c_{t+1}]-\alpha^{*}E_t[\Delta c_{t+1}^{*}] \end{aligned}$$

yukarıdaki formülde bulunan $E_t r_{t+1}$ ve $E_t r_{t+1}$ * ev sahibi ve yabancı ülkede alınıp satılan bazı aktiflerin beklenen reel getiri oranlarının logaritmasıdır, $E_t(\Delta C_{t+1})$ ve $E_t(\Delta C_{t+1}^{*})$ ise sırasıyla ev sahibi ülke ile yabancı ülkede beklenen tüketimin (kişi başına) büyüme oranlarıdır.

24. denkleme herhangi bir aktif uygulanabilmektedir. Açıkça reel getiri farklılıkları, $\beta=1/1+\rho$ (negatif olarak) ve $\beta^{*}=1/1+\rho^{*}$ (pozitif olarak) değerlerine ki ρ ve ρ^{*} simgeleri yerel ve yabancı fayda ıskonto faktörleridir, ev sahibi ülkedeki tüketim (adam başına) büyümesine (pozitif olarak), yabancı ülkedeki adam başına tüketim

büyümesine (negatif olarak), ev sahibi ülke spesifik faktörlerin varyansına (negatif olarak) ve yabancı ülke spesifik faktörlerin varyansına (pozitif olarak) bağlıdır.

Sınır ötesi sermaye hareketleri, eğer riskten kaçan tüketicilerin risk almaları suretiyle ödüllendirilmedikleri zaman kısıtlanmaktadır. Burada önemli olan nokta, riskli bir aktifin risk primini belirleyen faktörlerin analiz edilmesidir. Aiyagari (1993) takip edilirse, bir riskten kaçan tüketici, eğer bir aktif tüketimi çok ise yüksek getiri veya tüketimi düşük ise düşük getiri sağlarsa bir risk primi talep edecektir. Bu tür bir aktif risksiz bir aktife göre tüketim değişkenliğini daha fazla artırma eğilimine sahiptir. Sonuç olarak, riskten kaçan tüketiciler bu tür bir aktifi tutmaları için pozitif bir risk primi talep edeceklerdir ve böylece bu aktifin beklenen getirisi risksiz faiz oranından daha fazla olacaktır. Risk primi, riskli bir aktifin beklenen getirisinden risksiz bir aktifin getirisinin çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Böylece 1. denklemi riskli aktifi ifade edecek şekilde birleştirilirse:

(25) $\beta^{-1} = E_t\left[R_{t+1}(C_{t-1}/C_t)^{-\alpha}\right]$

ve 1. denklem risksiz aktifi ifade edecek şekilde yeniden düzenlenirse:

(26) $R_{t+1}^{risk-free} = \dfrac{\beta^{-1}}{E_t(C_{t+1}/C_t)^{-\alpha}}$

ve 8. denklemdeki fayda fonksiyonunun eklenmesiyle risk primi için aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

(27) $E(R_{t+1}) - R_{t+1}^{risk-free} = \dfrac{-\mathrm{cov}(R_{t+1}, X)}{E(X)}$

ve burada $X=E(C_{t+1}/C_{t+1})^{-\alpha}$ eşittir. 27. denklemin logaritmik olarak gösterilirse:

(28) $E(r_{t+1}) - r_{t+1}^{risk-free} = -\alpha[\mathrm{cov}(r_{t+1}, \log(C_{t+1}/C_t))]$

28. eşitlik, eğer bir aktifin getirisi pozitif olarak tüketimdeki büyüme ile ilişki içerisinde ise cov(r,X) negatif olmakta ve böylece riskten kaçan tüketici pozitif bir risk primi talep etmektedir[150].

Finansal entegrasyon aşağıdaki gibi test edilebilmektedir. Beklentilerin rasyonel olduğunu farz edelim, böylece beklentilerin geçekleşmelerle yer değiştirilmesiyle aşağıdaki regresyon modeli ortaya çıkmaktadır:

(29) $r_{t+1} - r_{t+1}^{*} = c + \alpha[\Delta C_{t+1}] - \alpha^{*}[\Delta C_{t+1}^{*}] + \varepsilon_{t+1}$

[150] Bu analiz güçlü bir şekilde tüketim finansal varlık fiyatlama modeli (consumption capital asset pricing model) analiziyle ilişkilidir.

Yukarıdaki formülde c sabit (constant) anlamına gelmekte ve varyans terimleri ile β'nın arasındaki fark sabit c değeri gerektirmektedir. t+1 zamanından önce hiçbir bilgi bulunmadığı zaman finansal piyasalar mükemmel bir biçimde entegre olmakta ve reel faiz oranı ile reel getiri arasındaki farklılığın açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

(30) $r_{t+1} - r^*_{t+1} = c + \alpha[\Delta C_{t+1}] - \alpha^*[\Delta C_{t+1}] + \sum_{i=1}^{N} \gamma_i [\Delta C_{t+1-i}] - \sum_{j=1}^{N} \gamma^*_j [\Delta C^*_{t+1-j}] + v_{t+1}$

Böylece, mükemmel finansal entegrasyonun koşulu:

(31) $H_0: \gamma_i = \gamma_j = 0 \quad i = 1,.....,N \quad j = 1,.....,N$

Tüketim ve fiyatlar normal dağılım gösterdiğini farz edersek, 29. ve 30 eşitlikler en küçük kareler yöntemi (ordinary least square-OLS) ile hesaplanabilmektedir.

Finansal entegrasyonun yaygın bir şekilde kabul gören bir tek ampirik çalışma bulunmazken, Euler denklemi testi Avrupa finansal piyasaları arasındaki entegrasyon üzerine ışık tutabilmektedir. Euler denklemi testi, özellikle finansal entegrasyon için diğer kriterlerle birlikte birleştirildiği zaman (örnek olarak arbitraj koşulları ve tasarruf-yatırım korelasyonu) değeri bir kat daha fazla artmaktadır.

Sınır ötesi sermaye hareketleri sonucunda beklenen kazançlar, uluslararası risk paylaşımında gelişim sağlanması ve belirli bir biçimde tüketiminin yatıştırılması ve risk çeşitlendirilmesinin geliştirilmesidir. Yapılan bilimsel çalışmalarla, AB ülkeleri arasında risk çeşitlendirilmesi konusunda hala önemli bir boşluğu bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar yatırımcıların daha fazla kendi ülkelerinde çeşitlendirme yapma eğilimleri olduğunu işaret etmektedir[151]. Avrupa ülkeleri boyunca adam başına özel tüketim büyüme korelasyonları bütünlükten uzaktır ve oldukça farklıdır[152]. Özellikle vergilerin etkisi ve tüm türdeki sermaye kısıtlamaları, Avrupa finansal entegrasyonu için önemli kısıtlamalar teşkil etmesi beklenmektedir. Özetlenecek olursa, Obstfeld'in euler denklemi testi sonuçları AB ülkelerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır: düşük entegrasyon (Yunanistan, Portekiz), orta seviyede entegrasyon (Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İrlanda, İtalya, İspanya ve İsveç) ve yüksek entegrasyon (Belçika, Almanya, Hollanda ve İngiltere)[153].

[151] LEMMEN, Jan J.G., EİJFFİNGER, Sylveser C.W., a.g.k. sayfa 18.
[152] LEMMEN, Jan J.G., EİJFFİNGER, Sylveser C.W., a.g.k. sayfa 18.
[153] LEMMEN, Jan J.G., EİJFFİNGER, Sylveser C.W., a.g.k. sayfa 18.

Türkiye'nin AB finansal entegrasyon süreci önünde yıllardır duran en önemli engellerden biri ülkede uzun yıllardır sağlanamayan finansal ve ekonomik istikrardır. Hiç kuşkusuz sağlanamayan bu istikrarsızlık politik istikrarsızlıktan soyutlanamaz ve büyük bir kısmı bundan kaynaklanmaktadır. 1980'li yıllar itibari ile Türkiye'de başlatılan finansal liberalizasyon çalışmaları, bununla birlikte bu dönemi takibinde yaşanan kronik yüksek enflasyon ve birçok finansal kriz, finansal piyasaların gelişim potansiyelini engellemekle kalmayıp telafisi zor zararlar vermiştir. Örneğin 1999 yılı itibari ile başlatılan köklü reform çalışmaları Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan krizlerle birlikte sekteye uğramış ve özellikle finansal sisteme ve yasal otoritelere olan güven azalmıştır. Yapılan açıklamalarla da anlaşılacağı gibi Türkiye'de bulunan bu çevrede finansal sistemin derinleşmesi ve gelişiminin sağlanması beklenemez. Yaşanan krizler mevcut sistemin değişiminin yada gelişiminin gereğini ortaya koymaktadır. Bu nedenden dolayı son yıllarda hem finansal alanda hem de ekonomik alanda kurumların, piyasaların gelişimini artıracak ve çalıştıkları piyasa koşullarının iyileştirecek ve enflasyonla mücadele konusunda hem yasal hem de uygulamalarda önemli adımlar atılmıştır. AB'ye finansal entegrasyon süreci içerisinde yasal düzenlemelerin uyumlaştırılması, Türk finansal sisteminin daha fazla gelişimini sağlanmasında ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Yapılan ampirik testlerle[154] ortaya konan deliler Türkiye'nin AB'ye finansal entegrasyon kabiliyetinin düşük olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin AB'ye finansal entegrasyonundan bahsedilebilmesi için ilk önce ülke içerisindeki hem finansal hem de ekonomik aksaklıkların giderilmesi gerekmektedir.

4.3. FİNANSAL ENTEGRASYONUN AVRUPA BİRLİĞİ BANKACILIK SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Finansal entegrasyonun bankacılık sistemleri üzerindeki etkisi ortaya konmadan önce, bu alandaki entegrasyonun tanımı yapılması gerekmektedir. Örneğin Avrupa Birliğinde bankacılık alanında entegrasyonun sağlanması sonucunda, birlik içerisinde bir finansal ürün hangi bölgede yada ülkede olursa olsun aynı fiyattan satılması gerekmektedir. Sonuç olarak entegrasyonla birlikte bir bütün haline gelen piyasalarda, aynı ürün için "*tek fiyat kuralının*" uygulandığı gözlenmelidir. Fakat tek fiyat kuralını bankacılık alanında uygulanması, birlik içerisindeki ülkelerin bankacılık ürünleri

[154] TUNAY, K. Batu, "***Ampirik bulgular ışığında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne finansal entegrasyon kabiliyetinin belirlenmesi***", Active Temmuz-Ağustos 2002, sayfa 7.

arasında büyük farklılıkların bulunmasından dolayı pek mümkün olamamaktadır. Bankacılıkta tek fiyat kuralının uygulanmasında bir diğer zorluk ise, bankacılık alanına ait verilerin doğru ve tam olarak elde edilmesinin güç olmasıdır. Bankacılık alanındaki entegrasyonun değerlendirilmesi, her ne kadar verilerin elde edilmesinde bazı problemler olmasına karşın, miktar bazlı göstergelerle yapılabilmektedir. Daha önce Avrupa Birliği içerisindeki ülkelerin finansal entegrasyon düzeylerinin hesaplanmasında kullanılan euler denklemi hakkında bilgi verilmiştir. Ülkelerin finansal entegrasyon düzeylerinin hesaplanmasında kullanılan bu ampirik yöntem, Avrupa birliği içerisindeki mevcut durumu ortaya konmasına yardımcı olmaktadır. Fakat bankacılık alanındaki entegrasyonun ortaya konmasında bazı göstergelerden yararlanılabilinmektedir. Bu göstergelere, sınır ötesi borçlanmaların veya yatırımların miktarları, finansal kurumların sınır ötesi kurulumu veya satın alınması, entegrasyon sürecinde finansal piyasaların yapılarındaki değişimler ve yerel piyasalardaki yabancı kurumların payları örnek olarak verilebilir.

Avrupa bankacılık sistemi hakkındaki miktar bazlı göstergeler değerlendirilerek entegrasyon hakkında bilgi edinilebilir. Örneğin interbank mevduatlarının ve kredilerinin miktarları göz önüne alındığı zaman, tam olarak entegre olan piyasanın toptancı bankacılık piyasası olduğu görülmektedir. Buna karşın, repo piyasası hakkındaki veriler incelendiği zaman bu alandaki entegrasyonun çok az ilerlediği görülmektedir. Bunun nedeni ise halen takas ve saklama konusundaki problemlerin varlığıdır. Bunun yanı sıra sermaye piyasasıyla ilgili bankacılık aktivitelerine bakıldığı zaman finansman bonosunun (corporate bond) halka arzına aracılığın üstlenilmesi için ulusal para cinsinden piyasaların geniş bir alanda entegre olduğu gözlenmektedir. Euro alanındaki ülkelerin özsermaye yatırım fonları ile yaptıkları ulusal yatırımların oranı 1997 yılında yüzde 49 iken, 2002 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 28'e inmiştir[155]. Bu sonucun oluşmasında, sınır ötesi çeşitlendirmenin önemli derecelerde artması etkili olmaktadır. Bununla birlikte, perakende bankacılık alanındaki entegrasyon ise yavaş ilerlediği görülmektedir. Bunun sebebinin ise, bu alandaki aktivitelerin hala geleneksel tarzda devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Parasal birlik, euro alanında kredi ve mevduat oranlarının birbirine yaklaşmasına yardımcı olmasına karşın, birlik içerisindeki ülkelere tek tek bakıldığı zaman, banka marjlarının (bank margin) önemli farklılıkları

[155] ECB, December 2002, CABRAL, Ines, DIERICK, Frank, VESALA, Jukka, "***Banking Integration in the Euro Area***", Occasional paper no 6., sayfa 5.

bulunduğu gözlenmektedir. Bu farklılıklar perakende piyasasının bölünmüşlüğünün kanıtıdır[156].

Yukarıda varılan noktalar ışığında, temel olarak yerel piyasalara yabancıların girişinin artması, birlik içerisindeki yerel piyasaların aralarında sağlam ilişkiler kurulmasına ve bununda entegrasyon sürecinde büyük oranda bir ilerlemeye neden olacağı düşünülmektedir. Özellikle bankacılık alanında sınır ötesi birleşmeler ve satın almalar 2000 yılında toplam ***banka-banka*** birleşmelerinin yüzde 42'sine ulaşmıştır[157]. Euro alanındaki yerel piyasalarda yabancıların sahip olduğu paylar toplamda yüzde 20'nin üzerinde olup, sadece dört ülkede bu oran yüzde 30'un üzerindedir. Buna karşın yabancı şubeler, yerel piyasalarda yabancı bankacılık aktivitelerinin yüzde 5'ini geçememektedir. Halbuki gün geçtikçe yabancı şubelerin öneminin daha fazla anlaşılmasına rağmen, bu oran hala çok düşük seviyelerdedir.

4.3.1. Avrupa Birliğinde Bankacılık Entegrasyonu

Entegrasyon kavramı, daha önce bölünmüş olan piyasaların tek bir piyasa haline gelmesi anlamına gelmektedir. Piyasaların bir ürün için "*tek fiyat kuralını*" uygulamaları, entegre oldukları anlamına gelmektedir. Entegrasyon sürecinde ülkeler, kendi piyasalarında tek fiyat kuralını uygulamakta bazı zorluklarla karşılaşabilmektedir. Çünkü mevcut bazı faktörler, örneğin ulaşım ve işlem maliyetleri, tüketicinin finansal servislere veya ürünlere erişim maliyetleri, finansal piyasalara girişlerde bazı kısıtlamaların bulunması piyasaların bölünmüşlüğünün devam etmesine neden olmaktadır. Günümüzde elektronik olarak özellikle tüketicilerin finansal ürünlere erişimi hızlı bir şekilde İnternet yoluyla sağlanmaya başlamıştır. Bu tür yeniliklerin hızlı bir şekilde gelişimi ve yaygın bir şekilde kullanımı, yukarıda bahsi geçen maliyetlerin azaltılmasına ve piyasaların entegrasyonu önündeki bazı engeller aşılmasına yardımcı olacaktır.

Entegrasyon konusunda fiyatlar, entegre olmuş piyasalarda getiriyi temsil edebilmektedir. Böylece entegrasyon sonucunda piyasalardaki mevcut fiyatlar aynı düzeyde olmalıdır. Bankacılık piyasalarının entegre olması durumunda, banka ürünleri

[156] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 5.
[157] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 6.

veya servisleri için alınan ücretler arasında farklılıklar kalmamalıdır. Bir piyasadaki ücretler ve getiriler, entegrasyon konusunda yapılan birçok bilimsel çalışmada kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise bu tür göstergelerin bir piyasadaki mevcut entegrasyon düzeyi hakkında bilgi vermesidir. Buna karşın bankacılık alanlarında bir ürün veya servis için tek bir fiyatın belirlenmesi imkanı pek bulunmamaktadır. Çünkü bu alanla ilgili bilgi edinme eksikliği bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliğini oluşturan birçok ülkenin bankacılık alanlarındaki finansal servislerin ve ürünlerin halen farklılık göstermesi, tek bir fiyatın belirlenmesi imkanını ortadan kaldırmaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında Avrupa Birliği içerisinde özellikle bankacılık alanında ürünlerin farklılık göstermesinden dolayı tek fiyat kuralının uygulanması imkanı bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı entegrasyonun belirlenmesinde miktar bazlı göstergeler kullanılmasının önemi bir o kadar daha fazla artmaktadır. Bu tür göstergelere örnek olarak, sınır ötesi borçlanmalar ve yatırımlar, finansal kurumların sınır ötesi kurulumları ve satın alınmaları, finansal piyasaların yapılarındaki değişimler ve yerel piyasalarda yabancı kuruluşların payları verilebilir. Fakat entegrasyonun değerlendirilmesinde kullanılan miktar bazlı göstergeler doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin bir yabancı bankanın yerel bir bankayı satın alması suretiyle yerel piyasalara girişi tam olarak entegrasyonu göstermeyebilir. Çünkü bir bankanın satın alınmasıyla yerel piyasalardaki operasyonlarının kaldığı yerden devam ettirilmesi, entegrasyon sürecinde önemle altı çizilen konulardan biri olan fiyatların yerel piyasalar arasında aynı düzeye gelmesi konusunda önemli bir gösterge teşkil etmemektedir.

Bunun yanı sıra yüksek oranda entegrasyonun piyasalarda rekabeti önemli ölçüde artıracağı düşüncesine bağlı olarak, finansal entegrasyon ile rekabet arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Rekabet belirli bir piyasada bulunan firmaların fiyatlama davranışlarını göstermektedir. Artan rekabetle birlikte firmaların kar marjları daralmakta ve bu tüketicilere önemli faydalar sağlanmaktadır. Bu durum, piyasadaki firma sayısının artmasıyla mümkün olabilmektedir. Entegrasyon sonucunda rekabet artışı, belirli bir piyasada firma sayısının artmasıyla ortaya çıkmakta ve bu piyasanın daha fazla gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte piyasalarda elde edilmek istenen rekabet ortamı, girişlerin kolaylaştırılması yada önündeki bariyerlerin kaldırılması suretiyle gerçekleştirilebilir. Giriş önündeki kısıtlamaların yada engellerin kaldırılması, sonuçta rekabet artışına neden olmakta ve önemli ekonomik kazanımlar

sağlamaktadır. Temelde belirli bir piyasadaki rekabet düzeyi, ***tam rekabet*** koşullarıyla kıyaslanarak değerlendirilebilmektedir. Mükemmel rekabet ortamı, belirli bir piyasada operasyonlarını sürdüren firma sayısının yüksek ve fiyatların ise marjinal maliyete eşit olduğu şeklinde tanımlanabilmektedir[158]. Bu değerlendirmenin bankacılık alanına uyarlanması, ürünlerin farklı olmasından dolayı pek mümkün olamamaktadır. Fakat bankacılık alanında tam rekabet ortamı, girişlerin ve çıkışların önünde aşırı bariyerlerin bulunmaması anlamına gelmektedir. Eğer mevcut bariyerlerin kısıtlayıcı özelliği yüksek değilse, konsantrasyonun yüksek olmadığı yerel piyasalarda firmalar müşterilerinden çok yüksek ücretler alamamakta ve bu durum yeni girişlerin hızlanmasına neden olmaktadır. Tam rekabet, mutlaka fiili yeni girişlere neden olmak zorunda değildir. Fakat rekabet ortamında bulunan firmaların fiyatlama davranışlarını önemli ölçüde disipline edici bir etki yaratmalıdır.

Avrupa Birliğinin oluşum sürecinde 1957 Roma antlaşmasıyla başlayan dönemde hayata geçirilen uygulamalar, finansal servisler için tek bir Avrupa piyasasının oluşturulması prensiplerini içermektedir. Buna karşın günümüze kadar geçen dönemde pratikte tek bir piyasanın oluşturulması konusundaki süreklilik, özellikle ulusal regülasyonların uygulanması sonucunda negatif yönden etkilenmektedir. Daha önceki bölümlerde Avrupa Birliğinde tek bir piyasanın oluşturulmasında yapılan çalışmalar beş dönem altında incelenmiştir. Birlik içerisindeki ülkelerin sınır ötesi rekabete daha fazla açılmaları, özellikle 1986 yılında tek Avrupa yasasının ve sonrasında 1992 yılında iç pazarın tamamlanması konusundaki çalışmaların bitirilmesiyle olmuştur. Avrupa Birliğinde finansal servisler için tek bir piyasanın oluşturulması politikaları, özellikle ev sahibi ülkelerin kontrolü ve karşılıklı tanıma ilkelerine dayanmaktadır. Avrupa Birliği bankacılık entegrasyonunun değerlendirilmesinde, bankacılık piyasası üç ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar toptancı bankacılık alanı, sermaye piyasası ile ilgili aktiviteler (yatırım bankacılığı) ve perakende bankacılık alanıdır.

4.3.1.1. Toptan Bankacılık Aktiviteleri

Toptan bankacılık aktiviteleri, bankalar yada finansal kurumlar arasındaki işlemleri içermektedir. İki finansal kurum arasında yapılan bu tür işlemler, interbank fon transferi olarak da tanımlanabilir. İnterbank piyasaları, likidite eksikliği olan finansal

[158] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 7.

kurumların diğer kurumlardan borçlanabilmesine yardımcı olmak suretiyle finansal sistemlerin etkinliğini artırabilmekte ve böylece herhangi bir problemle karşılaşmadan ödemeler sisteminin devamlılığı sağlanabilmektedir. Euro alanındaki entegrasyonun artırılmasıyla elde edilecek verimlilik artışı, bankaların fonlama maliyetlerini azaltarak tüketicilere önemli kazanımlar sağlayabilmektedir. Avrupa'nın finansal sistemi bankacılık ağırlıklı olması ve bu sistemin büyük bir kısmının bankalar tarafından kontrol edilmesi sonucunda, özellikle banklar arasındaki interbank fon akışı toptan bankacılık aktivitelerinin en önemli bileşenini teşkil etmektedir. AB15'te bankacılık kredileri (GSYİH'nın yüzde 109,6) en büyük dışsal finansman kaynağı olmaya devam etmektedir[159]. Avrupa Merkez Bankasının yapmış olduğu araştırmalarda, mevduat ve türev kontratları euro alanındaki tüm interbank aktivitelerinin yüzde 70'lik kısmını teşkil ettiğini ortaya koymaktadır (Santillan et al. 2000: ESCB 2002 ve Ciampolini ve Rhode, 2000)[160]. Özellikle türev işlemleri gün geçtikçe önemi daha fazla artmaktadır. Bunun nedeni ise bu tür enstrümanların risk yönetimi konusunda kullanımının artmasıdır.

Toptan bankacılık aktivitelerinde geriye kalan kısmı ise repo işlemleri oluşturmaktadır. Sınır ötesi hareketlere yönelik elde edilebilir veriler gerçekte de aktif sınır ötesi arbitrajlarla piyasa entegrasyonunun tesis edildiğini ortaya koymaktadır. Bu göstergeler, entegre olmuş bir piyasanın varlığı konusunda bilgi vermektedir. Avrupa Merkez Bankasının yapmış olduğu araştırmalar euro'nun tesis edilmesinden sonra bankaların sınır ötesi interbank işlemlerinin önemli derecelerde artığını ortaya koymaktadır (bu işlemler 1998 yılında yüzde 21 iken 2001 yılında yüzde 42'ye çıkmıştır). Aynı dönemde yerel işlemlerin payı ise yüzde 68'den yüzde 31'e inmiştir. Repo işlemlerinde ise sınır ötesi transferler, çok fazla olmamasına karşın en azından yüzde 33'ten yüzde 37'e yükselmiştir. Sınır ötesi interbank aktivitelerinin artması, TARGET sistemi içerisindeki sınır ötesi işlemlerin miktarına bakılmasıyla ortaya konabilmektedir. Böylece toplam TARGET ödemeleri içerisinde sınır ötesi ödemelerin payı 1999 yılında yaklaşık yüzde 40 civarında iken 2002 yılının ilk çeyreğinde yüzde 31.1'e düşmüştür (Tablo 4.3). Buna karşın tüm TARGET ödemeleri, yıllar boyunca bir artış eğilimi göstermiştir. Euro alanındaki sınır ötesi interbank aktif ve pasif değerlerine bakıldığı zaman 1997 ve 2002 yılları arasındaki dönemde her iki oranında artış eğilimi

[159] European Commision, "***Financial Integration Monitor 2004***", Commission staf working document, sayfa 3.
[160] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 11.

gösterdiği anlaşılmaktadır (Tablo 4.4). Tablo 4.4'te gösterilen euro alanındaki interbank aktifleri 2002 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık olarak yüzde 20'lere kadar çıktığı gözlenmektedir. Aynı şekilde interbank pasiflerinde de artış göstermiştir. Her iki grupta yerel işlemlerin yüzdelerine bakıldığı zaman, bu değerlerin azaldığı görülmektedir.

Tablo 4.3. TARGET Ödeme Hareketleri

	1999*	2000*	2001*	2002*
Tüm TARGET Ödemeleri				
. Günlük ortalama toplam değer (EUR milyar)	964	1003	1237	1539
. Günlük ortalama hacim (bin)	155	180	198	248
. Günlük ortalama ödeme (EUR milyar)	6,2	5,6	6,2	6,2
Sınır ötesi TARGET Ödemeleri				
. Günlük ortalama toplam değer (EUR milyar)	349	413	518	479
. (Tüm TARGET ödemelerinin yüzdesi)	36,2%	41,2%	41,9%	31,1%
. Günlük ortalama hacim (bin)	25	37	44	51
. (Tüm TARGET ödemelerinin yüzdesi)	16,0%	20,8%	22,1%	20,8%
. Günlük ortalama ödeme (EUR milyar)	14,1	11,1	11,8	9,3
Yerel TARGET Ödemeleri				
. Günlük ortalama toplam değer (EUR milyar)	615	590	719	1060
. (Tüm TARGET ödemelerinin yüzdesi)	63,8%	58,8%	58,1%	68,9%
. Günlük ortalama hacim (bin)	130	142	154	196
. (Tüm TARGET ödemelerinin yüzdesi)	84,0%	79,2%	77,9%	79,2%
. Günlük ortalama ödeme (EUR milyar)	4,7	4,1	4,7	5,4

* Yıla ait ilk çeyrek verileri göstermektedir.
Kaynak: ECB, December 2002, CABRAL, Ines, DIERICK, Frank, VESALA, Jukka, "***Banking Integration in the Euro Area***", Occasional paper no 6 çalışmanın 13. sayfasındaki tablodan yararlanılmıştır.

TARGET istatistikleri tarafından ortaya konan piyasa bilgileri, sınır ötesi interbank transferlerine yönelik işlemlerin ortalama değer olarak önemli derecelerde yükseldiğini, fakat sınır ötesi işlemlerin sayısının yerel işlemlere göre düşük kaldığını göstermektedir (Tablo 4.3). Bunun nedeni ise genellikle sınır ötesi işlemlerin daha çok büyük finansal kurumlar tarafından yüksek meblağlarda gerçekleştirilmesinden dolayı kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.4. Euro Alanında Bankaların İnterbank Aktifleri ve Pasifleri
(toplamdaki yüzdesi, periyot sonu değeri)

	İnterbank Aktifleri			***İnterbank Pasifleri***		
	Yerel	Euro Alanı	Dünyanın diğer alanlarıyla	Yerel	Euro Alanı	Dünyanın diğer alanlarıyla
Euro Alanı 1997Q4	60	15	25	59	15	26
1998Q4	61	17	22	58	16	26
1999Q4	62	18	20	57	16	27
2000Q4	61	18	21	55	16	29
2001Q4	59	18	23	53	16	31
2002Q1	59	19	22	53	16	31

Kaynak:ECB, December 2002, CABRAL, Ines, a.g.k.'ta sayfa 14'teki tablodan yaralanılmıştır.

TARGET istatistikleri günlük sınır ötesi interbank transferlerinin yerel transferlere göre çok yüksek olduğu, fakat sayı olarak bakıldığı zaman yerel transferin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4.3). Bu sonuç sınır ötesi transferlerin daha çok büyük finansal kurumlar tarafından yüksek meblağlarda gerçekleştirildiği fikrini desteklemektedir. Bununla birlikte Frankfurt, Londra ve Paris gibi finans merkezlerinin birbirleri arasında ve diğer ülkelerle işlem yaptıkları bilimsel çalışmalarla ortaya konmakta ve sadece iki ülke arasındaki işlemlere bakıldığı zaman bu transferlerin bu merkezlere göre çok sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Bir başka değişle, birlik içerisindeki sınır ötesi işlemlerin daha çok finans merkezlerindeki büyük bankalar tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir. Ayrıca büyük bankaların euro alanındaki interbank aktiflerinde ve pasiflerinde çok önemli paya sahip oldukları anlaşılmaktadır. Böylece büyük bankaların daha fazla toptan bankacılık aktivitelerinde uzmanlaştıkları görülmektedir. Bu bankaların eğilimleri, genellikle kendi piyasa paylarını yükseltmek doğrultusundadır. Küçük bankalar ise daha fazla kendi yerel piyasalarına odaklanmaktadır.

4.3.1.2. Sermaye Piyasasıyla İlişkili Bankacılık Aktiviteleri

Bankaların sermaye piyasa ile ilişkili aktiviteleri, tasarruf sahiplerinin fonlarını uzun dönemde tahsis edilmesiyle alakalıdır. Bu tür aktiviteler, kurumsal finansman servislerini, örneğin halka arza aracılık ve diğer bazı yatırım bankacılığı aktivitelerini, sendikasyon kredilerini, kurumsal yeniden yapılandırmaları ve yatırımları, kurumsal danışmanlık hizmetleri gibi konuları içermektedir. Bu işlemler ayrıca aktif yönetiminin ve kurumsal yatırımcılarla olan ilişkilerin bir kısmını da kapsamaktadır. Bu tür aktiviteler genelde yüksek oranda uzmanlaşmış profesyonel kadrolara ihtiyaç duyulmakta ve bu kurumların genellikle müşterileri büyük finansal yada finansal olmayan firmalardan oluşmaktadır. Avrupa'da yıllar geçtikçe sermaye piyasalarının büyüdüğü ve derinleştiği görülmektedir. Bu büyüme büyük çoğunlukla makroekonomik, demokratik, teknolojik ve finansal yenilikler gibi faktörler tarafından desteklenmektedir. Uzun dönemde bu piyasaların büyümesi, özellikle bireylerin gelirlerinin zorunlu ihtiyaçları ile vergilerin kesildikten sonra kalan kısmının artması sonucunda ortaya çıkan fon fazlası, menkul kıymetlere yatırım yapmaya yönelik eğilimlerinin artması neden olmuştur. Menkul kıymetlere yatırım konusunda genel eğilimlerin artmasıyla euro alanındaki hane halklarının (households) aktiflerindeki

menkul kıymet yatırım oranı geleneksel banka mevduatlarına oranı daha fazla artmıştır. Euro'nun oluşturulması, birlik içerisindeki sermaye piyasalarının entegrasyonuna önemli katkıda bulunmaktadır. Euro'nun hayata geçirilip birlik içerisindeki birçok ülkede kullanılmasından önce, piyasalar büyük ölçüde bölünmüş bir yapı teşkil etmektedir. Entegrasyon önündeki engeller özellikle kurumsal yatırımcıların yatırımlarını çeşitlendirmelerini coğrafik olarak sınırlamaktaydı. Daha sonraki dönemlerde tek para sistemi atında bu engellerin ortadan kalktığı gözlenmiştir. Euro alanında büyük ve geniş bir sermaye piyasasının ortaya çıkması ve talep tarafındaki gelişmeler, firmalar için fonlarını çeşitlendirme konusunda önemli fırsatlar yaratmıştır ve fonlama maliyetlerini azaltmıştır. Tablo 4.5'te 1995-2001 arasındaki dönemde firmaların sermaye piyasalarındaki işlemlerinin sayısını ve ihraç edilen menkul kıymetlerin toplam miktarlarını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi tüm işlem türlerinde artış eğilimi olduğu görülmektedir. 2001 yılında tahvil ve bono ihraç hacminin 1995 yılına göre kıyaslandığında 16 kat fazla olduğu gözlenmektedir. Tüm bu sonuçlar 1995-2001 yılları arasında piyasada gittikçe artan bir eğilimle menkul kıymet arzının ve aynı zamanda piyasaya olan güvenin arttığını ve firmaların tek bir para sistemi altında kendi yerel piyasalarının ötesine geçebildiklerini göstermektedir.

Tablo 4.5. Euro Alanındaki Yerleşik Firmaların Euro Alanındaki Menkul Kıymet İhraçları (Değerler milyar EUR olarak ve işlemler sayı olarak belirtilmektedir)

	Tahvil/Bono		Hisse Senedi		Sendika Kredileri	
	Değer	İşlemler	Değer	İşlemler	Değer	İşlemler
1995	5,3	53	20,6	56	22,9	111
1998	18,8	109	51,5	219	45,1	178
1999	37	123	76,1	301	107,5	296
2000	56,4	134	111,4	347	197,8	313
2001	83,5	161	44,7	119	159,3	312

Kaynak: ECB, December 2002, a.g.k.'ta ki 20 . sayfasındaki tablo 7'den yararlanılmıştır.

Sendikasyon kredileri ve hisse senedi ihraçları aynı şekilde büyümüştür. 2001 yılı sonu ve 2002 yılında hisse senedi ve tahvil/bono piyasalarındaki dalgalanmalar, halka arzların duraklamasına neden olmuştur (Tablo 4.5). Ayrıca bu tablodan, sermaye piyasalarının Avrupa finansal sistem içerisindeki rolünün gün geçtikçe ne kadar arttığı görülmektedir. Böylece bankaların sermaye piyasasıyla ilgili servisleri veya hizmetleri sağlamalarına yönelik talebin arttığı anlaşılmaktadır. Bankaların yatırım bankacılığı aktivitelerinin ve bunun yanı sıra aktif yönetimi gibi hizmetlerin sağlanmasındaki önemi, sermaye piyasalarının gelişimi ile birlikte bir kat daha fazla artmıştır.

4.3.1.3. Perakende Bankacılık Aktiviteleri

Bankaların geleneksel aktiviteleri olarak tanımlayabileceğimiz perakende bankacılık aktiviteleri, genellikle hane halkları ve küçük firmalarla olan ilişkilerini içermektedir. Perakende bankacılık, geleneksel kredi ve mevduat tiplerini içermektedir (örneğin tüketici kredileri, ipotek kredileri, ticari krediler, tasarruf ve vadesiz mevduat hizmetleri). Ayrıca aktif yönetimi, yatırım danışmanlığı, yatırım fonları, özel emeklilik fonları ve hayat sigortası gibi hizmetler perakende finansal hizmetlerin bir bileşenini oluşturmaktadır.

Tablo 4.6. AB'de Kredi Kuruluşlarının Sayısı

Ülkeler	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002*
Belçika	157	145	123	117	118	112	110
Almanya	4.720	3.785	3.238	2.992	2.742	2.526	2.485
Yunanistan	39	53	59	57	57	61	62
İspanya	696	506	402	387	386	367	364
Fransa	2.027	1.469	1.226	1.159	1.099	1.050	1.024
İrlanda	48	56	78	81	81	88	86
İtalya	1.156	970	934	890	861	843	839
Lüksenburg	177	220	212	211	202	194	185
Hollanda	111	102	634	616	586	561	543
Avusturya	1.210	1.041	898	875	848	836	834
Portekiz	260	233	227	224	218	212	207
Finlandiya	529	381	348	346	341	369	370
Euro Alanı	**11.130**	**8.961**	**8.379**	**7.955**	**7.539**	**7.219**	**7.109**
Danimarka	124	122	212	210	210	203	198
İsveç	704	249	148	148	146	149	214
İngiltere	624	564	521	496	491	452	447
EU.	**12.582**	**9.896**	**9.260**	**8.809**	**8.386**	**8.023**	**7.968**

* Haziran ayı sonundaki değerlerdir.

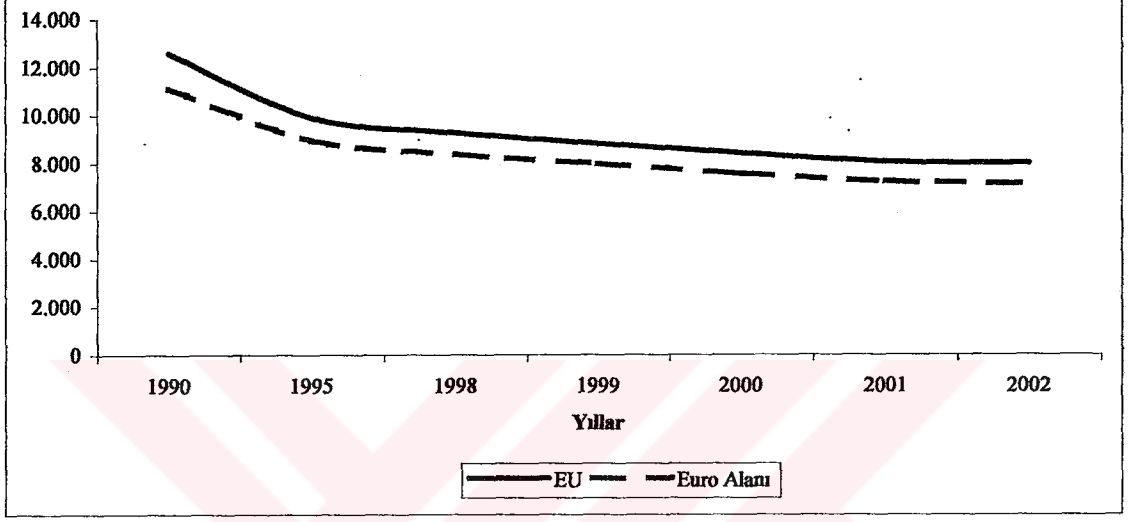
Kaynak: ECB, December 2002, a.g.k.'ta ki 33. sayfasındaki tablo 16'dan yararlanılmıştır.

Perakende alanındaki serviler, daha önce bahsi geçen toptan ve sermaye piyasası ilişkili aktivitelerden iki nedenden dolayı farklılık göstermektedir. İlk olarak, bu tür aktivitelerde bankaların müşterileri ile olan ilişkileri yada yakınlıkları çok önemlidir. Çünkü müşteriler dağınık ve çok düşük seviyelerde hareket kabiliyetinde sahip olmaları, bankaların yaygın bir şube ağına sahip olmalarını ortaya çıkarmaktadır.

İkinci olarak ise, perakende bankacılık sektörünün piyasa yapısı, küçük bankaların ve aracı kurumların özellikle büyük finansal kurumlarla rekabet edebilmesinden dolayı çeşitlilik göstermektedir. Bu kurumsal çeşitlilik yukarıdaki tablo

4.6'da euro alanında operasyonlarını sürdüren firmaların sayısının çok yüksek olmasından anlaşılmaktadır. Bu finansal kurumların sayısında zaman içerisinde bir konsolidasyonun olmasına rağmen hala çok yüksek bir seviyedir. Bununla birlikte Avrupa Birliğindeki toplam finansal kurum sayısı 1990-2002 döneminde aynı euro alanında olduğu gibi düşmüştür (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. 1990-2002 Döneminde AB'de Kredi Kuruluşlarının Sayısı

Euro alanında kısa dönemli dalgalanmaların ortaya konabilmesi için 1998-1999 ve 2001-2002 dönemlerine ait mevduat hesaplarının, hane halkı kredilerinin ve şirket kredilerinin aylık ortalama faiz oranları göz önüne alınmaktadır[161]. Tablo 4.7'de perakende bankacılık piyasasındaki kredi faiz oranları ve marjları 1998-1999 ve 2001-2001 dönemlerine göre kıyaslanmaktadır. Bununla birlikte tablo 4.8'da ise, mevduat faizleri ile marjları değerlendirilmektedir. Her iki tabloda da euro alanındaki toplam değerler hesaplanarak standart sapmaları bulunmaktadır. Böylece kısa dönemli dalgalanmalar ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Tablo 4.8'de ise toplam aracılık marjları, toplam ortalama kredi oranından toplam ortalama mevduat oranının çıkarılması suretiyle bulunmaktadır. Temel olarak kısa dönemli dalgalanmalar standart sapma verileriyle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Böylece kısa dönemli dalgalanmalarının ortaya konması sonrasında banka marjları, entegrasyonun ve rekabetin değerlendirilmesi için uluslararası düzeyde faiz oranlarının

[161] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 34.

karşılaştırılmasından daha güvenilir bir gösterge teşkil etmektedir[162]. Marjların zaman içerisinde aynı düzeye gelmesi makul bir entegrasyon göstergesi olarak göz önüne alınabilir ve marjların azalması rekabetin arttığı anlamına gelebilmektedir.

Tablo 4.7. Perakende Bankacılık Piyasasında Faiz Oranları (%)

	Ev Halkı Kredi Oranları				Kurumsal Kredi Oranları			
	Ortalama (Mayıs 98 - Mayıs 99)		Ortalama (Mayıs 01 - Mayıs 02)		Ortalama (Mayıs 98 - Mayıs 99)		Ortalama (Mayıs 01 - Mayıs 02)	
	Oran	Kredi Marjı	Oran	Kredi Marjı	Oran	Kredi Marjı	Oran	Kredi Marjı
Avusturya	6,33	2,35	6,42	1,70	6,11	2,69	6,07	2,21
Belçika	5,36	1,38	6,37	1,65	4,98	1,57	5,64	1,78
Almanya	6,25	2,27	6,74	2,03	6,23	2,83	7,05	3,19
Finlandiya	5,24	1,25	5,24	0,53	4,31	0,89	4,71	0,85
Fransa	7,16	3,18	7,23	2,52	4,52	1,12	5,31	1,45
Yunanistan	12,56*	6,55*	7,65	2,94	16,44	5,61	8,09	4,23
İrlanda	7,49	3,43	6,84	2,12	8,68	5,28	8,67	4,81
İtalya	6,71	2,67	6,31	1,60	6,13	2,50	5,64	1,77
Lüksenburg	5,18	1,19	5,12	0,40	...	...	...	...
Hollanda	5,29	1,31	5,81	1,09	3,67	0,29	4,35	0,49
Portekiz	6,36	2,34	6,09	1,38	6,36	2,83	5,51	1,65
İspanya	5,85	1,83	5,78	1,06	6,06	2,53	6,20	2,34
Euro Alanı	**6,65**	**2,48**	**6,30**	**1,58**	**6,68**	**2,56**	**6,11**	**2,25**
Standart Sapma	**2,01**	**1,48**	**0,76**	**0,76**	**3,50**	**1,67**	**1,34**	**1,34**

* Ocak 99 - Mayıs 99 dönemini göstermektedir.
Kaynak: ECB, 2002. a.g.k.

1998-99 ve 2001-02 dönemlerine ait verilerin gösterildiği iki tabloya bakıldığı zaman, oranlar arasındaki farklılıkların zaman içerisinde azaldığı ve bir birine yaklaştığı anlaşılmaktadır. Örneğin krediler konusunda hane halkına verilen kredi oranlarının 98-99 döneminde standart sapması 2,01 iken 01-02 döneminde 0,76 düşmüştür. Şirket kredilerinde ise oranların standart sapması 98-99 ve 01-02 dönemleri için sırasıyla 3,50 ve 1,34 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde kredi marjlarında da bir azalma yaşanmıştır. Kıyaslanan bu iki dönemde elde edilen sonuçlara göre, geçen sürede birlik içerisindeki bazı ülkelerde kredi oranlarının birbirlerine yaklaştığı görülmektedir (Tablo 4.7). Bunun yanı sıra rekabet açısından değerlendirme yapıldığı zaman, kredi marjlarının standart sapmasının zaman içerisinde azaldığını gözlenmektedir. Şirket kredilerindeki marjlarının 98-99 dönemine ait standart sapması 1,67 iken 01-02 dönemine ait değer 1,34'de inmiştir. Hane halkına açılan kredilerde ise 98-99 döneminde standart sapması 1,48 ve 01-02 dönemine ait standart sapma 0,76 olmuştur.

[162] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 35.

Marjlardaki standart sapmaların azalması zaman içerisindeki rekabet artışına işaret etmektedir.

Aşağıdaki tabloda mevduat oranlarına bakıldığı zaman her iki döneme ait faiz oranlarının standart sapması değerleri sırayla 1,92 ve 0,34'tür. Aynı şekilde marjların standart sapmasına bakılacak olursa, 98-99 döneminde 0,52 iken 01-02 döneminde 0,34 değerine düşmüştür. Piyasada rekabet artışı doğal olarak bankaların hem mevduat hem de kredi marjlarının azalmasına neden olmuştur.

Tablo 4.8. Perakende Bankacılık Piyasasında Mevduat Oranları ve Marjları (%)

	Ortalama (Mayıs 98 - Mayıs 99)			Ortalama (Mayıs 01 - Mayıs 02)		
	Oran	Mevduat Marjı	Bütün Marj	Oran	Mevduat Marjı	Bütün Marj
Avusturya	2,18	1,24	4,04	2,17	1,69	4,09
Belçika	2,31	1,10	2,81	2,37	1,49	3,57
Almanya	2,46	0,96	3,78	2,49	1,37	4,39
Finlandiya	1,20	2,21	3,60	1,59	2,27	3,40
Fransa	2,65	0,75	3,04	2,68	1,18	3,48
Yunanistan	8,48	2,35	7,77	2,06	1,80	5,89
İtalya	2,26	1,37	3,94	1,72	2,14	4,02
Lüksenburg	2,50	0,91	2,67	2,54	1,32	2,58
Hollanda	2,33	1,06	2,55	2,32	1,50	3,18
Portekiz	2,44	1,08	3,91	2,45	1,41	3,33
İspanya	2,08	1,46	3,89	2,32	1,54	3,68
Euro Alanı	**2,81**	**1,32**	**3,82**	**2,25**	**1,61**	**3,78**
Standart Sapma	**1,92**	**0,52**	**1,42**	**0,34**	**0,34**	**0,85**

Kaynak: ECB, 2002, a.g.k.

Euro'nun oluşturulması sonrasında, tablo 4.7 ve 4.9'daki üç oranın marjlarının iki dönem arasında azalmasına rağmen kaybolmadığı gözlenmektedir. Özellikle kurumsal kredilerin ve mevduat marjlarındaki azalış çok düşük seviyelerde kalmıştır. Bu nedenden dolayı birlik içerisindeki ülkelerde elde edilen marjların halen farklılık göstermesi, perakende bankacılık piyasasının tam olarak entegre olmadığını yada bölünmüş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonucun oluşmasında özellikle bu piyasadaki bankacılık servislerinden yararlanan müşterilerin hala kendi yerel bankaları tercih etmeleri etkili olmaktadır. Bununla birlikte birde bankaların kendi yerel piyasalarında fiyatlama konusunda gücü ellerinde bulundurdukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4.9. Euro Alanındaki Bankaların Kredi ve Mevduat Miktarları (milyar EUR)

	*1997**	*1998**	*1999**	*2000**	*2001**	*2002***
Banka dışı kesime verdiği toplam kredi miktarı	*5.905*	*6.349*	*6.867*	*7.491*	*7.952*	*8.046*
Yerel müşteriler (%)	91,6	91,6	90,4	89,9	88,9	88,7
Diğer euro alanındaki ülkelerdeki müşteriler (%)	2,2	2,6	3,0	3,2	3,4	3,6
Dünyanın kalan diğer kısmındaki müşteriler (%)	6,2	5,8	6,6	6,9	7,7	7,7
Banka dışı kesimden gelen toplam mevduat miktarı	*5.104*	*5.444*	*5.740*	*6.090*	*6.576*	*6.586*
Yerel müşteriler (%)	88,0	87,8	86,2	85,1	84,3	83,7
Diğer euro alanındaki ülkelerdeki müşteriler (%)	5,4	5,5	5,3	5,2	5,0	5,2
Dünyanın kalan diğer kısmındaki müşteriler (%)	6,6	6,7	8,5	9,7	10,7	11,1

* 1997-2001 yıllarına ait veriler aralık ayını temsil etmekte ve ** ise mart ayı verileridir.

Kaynak: ECB, 2002, a.g.k.

Finansal entegrasyon hakkındaki miktar bazlı göstergeler, Avrupa'da bankacılık alanında sınır ötesi mevduat ve kredi işlemlerinin önemsenmeyecek kadar düşük seviyelerde olduğu göstermektedir (Tablo 4.9). Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi mart 2002 verilerine göre bankalar kredilerinin yüzde 88,7'sini ve mevduatlarının ise yüzde 83.7'sini yerel müşteriler oluşturmaktadır. Sınır ötesi (birlik içerisinde) mevduat ve kredi işlemlerinin de ancak toplamda sırasıyla yüzde 5,2 ve yüzde 3.6 olduğu gözlenmektedir. Fakat 1997-2002 yılları arasındaki dönemde sınır ötesi kredi işlemlerinin her ne kadar çok küçük değerler de olsa bir yükselme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Fakat daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi bankaların sınır ötesi hareketlerinde bir artış bulunmaktadır. Bu artış maalesef daha çok toptan bankacılık alanında gerçekleşmektedir.

Avrupa Birliği içerisinde bankaların konsolidasyonun özellikle banka birleşmeleri ve satın almaları tarafından hızlı bir eğilimle artmaktadır (şekil 4.1). Entegrasyon açısından bakıldığı zaman sınırlar arasındaki banka birleşmeleri ve satın almalar büyük bir önemi teşkil etmektedir. Yerel düzeyde banka birleşmeleri veya satın almalar, genellikle yerel bankacılık piyasasında bulunan bankaların kendi piyasa paylarını yada pozisyonlarını artırarak daha geniş piyasalarda (örneğin AB içerisinde) etkin bir şekilde rekabet edebilmeleri düşüncesinden hareketle ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu düşünce bankacılık alanında toptan ve sermaye piyasası ile ilişkili aktiviteler açısından bakıldığı zaman, bankaların boyutunun büyümesi onlara önemli avantajlar sağlamaktadır (ölçek ekonomisi açısından önemli).

Tablo 4.10. Euro Alanında Bankaların Birleşme ve Satın Alma Değerleri

(milyar euro veya toplamdaki yüzdesi)

			Endüstri İçerisinde		Sınır Ötesi Endüstriler Arasında	
	Toplam Değer	*Toplamdaki Yüzdesi*	*Yerel*	*Sınır Ötesi*	*Yerel*	*Sınır Ötesi*
1990	15,4	5%	45%	7%	45%	3%
1991	8,7	3%	76%	2%	10%	12%
1992	5,2	2%	17%	4%	19%	60%
1993	12	4%	22%	3%	17%	58%
1994	6,1	2%	73%	5%	22%	0%
1995	11	3%	39%	26%	32%	3%
1996	6,4	2%	74%	1%	6%	19%
1997	27,9	9%	74%	2%	5%	19%
1998	72,4	23%	70%	3%	17%	10%
1999	70,9	22%	79%	13%	3%	5%
2000	49,7	16%	38%	42%	12%	8%
2001	31,3	10%	31%	1%	67%	1%
1990-2001	**317,0**	**100%**	**60%**	**11%**	**18%**	**11%**

Birleşme ve satın alma değeri, anons edilen tarih sonrasında 6 ay içerisinde satın alan kurumun ödediği toplam değer olarak tanımlanabilir

Kaynak: ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 39'daki tablo 22'ten yararlanılmıştır.

1999 yılından sonra banka birleşmelerinin ve satın almalarının işlem değerlerinin artması bankaların gerçekte de birbirleri arasında birleşmeleri yada satın almalar yoluyla piyasada büyük birer oyuncu olmak istediklerini yansıtmaktadır (tablo 4.11). Özellikle Avrupa Birliği içerisinde oluşan geniş ölçekli bir piyasada, toptan ve sermaye piyasası ile ilgili aktivitelerde etkin bir oyuncu olabilmek için bu birleşmeler gereklidir. Bununla birlikte Avrupa Birliğinde bankalar arasında sınır ötesi birleşmeler ve satın almalar, özellikle finansal olarak entegrasyonunda engeller bulunan perakende alanında bir uluslararasılaştırma stratejisi olarak sürdürülmektedir[163].

Tablo 4.11. Euro Alanında Anlaşılan Birleşmelerin ve Satın Almaların Ortalama Büyüklükleri

(milyar euro)

	1990-1997	1998-2001 (Ağustos)	1990-2001 (Ağustos)
Ortama Büyüklük	273,5	1.116,9	549,6
Yerel/ Endüstri İçerisinde	315,4	1.279,5	648,8
Yerel/ Endüstriler Arasında	205,8	1.075,3	413,5
Sınır Ötesi / Endüstri İçerisinde	163,6	1.011,7	145,8
Sınır Ötesi / Endüstriler Arasında	38,5	575,2	429,5

Kaynak: ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 40'daki tablo 23'ten yararlanılmıştır.

Endüstriler arasındaki konsolidasyon, bankacılık, sigortacılık ve aracılık işlemlerinin aynı kurum tarafından sağlanması olarak ifade edilebilir. Bilindiği üzere Avrupa Birliğinde perakende bankacılık piyasalarının entegrasyonu önündeki

[163] ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 40.

engellerden biriside yerleşikleri daha fazla kendilerine yakın yerel bankaları tercih etmeleridir. Bankaların müşterileriyle yakın bir ilişki içerisinde olmaları yada bu ilişkiyi sürdürmeleriyle ilgili maliyetleri, sektörler arasında konsolidasyonun söz konusu olduğu zaman bankaların ürünlerini geliştirmeleri suretiyle yayılabilmektedir. Örneğin bankalar geleneksel bankacılık, aktif yönetimi ve sigortacılık alanlarında ürün yelpazelerini genişletebilmektedir. Böylece bankacılık, sermaye piyasası ve sigortacılık alanındaki aktivitelerin birleştirilmesi finansal grupların oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Örneğin bankalar, aracı kurumlarla ilişki kurarak gelişen sermaye piyasalarında avantaj sağlayabilmekte ve bu durum bankaların aktif yönetimiyle ilgili ürün veya servislerinin satışını artırabilmektedir.

Yukarıdaki 4.10 ve 4.11 tablolarında bahsi geçen endüstri içerisindeki birleşme ve satın almalar, bankaların kendi aralarındaki birleşmeleri göstermektedir. Endüstriler arasında ise, bankalarla sigorta şirketleri yada aracı kurumlar arasındaki birleşmelerden söz edilmektedir. Her iki grup ayrıca (endüstri içerisinde ve endüstriler arasında) ikiye ayrılmaktadır (yerel ve sınır ötesi). Euro alanında meydana gelen birleşme ve satın almaların yüzde 70'i, 1997-2001 dönemi arasında gerçekleşmiştir (Tablo 4.10). 1990-1997 arasındaki dönemde toplam birleşme ve satın almaların değeri 92,7 milyar euro iken, 1998-2001 döneminde bu değer 224,3 milyar euro olarak meydana gelmiştir. 1990-2001 döneminde birleşme ve satın almaların toplam tutarı 317 milyar euro olmuştur ve sadece bu değerin yüzde 60'ı bankacılık alanındaki yerel işlemlerden kaynaklanmıştır. Tablo 4.11'e bakıldığı zaman gösterilen dört gruptaki değerler zaman içerisinde artış göstermiştir. Bu artışın yaşanmasında özellikle büyük bankaların yükselen bir eğilimle birleşme ve satın alma aktiviteleri içerisinde olduğunu göstermektedir. 1990 yılların başında birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam değerinin düşük kalmasının nedeni, daha çok bu tür aktivitelere küçük bankaların rağbet göstermesidir. Özellikle 1998 yılından sonra birleşme ve satın alma işlemlerinin değerinin hızlı bir şekilde artmasına, büyük bankaların bu tür aktivitelere girmelerinden kaynaklanmaktadır. Gün geçtikçe artan finansal entegrasyon piyasaları bir birine daha fazla yaklaştırmakta ve bankalar kendi rekabetçi pozisyonlarını geliştirme ihtiyacı duymaktadırlar. Bunun yanı sıra sektörler arası hem yerel hem de sınır ötesi birleşme ve satın alma değeri, toplam değerin yüzde 22'ini teşkil etmektedir. Bu sektörler arası birleşmeler, bankaların, sigorta şirketlerinin ve aracı kurumların arasında bir finansal birlikteliğin oluştuğunu göstermektedir. Buna karşın euro alanında birleşmeler ve satın

almalar daha fazla yerel düzeyde kalmıştır (yerel işlemler toplam birleşme ve satın almaların yüzde 78'ni oluşturmaktadır). Yerel işlemlerin sadece yüzde 60'nı bankacılık sektöründe meydana gelmiştir (Tablo 4.10). Bankacılık alanında sınır ötesi birleşme ve satın almalar, özellikle 1999 yılında önemli derecelerde artmaya başlamış ve 2000 yılında yüzde 42'e ulaşmıştır. Bunun yanı sıra sektörler arası birleşmeler daha çok 1990 yılların başlarında artış eğilimi göstermiştir (1992 yılında yüzde 60 ve 1993 yılında ise yüzde 58 olmuştur). Yerel düzeyde bankalar arasındaki birleşme ve satın almalar, bankacılık alanındaki konsantrasyonu artırmıştır (Tablo 4.12). Aşağıdaki tabloda Avrupa birliğindeki ülkelerin sahip olduğu en büyük beş bankanın aktiflerinin toplam bankacılık aktiflerine oranı gösterilmektedir. Tek tek ülkeler bazında incelendiğinde, 1990 yılı itibari ile başlayan dönemle bu ortalamaların arttığını gözlenmektedir. Euro alanındaki ortalamaya bakıldığı zaman 1990 yılında yüzde 46 iken, 2001 yılında yüzde 53'e yükselmiştir. Aynı şekilde AB ortalamasına bakıldığı zaman bu değerlerin de yüzde 50'den, yüzde 53'lere kadar yükseldiği gözlenmektedir. Fakat bu ortalamalar, ülkeler içerisinde çok büyük farklılıklar göstermektedir. Örneğin 2001 yılında Finlandiya'da konsantrasyon oranı yüzde 80 iken Almanya'da yüzde 20 düzeyinde kalmaktadır.

Tablo 4.12. En Büyük Beş Kredi Kuruluşunun Aktifleri
(Toplam yerel bankacılık aktiflerine oranı)

	1990	*1995*	*1999*	*2000*	*2001*
Belçika	48	54	76	75	78
Almanya	14	17	19	20	20
Yunanistan	83	76	67	65	66
İspanya	35	46	52	54	53
Fransa	42	41	43	47	47
İrlanda	44	44	41	41	43
İtalya	19	26	26	23	29
Lüksenburg	...	21	26	26	28
Hollanda	73	76	82	81	82
Avusturya	35	39	41	43	45
Portekiz	58	74	44	59	60
Finlandiya	53	69	86	87	80
Euro Alanı Ortalaması	**46**	**49**	**50**	**52**	**53**
Danimarka	76	74	71	60	68
İsveç	70	86	88	88	...
İngiltere	...	27	29	30	30
EU Ortalama	**50**	**51**	**53**	**53**	**52**

Kaynak: ECB, December 2002, a.g.k., sayfa 42'deki tablo 26'ten yararlanılmıştır.

Sonuç olarak tablo 4.12'ye bakıldığı zaman, birlik içersindeki ülkelerde zaman içerisinde konsantrasyon oranının yükseldiği gözlenmektedir. Bu artışın yaşanmasında

en önemli faktör, yerel düzeyde bankaların aralarında birleşmelerinin veya satın almalarının önemli derecelerde artmasıdır.

Avrupa Birliği bankacılık alanındaki entegrasyonun ortaya konmasında bankaların toptan, sermaye piyasası ile alakalı ve perakende alanındaki aktiviteleri incelendiği zaman en yüksek düzeyde entegre olan piyasanın toptan bankacılık alanı olduğu gözlenmektedir. Aynı veriler ışığında perakende alanına bakıldığı zaman piyasa bölünmüşlüğü halen devam ettiği gözlenmektedir. Bu bölünmüşlüğün devam etmesinde, bankaların müşterileri ile arasındaki yakınlığın devam etmesi etkili olmaktadır. Buna karşın daha fazla profesyonel katılımcıların hakim olduğu piyasalarda ise entegrasyonun hızlı bir şekilde ilerlediği gözlenmiştir. Sonuç olarak finansal entegrasyon sürecinde bankaların konsolidasyonu tüketiciler açısından önemli bazı kazançlar sağlayabilmektedir. Örneğin verimliliğin artması ve daha rekabetçi bir piyasanın yaratılması.

4.3.2. Avrupa Birliği Bankacılık Entegrasyon Sürecinde Banka Birleşmelerinin Etkisi

Yıllar boyunca Avrupa bankacılık alanında gerçekleşen birleşmelerin ve satın almaların sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Avrupa Birliğinde 1985 yılında 12256 tane olan kredi kuruluşu, 1997 yılında 9285'e düşmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinde ise 1950'lerden 1980'lere kadar ticari banka sayısı 13000 ile 15000 arasında sabit kalmasına karşın, 1980-1992 arasında 11500 ve 1992-1997 arasında ise 9200'e düşmüştür. Tablo 4.13'te Avrupa bankacılığında meydana gelen birleşme ve satın almalar gösterilmektedir. 1990-1999 döneminde 2549 tane meydana gelen toplan birleşme ve satın alma işleminin yüzde 56'ı yerel/endüstri içi, yüzde 20'i yerel/endüstriler arası, yüzde 17'i sınır ötesi/ endüstri içi ve son olarak yüzde 6'ı ise sınır ötesi/endüstriler arasında gerçekleşmiştir. Yerel birleşmeler birçok Avrupa ülkesinde büyük çaplı konsolidasyona neden olmuştur.

Tablo 4.13. Avrupa Bankacılık Alanındaki Birleşme ve Satın Almalar Sayısı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Toplam
Yerel ve endüstri içi	51	181	174	137	159	132	157	123	141	181	1436 (%56)
Yerel ve endüstriler arası	25	47	48	45	60	70	70	59	36	59	519 (%20)
Sınır ötesi ve endüstri içi	24	28	31	31	41	56	49	61	62	52	435 (%17)
Sınır ötesi ve endüstriler arası	10	16	11	9	15	16	17	21	25	19	159 (%6)

Kaynak: DERMİNE, Jean, "***European Banking: Past, Present and Future***", European Central Bank Conference Paper, ekim 2002, sayfa 63'teki tablodan yararlanılmıştır.

Konsolidasyon sonucunda bankaların boyutlarının artması, kamu otoriteleri tarafından ***batmayacak kadar büyük*** olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Bankaların ölçeklerinin büyük olması, ayrıca belirli bir düzeydeki sermaye ve riskin fonlama maliyetini azaltmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır. Avrupa Komisyonunun 1997 yılında tek bir piyasanın etkileri konusunda hazırladığı çalışmada mevcut ölçek ekonomilerinin aktif büyüklüğünün 25 milyar euro olduğunu ortaya koymaktadır[164]. Vander Vennet (2000) optimal büyüklüğü 10-100 milyar euro arasında olduğunu hesaplamıştır[165]. Ampirik çalışmalar optimal ölçeğin 1990'lı yılların başlarında 500 milyon dolardan günümüzde 25 milyar dolara ulaştığını ortaya koymaktadır. Avrupa bankalarının birleşmelerinden ortaya çıkan güçlü yapı en azından verimlilik artışına ve sermaye piyasalarında aktif olan bankaların optimal boyuta ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Yerel birleşmelerle verimlilik kolaylıkla elde edilebilmektedir. Genellikle yerel olarak verimlilik kazancının elde edilmesi ve konsantrasyon oranının oligopol düzeye ulaşması sonrasında, yerel birleşmeleri sınır ötesi birleşmeler takip etmektedir. Bunun yanı sıra sermaye piyasası aktivitelerinde ihtiyaç duyulan boyut, eğer yerel birleşmelerle sağlanamıyorsa sınır ötesi birleşmelerle de elde edilebilmektedir. Böylece yapılan bu açıklamalar ışığında Avrupa'da bankaların birleşmesi üç önemli konuyu gündeme getirmektedir. Bu üç konu yatırımcıların korunması, güvenlik ve sağlamlık (sistemik istikrar) ve konsantrasyon sonucunda meydana gelen piyasa gücünü içermektedir.

i. Yatırımcının Korunması: Temelde piyasa aksaklığının (market failure) yaratılmasında önemli rol oynayan faktörlerden ilki asimetrik enformasyondur. Asimetrik enformasyon, yeterli düzeyde düzenlenmeyen finans sektörlerinin doğru bir şekilde çalışmasını engellemektedir. Örneğin şeffaflığın bulunmaması yada bilgi

[164] DERMİNE, Jean, a.g.k., sayfa 30.
[165] DERMİNE, Jean, a.g.k., sayfa 30

ediniminde problemlerin olması sonucunda mevduat sahiplerinin tasarruflarını yatırdıkları bankaların durumlarını değerlendirmeleri veya belirlemeleri çok maliyetli olabilmektedir. Ekonomik literatür, tüketicilerin ürünleri doğru bir şekilde değerlendirmemeleri sonucunda piyasa aksaklıkları yaratılabileceği belirtilmektedir. Bunun nedenin ise ürünlerin doğru bir şekilde değerlendirilmemesi verimsizliği artabilmektedir. Verimsizlik artışı, fiyatların yükselmesine neden olabilmektedir. Bu durumun engellenmesinde hayata geçirilen basiretli düzenlemelerin ürünlerin en azından minimum düzeyde kaliteye sahip olmalarına yardımcı olabilmektedir. Finans teorisine göre risk artışı sonucunda banka ortakları kazançlı olabilmektedir. Örneğin yüksek oranda kaldıraç kullanılması veya aktiflerin yüksek riskli aktiflere yatırılması, sonraki dönemlerde elde edilecek olası kazançları artırırken, bir diğer taraftan iflas ihtimalini de artırmaktadır. Piyasada etik riskinin artması doğal olarak mevduat sahiplerinin korunması ihtiyacını yaratmaktadır.

Uluslararası bankacılık ve sınır ötesi servis sağlayıcılığı, piyasaların birbirine zaman içerisinde daha fazla entegre olmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum uluslararası düzeyde tek bir düzenleyici kurumun yaratılması ihtiyacının veya en azından uluslararası regülasyonların yerel otoriteler tarafından uyumlaştırılması ihtiyacının olup olmadığı konusunda bir değerlendirmenin yapılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Ulusal düzenleyici otoriteler arasındaki rekabet, tarafların düzenleyici sistemin kalitesini belirleyebildikleri sürece arzu edilmektedir. Düzenleyici kuralların uyumlaştırılması, piyasalardaki katılımcılara yönelik ayrımcılığın yapılmadığı zaman yararlı olmaktadır. Uyumlaştırmaya alternatif olarak ev sahibi ülkeye düzenleyici ve denetleyici gücün tanınması olabilir, fakat bu durum ancak yerel yatırımcıların yabancı düzenlemeler tarafından yeterince korunmadığı zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşım, tam olarak AB tarafından izlenen politikalarla örtüşmekte ve yabancı şubelerin kontrol hakkını ev sahibi ülkeye bırakmaktadır (kamu yararı için).

ii. Banka Hücumları ve Sistemik Krizler: İkinci potansiyel piyasa aksaklığı, banka hücumları ve sistemik krizler tarafından kaynaklanabilmektedir. Bankalar likit olmayan kredileri kısa dönemli mevduatlarla fonlamasından dolayı özel bir konuma sahiptirler. Bu özellik piyasa aksaklığı yaratabilme potansiyeli taşımakta ve kamu tarafından bir müdahaleye neden olabilmektedir. Bankaların aktifleri ve mevduatları arasındaki likidite uyumsuzluğu nedeniyle piyasada yanlış bilgi sonucunda mevduat

sahiplerinin tasarruflarını ani bir şekilde çekmeye çalışması, istenmeyen kötü durumlar yaratabilmektedir. Bu tür hücumlar banka aktifleri hakkında kötü bir haberden yada anlamsız bir korkudan dolayı kaynaklanabilmektedir. Mevduat sahiplerinin bankaya hücum etmesi durumunda bir kayıp söz konusu olmaktadır. Çünkü likit olmayan aktiflerin ancak ıskontolu olarak satılması imkanı bulunmaktadır. Bankaların bu tür hücumlarla karşılaştıkları zaman likit olmayan aktiflerini zorunlu olarak satması çok büyük zararlar yaratabilmektedir. Bundan başka bir bankanın iflası sektördeki diğer bankaların durumu hakkında bir sinyal verebilmekte ve bu durum bir sistemik krize dönüşebilmektedir. Bu piyasa aksaklıkları bankacılık düzenlemelerinin ve bankacılık piyasasının istikrarının bir güvenlik ağı ile garanti altına alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu konudaki düzenlemeler mevduat sigortası, borç veren son merci olarak merkez bankası müdahaleleri ve kamu tasfiyesi çalışmalarından oluşmaktadır. Mevduat sigortası sistemi eğer mevduatların küçük bir kısmını garanti altına alırsa sistemik riskin azaltılmasında büyük bir katkıda bulunamamaktadır. Buna ilaveten banka hücumları yalnızca mevduat sahipleri değil aynı zamanda büyük firmalar yada finansal kurumlar tarafından da başlatılabilmektedir. Bu nedenden dolayı, merkez bankasının müdahaleleri yada kamu tasfiyeleri, bankalara hücumlarının ve sistemik krizlerin engellenmesinde en etkili enstrümanlardan birini teşkil etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Avrupa bankacılığının değerlendirilmesi için bazı konular göz önüne alınması gerekmektedir. Örneğin bunlar, bankaların batmak için çok kompleks yada büyük olması, sigortalanmış mevduatların dondurulması, ortaya çıkan tasfiye maliyetlerin ülkeler tarafından karşılanma kabiliyetleri, sınır ötesi taşma etkisi ve risk çeşitlendirilmesi konusundaki eksikliklerdir. Batmak için çok kompleks yada büyük (too-complex-to-fail) olmak konusunda ilk olarak belirtilmesi gereken nokta, finansal kurumların önemli derecelerde sınır ötesi aktivitelerinin bulunması bir finansal bunalım sırasında birçok ülkenin etkilenmesine neden olmaktadır. Örneğin Avrupa Bankacılık sisteminde finansal kurumların sahip oldukları kompleks şube ağı ve çeşitli yasal düzenlemeler, bir kurumun batması sonucunda ortaya çıkabilecek maliyetlerin yüksekliğini belirsiz kılmaktadır. Böylece bir banka birlik içerisinde birleşme veya satın alma yoluyla genişlemesi, iflası sonucunda birçok ülkeyi etkilenmesine neden olmaktadır. Bu sadece maliyetlerin artmasına sebep olmamakta, aynı zamanda ülkelerin finansal sistemlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Büyük bir bankanın iflas etmesi sonucunda likidasyonunda büyük problemler ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca böyle bir bankanın batması, piyasada bir domino etkisi yaratarak küçük bankaların iflasına da neden olabilmektedir. Piyasada endişelerin hakim olması, ulusal tüketim üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir. Böyle bir durumda bazı ülkeler, sigortalanmış mevduatların dondurulması konusunu gündeme getirebilmektedir. Ayrıca sigorta edilmemiş mevduatlarda dondurulabilir. Böylece yasal otoritelerin büyük bir bankanın iflası sonrasında bir finansal kargaşanın yaratılması engellenmesi gerekmektedir. Burada mevduatların dondurulması, geçici bir süre söz konusu olabilmektedir.

Bunun yanı sıra büyük bir bankanın tasfiyesi durumunda, Hazinenin veya mevduat sigortası sisteminin çok büyük maliyetlerle karşı karşıya gelmesine neden olabilmektedir. Burada önemli olan nokta bankaların tasfiyesinde ülkelerin ortaya çıkan maliyetlerle başa çıkma kabiliyetleridir. Özellikle bankaların birleşmesi veya yabancı bir bankanın yerel bir bankayı satın alması sonucunda ortaya çıkan karmaşık yapıda yasal otoritelerin tasfiye sürecinde önemli zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Uluslararası bir bankanın batması sonucunda sadece ev sahibi ülke değil, ayrıca operasyonlarını sürdürdüğü diğer ülkeler de etkilemektedir. Bu bankanın tasfiyesi birkaç ülkeyi etkilediğinden dolayı, bu ülkeler arasında bir koordinasyonun kurulması veya Avrupa Birliği düzeyinde bu durumun çözülmesi gereğini yaratmaktadır. Böylece piyasalar arasında entegrasyonun artması ve finansal kuruluşların birlik içerisindeki ülkeler boyunca büyümesi gelecekte herhangi bir problem durumunda birlik düzeyinde bir kaos yaratabilmektedir. Bu nedenden dolayı yasal otoriteler bankaların büyümesi konusunu çok dikkatli değerlendirme yapmaları gerekmektedir.

iii. Konsantrasyon ve Piyasa Gücü: Banka Birleşmeleri bağlamında kamu otoritelerini ilgilendiren bir diğer konu ise birleşme ve satın almaların, konsantrasyon ve finansal servislerin fiyatlandırılması üzerindeki etkisidir. Avrupa Birliği içerisindeki ülkelere ait veriler, Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Hollanda gibi küçük ülkelerde konsantrasyon oranının çok yüksek olduğunu ortaya koymakta ve en büyük beş bankanın bankacılık piyasasının yüzde 80'ninden fazlasına hakim olduğu görülmektedir. Almanya gibi büyük ülkelerde ise bu oran yüzde 14'tür. Konsantrasyonun sonucu finansal kurumların fiyatlandırma güçleri artmaktadır. Buna karşın piyasada rekabetin artması konsantrasyonu azaltılabilmektedir.

Tablo 4.14. AB'de Bankacılık Sektörleri Boyutları

Ülke	1981	2000
Belçika		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	112	313
Banka Çalışanı (000)	66	76
Danimarka		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	56	176
Banka Çalışanı (000)	...	...
Finlandiya		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	60	86
Banka Çalışanı (000)	33	24
Fransa		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	76	256
Banka Çalışanı (000)	...	394
İtalya		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	116 (1985)	127
Banka Çalışanı (000)	315	311
Almanya		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	103	235
Banka Çalışanı (000)	501	723
Hollanda		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	98	216
Banka Çalışanı (000)	92	129
İspanya		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	101	151
Banka Çalışanı (000)	252	248
İsveç		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	107	184
Banka Çalışanı (000)	...	...
İngiltere		
Banka Aktifleri/GSYİH (%)	100	239
Banka Çalışanı (000)	...	409

Kaynak: DERMİNE, Jean, "***European Banking: Past, Present and Future***", European Central Bank Conference Paper, ekim 2002, sayfa 52'teki tablodan yararlanılmıştır.

AB'de konsolidasyon süreciyle birlikte büyük bankalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada dikkatle incelenmesi gereken nokta genellikle yabancı bankaların yerel bankaları satın almaları sonucunda, yerel firmalara yönelik bir kredi tayınlamasına gidebilmektedirler. Bunun sebebi ise, büyük bankaların daha çok büyük firmalarla olan işlemlere yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Düşük rekabet, banka karlılığının ve imtiyaz değerinin artırdığını daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Fakat birleşme ve satın almalar sonucunda bankaların büyümesi ve piyasaya hakim olması bir taraftan rekabeti azaltırken, diğer taraftan küçük ve orta ölçekli kredi müşterilerine daha az kredi vermesine neden olmaktadır. Bu sonuç neden AB'de halen perakende bankacılık alanında entegrasyonun sağlanamadığı yada büyük bankaların daha çok sınır ötesi işlemleri ve küçük bankaların daha fazla yerel piyasalara odaklandıklarını açıklamaktadır.

Avrupa birliğinde tek bir piyasanın oluşturulması, tüm birlik ülkelerinin bankacılık sektörü deregülasyonuna ve sektörlerin hızlı bir şekilde büyümesine yardımcı olmuştur. Tablo 4.14'te bir takım Avrupa ülkesinde banka aktiflerinin GSYİH'a oranı son 20 yıllık dönemde iki katına çıkmıştır. Buna karşın konsolidasyon, büyük boyutlu bankaların yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bunun sonucunda özellikle Hollanda ve İsviçre gibi küçük AB ülkelerinde bulunan büyük ulusal bankaların batması durumunda bu ülkeler çok zor durumda kalabilmektedirler.

Avrupa yasaları tek bir bankacılık lisansına, ev sahibi kontrolüne ve bankaların şubelerle sınır ötesi operasyonlarda tek iflas uygulamalarına izin vermesine karşın, sınır ötesi birleşmelerin bankacılık alanında çok büyük bankaların yaratılmasına neden olmaktadır. Bu durum bankaların izlenmesini ve büyük bankaların iflası durumunda tasfiyesini güçleştirmekte ve karmaşık bir durum haline getirmektedir. Büyük bir bankanın tasfiyesinde birden çok yasal otorite işin içine girmektedir. Buna karşın Avrupa Birliğinde entegrasyon sürecinin daha fazla ilerletilmesinde, banka şubelerinin önemi git gide artmaktadır. Bir bankanın şubeleriyle birçok ülkeye yayılması, özellikle kredi riskinin çeşitlendirmesi konusunda önemli avantajlar sağlamaktadır. Fakat AB'deki bazı yerel konsolidasyonlar konsantrasyonu önemli derecelerde artırmıştır.

4.4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL DEĞİŞİMİ

4.4.1 1980-2004 Döneminde Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler

24 ocak 1980 kararlarıyla Türkiye, finansal liberalizasyon çalışmaları içerisinde girmiştir. Aynı dönemlerde birçok ülke de bu tür uygulamaları hayata geçirmiştir. Fakat ülkelerin finansal serbestleşme dönemlerine paralel olarak özellikle 1990'lı yılarda finansal krizlerin sayısında önemli derecelerde artış yaşanmıştır. Finansal krizlerin meydana gelmesinde özellikle yerel piyasaların finansal liberalizasyona yeterli düzeyde hazır olmaması etkili olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Bununla birlikte finansal açıklıkla birlikte ülkelerde aşırı risk alma eğiliminin artmasıyla ortaya çıkan etik riski, en iyi şekilde etkili bir denetleme ve gözetim ve basiretli düzenlemelerle engellendiği de ortaya konmuştur. Dünyada son zamanlarda genel bir eğilim haline dönüşmüş küreselleşme olgusu ve finansal entegrasyon, özellikle ülkelerin yerel piyasalarının önemli derecelerde birbirlerine yaklaşmasına ve bütünleşmesine neden olmuştur. Finansal entegrasyonun faydaları ve zararları bir önceki bölümde ayrıntılı bir

şekilde incelenmiştir. Bu bölümde finansal entegrasyonun etkilerinin anlaşılabilmesi ve ortaya konabilmesi için Avrupa Birliği içerisindeki finansal entegrasyon sürecinin sonuçları ve bununla birlikte Türkiye'de 1980 sonrası dönemdeki yapısal değişimi incelenmektedir.

4.4.1.1 Banka ve Şube Sayısı

Türk bankacılık sisteminde 1980 ve 1999 yılları arasında banka ve şube sayısını önemli derecelerde artış göstermiş ve 1999 yılında sektördeki toplam banka sayısı 81 ve şube sayısı 7691'e ulaşmıştır. Banka ve şube sayısında 2000 yılında başlayan gerileme, 2004 yılına kadar devam etmiştir (tablo 4.15). 2003 yılında banka sayısı 4 azalarak 50'ye ve 2004 yılının ilk yarısında ise 49'a düşmüştür. Bu dönemde kapanan bankaların hepsi ticaret bankaları grubuna aittir. Böylece özel sermayeli ticaret bankaları ve yabancı sermayeli ticaret bankaları gruplarından ikişer banka kapanmış ve iki yabancı bankada birleşmiştir. Banka sayısındaki azalmanın nedeni, özel sermayeli Ticaret bankaları grubunda bulunan Türkiye İmar Bankası T.A.Ş'nin bankacılık yapma ve mevduat kabul etme yetkisinin kaldırılması, Fiba Bank A.Ş.'nin Finans Bank A.Ş.'ye devredilmesi, Türkiye'de şube açan yabancı bankalardan ING Bank N.V. ve Credit Suisse First Boston Bank'in tasfiye edilmesidir. 2004 yılının ilk yarısında banka sayısı sektörde iki yabancı banka arasında gerçekleşen birleşme neticesinde 49'a gerilemiştir (Credit Lyonnais S.A. Türkiye Merkez Şubesi, 18 Mart 2004 tarihinde Credit Agricole Indosuez Türk Bank'a devredilmiştir).

Söz konusu 49 bankanın, 35'i mevduat bankası (3 adedi kamu, 18 adedi özel, 12 adedi yabancı ve 2 adedi TMSF bankası), 14'ü ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. 1980-1999 yılları arası incelendiği zaman bu dönemde banka sayısının arttığı ve 81'e kadar ulaştığı gözlenmektedir. Fakat 2000 yılından sonra banka sayısında önemli derecelerde bir azalma gözlenmiştir. Banka sayısındaki azalmanın yanı sıra banka şubelerinin sayısı da düşmüştür. Aynı şekilde 2000 yılına kadar artış eğilimi gösteren şube sayıları bu yıldan itibaren azalma eğilimi göstermiş ve 2000 yılında tüm bankacılık sektöründe şube sayısı 7,837 iken, haziran 2004'te 6126'a gerilemiştir.

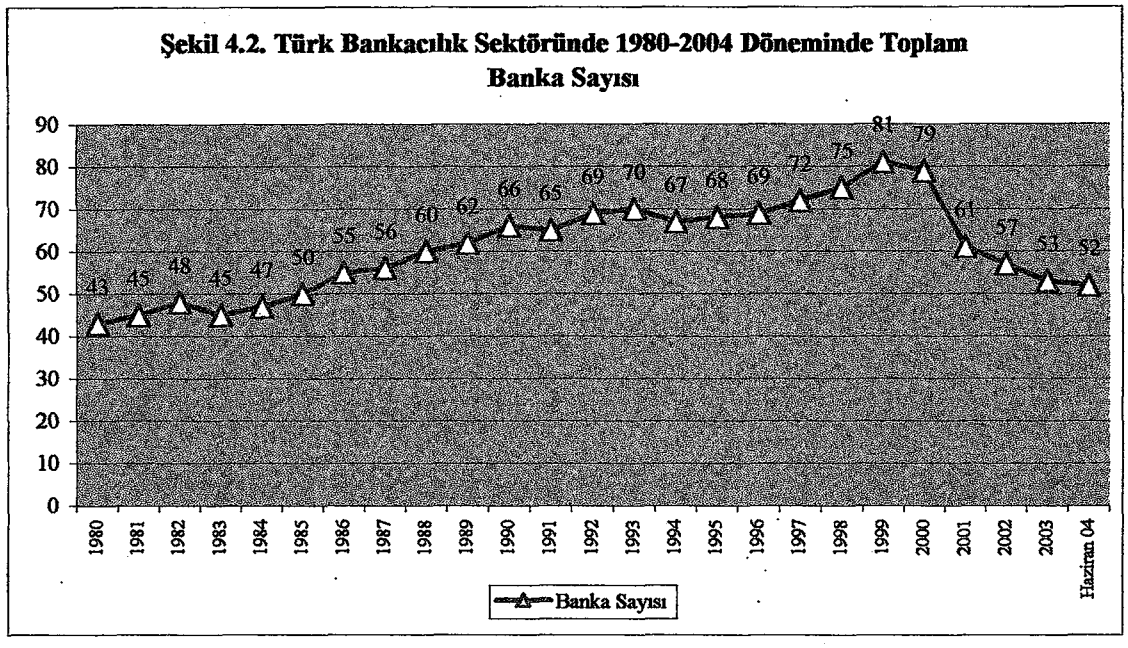
Tablo 4.15. Türk Bankacılık Sektöründe Banka, Şube ve Personel Sayısı

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Banka Sayısı												
Özel Sermayeli Bankalar	24	24	24	19	19	20	24	24	25	24	25	26
Kamusal Sermayeli Bankalar	12	12	12	13	12	12	8	9	8	8	8	8
Yabancı Sermayeli Bankalar	4	6	9	10	13	15	17	17	19	21	23	21
Kalkınma ve Yatırım Bankaları*	3	3	3	3	3	3	6	6	8	9	10	10
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	**43**	**45**	**48**	**45**	**47**	**50**	**55**	**56**	**60**	**62**	**66**	**65**
* Kalkınma ve yatırım bankaları içerisinde kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının sayısıda katılmıştır.												
Şube Sayısı (Yurtdışı şubeler dahil)												
Özel Sermayeli Bankalar	3.374	2.569	3.618	3.345	3.315	3.325	3.493	3.404	3.457	3.501	3.455	3.325
Kamusal Sermayeli Bankalar	2.469	3.545	2.602	2.817	2.764	2.817	2.727	2.898	2.953	2.972	2.975	3.027
Yabancı Sermayeli Bankalar	105	123	127	113	117	120	117	104	106	106	113	108
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6	7	6	6	6	6	11	11	12	14	17	17
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	**5.954**	**6.244**	**6.353**	**6.281**	**6.202**	**6.268**	**6.348**	**6.417**	**6.528**	**6.593**	**6.560**	**6.477**
Personel Sayısı												
Özel Sermayeli Bankalar	60.596	62.152	66.055	61.203	61.438	62.886	66.783	66.045	67.724	68.041	68.145	66.555
Kamusal Sermayeli Bankalar	62.480	61.977	62.458	69.196	69.992	72.214	72.024	78.390	78.730	80.141	80.825	81.214
Yabancı Sermayeli Bankalar	1.842	2.034	2.453	2.603	2.769	2.652	2.901	2.721	2.810	2.929	3.012	3.011
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	394	401	430	453	457	449	1.668	1.839	1.998	1.956	2.107	2.121
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	**125.312**	**126.564**	**131.396**	**133.455**	**134.656**	**138.201**	**143.376**	**148.995**	**151.262**	**153.067**	**154.089**	**152.901**

Tablo 4.15. (Devam)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Haziran 04
Banka Sayısı													
Özel Sermayeli Bankalar	31	32	29	32	33	36	38	31	28	22	20	18	18
Kamusal Sermayeli Bankalar	6	6	6	5	5	5	4	4	4	3	3	3	3
Yabancı Sermayeli Bankalar	20	20	20	18	18	18	18	19	18	15	15	13	12
Kalkınma ve Yatırım Bankaları*	12	12	12	13	13	13	15	19	18	15	17	17	17
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	8	11	6	2	2	2
Toplam	**69**	**70**	**67**	**68**	**69**	**72**	**75**	**81**	**79**	**61**	**57**	**53**	**52**
* Kalkınma ve yatırım bankaları içerisinde kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankalarının sayısıda katılmıştır.													
Şube Sayısı (Yurtdışı şubeler dahil)													
Özel Sermayeli Bankalar	3.077	3.087	3.054	3.240	3.429	3.764	4.393	3.960	3.783	3.523	3.683	3.604	3.665
Kamusal Sermayeli Bankalar	3.001	2.997	2.909	2.875	2.886	2.915	2.832	2.865	2.834	2.725	2.088	2.057	2.044
Yabancı Sermayeli Bankalar	109	108	105	104	104	116	115	121	117	233	206	209	208
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	19	20	19	22	23	24	30	31	30	19	36	33	34
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	714	1.073	408	203	175	175
Toplam	**6.206**	**6.212**	**6.087**	**6.241**	**6.442**	**6.819**	**7.370**	**7.691**	**7.837**	**6.908**	**6.216**	**6.078**	**6.126**
Personel Sayısı													
Özel Sermayeli Bankalar	63.337	62.764	59.161	63.010	68.592	76.601	86.066	76.386	70.954	64.380	66.842	70.622	73.722
Kamusal Sermayeli Bankalar	78.223	76.553	74.462	72.699	70.284	69.218	71.072	72.007	70.191	56.108	40.158	37.982	37.231
Yabancı Sermayeli Bankalar	3.010	2.408	3.256	2.985	3.170	3.799	4.051	4.185	3.805	5.395	5.406	5.451	5.553
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2.253	2.258	2.167	6.099	6.107	5.246	5.303	5.430	5.556	5.221	5.717	5.457	5.491
TMSF'na Devredilen Bankalar	-	-	-	-	-	-	-	15.980	19.895	6.391	5.886	4.518	4.277
Toplam	**146.823**	**143.983**	**139.046**	**144.793**	**148.153**	**154.864**	**166.492**	**173.988**	**170.401**	**137.495**	**124.009**	**124.030**	**126.274**

Kaynak: TBB ve BDDK

Yukarıdaki şekil 4.2'de bankacılık sektöründe banka sayısının 1980 - haziran 2004 dönemdeki gelişimi gösterilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı gibi banka sayısı 1999 yılına kadar artma eğilimi ve 1999 sonrası da azalma eğilimi göstermektedir. Bankacılık sisteminde çalışan sayısında 1980 – 1990 arasında artmıştır. Çalışan sayısı 1980 yılında 125.312, 1990 yılında 154.901 yükselmiştir. 1994 ve 2000-2001 döneminde yaşanan kriz nedeniyle bu iki dönemde banka çalışan sayısı sırasıyla 139.046 ve 137.495 olmuştur. 2002 döneminde ise bankaların toplam çalışan sayısı 124.009'du. Bu sayı 1980 yılındaki çalışan sayısından azdır. 1999 yılında ise 24 yıllık dönemde gözlenen en yüksek değer olan 173.988 olmuştur. 2000 yılından bu yana banka, şube ve personel sayılarındaki gerilemede; 1999 yılında banka sisteminde uygulanmaya başlanan yeniden yapılandırma programına göre mali bünyesi zayıflayan bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesi, kamu bankalarında yeniden yapılandırma uygulaması, banka kaynaklarının küçülmesi yanında bankaların maliyet tasarrufu sağlaması yönündeki çabaları etkili olmuştur[166].

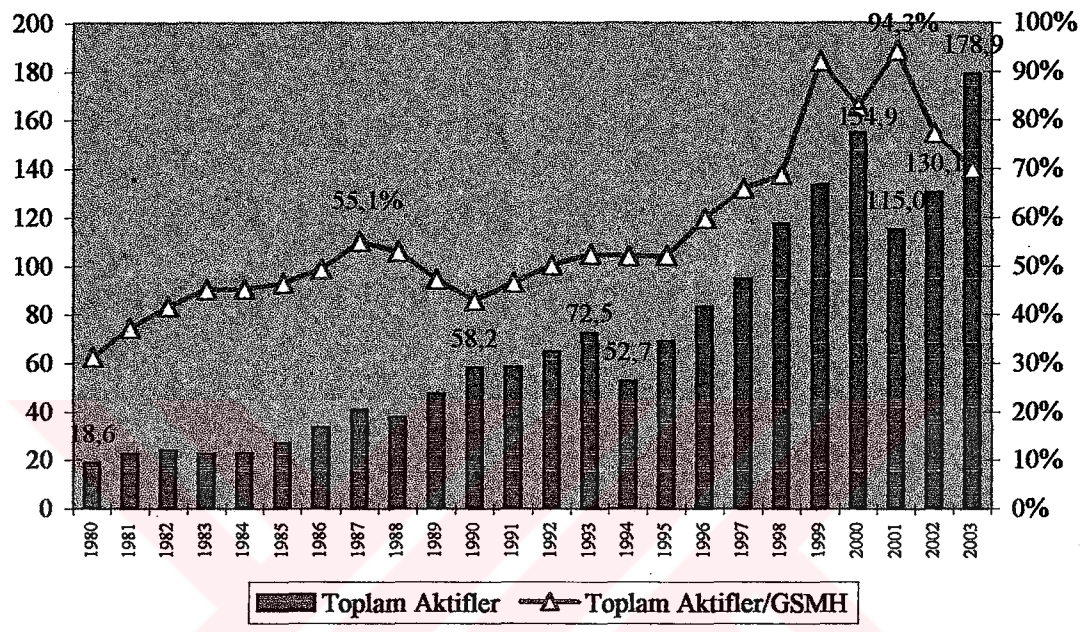
4.4.1.2. Bilanço Büyüklüğü

Türk bankacılık sektörünün 1980 yılında toplam aktif değeri 1.7 katrilyon TL (18.6 milyar dolar) seviyelerinde iken 2004 yılına bu değerin 306,5 katrilyon TL'ye (179 milyar dolar) yükselmiştir. Aşağıdaki şekilde toplam aktiflerin 1980-2003

[166] TCMB, "*2003 Yılında Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemi*", Yıllık Rapor, 2004, sayfa 30.

dönemindeki gelişimi gösterilmektedir. 1960-1980 dönemi arasında bankacılık sektörünün ortalama aktif toplamı 11.6 milyar olduğu göz önüne alındığında, 1980 yılında 18,6 milyar dolar olan bu değer 1990 yılında 58,2 milyar dolara ve 2000 yılında ise 154,9 milyar dolara yükselmiştir.

Şekil 4.3. Toplam Aktifler ve Toplam Aktiflerim Milli Gelire Oranı (1980-2003)

Türkiye'de 1994 ve 2000-2001 döneminde yaşanan finansal krizler dikkate alındığında, bu dönemlerde aktif büyüklüklerinin azaldığı anlaşılmaktadır (şekil 4.3). Ayrıca yukarıdaki şekilde toplam aktiflerin GSMH'a oranı da gösterilmektedir. Bu oranın hesaplanmasında kullanılan toplam aktifler ve GSMH TL cinsinden göz önüne alınmaktadır. Şekilden de anlaşılacağı gibi bu oran, 1980'li yıllardan itibaren 1999 yılına kadar büyüme eğilimi göstermiş ve 1999 yılında yüzde 90'lara kadar ulaşmıştır. Fakat 2001 yılında yüzde 94.3 olan bu oranın 2003 yılında yüzde 70 düzeylerine indiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4.16. Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu (milyar TL)

AKTİF	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Likit Aktifler	**519**	**816**	**1.313**	**1.774**	**3.623**	**5.863**	**8.901**	**14.769**	**27.593**	**40.862**	**55.891**	**105.144**	**212.670**
Nakit Değerler	68	199	262	357	494	748	1.288	2.478	2.940	4.150	7.302	11.888	22.435
Bankalar	73	174	339	478	1.207	1.723	2.488	3.520	8.314	10.642	15.932	34.494	84.720
TC Merkez Bankası	129	104	94	144	255	590	912	1.929	2.955	3.522	3.172	4.990	7.252
Diğer Mali Kurumlar	-	-	-	-	-	-	0	0	0	0	46	17	38
İnterbank	-	-	-	-	-	-	-	-	736	1.069	852	2.284	5.480
Menkul Değerler Cüzdanı	107	106	186	198	668	1.463	2.287	4.200	7.076	12.704	17.554	34.811	62.020
Mevduat Munzam Karşılıkları	142	233	432	597	999	1.340	1.926	2.643	5.571	8.775	11.034	16.659	30.725
Krediler	**893**	**1.617**	**2.212**	**2.986**	**3.921**	**6.511**	**11.517**	**18.710**	**27.751**	**46.047**	**80.034**	**129.974**	**231.532**
Donuk Aktifler	**80**	**123**	**234**	**345**	**546**	**909**	**1.958**	**2.962**	**5.374**	**9.373**	**13.539**	**25.052**	**43.556**
Takipteki Alacaklar	-	-	-	-	-	-	694	826	797	693	989	2.473	3.148
İştirakler	45	67	117	195	307	523	658	1.103	1.835	3.503	5.364	8.170	13.424
Bağlı Değerler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sabit Kıymetler	35	56	117	150	239	385	607	1.033	2.742	5.176	7.187	14.409	26.983
Diğer Aktifler	**171**	**431**	**668**	**1.186**	**1.945**	**2.240**	**2.917**	**4.916**	**7.637**	**12.770**	**20.809**	**35.671**	**66.171**
Toplam Aktifler	**1.663**	**2.987**	**4.426**	**6.292**	**10.035**	**15.523**	**25.293**	**41.356**	**68.355**	**109.051**	**170.274**	**295.841**	**553.929**
PASİF													
Mevduat	**815**	**1.653**	**2.570**	**3.417**	**5.892**	**9.968**	**15.828**	**24.163**	**38.384**	**62.404**	**95.318**	**166.388**	**305.489**
TL	-	1.650	2.553	3.387	5.374	8.814	13.235	18.565	28.972	48.235	72.780	112.910	192.988
DTH	-	3	18	31	518	1.154	2.592	5.598	9.411	14.170	22.538	53.478	112.502
Mevduat Dışı Kaynaklar	**103**	**585**	**573**	**897**	**832**	**1.433**	**3.740**	**7.897**	**13.632**	**20.951**	**34.424**	**57.083**	**123.056**
İnterbank	-	-	-	-	-	-	-	-	218	823	1.286	862	2.772
TCMB	-	399	319	561	286	489	829	2.303	3.109	4.003	3.880	4.619	8.763
Yurtiçi Bankalar	44	77	153	226	417	310	163	474	613	2.493	3.985	6.991	13.577
Yurtdışı Bankalar	-	43	31	37	75	492	796	2.301	3.960	4.230	10.129	19.808	52.567
Diğer Krediler	-	-	-	-	-	-	296	-	805	1.477	2.340	5.301	12.500
Fonlar	-	-	-	-	-	1	1.423	2.302	3.458	5.054	8.935	13.335	17.178
Menkul Kıymetler	59	66	69	72	54	141	233	517	1.469	2.871	3.869	6.167	15.697
Diğer Pasifler	**653**	**555**	**935**	**1.435**	**2.263**	**2.735**	**3.712**	**5.897**	**10.087**	**15.444**	**23.252**	**44.028**	**77.735**
Özkaynaklar	**68**	**138**	**272**	**458**	**829**	**1.119**	**1.521**	**2.475**	**4.432**	**8.264**	**13.275**	**21.220**	**33.448**
Ödenmiş Sermaye	68	134	216	304	581	708	941	1.545	2.593	4.694	7.764	14.249	23.567
Yedek Akçeler	16	27	87	176	262	422	315	512	1.046	1.578	2.205	3.581	6.139
Değerleme Fonları	-	-	-	0	0	-	302	477	949	2.151	3.810	6.052	11.019
Zarar	(16)	(23)	(31)	(23)	(15)	(11)	(37)	(59)	(155)	(158)	(503)	(2.663)	(7.278)
Kar	**24**	**55**	**75**	**85**	**220**	**269**	**491**	**925**	**1.820**	**1.988**	**4.004**	**7.122**	**14.202**
Toplam Pasifler	**1.663**	**2.987**	**4.426**	**6.292**	**10.035**	**15.523**	**25.293**	**41.356**	**68.355**	**109.051**	**170.274**	**295.841**	**553.929**

Tablo 4.16. (Devam)

AKTİF	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Likit Aktifler	**434.350**	**795.740**	**1.514.409**	**3.262.419**	**6.487.115**	**11.943.805**	**25.860.965**	**33.470.774**	**55.393.132**	**76.511.814**	**99.707.065**	**117.824.844**
Nakit Değerler	44.006	72.807	173.387	174.873	366.747	541.572	1.064.147	1.037.835	2.487.250	1.878.982	2.030.761	2.280.257
Bankalar	205.298	324.023	603.957	1.094.627	2.365.523	3.907.431	7.655.371	13.451.695	16.876.076	15.613.067	15.140.566	21.043.580
TC Merkez Bankası	10.844	33.261	27.688	102.656	214.312	395.522	963.889	1.263.118	2.325.771	2.642.256	2.957.687	5.378.642
Diğer Mali Kurumlar	290	99	79	2.402	4.900	8.756	144.485	27.288	498.087	8.510.475	8.814.009	4.164.200
İnterbank	5.547	15.669	23.516	59.800	66.096	151.817	565.603	1.750.147	8.531.234	18.007	158.175	133.018
Menkul Değerler Cüzdanı	116.785	229.931	435.247	1.358.744	2.548.521	5.211.149	12.398.034	11.991.268	16.930.094	38.498.711	60.632.100	71.665.438
Mevduat Munzam Karşılıkları	51.582	119.949	250.535	469.317	921.016	1.727.558	3.069.436	3.949.423	7.744.620	9.350.316	9.973.767	13.159.709
Krediler	**433.707**	**790.109**	**1.743.685**	**3.860.068**	**8.811.893**	**14.122.355**	**21.714.974**	**34.205.860**	**40.982.498**	**48.981.125**	**66.221.836**	**99.396.824**
Donuk Aktifler	**74.666**	**162.129**	**310.861**	**656.790**	**1.292.393**	**2.897.629**	**6.745.678**	**15.396.913**	**55.891.058**	**83.273.442**	**79.563.103**	**85.527.685**
Takipteki Alacaklar	5.327	14.125	20.877	29.877	86.532	566.198	886.026	1.459.563	4.300.956	...	...	...
İştirakler	18.357	35.049	60.415	38.904	66.144	146.176	461.576	1.888.780	1.945.401	...	...	...
Bağlı Değerler	-	-	-	145.351	349.375	749.060	3.210.848	8.770.049	45.826.814	...	...	...
Sabit Kıymetler	50.982	112.955	229.569	442.658	790.342	1.436.195	2.187.228	3.278.521	3.817.887	...	...	...
Diğer Aktifler	**105.264**	**275.569**	**533.428**	**1.179.834**	**2.787.143**	**7.864.160**	**17.799.241**	**21.014.490**	**14.126.229**	**3.914.248**	**4.200.695**	**3.714.997**
Toplam Aktifler	**1.047.988**	**2.023.546**	**4.102.383**	**8.959.111**	**19.378.544**	**36.827.949**	**72.120.858**	**104.088.037**	**166.392.917**	**212.680.629**	**249.692.699**	**306.464.350**
PASİF												
Mevduat	**544.966**	**1.276.368**	**2.664.934**	**6.145.516**	**12.545.561**	**24.185.291**	**48.263.769**	**68.442.406**	**117.121.185**	**137.973.372**	**155.311.638**	**191.065.421**
TL	330.006	605.255	1.197.282	3.030.796	5.904.245	11.958.770	24.314.878	36.915.796	47.194.389	58.915.338	79.844.552	105.705.197
DTH	214.960	671.113	1.467.652	3.114.720	6.641.316	12.226.521	23.948.891	31.526.610	69.926.796	79.058.034	75.467.086	85.360.224
Mevduat Dışı Kaynaklar	**274.104**	**349.239**	**587.852**	**1.273.995**	**3.219.590**	**5.715.090**	**12.386.629**	**19.773.249**	**26.643.524**	**43.932.519**	**52.802.884**	**60.748.101**
İnterbank	1.709	26.234	31.373	46.288	71.952	377.664	925.795	1.621.662	4.044.171	...	...	...
TCMB	17.801	12.391	12.329	24.326	70.410	56.894	94.837	99.673	381.364	...	...	...
Yurtiçi Bankalar	25.715	66.402	148.865	270.723	530.247	772.212	1.353.121	2.188.503	2.220.790	...	...	...
Yurtdışı Bankalar	129.206	102.867	189.674	552.859	1.529.912	2.635.487	6.620.500	10.938.878	12.186.287	...	...	...
Diğer Krediler	24.147	39.900	53.608	139.573	416.458	930.170	1.533.152	1.645.874	2.967.231	...	...	...
Fonlar	36.139	45.480	61.560	140.967	293.988	665.899	1.486.847	2.632.034	3.361.143	...	...	...
Menkul Kıymetler	39.387	55.966	90.443	99.259	306.623	276.764	472.377	646.625	1.482.538	...	...	...
Diğer Pasifler	**130.729**	**225.234**	**483.335**	**740.329**	**1.785.132**	**3.637.248**	**7.236.310**	**8.671.638**	**10.693.298**	**5.076.226**	**6.039.249**	**8.674.701**
Özkaynaklar	**69.903**	**127.401**	**251.159**	**540.572**	**1.253.190**	**2.128.713**	**1.968.264**	**5.047.971**	**9.731.084**	**22.815.189**	**35.538.928**	**45.976.127**
Ödenmiş Sermaye	40.546	72.679	136.389	291.567	912.839	1.637.614	3.186.507	5.577.159	10.702.862	12.107.825	...	...
Yedek Akçeler	11.429	21.179	44.040	89.680	147.006	364.414	630.213	3.391.185	3.234.821	16.718.917	...	...
Değerleme Fonları	18.114	45.292	92.034	168.192	355.512	680.093	1.237.467	3.131.357	3.488.432	1.250.685	...	...
Zarar	(186)	(11.748)	(21.304)	(8.867)	(162.167)	(553.408)	(3.085.923)	(7.051.730)	(7.695.031)	(7.262.238)	...	...
Kar	**28.286**	**45.303**	**115.103**	**258.699**	**575.071**	**1.161.607**	**2.265.886**	**2.152.773**	**2.203.826**	**2.883.323**	**5.677.521**	**6.329.640**
Toplam Pasifler	**1.047.988**	**2.023.546**	**4.102.383**	**8.959.111**	**19.378.544**	**36.827.949**	**72.120.858**	**104.088.037**	**166.392.917**	**212.680.629**	**249.692.699**	**306.464.350**

Kaynak: TBB ve BDDK

Tablo 4.17. Konsolide Edilmiş Türk Bankacılık Sektörü Bilançosu (milyat TL ve yüzde)

AKTİF	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Likit Aktifler	519	816	1.313	1.774	3.623	5.863	8.901	14.769	27.593	40.862	55.891	105.144	212.670	434.350
Krediler	893	1.617	2.212	2.986	3.921	6.511	11.517	18.710	27.751	46.047	80.034	129.974	231.532	433.707
Donuk Aktifler	80	123	234	345	546	909	1.958	2.962	5.374	9.373	13.539	25.052	43.556	74.666
Diğer Aktifler	171	431	668	1.186	1.945	2.240	2.917	4.916	7.637	12.770	20.809	35.671	66.171	105.264
Toplam Aktifler	**1.663**	**2.987**	**4.426**	**6.292**	**10.035**	**15.523**	**25.293**	**41.356**	**68.355**	**109.051**	**170.274**	**295.841**	**553.929**	**1.047.988**
PASİF														
Mevduat	815	1.653	2.570	3.417	5.892	9.968	15.828	24.163	38.384	62.404	95.318	166.388	305.489	544.966
Mevduat Dışı Kaynaklar	103	585	573	897	832	1.433	3.740	7.897	13.632	20.951	34.424	57.083	123.056	274.104
Diğer Pasifler	653	555	935	1.435	2.263	2.735	3.712	5.897	10.087	15.444	23.252	44.028	77.735	130.729
Özkaynaklar	68	138	272	458	829	1.119	1.521	2.475	4.432	8.264	13.275	21.220	33.448	69.903
Kar	24	55	75	85	220	269	491	925	1.820	1.988	4.004	7.122	14.202	28.286
Toplam Pasifler	**1.663**	**2.987**	**4.426**	**6.292**	**10.035**	**15.523**	**25.293**	**41.356**	**68.355**	**109.051**	**170.274**	**295.841**	**553.929**	**1.047.988**

Aktif Kalemlerinin Toplamdaki Payları

AKTİF	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Likit Aktifler	31,2%	27,3%	29,7%	28,2%	36,1%	37,8%	35,2%	35,7%	40,4%	37,5%	32,8%	35,5%	38,4%	41,4%
Krediler	53,7%	54,1%	50,0%	47,5%	39,1%	41,9%	45,5%	45,2%	40,6%	42,2%	47,0%	43,9%	41,8%	41,4%
Donuk Aktifler	4,8%	4,1%	5,3%	5,5%	5,4%	5,9%	7,7%	7,2%	7,9%	8,6%	8,0%	8,5%	7,9%	7,1%
Diğer Aktifler	10,3%	14,4%	15,1%	18,9%	19,4%	14,4%	11,5%	11,9%	11,2%	11,7%	12,2%	12,1%	11,9%	10,0%
Toplam Aktifler	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
PASİF														
Mevduat	49,0%	55,4%	58,1%	54,3%	58,7%	64,2%	62,6%	58,4%	56,2%	57,2%	56,0%	56,2%	55,1%	52,0%
Mevduat Dışı Kaynaklar	6,2%	19,6%	13,0%	14,3%	8,3%	9,2%	14,8%	19,1%	19,9%	19,2%	20,2%	19,3%	22,2%	26,2%
Diğer Pasifler	39,3%	18,6%	21,1%	22,8%	22,5%	17,6%	14,7%	14,3%	14,8%	14,2%	13,7%	14,9%	14,0%	12,5%
Özkaynaklar	4,1%	4,6%	6,2%	7,3%	8,3%	7,2%	6,0%	6,0%	6,5%	7,6%	7,8%	7,2%	6,0%	6,7%
Kar	1,4%	1,8%	1,7%	1,3%	2,2%	1,7%	1,9%	2,2%	2,7%	1,8%	2,4%	2,4%	2,6%	2,7%
Toplam Pasifler	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 4.17. (Devam)

AKTİF	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Likit Aktifler	795.740	1.514.409	3.262.419	6.487.115	11.943.805	25.860.965	33.470.774	55.393.132	76.511.814	99.707.065	117.824.844
Krediler	790.109	1.743.685	3.860.068	8.811.893	14.122.355	21.714.974	34.205.860	40.982.498	48.981.125	66.221.836	99.396.824
Donuk Aktifler	162.129	310.861	656.790	1.292.393	2.897.629	6.745.678	15.396.913	55.891.058	83.273.442	79.563.103	85.527.685
Diğer Aktifler	275.569	533.428	1.179.834	2.787.143	7.864.160	17.799.241	21.014.490	14.126.229	3.914.248	4.200.695	3.714.997
Toplam Aktifler	**2.023.546**	**4.102.383**	**8.959.111**	**19.378.544**	**36.827.949**	**72.120.858**	**104.088.037**	**166.392.917**	**212.680.629**	**249.692.699**	**306.464.350**
PASİF											
Mevduat	1.276.368	2.664.934	6.145.516	12.545.561	24.185.291	48.263.769	68.442.406	117.121.185	137.973.372	155.311.638	191.065.421
Mevduat Dışı Kaynaklar	349.239	587.852	1.273.995	3.219.590	5.715.090	12.386.629	19.773.249	26.643.524	43.932.519	52.802.884	60.748.101
Diğer Pasifler	225.234	483.335	740.329	1.785.132	3.637.248	7.236.310	8.671.638	10.693.298	5.076.226	6.039.249	8.674.701
Özkaynaklar	127.401	251.159	540.572	1.253.190	2.128.713	1.968.264	5.047.971	9.731.084	22.815.189	35.538.928	45.976.127
Kar	45.303	115.103	258.699	575.071	1.161.607	2.265.886	2.152.773	2.203.826	2.883.323	5.677.521	6.329.640
Toplam Pasifler	**2.023.546**	**4.102.383**	**8.959.111**	**19.378.544**	**36.827.949**	**72.120.858**	**104.088.037**	**166.392.917**	**212.680.629**	**249.692.699**	**306.464.350**

AKTİF	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Likit Aktifler	39,3%	36,9%	36,4%	33,5%	32,4%	35,9%	32,2%	33,3%	36,0%	39,9%	38,4%
Krediler	39,0%	42,5%	43,1%	45,5%	38,3%	30,1%	32,9%	24,6%	23,0%	26,5%	32,4%
Donuk Aktifler	8,0%	7,6%	7,3%	6,7%	7,9%	9,4%	14,8%	33,6%	39,2%	31,9%	27,9%
Diğer Aktifler	13,6%	13,0%	13,2%	14,4%	21,4%	24,7%	20,2%	8,5%	1,8%	1,7%	1,2%
Toplam Aktifler	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
PASİF											
Mevduat	63,1%	65,0%	68,6%	64,7%	65,7%	66,9%	65,8%	70,4%	64,9%	62,2%	62,3%
Mevduat Dışı Kaynaklar	17,3%	14,3%	14,2%	16,6%	15,5%	17,2%	19,0%	16,0%	20,7%	21,1%	19,8%
Diğer Pasifler	11,1%	11,8%	8,3%	9,2%	9,9%	10,0%	8,3%	6,4%	2,4%	2,4%	2,8%
Özkaynaklar	6,3%	6,1%	6,0%	6,5%	5,8%	2,7%	4,8%	5,8%	10,7%	14,2%	15,0%
Kar	2,2%	2,8%	2,9%	3,0%	3,2%	3,1%	2,1%	1,3%	1,4%	2,3%	2,1%
Toplam Pasifler	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: TBB ve BDDK

Tablo 4.18. Türk Bankacılık Sektötürü Aktiflerinin Banka Gruplarına Göre Dağılımı (milyar TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sektörün Toplam Aktif Miktarı	***1.663***	***2.987***	***4.426***	***6.292***	***10.035***	***15.523***	***25.293***	***41.356***	***68.355***	***109.051***	***170.274***	***295.841***	***553.929***	***1.047.988***
Özel Bankalar	734	1.410	2.093	2.656	4.173	6.761	11.460	18.577	29.927	46.167	73.636	135.623	254.575	547.730
Kamu Bankaları	733	1.270	1.851	2.958	4.796	7.382	10.897	18.270	29.492	49.466	75.861	125.116	238.756	386.186
Yabancı Bankalar	48	88	140	235	412	563	963	1.296	2.444	3.417	5.886	9.861	20.426	39.487
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	147	219	343	442	654	817	1.973	3.213	6.492	10.001	14.891	25.241	40.171	74.584

Türk Bankacılık Sektörü Aktif Yapısında Banka Gruplarının Payları (%)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sektörün Toplam Aktifler Miktarı	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Özel Bankalar	44,2%	47,2%	47,3%	42,2%	41,6%	43,6%	45,3%	44,9%	43,8%	42,3%	43,2%	45,8%	46,0%	52,3%
Kamu Bankaları	44,1%	42,5%	41,8%	47,0%	47,8%	47,6%	43,1%	44,2%	43,1%	45,4%	44,6%	42,3%	43,1%	36,9%
Yabancı Bankalar	2,9%	2,9%	3,2%	3,7%	4,1%	3,6%	3,8%	3,1%	3,6%	3,1%	3,5%	3,3%	3,7%	3,8%
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	8,9%	7,3%	7,8%	7,0%	6,5%	5,3%	7,8%	7,8%	9,5%	9,2%	8,7%	8,5%	7,3%	7,1%

Tablo 4.18. (Devam)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Sektörün Toplam Aktif Miktarı	***2.023.546***	***4.102.383***	***8.959.111***	***19.378.544***	***36.827.949***	***72.120.858***	***104.088.037***	***166.392.917***	***212.680.629***	***249.692.699***	***306.464.350***
Özel Bankalar	997.680	2.134.421	4.721.312	10.727.069	19.636.349	35.679.111	49.401.705	93.673.349	119.471.241	142.270.093	175.910.057
Kamu Bankaları	800.216	1.547.218	3.428.987	6.696.989	12.865.583	25.182.230	35.706.807	53.831.379	67.831.493	83.134.383	106.931.619
Yabancı Bankalar	60.987	118.620	267.343	911.713	1.613.497	3.765.998	5.644.816	5.053.498	6.629.664	6.943.572	10.355.897
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	972.554	4.054.017	8.697.949	6.031.375	9.310.131	7.074.851	1.940.260
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	164.663	302.124	541.469	1.042.773	1.739.966	3.439.502	4.636.760	7.803.316	9.438.100	10.269.800	11.326.517

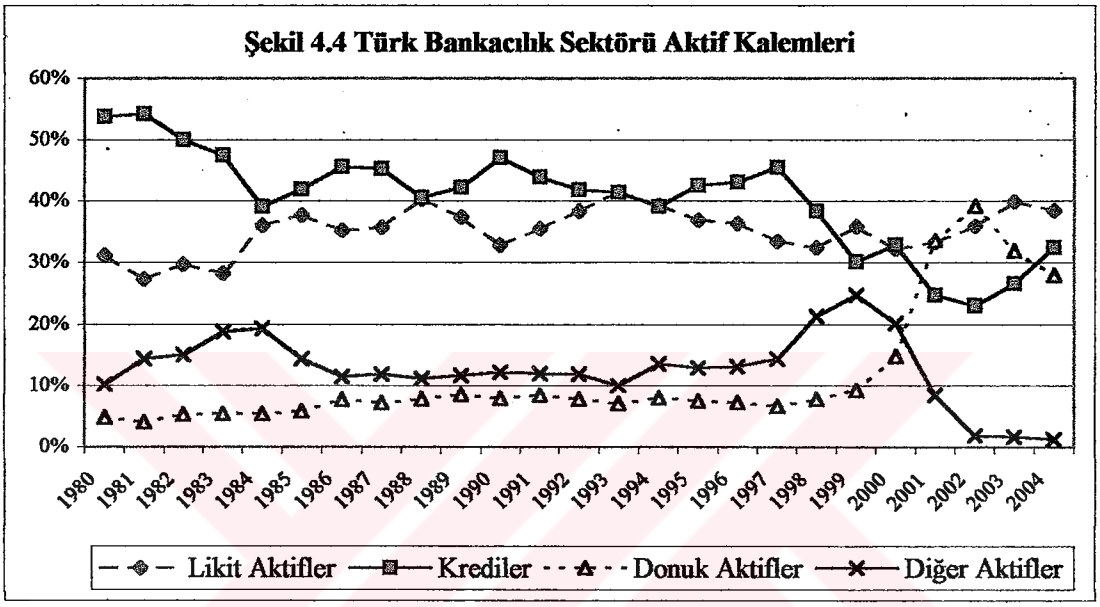
Türk Bankacılık Sektörü Aktif Yapısında Banka Gruplarının Payları (%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Sektörün Toplam Aktifler Miktarı	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Özel Bankalar	49,3%	52,0%	52,7%	55,4%	53,3%	49,5%	47,5%	56,3%	56,2%	57,0%	57,4%
Kamu Bankaları	39,5%	37,7%	38,3%	34,6%	34,9%	34,9%	34,3%	32,4%	31,9%	33,3%	34,9%
Yabancı Bankalar	3,0%	2,9%	3,0%	4,7%	4,4%	5,2%	5,4%	3,0%	3,1%	2,8%	3,4%
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	2,6%	5,6%	8,4%	3,6%	4,4%	2,8%	0,6%
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	8,1%	7,4%	6,0%	5,4%	4,7%	4,8%	4,5%	4,7%	4,4%	4,1%	3,7%

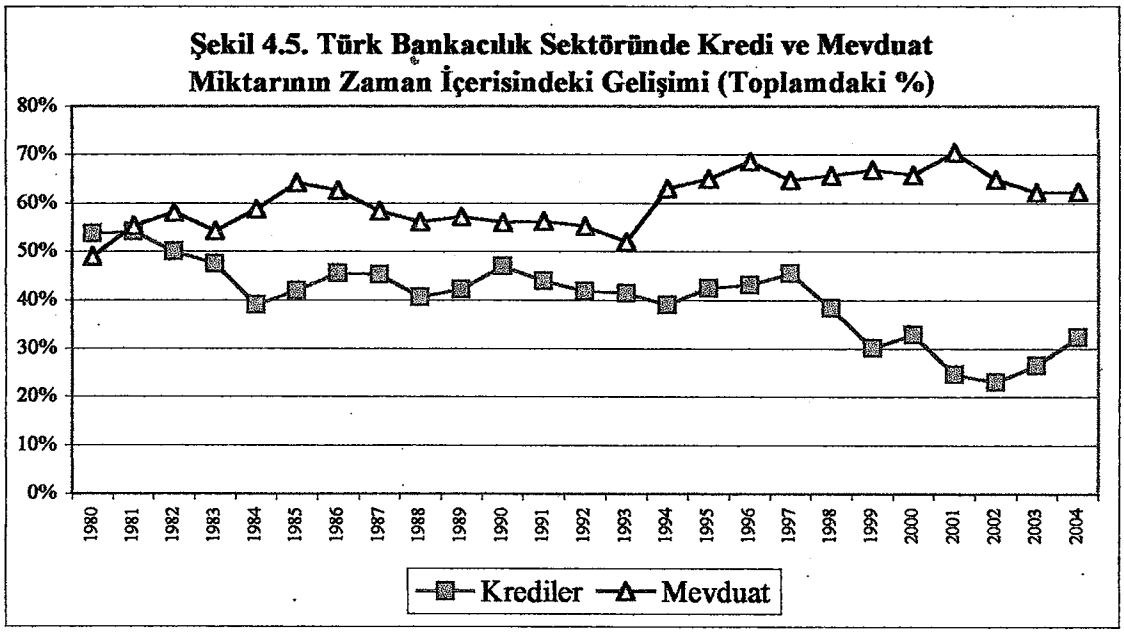
Kaynak: TBB ve BDDK

Yukarıdaki Tablo 4.16'te 1980-2004 dönemine ait bankacılık sektörü toplam bilanço değerleri verilemektedir. Tablo 4.17'de ise bankacılık bilançosu içerisinde bazı kalemler konsolide edilerek gösterilmektedir. Bu konsolidasyon sonucunda aktif kısmı, likit aktifler, krediler, donuk aktifler ve diğer aktifler olarak gösterilmektedir. Pasif kısmında ise mevduat, mevduat dışı kaynaklar, diğer pasifler ve özkaynaklar olarak konsolide edilmektedir. Konsolidasyonun amacı bankacılık sektöründe özellikle kredi ve mevduat gibi kalemlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra tablo 4.17' de bu konsolide edilmiş aktif kalemlerin toplamdaki payları da gösterilmektedir.

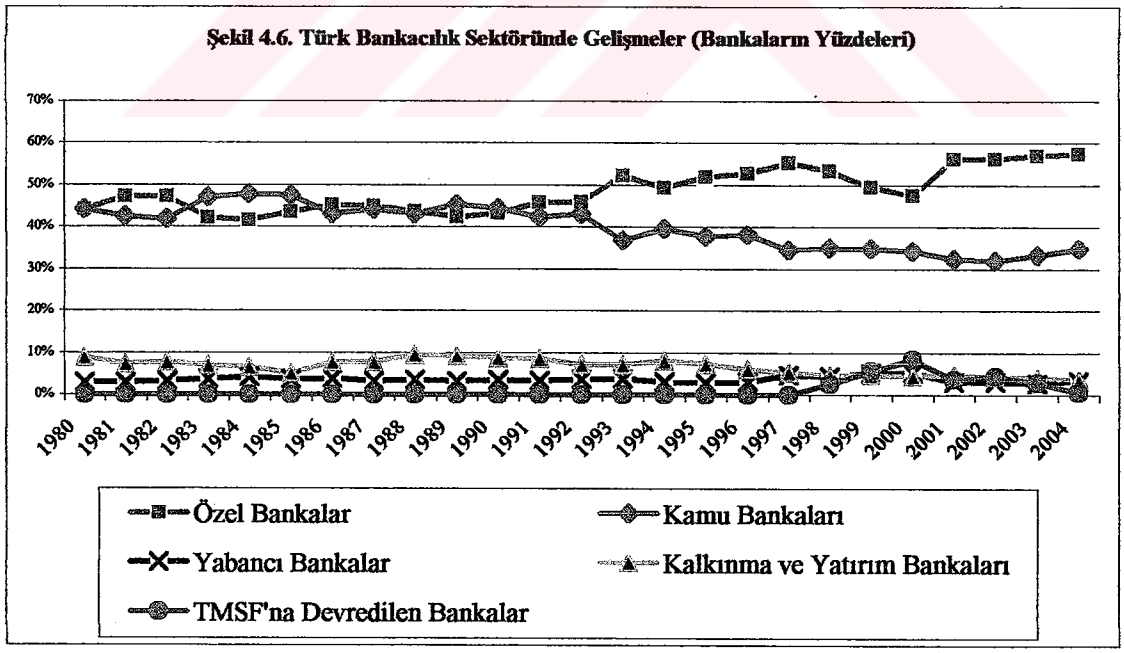
Şekil 4.4 Türk Bankacılık Sektörü Aktif Kalemleri

Böylece konsolide edilmiş aktif kalemlerinin 1980-2004 dönemindeki gelişimleri yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. Örneğin 1980 yılında krediler toplamdaki payı yüzde 53,7 iken, 2004 yılında yüzde 32,4 gerilemiştir. Buna ilaveten 2002 yılında 24 yıllık dönemde en düşük değer olan yüzde 23 olarak gerçekleşti. Bankacılık sektöründeki kredilerin toplam aktifler içerisindeki payının zaman içerisinde düştüğü anlaşılmaktadır. Buna karşın likit aktiflerle ve donuk aktiflerin yıllar boyunca az da olsa bir artma eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Donuk aktifler özellikle 1999-2002 döneminde önemli ölçülerde artış göstererek 2002 yılında toplam içerisinde yaklaşık olarak yüzde 40'lara ulaşmıştır. Pasif kısmında ise mevduatın toplam pasifler içersindeki payının yükseldiği gözlenmektedir. Mevduat 2004 yılında toplamdaki payı yüzde 70 olmuştur. Mevduat dışı kaynaklar 1980 yılında yüzde 6,2 iken, 2004 yılında yüzde 20'ler düzeyine yükselmiştir. Özkaynakların payı ise özellikle 1980-2001 yılları arasında genellikle yüzde 10'un altında kalırken, 2002 yılından itibaren yüzde 10'ların üstüne çıkmıştır. Özkaynakların toplamdaki payı 2004'te yüzde 15'tir. Aşağıdaki şekilde mevduat ve kredilerin yıllar boyu gelişiminin gösterilmektedir.

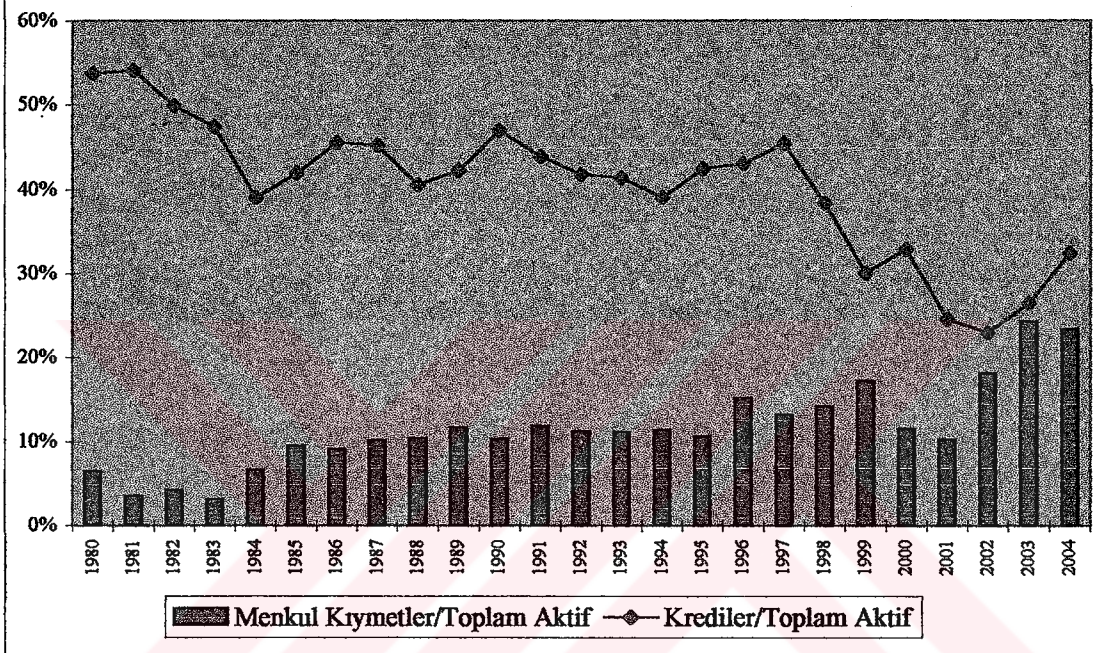
Tablo 4.18'de ise bankacılık sektörü bilançosunun banka gruplarına göre değerleri gösterilmektedir. Bu gruplar, özel bankalar, kamusal sermayeli bankalar, yabancı bankalar, TMSF'na devredilen bankalar ve kalkınma ve yatırım bankalarıdır. Bu tablonun oluşturulmasındaki amaç bankacılık sektöründe hem özel sektörün hem de kamu ve yabancı bankaların paylarının 1980-2004 dönemindeki değişiminin ortaya konmasıdır. 1980 yılında kamu bankaları ile özel bankaların sektördeki paylarının eşit olduğu gözlenmektedir (yüzde 45).

Toplam aktifler içerisinde Ticaret bankaları ve mevduat kabul etmeyen bankalar arasındaki dağılımına bakıldığı zaman, genellikle mevduat kabul eden bankaların sektördeki payının yüzde 90 üzerinde olduğu görülmektedir. 1980 yılında yüzde 91.1

olan bu oran 2004 yılına gelindiğinde yüzde 96,3'e çıkmıştır. Buna karşılık Ticaret bankaları grubunda yer alan özel sermayeli bankalarının payının arttığı ve kamusal sermayeli bankalarının ise payının azaldığı görülmektedir. Özel bankaların 2004 yılı sonu itibari ile payının yüzde 57,4 olarak gerçekleşmiştir. Kamu bankaların aynı dönemde payı yüzde 35'e gerilemiştir. Yabancı bankaların payı ise 1980-2004 döneminde çok düşük seviyelerde kalmıştır (yüzde 5 altında). 2004 yılında yabancı bankalarının toplam aktifler içerisindeki payı yüzde 3,4'tür.

Şekil 4.7. Bankacılık Sektörüne Ait Bazı Göstergeler

Aşağıdaki tablo 4.19'de banka gruplarının toplam mevduat ve kredi içerisindeki payları gösterilmektedir. Toplam mevduat içerisinde özel sermayeli bankaların payı 1980 yılında yüzde 63.6'dan 2004 yılında yüzde 55,1'e gerilemiştir. Kamusal sermayeli bankaların 1980 yılındaki payı yüzde 34 iken, 2004 yılında yüzde 42.4'e yükselmiştir. Toplam mevduatın dağılımında, yabancı sermayeli bankaların payı genellikle yüzde 2 civarında kalmaktadır. Toplam krediler içerisinde ise özel sermayeli bankaların 1980 yılında yüzde 36,4 olan payı 2004 yılına gelindiği zaman yüzde 69 seviyesine yükselmiştir. Kamusal sermayeli bankaların payı ise yüzde 47,1'den yüzde 22,1'e gerilemiştir.

Tablo 4.19. Türk Bankacılık Sektörü Kredi ve Mevduat Miktarlarının Banka Gruplarına Göre Dağılımı (milyar TL ve Toplamdaki %)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Sektörün Toplam Kredi Miktarı (milyar TL)	**893**	**1.617**	**2.212**	**2.986**	**3.921**	**6.511**	**11.517**	**18.710**	**27.751**	**46.047**	**80.034**	**129.974**	**231.532**	**433.707**
Özel Bankalar	326	655	974	1.222	1.608	2.701	4.765	6.918	9.964	16.716	31.639	54.022	101.277	221.917
Kamu Bankaları	421	739	898	1.319	1.650	2.992	4.960	9.007	13.000	21.663	36.121	56.060	98.158	154.044
Yabancı Bankalar	16	26	43	70	113	221	300	472	818	1.477	2.836	4.459	7.048	12.193
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	131	196	298	375	550	597	1.492	2.313	3.968	6.191	9.439	15.433	25.049	45.553
Sektörün Toplam Kredi Miktarı (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Özel Bankalar	36,4%	40,5%	44,0%	40,9%	41,0%	41,5%	41,4%	37,0%	35,9%	36,3%	39,5%	41,6%	43,7%	51,2%
Kamu Bankaları	47,1%	45,7%	40,6%	44,2%	42,1%	46,0%	43,1%	48,1%	46,8%	47,0%	45,1%	43,1%	42,4%	35,5%
Yabancı Bankalar	1,8%	1,6%	1,9%	2,4%	2,9%	3,4%	2,6%	2,5%	2,9%	3,2%	3,5%	3,4%	3,0%	2,8%
TMSF'na Devredilen Bankalar														
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14,7%	12,2%	13,5%	12,6%	14,0%	9,2%	13,0%	12,4%	14,3%	13,4%	11,8%	11,9%	10,8%	10,5%
Sektörün Toplam Mevduat Miktarı (milyar TL)	**815**	**1.653**	**2.570**	**3.417**	**5.892**	**9.968**	**15.828**	**24.163**	**38.384**	**62.404**	**95.318**	**166.388**	**305.489**	**544.966**
Özel Bankalar	518	1.083	1.560	1.899	3.209	5.363	8.751	13.269	20.230	31.150	46.805	86.043	148.358	298.992
Kamu Bankaları	277	529	957	1.441	2.506	4.332	6.511	10.007	16.675	29.407	46.240	76.968	151.835	237.342
Yabancı Bankalar	19	39	49	77	178	272	564	886	1.476	1.844	2.273	3.377	5.296	8.632
TMSF'na Devredilen Bankalar														
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1	2	5	-	-	-	2	1	2	4	-	-	-	-
Sektörün Toplam Mevduat Miktarı (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Özel Bankalar	63,6%	65,5%	60,7%	55,6%	54,5%	53,8%	55,3%	54,9%	52,7%	49,9%	49,1%	51,7%	48,6%	54,9%
Kamu Bankaları	33,9%	32,0%	37,2%	42,2%	42,5%	43,5%	41,1%	41,4%	43,4%	47,1%	48,5%	46,3%	49,7%	43,6%
Yabancı Bankalar	2,3%	2,4%	1,9%	2,2%	3,0%	2,7%	3,6%	3,7%	3,8%	3,0%	2,4%	2,0%	1,7%	1,6%
TMSF'na Devredilen Bankalar														
Kalkınma ve Yatırım Bankaları														

Tablo 4.19. (Devam)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Sektörün Toplam Kredi Miktarı (milyar TL)	**790.109**	**1.743.685**	**3.860.068**	**8.811.893**	**14.122.355**	**21.714.974**	**34.205.860**	**40.982.498**	**48.981.125**	**66.221.836**	**99.396.824**
Özel Bankalar	377.862	834.766	2.056.533	4.795.703	8.128.408	11.962.635	18.636.019	24.988.695	33.971.558	45.763.093	68.487.032
Kamu Bankaları	300.933	684.272	1.353.394	3.053.559	4.107.727	6.124.954	9.221.482	8.803.646	7.616.274	12.100.441	20.925.814
Yabancı Bankalar	14.488	33.110	67.693	240.010	413.008	620.112	966.289	1.355.439	2.161.304	2.710.735	4.665.235
TMSF'na Devredilen Bankalar	...	...	...	...	241.605	750.193	2.224.221	505.844	995.206	707.315	11.077
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	96.826	191.537	382.448	722.621	1.231.607	2.257.080	3.157.849	5.328.874	4.236.783	4.940.252	5.307.666
Sektörün Toplam Kredi Miktarı (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Özel Bankalar	47,8%	47,9%	53,3%	54,4%	57,6%	55,1%	54,5%	61,0%	69,4%	69,1%	68,9%
Kamu Bankaları	38,1%	39,2%	35,1%	34,7%	29,1%	28,2%	27,0%	21,5%	15,5%	18,3%	21,1%
Yabancı Bankalar	1,8%	1,9%	1,8%	2,7%	2,9%	2,9%	2,8%	3,3%	4,4%	4,1%	4,7%
TMSF'na Devredilen Bankalar					1,7%	3,5%	6,5%	1,2%	2,0%	1,1%	0,0%
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	12,3%	11,0%	9,9%	8,2%	8,7%	10,4%	9,2%	13,0%	8,6%	7,5%	5,3%
Sektörün Toplam Mevduat Miktarı (milyar TL)	**1.276.368**	**2.664.934**	**6.145.516**	**12.545.561**	**24.185.291**	**48.263.769**	**68.442.406**	**117.121.185**	**137.973.372**	**155.311.638**	**191.065.421**
Özel Bankalar	692.715	1.439.198	3.281.700	7.115.503	12.663.304	22.385.819	29.791.986	71.421.302	80.629.436	88.179.518	105.195.111
Kamu Bankaları	559.216	1.153.325	2.707.521	5.001.653	9.837.857	19.204.023	27.606.261	37.904.546	48.488.556	59.862.090	81.086.490
Yabancı Bankalar	24.437	72.411	156.295	428.405	648.660	1.310.991	2.216.683	2.406.576	3.085.808	3.137.308	4.714.440
TMSF'na Devredilen Bankalar					1.035.740	5.362.936	8.827.476	5.388.761	5.769.569	4.132.650	69.380
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	-	-	-	-	-	-	0	0	-	-	-
Sektörün Toplam Mevduat Miktarı (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Özel Bankalar	54,3%	54,0%	53,4%	56,7%	52,4%	46,4%	43,5%	61,0%	58,4%	56,8%	55,1%
Kamu Bankaları	43,8%	43,3%	44,1%	39,9%	40,7%	39,8%	40,3%	32,4%	35,1%	38,5%	42,4%
Yabancı Bankalar	1,9%	2,7%	2,5%	3,4%	2,7%	2,7%	3,2%	2,1%	2,2%	2,0%	2,5%
TMSF'na Devredilen Bankalar					4,3%	11,1%	12,9%	4,6%	4,2%	2,7%	0,0%
Kalkınma ve Yatırım Bankaları											

Yabancı sermayeli bankaların toplam kredilerdeki payı 1980-2000 yılları arasında yüzde 1 ile 3 arasında bir değişim gösterirken, 2001 yılından sonra yüzde 4,4'e ve 2004 yılında ise yüzde 4.7'e yükselmiştir. Yukarıdaki şekil 4.7'de bankacılık sektöründe toplam kredilerin ve menkul kıymet cüzdanının toplam aktife oranlarının gelişimi gösterilmektedir. Kredilerin toplam aktiflere oranı zaman içerisinde azalma eğilimi gösterdiği ve 2000 yıllara gelindiği zaman yüzde 20'ler civarına gerilediği görülmektedir. Buna karşılık menkul kıymetler cüzdanının toplam aktiflere oranı 1980'li yıllarda yüzde 10'un altında kalırken 2000'li yıllarda yüzde 20 civarlarına yükselmiştir.

4.4.1.3. Yoğunlaşma

Aktif büyüklüğüne göre ilk beş bankanın sektördeki aktif payı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Ayrıca tabloda sektördeki banka sayısı da gösterilmektedir.

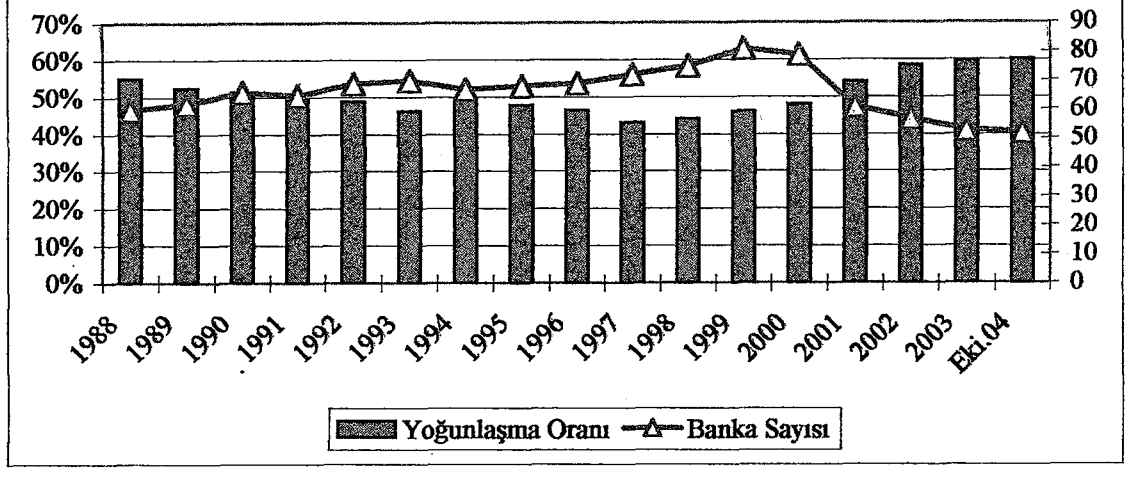
Tablo 4.20. Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranı
(İlk Beş Bankanın Toplam Aktifler İçerisindeki Payı)

Yıl	*Yoğunlaşma Oranı*	*Banka Sayısı*
1988	55,0%	60
1989	52,3%	62
1990	51,3%	66
1991	49,3%	65
1992	48,7%	69
1993	46,1%	70
1994	49,6%	67
1995	47,7%	68
1996	46,4%	69
1997	43,1%	72
1998	44,1%	75
1999	46,0%	81
2000	47,8%	79
2001	54,0%	61
2002	58,4%	57
2003	59,7%	53
Eki.04	60,0%	52

İlk beş bankanın toplam aktif değerinin sektörün toplam aktifleri içerisindeki payı 1988 yılında yüzde 55'ten ekim 2004'te yüzde 60 yükselmiştir. Ayrıca Ekim 2004 tarihinde ilk beş bankanın toplam mevduatlardaki payı yüzde 62 ve kredilerdeki payı ise yüzde 54 olarak gerçekleşmiştir. Buna ilaveten ilk on bankanın 2003 yılındaki payı ise yüzde 82 olmuştur. Böylece yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi 1998-Ekim 2004 döneminde sektörde ilk beş bankanın oranı önemli ölçülerde artmıştır. Nitekim,

yoğunlaşma oranı 1998 yılında yüzde 44,1 iken 2004 yılında yüzde 60'a yükselmiştir. Bu dönemde ilk on bankanın payı ise yüzde 68'den yüzde 82'e yükselmiştir.

Şekil 4.8. Türk Banlacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranı

Yukarıdaki şekil 4.8'de hem yoğunlaşma oranı hem de banka sayısı gösterilmektedir. Açıkça şekilden de anlaşılacağı gibi, bankacılık sektöründe banka sayısı artığı dönemlerde yoğunlaşma oranı düştüğü, örneğin 1988-1999 döneminde banka sayısı 60'tan 81'e yükselirken yoğunlaşma oranı ise yüzde 55'ten yüzde 46'a ve 1997 yılında ise en düşük seviyesi olan yüzde 43'e gerilemiştir. 2000 yılından itibaren banka sayısının önemli ölçüde azalırken, yoğunlaşma oranının arttığı gözlenmektedir.

Tablo 4.21. Banka Büyüklükleri

	0 ile 1 milyar dolar arasında		1 ile 2 milyar dolar arasında		2 ile 5 milyar dolar arasında		5 ile 10 milyar dolar arasında		10 ile 20 milyar dolar arasında		20 ile 30 milyar dolar arasında		30 milyar üzerinde
Banka Sayısı	1999	2003	1999	2003	1999	2003	1999	2003	1999	2003	1999	2003	2003
Mevdaut B.	37	18	10	3	7	7	6	1	4	4	1	2	1
Kamu					1		1		1	2	1		1
Özel	15	6	6	2	5	5	5	1	3	2		2	
Yabancı	17	12	1		1	1							
TMSF	5		3	1	1	1							
Mevduat Kabul Etmeyen B.	17	11	1	2	1	1							
Toplam	54	29	11	2	8	8	6	1	4	4	1	2	1

Kaynak: TCMB, Bankalarımız 2003, sayfa 33.

2003 yılı toplam aktif büyüklüğüne göre, ilk beş banka arasında 1 kamusal sermayeli, 4 özel sermayeli, ilk on banka arasında ise 3 kamusal sermayeli, 7 özel sermayeli banka bulunmaktadır. Aktif büyüklüğü 10-20 milyar dolar arasında 4 banka (2 tanesi kamusal ve 2 tanesi ise özel sermayeli), 20-30 milyar dolar arasında ize 2 özel sermayeli, 30 milyar dolar üzerinde ise 1 kamusal sermayeli banka bulunmaktadır.

4.22. Türk Bankacılık Sektörünün Gelir ve Gider Tablosu (milyar TL)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Faiz Gelirleri	**161**	**364**	**623**	**889**	**1.604**	**2.662**	**4.281**	**6.286**	**12.189**	**20.740**	**33.903**	**66.421**	**124.753**
Kredilerden Alınan Faiz	154	362	622	887	1.602	2.662	2.954	4.378	8.505	13.510	23.459	44.739	79.861
Menkul Değerler Cüzdanı	8	2	1	1	1	-	761	956	2.332	4.694	6.917	14.022	28.769
Bankalardan	0	0	0	0	1	-	194	269	518	1.165	1.531	2.677	6.215
İnterbank	-	-	-	-	-	-	-	-	-	292	440	798	1.012
Diğer Gelirler	-	-	-	-	-	-	371	683	834	1.079	1.557	4.185	8.896
Faiz Giderleri	**89**	**264**	**550**	**776**	**1.376**	**2.429**	**3.716**	**5.166**	**9.589**	**18.257**	**25.028**	**45.662**	**87.104**
Mevduata Verilen Faiz	-	-	-	-	-	-	3.163	3.733	7.286	14.976	19.534	34.506	65.972
Alınan Kredilere Verilen Faiz	14	19	26	38	46	92	286	664	1.648	2.424	3.732	8.035	16.288
Diğer Faiz Giderleri	-	-	-	-	-	-	267	769	655	857	1.762	3.121	4.844
Net Faiz Geliri	**73**	**100**	**73**	**112**	**228**	**234**	**565**	**1.120**	**2.600**	**2.483**	**8.875**	**20.759**	**37.649**
	182%	**138%**	**113%**	**114%**	**117%**	**110%**	**115%**	**122%**	**127%**	**114%**	**135%**	**145%**	**143%**
Faiz Dışı Gelirler	**63**	**130**	**224**	**232**	**374**	**651**	**921**	**1.400**	**3.004**	**5.536**	**6.157**	**5.623**	**11.799**
Komisyon Gelirleri (net)	20	45	73	102	147	216	207	267	413	556	946	1.493	2.121
Kambiyo Gelirleri (net)	9	31	45	56	113	260	181	62	3	436	(219)	(2.605)	(6.715)
Sermaye Piyasası İşlem Gelirleri (net)	-	0	0	0	0	-	-	-	-	1.384	1.685	1.705	5.166
Diğer Faiz Dışı Gelirler	35	54	106	74	114	175	533	1.071	2.588	3.159	3.745	5.030	11.227
Faiz Dışı Giderler	**114**	**181**	**241**	**262**	**379**	**622**	**937**	**1.498**	**3.674**	**5.692**	**10.675**	**20.138**	**35.366**
Personel Giderleri	74	108	137	150	209	297	443	701	1.349	2.542	5.088	8.695	16.335
Karşılıklar	8	10	25	25	45	61	35	111	300	471	1.005	2.164	4.177
Vergi ve Harçlar	12	16	23	32	32	45	58	79	165	303	595	1.475	2.671
Amortismanlar	0	3	4	5	10	17	41	62	134	226	431	755	1.391
Diğer Faiz Dışı Giderler	20	45	53	50	83	202	361	544	1.725	2.150	3.556	7.048	10.792
Vergi Öncesi Kar (Zarar)	-	-	-	-	-	-	**549**	**1.022**	**1.930**	**2.326**	**4.357**	**6.245**	**14.083**
Vergi Karşılığı (-)	-	-	-	-	-	-	91	124	231	404	477	616	2.355
Net Kar	**22**	**49**	**56**	**82**	**222**	**263**	**458**	**899**	**1.699**	**1.923**	**3.881**	**5.629**	**11.727**

4.22. (Devam)

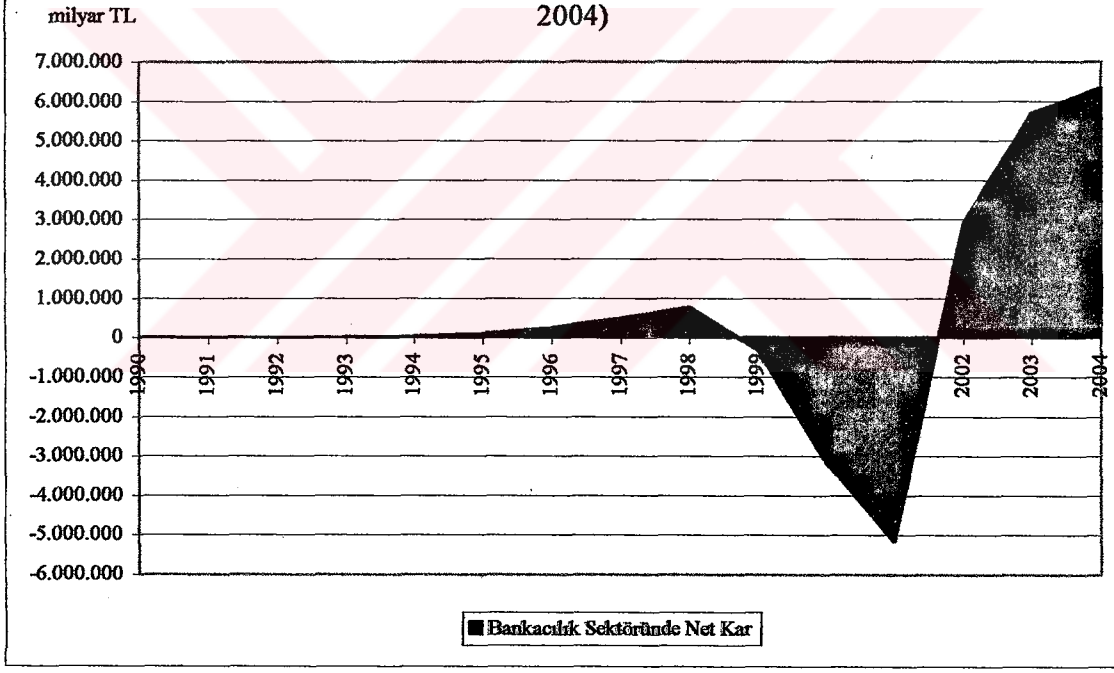
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Faiz Gelirleri	**213.249**	**528.851**	**900.355**	**2.130.255**	**4.845.314**	**10.723.286**	**21.014.333**	**20.725.643**	**41.911.581**	**44.396.538**	**39.254.990**	**40.306.885**
Kredilerden Alınan Faiz	135.798	326.336	565.413	1.291.063	2.967.947	4.996.358	7.809.013	7.878.525	12.239.438	10.381.934	10.454.641	15.544.820
Menkul Değerler Cüzdanı	54.555	121.557	215.001	522.023	1.062.236	2.385.582	5.198.199	4.019.088	16.080.264	...	...	...
Bankalardan	10.762	31.974	47.095	137.966	384.337	780.471	1.403.666	2.618.057	3.382.139	...	...	...
İnterbank	2.049	13.182	11.687	17.192	22.537	85.091	114.324	268.121	2.468.302	...	...	...
Diğer Gelirler	10.084	35.802	61.159	162.011	408.257	2.475.784	6.489.131	5.941.852	7.741.438	...	...	...
Faiz Giderleri	**127.396**	**351.378**	**641.791**	**1.446.720**	**3.354.311**	**7.254.769**	**16.221.510**	**16.225.070**	**28.863.890**	**31.596.438**	**27.997.476**	**22.708.036**
Mevduata Verilen Faiz	94.602	280.830	550.231	1.371.068	3.143.827	6.745.069	14.810.187	14.105.722	25.923.390	...	...	...
Alınan Kredilere Verilen Faiz	20.633	40.833	53.264	76.343	211.139	484.871	1.227.241	1.766.742	1.969.392	...	...	...
Diğer Faiz Giderleri	12.161	29.715	38.296	(691)	(655)	24.829	184.082	352.606	971.108	...	...	...
Net Faiz Geliri	**85.853**	**177.473**	**258.564**	**683.535**	**1.491.003**	**3.468.517**	**4.792.823**	**4.500.573**	**13.047.691**	**12.800.055**	**11.257.514**	**17.598.849**
	167%	**151%**	**140%**	**147%**	**144%**	**148%**	**130%**	**128%**	**145%**	**141%**	**140%**	**178%**
Faiz Dışı Gelirler	**9.172**	**(13.460)**	**85.990**	**122.843**	**28.789**	**45.188**	**1.073.196**	**1.352.637**	**-3.460.952**	**7.730.961**	**7.187.958**	**8.162.809**
Komisyon Gelirleri (net)	3.595	5.971	34.201	63.636	135.120	313.567	527.024	881.690	1.396.389	...	...	...
Kambiyo Gelirleri (net)	(24.166)	(73.036)	(45.110)	(124.456)	(388.676)	(890.564)	(2.210.444)	-2.027.335	-6.684.278	...	...	...
Sermaye Piyasası İşlem Gelirleri (net)	13.604	15.456	61.287	94.361	83.091	246.008	1.430.039	307.932	-453.885	...	...	...
Diğer Faiz Dışı Gelirler	16.139	38.149	35.612	89.302	199.254	376.177	1.326.577	2.190.350	2.280.822	...	...	...
Faiz Dışı Giderler	**61.216**	**119.212**	**205.564**	**485.568**	**839.254**	**2.229.379**	**5.032.215**	**6.817.503**	**7.222.291**	**12.145.074**	**12.681.402**	**14.526.179**
Personel Giderleri	26.208	44.144	84.501	170.647	367.191	790.973	1.423.278	2.088.736	2.356.661	...	...	...
Karşılıklar	3.108	10.466	35.988	69.060	109.786	629.982	1.894.172	1.297.395	1.213.896	...	...	...
Vergi ve Harçlar	5.889	12.948	14.442	27.316	53.157	120.891	225.330	851.640	861.424	...	...	...
Amortismanlar	2.479	4.502	10.346	17.759	37.288	82.014	157.811	260.174	323.020	...	...	...
Diğer Faiz Dışı Giderler	23.531	47.153	60.287	200.786	271.832	605.519	1.331.624	2.319.558	2.467.290	...	...	...
Vergi Öncesi Kar (Zarar)	**33.809**	**44.800**	**138.990**	**320.810**	**680.538**	**1.284.326**	**833.804**	**-2.424.791**	**-4.298.199**	**4.057.172**	**8.135.280**	**8.987.066**
Vergi Karşılığı (-)	5.627	11.723	34.196	66.248	195.117	524.340	1.139.554	724.066	865.675	1.152.574	2.457.763	2.657.422
Net Kar	**28.182**	**33.077**	**104.794**	**254.562**	**485.421**	**759.986**	**(305.750)**	**-3.148.857**	**-5.163.874**	**2.904.598**	**5.677.517**	**6.329.644**

Kaynak: TBB ve BDDK

4.4.1.4. Bankacılık Sektörünün Gelir-Gider Durumu

Yukarıdaki tablo 4.22'de bankacılık sektörünün Gelir-Gider tablosu göstermektedir. Tabloda toplam faiz geliri içerisinde kredilerden elde edilen faiz gelirinin zaman içersinde azaldığı görülmektedir. Özellikle 1980-85 yılları arasında kredilerden elde edilen faiz gelirinin toplam içerisinde payı yüzde 99 civarında iken, 1986 yılında bu oran yüzde 69 ve takip eden yıllar boyunca azalma eğilimi göstererek 2003 yılında yüzde 26'a gerilemiştir. Buna karşılık menkul değerlerden elde edilen faiz gelirinin 1986 yılından sonra artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu oran 1986 yılında yüzde 17 civarında iken, 2003 yılında yüzde 59 çıkmıştır. Faiz giderleri içerisinde en fazla göze çarpan kalem mevduat faiz gideridir ve bu yıllar boyunca genellikle yüzde 80-90 civarında seyretmiştir.

Şekil 4.9. Bankacılık Sektöründe Net Dönem Karları - Zararları (1990-2004)

Yukarıdaki şekilde bankacılık sektörünün 1990-2004 döneminde net dönem karının yada zararının gelişimini göstermektedir. 1998 yılına kadar net karın arttığı ve 1999-2002 yılları arasındaki dönemde ise bankacılık sektörünün zarar ettiği gözlenmektedir. Ayrıca 2002 yılından sonra net karın hızlı bir şekilde attığı gözlenmektedir.

4.4.2. Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırma Süreci

Türk Bankacılık Sektöründe yeniden yapılandırma süreci 1999 yılı sonunda hayata geçirilen enflasyonla mücadele programı ile başlamıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalarla bankacılık alanındaki mevcut düzenlemelerin büyük ölçüde uluslararası standartlara ve uygulamalara yaklaştırılması amaçlanmaktadır. Bu yönde yapılan düzenlemelerle bankacılık kanununda büyük çapta değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda bankacılık alanında idari ve mali özerkliğe sahip düzenleyici ve denetleyici bir otorite olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Daha önceleri Hazine ve TCMB arasında paylaşılan banka denetleme ve düzenleme görevi 2000 yılı Ağustos ayında BDDK'na aktarılmıştır. Bununla birlikte 2001 yılında kapsamlı bankacılık yeniden yapılandırma programı açıklanmıştır.

Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı dört ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar, kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması, fona devredilen bankaların en kısa sürede çözüme kavuşturulması, yaşanan finansal krizler sonucunda olumsuz etkilenen bankaların ve bankacılık sektörünün tekrardan sağlığına ve bankacılık sektöründe gözetim ve denetim etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulması konusundaki yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. Gerçekleştirilen yeniden yapılandırma çalışmalarında ortaya çıkan durum pek iç açıcı değildir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının toplam maliyeti 47,2 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiştir[167]. Yeniden yapılandırma süreci kamu maliyesinin açısından bakıldığı zaman, görev zararları dahil olmak üzere kamu bankaları için 21,9 milyar dolar, fona devredilen bankalar için ise 17,3 milyar dolar olmak üzere toplam 39,3 milyar dolara (GSYİH'a oranı yüzde 26,6) mal olmuştur. Buna karşılık bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması özel sektöre maliyeti ise kamuya olan maliyeti kadar olmasa da 7,9 milyar dolar (GSYİH'a oranı yüzde 5,3) olmuştur. Bunun 5,2 milyar doları TMSF ve 2,7 milyar doları ise özel sektör tarafından karşılanmıştır. Bu süreçte kamu bankalarının operasyonel yeniden yapılandırmasında Emlak Bankası Ziraat Bankası'na devredilmiştir. Buna ilaveten 1997 yılından bugüne kadar bankacılık sektöründeki 20

[167] BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (VII), Ekim 2003, sayfa 8.

banka[168] TMSF'ye devredilmiştir (tablo 4.23). Bu bankalar yeniden yapılandırılarak birleştirme, satış ve doğrudan tasfiye gibi yöntemlerle tasfiye edilmiştir.

Özel sermayeli bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi konusunda bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 2001-2003 Eylül döneminde 4,0 katrilyon liralık (2,7 milyar dolar) sermaye artışı yapılmıştır[169]. Bununla birlikte sorunlu aktiflerin çözümünü sağlayacak mekanizmalar hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda "İstanbul Yaklaşımı" çerçevesinde 226 adet firmaya ait 5,1 milyar dolarlık borç yeniden yapılandırılmıştır. Böylece yukarıda yapılan tüm çalışmalar Kasım ve Şubat krizlerinin etkisiyle mali bünyeleri ve karlılık performansları kötüleşen bankaların ve bu durumdan kötü bir şekilde etkilenen bankacılık sektörünün daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amacıyla 2001 Mayıs ayında "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" uygulamaya konmuştur. Bu programın önemli ayaklarından birisini mali bünyesi bozulan bankaların TMSF bünyesine alınarak çözümlenmesi oluşturmaktadır.

Tablo 4.23. TMSF Bünyesine Devredilen Bankaların Listesi

Devralınan	Birleştirilen	Satışı Gerçekleştirilen	Tasfiye Sürecinde Olan	Halen TMSF Bünyesinde Olan
T. Ticaret Bankası	**Sümerbank**	Bank Ekspres	T. Ticaret Bankası	Bayındırbank
Bank Ekspres	*Egebank*	Sümerbank		Pamukbank
İnterbank	*Yurtbank*	Demirbank		
Egebank	*Yaşarbank*	Site Bank		
Yurtbank	*Bank Kapital*	Milli Aydın Bankası		
Sümerbank	*Ulusal Bank*			
Esbank				
Yaşarbank	**Bayındırbank**			
Etibank	*Etibank*			
Bank Kapital	*İnterbank*			
Demirbank	*Esbank*			
Ulusal Bank	*EGS Bank*			
İktisat Bank	*Toprakbank*			
Sitebank	*İktisat Bankası*			
Milli Aydın Bankası	*Kent Bank*			
Bayındırbank				
Kentbank				
EGS Bank				
Toprakbank				
Pamukbank				

Kaynak: BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 21.

[168] Bu bankalar, 4389 sayılı bankalar kanununun 14/3 ve 4, 3182 sayılı bankalar kanunu uyarınca TMSF'e devredilmiştir.
[169] BDDK, a.g.k., Ekim 2003, sayfa 8.

Yukarıdaki tabloda 1997 yılından itibaren fona devredilen bankaların isimleri ve yeniden yapılandırma çerçevesinde bu bankaların nasıl tasfiye edildikleri gösterilmektedir. Halen fonda iki banka bulunmaktadır. Diğer taraftan, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun 03.07.2003 tarih ve 1085 sayılı kararı ile Türkiye İmar Bankası T.A.Ş. fona devredilmiştir.

Tablo 4.24. TMSF Kapsamındaki Bankaların Yeniden Yapılandırılma Süreci

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	31.08.2003	Toplam
Devralınan Banka Sayısı	1	1	6	3	8	1	...	20
Birleştirilen Banka Sayısı	...	...	...	...	7	5	...	12
Satılan Banka Sayısı	...	...	...	...	3	2	...	5
Tasfiye Sürecindeki Banka Sayısı	...	...	...	...	...	1	...	1
TMSF'deki Banka Sayısı	**1**	**2**	**8**	**11**	**9**	**2**	**...**	**2**

Kaynak: BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 21.

Ayrıca merkezi Amsterdam'da bulunan ING Bank N.V. İstanbul Şubesi ve Credit Suisse First Boston Türkiye İstanbul Merkez Şubesi tasfiyesi gerçekleştirilmiştir. TMSF'ye devredilen bankaların devir tarihi itibariyle toplam yükümlülükleri 32 milyar dolardır[170]. Bu yükümlülüklerin yüzde 81'i mevduat hesaplarından (26 milyar dolar) oluşmaktadır. TMSF bünyesine alınan bankaların devralındıkları tarih itibariyle toplam zararı 17,3 milyar dolar seviyesindedir[171]. Bu miktar içerisinde fona devredilen bankaların zararları toplamı 3,2 milyar dolardır. Mali düzeylerinin bozulması ve banka kaynaklarının banka hakim ortaklarının lehine ve banka zararına sebep olacak bir şekilde kullanılması nedeniyle TMSF'ye devrolunan banka zararlarının toplamı ise 14 milyar dolar olup, toplam zarar içerisindeki payı yüzde 81,3'tür[172].

Fona devredilen bankalar yoğun bir finansal ve operasyonel yeniden yapılandırılma sürecine sokulmuştur. Bu bağlamda fon bankalarının özellikle kısa vadeli yükümlülükleri azaltılmış, açık pozisyonları önemli derecelerde kapatılmış, mevduat faizleri piyasa koşullarına uygun hale getirilmiş, bu bankaların mevduat ile yabancı para yükümlülükleri diğer bankalara devredilmiş, şube ve personel sayıları azaltılmıştır. Yeniden yapılandırma programı öncesinde özel bankacılık sistemi, yaklaşık 9 milyar dolar bilanço içi yabancı para açık pozisyonu ile önemli miktarlarda sendikasyon kredisi kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan yüksek kur riski, çok kısa

[170] BDDK, Ekim 2003, sayfa 22.
[171] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 23.
[172] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 26.

vadeli kaynak yapısı nedeniyle artan likidite ve faiz riski, canlı krediler arasında gösterilen ve dolayısıyla karşılık ayrılmamış olan sorunlu kredilerde artış, etkinliği azaltan küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısına bağlı olarak karlılık performansında yaşanan düşüş, özkaynak yetersizliği, yetersiz iç denetim ve risk yönetim sistemleri, gibi temel yapısal sorunlar nedeniyle, iç ve dış şoklara karşı aşırı duyarlı bir yapı arz etmekteydi[173]. Kasım 2000 krizi sonrasında likidite ve faiz oranı riski ve Şubat 2001 krizi sonrasında ise kur riskinden dolayı bankacılık sektörü önemli derecelerde kayıplarla karşılaşmıştır. Bununla birlikte yaşanan krizler sonucunda ekonomik aktivitelerdeki daralma, bankacılık sektöründe kredi riskinin artmasına ve bankaların aktif kalitesinin bozulmasına neden olmuştur. Bu krizler ve riskler sonucunda mali bünyesi bozulan bankalar fona devredilirken, sağlıklı bankalarda önemli derecelerde sermaye kayıplarıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu çerçevede bu bankaların sermayesi yaklaşık olarak 6 milyar dolar erimiştir. Özkaynakların toplam aktiflere oranı 2000 yılı sonunda yüzde 15,4 iken, 2001 yılı içerisinde yüzde 7,1'e karar gerilemiş, sermaye artırımları sonucunda yıl sonunda yüzde 9,3 olarak gerçekleşmiştir[174].

Hazine Haziran 2001 yılında gerçekleştirdiği iç borç takas işlemiyle özel bankaların yabancı para pozisyon açıklarını önemli ölçüde kapatılmasına katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede, 2000 yılı sonunda 8,4 milyar dolar olan özel bankaların bilanço içi yabancı para pozisyon açıkları, 2001 yılı sonunda 1,5 milyar dolara gerilemiştir (tablo 4.25).

Tablo 4.25. Gruplar İtibariyle Bilanço İçi ve Genel Yabancı Para Açık Pozisyonunun Gelişimi

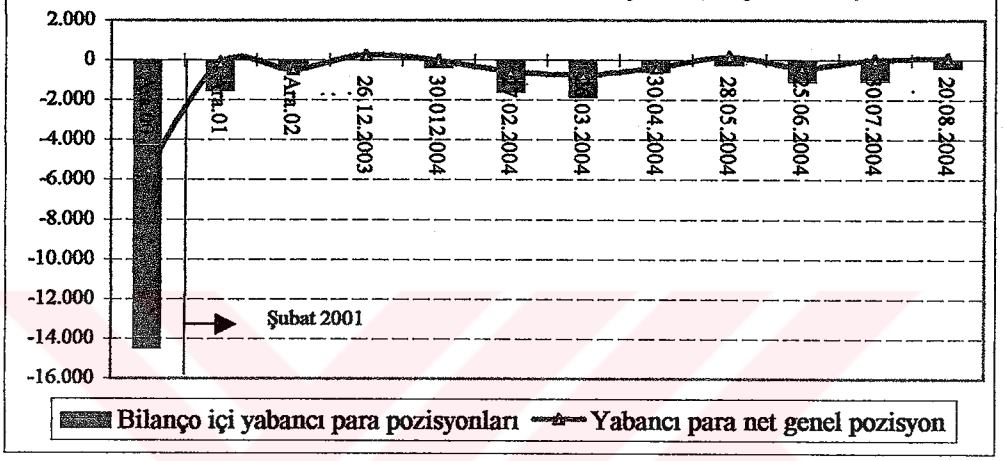
	Bilanço içi yabancı para pozisyonları						Döviz endeksli	Yabancı para net genel pozisyon					
(milyon dolar)	Kamu	Özel	Yabancı	TMSF	Kalk.	Top	pozisyon	Kamu	Özel	Yabancı	TMSF	Kalk.	Top
Ara.00	-144	-8.377	-1.803	-3.984	-245	-14.533	3.436	-91	-1.182	-35	-4.030	-107	-5.445
Ara.01	191	-1.486	108	-441	40	-1.588	8.557	189	110	-9	-441	22	-129
Ara.02	194	-454	42	-367	34	-551	9.132	194	-335	-9	-366	67	-449
26.12.2003	227	-367	82	1	37	-20	9.224	227	-135	39	1	137	269
30.012.004	421	-770	-90	-28	58	-409	8.939	421	-568	32	-27	129	-13
27.02.2004	235	-1.609	-310	-13	63	-1.634	8.985	234	-1.042	71	-13	183	-567
26.03.2004	171	-1.594	-369	2	-112	-1.901	8.489	169	-1.027	-1	2	105	-752
30.04.2004	204	-927	7	30	38	-649	8.461	215	-779	14	30	134	-386
28.05.2004	233	-479	-31	42	-37	-272	7.818	235	-186	0	42	63	153
25.06.2004	186	-1.222	-142	41	29	-1.108	6.731	187	-651	1	41	55	-367
30.07.2004	206	-880	-392	58	-78	-1.085	6.740	208	-334	21	58	60	13
20.08.2004	227	-914	52	65	123	-447	6.860	227	-317	9	65	71	56

Kaynak: BDDK.

[173] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 45.
[174] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 46.

Toplam bankacılık sektörü bilanço içi yabancı para açık pozisyonu Aralık 2000'de 14,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aralık 2001'de bu değer 1,6 milyar dolara ve Aralık 2002'de ise 551 milyon dolara gerilemiştir. Bankacılık grupları itibari ile bakıldığında, özel bankaların sektörün toplam açığından daha yüksek tutarda yabancı para açığı ile çalıştığı, diğer bankaların ise toplamda kapalı pozisyonda çalıştığı görülmektedir[175]. Aşağıdaki şekilde bankacılık sektörünün Aralık 2000 – Ağustos 2004 dönemindeki açık pozisyonunun gelişimini göstermektedir.

Şekil 4.10. Bankacılık Sektörü YP Pozisyonu (milyon USD)

Yeniden yapılandırma çalışmalarında bankaların devir ve birleşmelerinin kolaylaştırılması konusunda vergi teşvikleri getirilmesi, bankalar arasında devir ve birleşmelerinde artış yaratmıştır. Devir tarihindeki bilanço büyüklükleri ve kur gelişmeleri dikkate alınarak bakıldığında, söz konusu dönemde devir ve birleşmelere konu olan bankaların toplam aktif büyüklüğü tutarı yaklaşık 26,5 milyar dolar seviyesindedir[176]. Türk bankacılık sektöründe meydana gelen birleşme ve satın almalar daha çok zorunlu olarak meydana geldiği anlaşılmaktadır. Genellikle fona devredilen sorunlu bankalar, birleştirme veya satılması yoluyla problemleri çözülmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Bunun dışında bir de bazı sorunlu bankalar tamamen tasfiye edilerek kapatılmıştır. Fakat bankacılık sisteminde bankaların birleşmeleri suretiyle ölçeklerini artırması ve piyasadan daha fazla pay alması gibi eğilimlerin pek fazla olmadığı aşağıdaki tabloda gösterilen verilerle ortaya konmaktadır.

[175] BDDK, Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu, Ekim 2004, sayfa 78.
[176] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 53.

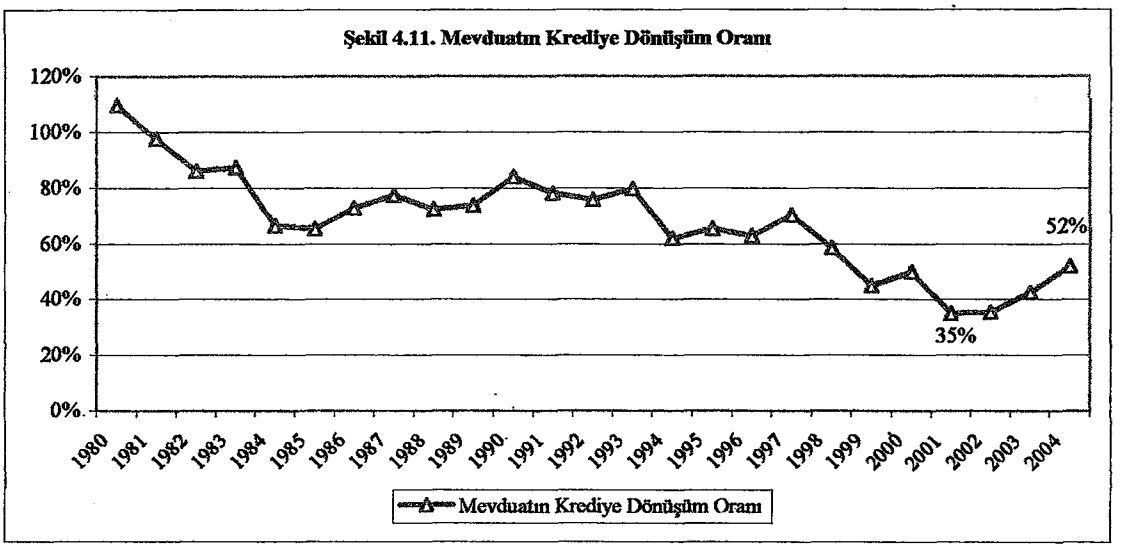
Tablo 4.26. Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler

Devir ve Birleşmeye konu olan Bankalar		Yeni Banka	Açıklama
Osmanlı Bankası	Körfezbank	Osmanlı Bankası	31 Ağustos 2001 tarihinde Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş., tüm hak, alacak, borç ve yükümlülükleriyle ve tüzel kişiliği sona erdirilmek suretiyle Osmanlı Bankası A.Ş.'e devredilmiştir.
Garanti Bankası	Osmanlı Bankası	Garanti Bankası	Osmanlı Bankası 14.12.2001 tarihi itibariyle Garanti Bankası'na devredilmiştir.
HSBC Bank Plc.	Demirbank	HSBC Bank Plc.	Demirbank 14.12.2001 tarihinde HSBC Bank A.Ş.'e devredilmiştir.
Tekfen Yatırım	Bank Expres	Tekfen Bank A.Ş.	Bank Ekspres'in Tekfen Bank A.Ş.'e devri 26.10.2001 tarihinde tamamlanmış ve devir tarihinde unvanı Tekfenbank A.Ş. Olarak değiştirilmiştir.
Oyak Bank	Sümerbank	Oyak Bank	11 Ocak 2002 tarihinde Sümerbank'ın satışı tamamlanmış ve Oyak Bank A.Ş. Adı atında faaliyete başlamıştır.
Morgan Guaranty	The Chase Manhattan	JP Morgan Chase & Co	İki bankanın birleşmesi 14.12.2001 tarihinde tescil edilmiştir.
Sınai Yatırım Bankası	T. Sınai Kalkınma Bankası	T. Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	Sınai Yatırım Bankası, 29.03.2002 tarihinde T. Sınai Kalkınma Bankası'na devredilmiştir.
Milli Aydın Bankası	Denizbank	Denizbank	27 Aralık 2002 tarihi itibariyle, Milli Aydın Bankası'nın Denizbank'a devrine ilişkin işlemler tamamlanmıştır.
Finansbank	Fibabank	Finansbank	03.04.2003 tarihi itibariyle Finansbank A.Ş. Ve Fiba Bank A.Ş.'nin devre dair Genel Kurul Kararlarının tescil edilmesiyle onay verilmiştir.
Benkar Tüketici Finansmanı ve Kart Hiz.	HSBC	HSBC	25 Aralık 2002 tarihi itibariyle Benkar Tüketici Finansmanı ve Kart Hizmetleri şirketi HSBC Bank'a devredilmiştir.

Kaynak: BDDK

Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde "İstanbul Yaklaşımı" kapsamında takipteki krediler canlı kredi portföylerine aktarılmıştır. Böylece özellikle 2001 yılından sonra kredilerin toplam aktifler içerisindeki payında artış yaşanmıştır. 1980 yılından itibaren mevduatın krediye dönüşüm oranının azalan bir eğilim göstermesine karşın, 2001 yılından sonra bu oranın artmaya başladığı gözlenmektedir (şekil 4.11). Bu gelişmeler sonucunda kredilerin takibe dönüşüm oranı (takipteki krediler/brüt krediler) 2001 yılı sonunda yüzde 24,2 iken, İstanbul Yaklaşımı kapsamına alınan kredilerdeki artışın da etkisiyle Aralık 2002'de yüzde 10,3'e, Ağustos 2003'te de 9,4'e

gerilemiştir[177]. Böylece bankaların net karına bakıldığı zaman (şekil 4.9) 1999 yılından itibaren bankaların zarar ettikleri ve hayata geçirilen yeniden yapılandırma programı sonucunda bankaların kar etmeye başladıkları görülmektedir.

Bununla birlikte iç denetim ve risk yönetimi sistemlerinin oluşturulması konusunda düzenlemelerde yapılmıştır. 8 Şubat 2001'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik" ile birlikte, özel bankacılık sisteminde kurumsal yönetişim ve risk kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi açısından önemli gelişmeler kaydedilmiştir[178]. Bu çerçevede etkin bir iç denetimi ve risk yönetimi sisteminin kurulması önemi sektörde faaliyet gösteren tüm bankalarca anlaşılması ve bu sistemin faal hale getirilmesi için gereken banka içi düzenleme değişiklikleri ve organizasyonel yapının oluşturulması çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Böylece bankacılık kesiminin finansal anlamda yapılan yeniden yapılandırma çalışmaları yanında bir bu kadar önemli olan sektöre yönelik düzenleme, gözetim ve denetim altyapısının güçlendirilmesi, bankacılık sisteminin daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Yasal çerçeve uluslararası standartlara büyük ölçüde uyumlaştırılmıştır. Gözetim ve denetim çerçevesine ilişkin düzenlemeler; sermaye yeterliliği, risk düzenlemeleri, kredi ve iştirak sınırlamaları ile karşılıklara ilişkin düzenlemeler, muhasebe standartları, bağımsız denetim ve devir ve birleşmelere ilişkin düzenlemeler, banka sermayelerinin güçlendirilmesi programı

[177] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 56.
[178] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 59.

kapsamında yapılan düzenlemeler, özel finans kurumlarına ilişkin düzenlemeler ile yabancı ülkelere yapılan denetim ve işbirliği anlaşmaları hususlarına yoğunlaşmaktadır[179].

Yapılan tüm bu reform çalışmaları, bankacılık sektörünün özel sektörün sermaye birikimini desteklemesi ve reel sektöre kaynak yaratması nedeniyle çok önemlidir. Türkiye'de sermaye piyasaları henüz reel sektörün finansmanını karşılayacak düzeyde olmamasından dolayı bankacılık finansal sistemler içerisinde çok önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Bankacılık sektörü Türkiye finans sistemi içerisinde yaklaşık olarak yüzde 90 civarında paya sahiptir. Böylece reel kesimin finansman kaynağı açıkça görüldüğü üzere bankacılık sektörüdür. Fakat son yıllarda meydana gelen krizler sonucunda ortaya çıkan durum, bankacılık sektörünün görevini tam olarak sağlıklı gerçekleştiremediğini göstermektedir. Bunun nedeni ise reel sektör ile bankacılık sektörü arasındaki ilişki gelişmesi gerekirken, Türkiye'de kamu sektörü ile bankacılık sektörü ilişkisi gelişmiştir[180]. Bu ilişkinin gelişmesinde özellikle bankacılık sektörünün kamu açıklarını fonlar hale gelmesi ve kaynakların büyük bir kısmının kamu kesimi tarafından kullanılması etkili olmuştur. Ayrıca uzun yıllar boyunca süren yüksek enflasyon ortamı belirsizliği artırarak bankacılık sektörü ile kamu kesimi arasındaki ilişkinin daha fazla gelişmesine neden olmuştur.

Hükümetler ve yasal otoriteler tarafından bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalar bu sağlıksız ilişkinin ortadan kaldırılması, fiyat istikrarının sağlanması ve kamu borç stokunun azaltılması yönünde olmuştur. Özellikle kamu borç stokunun (en azından maastricht kriterine göre GSYİH'nın yüzde 60 seviyesine getirilmesi) ve finansal sistem içerisinde kamu ağırlığının azaltılması, özel sektör için önemli derecelerde ek bir kaynak yaratacaktır. Enflasyon ile mücadele çerçevesinde yürütülen çalışmalarla enflasyonun tek haneli rakamlara inmiş olması, piyasalardaki belirsizliğin azalmasına çok önemli pozitif bir etki yaratmakta ve uzun vadeli kredi piyasalarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Bankacılık alanında gerçekleştirilen tüm reformlar, sektörün daha sağlıklı bir yapıya kavuşmasına ve rekabetin artmasına yardımcı olmaktadır. Rekabet artışı ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla bankacılık sektörü ile reel sektör arasındaki ilişkinin

[179] BDDK, Ekim 2003, a.g.k., sayfa 60.
[180] TCMB, Mayıs 2004, Türk Bankacılık Sektörü ile ilgili sunum, sayfa 63.

gelişimini hızlandıracaktır. Bu durum özellikle sürdürülebilir uzun dönemli ekonomik büyümenin yakalanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır.

4.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELERİN FİNANSAL İSTİKRAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

4.5.1. Finansal İstikrarın Tanımlanması

Yakın zamanda birçok ülkede hükümetler veya ilgili yasal otoriteler, finansal istikrarın sağlanması konusundaki reform çalışmalarını gündemlerinin ilk sıralarına taşıdıkları görülmektedir. Bu reformlar, finansal işlemlerin miktarlarının önemli ölçüde yükselmiş olması, yeni enstrümanların karmaşıklığının artması, ulusal finansal sistemlerdeki maliyetli krizlerin ve bazı yaşanan aksiliklerin çözülmesi gereği konularını içermektedir. Finansal işlemlerin büyük bir oranda artması ve piyasaların birbirleri arasındaki entegre olması sonucunda, finansal sektörlerdeki kuruluşların bağımsızlığı ile birlikte sistemik kriz riski de önemli derecelerde artmıştır. Bununla birlikte uluslararası sermaye hareketlerinin gelişmesi, genel anlamada tasarrufların ve yatırımların etkin bir şekilde tahsisinin geliştirilmesine yardımcı olmasına karşın, ülkelerde finansal istikrarın sağlanmasında ulusal ekonomik politikaların etkinliğinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca gün geçtikçe finansal yatırım araçlarının karmaşıklığının artması, yöneticileri daha fazla zorlamakta ve bu durum denetleyici ve gözetleyici otoritelerin kuruluşların üstlendikleri riskleri değerlendirmelerini güçleştirmektedir. Gün geçtikçe artan yeni enstrümanların fiyatlandırılmasında kullanılan modellerin yetersiz kalması durumunda, hem firma içerisinde değerlendirme yapan yöneticilerin hem de gözetleyen ve denetleyen otoritelerin gerçek riskleri doğru bir şekilde belirlemesi veya kontrol etmesi konusunda problemler yaratabilmektedir.

Finansal sistemler içerisinde meydana gelen krizler sonucunda, finansal istikrar ile reel ekonominin sağlığı arasında yakın bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Örneğin Meksika'da meydana gelen para krizi ciddi bir resesyona sebep olmuş ve bankacılık sektöründe büyük problemler yaratmıştır. Bankacılık sektöründe yaşanan problemler ise resesyondaki derinleşmeyi daha fazla artırmıştır. Meksika krizinin sonucunda, başta Arjantin olmak üzere birtakım Latin Amerika ülkeleri de aynı dönemde kötü bir şekilde etkilemiş ve bu ülkelerde istikrarsızlığa neden olmuştur. Endüstrileşmiş ülkelerde

yaşanan krizlerde ise, örneğin İskandinavya ve Japonya'da yaşanan finansal problemler, ekonomilerde istenmeyen sonuçlar meydana gelmesine neden olmuştur.

Bilimsel literatüre bakıldığı zaman, parasal istikrar ile finansal istikrar arasında ayırımı yapılmaktadır. Parasal istikrar, genel fiyat düzeyindeki istikrarından, finansal istikrar ise finansal sistemi oluşturan anahtar kuruluşların ve piyasaların istikrarından bahsetmektedir. Bu iki istikrarın sağlanmasında söz konusu politikalar farklı olmasına karşın, bugünlerde bu iki politika arasındaki yakın bir ilişkinin varlığı hakkında genel bir görüş bulunmaktadır. Literatürde parasal istikrar hakkında yapılan yukarıdaki tanımlama, büyük bir çoğunlukla kabul görmektedir. Fakat finansal istikrarın tanımlanması konusunda yapılan tartışmalarda ortaya çıkan sonuç, tam olarak bir konsensüse varılmadığını göstermektedir. Bu nedenden dolayı bu noktada finansal istikrar hakkında yapılan tanımına bağlı kalınmaktadır. Bir başka değişle, istikrar:

- finansal sistem içerisindeki anahtar kuruluşların istikrarlı oldukları ve herhangi bir müdahaleye ve dışardan bir yardıma ihtiyaç duymadan yüksek düzeyde bir güven ortamında kendi yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri; ve
- anahtar piyasaların ise istikrarlı oldukları ve bu piyasalarda bulunan katılımcıların, ekonominin durumunu yansıtan fiyatlarla ve bu fiyatlarda ekonominin temellerinde herhangi bir önemli değişim olmadıkça hiçbir kısa dönemli dalgalanmanın gözlenmediği bir ortamda finansal işlemlerini güven içerisinde gerçekleştirebilecekleri anlamına gelmektedir[181].

Tabii ki bu tam olarak bir tanımlama olmamaktadır. Çünkü finansal istikrar için, önemli anahtar kuruluşların neler ve finansal piyasaların fiyat istikrarı için gerekli olan düzeyinin ne olduğu konusundaki sorulara cevap verilmesi gerekmektedir.

Finansal kurumlar içerisinde finansal istikrarın olması, bu kurumların faaliyetleri sonucunda herhangi bir ekonomik zararın ortaya çıkacağı konusunda endişelerin olmaması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde finansal piyasalardaki istikrar ise, geniş ekonomik zarara neden olan fiyat hareketlerinin bulunmaması anlamına gelmektedir. Genelde fiyatlar, ekonominin temellerindeki değişimlere göre hareket etmektedir.

[181] CROCKETT, Andrew, "***Why is Financial Stability a goal of Public Policy?***", The Globalization of the World Economy, Edward Elgar Publishing Limited, An Elgar Reference Collection, 2001, sayfa 6.

Fiyatların ekonominin genel gidişatına göre hareket etmemesi, ancak istikrarsızlık durumunda ortaya çıkabilmektedir.

Hangi finansal kuruluşların önemli olduğu konusundaki ilk soru göz önüne alındığı zaman burada iki konu gündeme gelmektedir. Bunlardan birincisi bankalar gerçekte de özel kuruluşlar mıdır? ve ikincisi ise bazı kurumlar *"batmayacak kadar büyük"* müdür? Bankaların finansal istikrarın korunmasında veya devamının sağlanmasında *"özel"* olarak nitelendirilmesinde iki haklı gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan ilki, herkesinde çok iyi bildiği gibi bankaların pasifleri kısa dönemli mevduatlardan ve aktifleri ise likiditesi çok düşüktür kalemlerden oluşmasıdır. Bu durum bankaları hücumlara karşı çok hassas hale getirmekte ve likidite eksikliği yaratarak onların yükümlülüklerini yerine getirememe durumuna düşürebilmektedir. İkincisi ise bankalar, ödemeler sisteminin çalışmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bir bankada oluşacak problemlerin, finansal sistemde bulunan diğer bankaları olumsuz yönde etkilemesi, ödemeler sistemini negatif yönde etkileyecektir. Bankaların likiditesi düşük kredilere sahip olması veya aktiflerinde orantısız bir şekilde yüksek paya sahip olması dışında, bir taraftan da daha fazla menkul kıymetlere yatırım yapma eğilimi içerisinde olabilmektedirler. Bankaların daha fazla menkul kıymete yatırım yapması, pasiflerinin ayırt edici özelliğini ortadan kaldırmakta ve talep olduğu zaman bu kıymetlerin satılması problem yada önemli kayıplar yaratmamaktadır. Bankaların büyük bir kısmı, kendi fonlama zorunluluklarını karşılamada gün geçtikçe daha fazla menkul kıymetlere güvenmektedir. Bankaların halen ödemeler sistemin içerisinde önemli bir rol oynaması ve bankacılık sektöründe bir bankanın iflasın eşine gelmesi, sistem içerisinde istenmeyen kötü sonuçlar yaratabilmektedir. Örneğin ödemeler sisteminde bir aksaklığın yaşaması ekonominin tümünü etkilemektedir. Bu nedenden dolayı bankalar hala özel kuruluşlardır. Böylece bankacılık sistemindeki istikrarsızlıklar, finansal sistemin başka bir bölümünde ortaya çıkabilecek istikrarsızlıktan daha fazla sistemik bulaşma yaratma kapasitesine sahiptir.

Buna karşın finansal sistem içerisindeki kuruluşların sistemik bulaşmadan etkilenmeleri konusunda önemli olan nokta finansal olup olmadıkları değil, boyutları çok büyük bir önem kazanmaktadır. Belirli kuruluşların finansal sistemin merkezinde bulunmasından dolayı bunların batmasıyla sistemik krizler ortaya çıkabilmektedir. Bu tür büyük kuruluşların sahip oldukları yükümlülüklerin çok yüksek olması, batması

durumunda finansal sektörün geniş bir kesiminde olumsuz etkiler yaratabilmekte ve diğer kuruluşlara da bulaşabilmektedir. Bu tür kuruluşlar, hem bankaları hem de banka dışında bulunan kuruluşlar olabilmektedir (batmayacak kadar büyük olma durumu).

Bunun yanı sıra aktif fiyatlardaki dalgalanmalar, piyasalarda belirsizliği artırmakta, uzun dönemli kontratların yapılması isteğini ve finansal sistemler aracılığı ile tasarrufların akışkanlığını ve tahsisini azalmaktadır. Bu durum ekonomik performansı negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca ani ve dik fiyat hareketleri düzgün bir şekilde çalışan finansal kurumların likiditesini ve yükümlülüklerini yerine getirmelerini de riske sokmaktadır. Finansal piyasalar göz önüne alındığı zaman yapılan değerlendirmelerde, piyasaların ekonominin genelinde yaratabileceği olumsuz etkiler incelenmektedir. Çünkü piyasada meydana gelen değişimler, özellikle yatırımcıların gelecekteki beklentilerini değiştirdiği için hem yatırımcıların hem de tasarruf sahiplerinin piyasalara olan güvenlerini bozabilmektedir. Daha ileri değerlendirmelerde, finansal piyasalar arasındaki bulaşma etkisi incelenmektedir. Tecrübeler göstermektedir ki bir piyasada meydana gelen ani hareketler diğer piyasaların istikrarını bozabilmektedir. Kamu otoritelerinin doğal olarak finansal istikrarla ilişkili düzenlemeler yapmasının çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Örneğin bireylerin asimetrik enformasyonla karşı karşıya geldikleri zaman tedbirli davranışlar içerisine girmeleri doğal dalgalanmayı yükseltecek etkilerde bulunmaktadır.

Finansal istikrar, yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin sistem içerisindeki işlemlerini yapmalarına, finansal aracılığın etkinliğinin artmasına ve kaynakların tahsisinin geliştirilmesine yardımcı olacak verimli ortamı sağlamaktadır. Ayrıca makroekonomik politikaların uygulanmasına daha iyi bir ortam yaratmaktadır. Bir diğer taraftan istikrarsızlık ise bankacılık ve para krizleri ile ilgili olarak reel GSMH kayıplarından tutun sorunlu kurumların tasfiyesi sonucunda ortaya çıkan kamu maliyetlerine kadar çok kötü sonuçlar yaratmaktadır. İstikrarlı bir ortamda, özellikle aktif fiyatları piyasadaki arz talep koşullarına göre belirlenmekte ve finansal kurumlar zarar ettikleri zaman sistem dışına çıkmalarında hiçbir engel bulunmamaktadır. Burada önemli olan nokta piyasa fiyatlarında ve yapısında esnekliğe izin verilerek, istikrarsızlığın güven ve reel ekonomik aktiviteler konusunda kötü sonuçlar yaratılmasının engellemelidir. Fakat bu mutlaka kamu otoritelerinin finansal istikrarın

geliştirilmesi için finansal piyasalara yoğun bir şekilde müdahale etmesi gerektiği anlamına gelmemektedir.

4.5.1.1. Finansal Kuruluşlardaki İstikrarsızlık

Finansal kurumlarda oluşabilecek problemler, neden kamu otoriteler tarafından dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği konusunda bir takım nedenler bulunmaktadır:

- Finansal kurumların iflası sonucunda ortaya çıkan kayıplar, mevduat sahiplerinin ve kredi verenlerin bu kuruluşlara hücum etmesine neden olmaktadır. Bu tür hücumlara özellikle bankalar da söz konusu olmaktadır. Böylece banka hücumları önemli kayıplara neden olmaktadır.
- Bu tür kayıplar bulaşma etkisiyle diğer finansal kuruluşlarda etkilenebilmektedir.
- Batan veya iflas eden kuruluşların tasfiyesinde ve mevduat sahiplerinin korunmasında önemli bütçesel maliyetler yaratmaktadır.
- Finansal sektör içerisindeki meydana gelen istikrarsızlık önemli makroekonomik sonuçlar doğurabilmektedir.
- Finansal sistemde meydana gelecek bir istikrarsızlık finansal aracılığa yönelik güvensizliği artırabilmekte ve bu durum yatırımların doğru bir şekilde tahsisini bozmakla kalmamakta tasarruflarında azalmasına neden olabilmektedir.

Bu nedenden dolayı finansal istikrarsızlık yasal otoritelerin önemle göz önüne alması gereken bir konuyu teşkil etmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi banka hücumları, bulaşma etkisi, tasfiye ve mevduat sahiplerinin korunmasında yüksek oranlardaki maliyetler, istenmeyen makroekonomik sonuçların ortaya çıkması, yatırımların yanlış tahsisi ve mevduat miktarını azaltması gibi konular mutlaka yasal otoriteler tarafından çözülecek problem niteliği taşımaktadır.

i. Banka Hücumları: Yasal otoriteler tarafından bankaların olası hücumlara karşı korunması, bu kuruluşların istikrarlarının devamı için önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bankalar, masif hücumlara karşı çok kırılgan bir yapıya sahiptir. Bankaların bilindiği üzere pasifleri kısa vadeli veya vadesiz mevduatlardan ve aktifleri de uzun dönemli likiditesi düşük kredilerden oluşmaktadır. Mevduat sahipleri tarafından yatırılan tasarrufları istendiği zaman çekilebilme özelliğine sahip olması, her an

bankaların bu tür mevduat çekimleriyle karşı karşıya gelebileceği anlamına gelmektedir. Normal şartlar altında bu özellik çok büyük bir problem yaratmamaktadır. Mevduat sahiplerinin büyük ölçekli mevduat çekimi durumunda bu özellik bankaları çok kötü bir duruma sokmaktadır. Genellikle bankalar, kredi kayıplarını karşılayacak kadar sermaye, mevduat çekimi ve bankanın istikrar içerisinde operasyonlarını sürdürmesi için ise likit aktifler tutmaktadırlar. Fakat mevduat sahiplerinin veya kredi verenlerin herhangi bir banka hakkında güvenlerinin sarsılması, onların bu bankaya hücum etmesine neden olmaktadır. Ani bir şekilde başlayan bu hücumlar hızlı bir şekilde mevduat sahipleri arasında yayılmasında, ilk olarak bankaya gelecek olanların bir zorlukla karşılaşmadan mevduatlarını çekebilecekleri ve geç kalanların ise mevduatlarını çekemeyip isteklerinin erteleneceği düşüncesi yatmaktadır. Banka böyle bir durum karşısında kendisine gelen talebi karşılamak için likit olmayan aktiflerini acil olarak (fire sale) satmak zorunda kalmakta ve bu durum bankanın zarar etmesine yol açmaktadır.

Bankaların yukarda bahsi geçen özelliklerinden dolayı özel bir konuma sahip olmasıyla birlikte, ayrıca bankalar yüksek kaldıraç ile çalışması, iflasları sonrasında likidasyonu zorlaşmaktadır. Tüm bu özellikler bankaların oluşabilecek potansiyel problemlerin devamlı suretle gözetlenmesi ve denetlenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bunun gerçekleştirilmesinde yasal otoritelere çok önemli görevler düşmektedir. Ayrıca yasal otoriteler bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği duruma geldiği zaman müdahale etmesi gerekmektedir. Yasal otoritelerin bankacılık alanında gerçekleştirdikleri düzenleme ve denetlemelerin ve ayrıca müdahalelerin bankacılık sektörünün istikrarı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Mevduat sahiplerinin tasarruflarının yasal otoriteler tarafından korunması gereğine yönelik bir diğer argüman ise, mevduat sahiplerinin kendilerini korumalarında yetersiz bilgiye sahip olduklarıdır. Mevduat sahiplerinin tasarruflarını yatırdıkları bankaları izlemeleri çok yüksek maliyetli olması nedeniyle bu tür bir izlemenin tek bir otorite tarafından yaygın bir şekilde yapılması daha verimli olmaktadır. Mevduat sigortası sisteminin bulunduğu bankacılık alanında herhangi bir problem sonucunda ortaya çıkacak maliyetler, zaten kamu otoriteleri tarafından karşılanacak olması, izlemenin aynı otoriteler tarafından yapılması sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi konusunda daha fazla bir isteklilik yaratacaktır.

ii. Bulaşma Etkisi: Finansal sistemde herhangi bir kuruluşun batması yukarıda bahsi geçen mevduat sahiplerinin kayıplar yaşamasından daha ciddi problemler yaratabilmektedir. Bulaşma etkisi (contagion effect) sonucunda bir finansal kuruluşta ortaya çıkan problemler diğer kuruluşları da etkileyebilmektedir. Bu etkinin ortaya çıkmasında özellikle piyasada güvenin kaybolması etkili olmaktadır. Örneğin bir bankanın batması diğer bankalara yönelik güvensizliği artırarak, bu kurumlarında batmasına neden olabilmektedir. Bu durum özellikle ödemeler sistemini kötü bir şekilde etkilemesi nedeniyle finansal sistemin istikrarını bozabilmektedir. Ayrıca bir bankanın batması, piyasada diğer bankaların durumu hakkında güvensizlik yaratması, bankacılık alanındaki mevduat ve işlem miktarını azaltabilmektedir. Böylece finansal sistem içerisinde bulaşma etkisiyle problemlerin sistemin tümüne yayılması ve piyasadaki güvensizliğin artması, finansal istikrarı önemli ölçüde negatif yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Finansal sistemler içerisinde istikrarın devamlılığı, tüm piyasa katılımcıları için çok önemli bir unsurdur. Çünkü yatırımların artmasında finansal istikrar çok önemli bir rol oynamaktadır.

iii. Çözüm Maliyeti: Bankacılık alanında yaşanacak bir kriz, ortaya çok büyük maliyetlerin çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle bu maliyetlerin bütçeye yansıyan miktarlarının çok yüksek olması, yasal otoritelerin finansal sistemin güçlendirilmesine yönelik çabalarını artırmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan maliyetler, hükümetler tarafından karşılansa bile bu ülkenin gelişimi ve ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Finansal krizlerin çözümlenmesindeki maliyetlerin boyutu, daha önceden tahmin edilmesi imkanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte verimsiz aracılık sonucunda ortaya çıkan batık krediler, sadece devlet bütçesine bir yük getirmekle kalmamakta, toplumun tümünü etkilemektedir. Böylece finansal sistem içerisinde meydana gelebilecek problemler ekonominin performansını etkileyebilmektedir. Bankaların sağladığı finansal aracılık mekanizmasının bozulması, kredilendirme sürecini durdurabilmektedir. Bu nedenden dolayı finansal istikrarın sürdürülmesi ekonomik performans için önemli bir unsur teşkil etmektedir.

iv. Finansal Sektörlerin İstikrarsızlığı ve Gelişimi: Finansal istikrarsızlığın reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri yanında, istikrarsızlık ortamında finansal sistem

içerisindeki aracılık mekanizmasının gelişiminin sağlanamaması veya gecikmesi, ekonomik büyümede bir azalma yaratabilmektedir. Akerlof'un ortaya koyduğu şekliyle eğer bir piyasada bulunan katılımcılar asimetrik enformasyona sahipseler, etik riski ve ters seçim problemleri piyasadaki işlemlerin düzeyini azaltabilmektedir. Asimetrik enformasyonun bulunmasından dolayı piyasa katılımcıları, işlem yapmaya yönelik isteklilikleri azalmaktadır. Buna karşın bazı özelleşmiş finansal kuruluşlar bu problemi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Özellikle bankalar, fon sağlayıcıları için kredi müşterilerini izlemekte ve asimetrik enformasyonun yaratabileceği problemleri minimize etmeye çalışmaktadırlar. Burada önemli olan nokta bankaların kendi kredi müşterileri hakkında bilgi toplaması, özellikle aracılık sürecinin istikrarı ve piyasa katılımcılarının güveni için çok önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Fakat piyasa katılımcılarının aracılık sürecine yönelik güvenlerinin sarsılması sonucunda maruz kaldıkları riskleri azaltmak için farklı bir arayış içerisine girip aktiflerini başka yerlerde tahsis etmek isteyeceklerdir. Belki de bu kişiler yatırım yapma yerine tüketimi veya tasarruflarını üretken olmayan fakat daha güvenli aktiflere yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Böylece finansal aracılık mekanizmasının gelişiminin sağlanması, tasarruf ve yatırım miktarının artmasına pozitif yönde etki yapacaktır. Eğer finansal gelişimin sağlanmasında geç kalınır veya yatırımcıların güveninin kaybolmasıyla tasarrufların farklı alanlarda tahsis edilirse finansal sektörler tarafından riskin fiyatlandırılması ve yönetimine yönelik yeni metotların yaratılması, likidite ve kredi sağlanması konusundaki katkıları azalacaktır. Mishkin finansal krizi "finansal piyasaların, ters seçim ve etik riski problemlerinin artmasıyla bozulması ve bu finansal piyasaların en üretken yatırım fırsatına sahip kişilere fonlarını etkin bir şekilde tahsis edilememesi" şeklinde tanımlamıştır. Böylece finansal sektörlerin gelişimi ve yatırımcıların güvenleri finansal istikrarın devam ettirilmesinde önemli olduğu anlaşılmaktadır.

4.5.1.2. Finansal Piyasalarda İstikrarsızlık

Literatürde genel kabul gören düşünce, serbest piyasa koşullarının denge fiyatlarının oluşumunda en güvenilir mekanizma olduğu ve hükümet müdahalelerinin sadece piyasadaki aksaklıkların giderilmesi için gerektiğidir. Hükümetlerin, özellikle kamunun aydınlatılması konusunda açıklamaların geliştirilmesi ve monopol oluşumların ortaya çıkmasının engellenmesi kapsamında müdahaleler yapması gerektiğini

düşünülmektedir. Temelde finansal piyasalar, istikrarsızlık eğilimi ve finansal kuruluşları etkileyen taşma etkilerine sahiptir[182].

İstikrarsızlık eğilimi, ortaya çıkan bir kargaşa sonucunda fiyatlarda geniş ölçekli bir dalgalanmanın yaşanmasıyla artmaktadır. Bu eğilimin artması, genellikle asimetrik enformasyondan dolayı oluşan beklentilere dayanmaktadır. Bu beklentiler sonucunda piyasada bulunan büyük çoğunluğun aynı doğrultuda hareket etmesi, istenmeyen kötü sonuçlar doğurmaktadır. Aktif fiyatlarındaki dalgalanmalar, yasal otoritelerin makroekonomik politikalarının oluşturulması konusunda bazı zorluklar yaratabilmektedir. Bu dalgalanmalar para politikalarının reel ekonomiyi etkilediği tüm geleneksel kanalları bozmaktadır. Örneğin faiz oranları ve döviz kuru kanalını etkilemektedir. Ayrıca bu durum güven konusunda istenmeyen sonuçlar yaratabilmekte ve sistemin genelinde yaygın bir şekilde hissedilebilmektedir. Bununla birlikte yabancı para piyasalarındaki istikrarsızlık, yüksek faiz oranlarına neden olmakta ve bu durum sonucunda ekonomik aktivitelerde bir daralma yaşanabilmektedir. Ayrıca bu daralma finansal krizler sonucunda da ortaya çıkabilmektedir.

4.5.1.3. Finansal İstikrarın Sağlanması

Devam eden bu bölümde finansal istikrarsızlığın, neden negatif sonuçlar yarattığına ilişkin bir takım nedenler sıralanmaktadır. Bunlar özellikle kamu politikası olarak, istikrarın sağlanması ve devamlılığı için yeterli olacağı düşünülmektedir.

i. Piyasa Disiplinin Geliştirilmesi: Hiçbir ülke finansal kuruluşların istikrarının sağlanmasında tam olarak piyasanın gücüne ve disiplinine güvenmemektedir. Fakat finansal istikrarın sağlanmasında, piyasa gücünün ortaya koyacağı çözüm basitçe; tüm aktörler (mevduat sahipleri, kuruluşlar, yöneticiler ve hissedarlar) kendi kendilerine kaldıklarını anladıkları zaman işlemlerinde daha dikkatli davranmayı seçecekleri düşüncesine dayanmaktadır[183]. Kendi başlarına kaldıkları için daha dikkatli olan piyasa katılımcıları, finansal kuruluşların daha sağlıklı bir şekilde çalışmaları için üzerlerinde bir baskı yaratmaktadır. Böylece bu tür davranışlar piyasada disipline edici bir etki yaratarak, finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Finansal kuruluşların

[182] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 12.
[183] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 26.

üzerlerinde daha sağlıklı çalışmaları için bir baskının yaratılması, bu kuruluşların iflas etme olasılığını azaltacak ve sistemik bulaşma etkisi de ortadan kaldıracaktır.

Piyasanın kendi kendini disipline etmesi, hükümet müdahaleleri sonucunda oluşan etik riskini azaltacak ve kaynakların daha etkin bir şekilde tahsisi gerçekleştirecektir. Fakat sadece piyasa gücünü dikkate alan yaklaşımların göz ardı ettiği bazı olaylardan dolayı, finansal sistemlerin istikrarı bozulabilir. Bu olaylara örnek olarak ekonomik bunalımlar veya doğal afetler sonucunda ortaya çıkan durumlar verilebilmektedir. Ayrıca seçim gibi politik olaylar istikrarsızlıklar yaratabilmektedir. Bu beklenmeyen durumlarda eğer hükümetler finansal kuruluşlara yardım etmez ve bir kenara çekilirse, bu kuruluşlar yüksek oranda sermaye tutma eğilimi içerisine gireceklerdir ki bu durum normal zamanlarda ekonomik refah yaratılması kapasitelerini azaltmaktadır. Böylece piyasa gücüne yönelik güvenin artırılmasına karşın, birçok gözlemci, karşılaşılacak tüm durumlar karşısında tek başına istikrarı sağlamakta yetersiz kalabileceğini kabul etmektedirler[184].

ii. Güvenlik Ağı Mekanizmasının Oluşturulması: Finansal kuruluşlarda güvenin devam ettirilmesinde en etkili yol, bu kurumlarla ilişkili olan müşterilere açık bazı garantilerin verilmesidir. Buradaki en belirgin mekanizmalar, mevduat sigortası sistemi ve başvurulacak son borç vericidir. Bu tür mekanizmaların başlıca sakıncası etik riskinin yaratmasıdır. Sigortalanmış mevduat sahipleri finansal kuruluşların izlenmesi konusunda pek fazla istekli olmamaktadırlar. Bu durum mevduat sahiplerinin tasarruflarını yatırdıkları bankaların riskli stratejiler izlemesine yol açmaktadır. Etik riskinin önlenebilmesi için birçok yol ortaya atılmaktadır. Örneğin mevduat sigortası kapsamının kısıtlanması, risk bazlı sigorta priminin alınması ve belirli finansal kuruluş gruplarına yönelik sigorta kapsamının sınırlanması (yüzde yüz rezerv bankaları) yöntemlerine başvurulabilmektedir[185]. Fakat yukarda sıralanan bu çözüm önerilerinin hiçbiri tam olarak tatmin edici bir sonuç yaratamamaktadır. Çünkü, örneğin mevduatların sınırlı garanti altına alınması durumunda geriye kalan sigortasız mevduat sahiplerinin bankalara hücum etme riskini artırmaktadır.

Son başvurulacak merci, çözüm bulucu olarak davranarak destek olabilmektedir. Fakat kötü bir durumda likit olmayan bir kuruluşun aktiflerini zararına satmasına engel

[184] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 27.
[185] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 28.

olamamaktadır. Merkez bankaları etik riskinin yaratacağı problemleri önleyememektedir. Çünkü merkez bankaları ancak rezervlerini istikrarın sağlanmasında kullanabilmektedir. Bir kuruluşun kötü bir duruma düştüğü zaman açık veya örtülü bir şekilde destek sağlayamamaktadır.

iii. Düzenlemeler: Finansal sistem içerisinde herhangi bir güvenlik ağının bulunmadığı durumda, düzenlemeler mevduat sahiplerinin ve diğer kreditörlerin haklarını koruyabilmektedir. Güvenlik ağı mekanizmalarının bulunduğu durumda ise, bu hakların korunması ve etik riskinin engellenmesi mevduat sigortası fonuna geçmektedir. Burada üç ayrı düzenleme tipi bulunmaktadır.

İmtiyaz Değerinin Korunmasına Yönelik Düzenlemeler: Yaklaşık yarım asır önce finansal baskı sistemlerinde rekabet sınırlanmakta ve rekabetin sınırlanması imtiyaz değerlerinin artmasına yardımcı olmaktaydı. 1970'li ve 1980'li yıllarla uygulanmaya başlanan bazı düzenlemeler bu tür kısıtlamaları kaldırmıştır. Hayata geçirilen liberalizasyon ve deregülasyon çalışmaları, piyasalarda rekabetin artmasına yardımcı olmuş ve bu durum bankaların karlılıklarını ve imtiyaz değerlerini düşürmüştür. Bununla birlikte bankaların düşük seviyelerdeki sermayeye sahip olmaları ise dışardan gelebilecek şoklara karşı onları hassas hale getirmiştir. Fakat ortaya çıkan sonuç, rekabetin sınırlanması ve finansal kurumların karlılıklarını destekleyen düzenlemelerin sistemik istikrarın korunmasında kabul edilebilir veya uygulanabilir olmadığı anlaşılmıştır.

Risk bazlı Sermaye Yeterliliği: Sistemik istikrarın geliştirilmesinde risk bazlı sermaye yeterliliği düzenlemeleri kullanılabilmektedir. Bankaların aktivitelerinin sınırlanması yerine, bu tür düzenlemeler bankaların operasyonlarında karşılaşabilecekleri risklere karşı yeterli düzeyde sermayeleri olup olmadığı konusunda düzenlemeler getirmektedir. Bu yaklaşım Basel Komitesi tarafından ortaya konmaktadır. Basel, aktifleri risk gruplarına göre sınıflamakta ve her grup için elde tutulması gereken sermaye miktarını belirlemektedir. Basel'in ortaya koyduğu bu yaklaşımın izlenmesi hiç kuşkusuz bankacılık sektörünün sermaye miktarının artırılmasıyla sistemik esneklik yaratacaktır.

1998 Basel Yeterlilik Standardı (Cooke Oranı) rasyosunun amacı, sermaye yeterliliği düzenlemelerinin uyumlaştırılması veya yeknesaklaştırılması ve bankalar arasındaki rekabet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasıdır. Standart, uluslararası ölçekte işlem yapan bankaların en az yüzde 8 yasal sermaye yeterlilik oranı ile çalışma esası getirmiştir[186]. 1992 yılından beri yürürlükte olan bu standart, sermaye yeterliliği oranının hesaplanmasında sadece kredi riskini göz önüne almaktadır. Fakat gün geçtikçe bankacılık alanındaki risklerin giderek daha karmaşık bir hal alması sonucunda sermaye rasyosunun riske karşı duyarlılığı azaldığı düşünülmektedir.

Böylece Basel Komitesi, 1999'dan beri 2007 yılından itibaren var olan sermaye yeterliliği standardının yerini alması düşünülen yeni bir standart üzerinde çalışmalara başlamıştır. Yeni standart, konuyu mali tablolar analizinin kantitatif özelliklerinin ötesine taşıyarak, denetimsel düzenlemeleri arttırarak ve piyasa disiplininin sağlanmasını öne çıkararak, uluslararası denetimi devreye sokmaktadır[187]. Bir başka değişle ekonominin nitel özelliklerini devreye sokmaktadır. Burada yapılan bu çalışmanın amacı, tüm riskleri içeren bir düzenlemenin ortaya konmasıdır. Bu düzenleme çalışmalarının üç ayağı bulunmaktadır. Bunlar minimum özkaynak (pillar), güçlendirilmiş basiretli bir denetim süreci ve piyasa disiplinin sağlanmasıdır. Basel II sermaye standardı, bankacılık risklerini üç grup altında toplanarak ölçülmesini ve bu risklerin karşılanacak kadar sermaye tutulması öngörülmektedir. Bu riskler kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risktir. Kredi riski, bankanın kredi verdiği müşterilerinin bankaya karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmemeleriyle doğacak zararlar olarak tanımlanmaktadır. Basel II'de bu riskin ölçülmesinde standart yöntem ve içsel değerlendirme yöntemi olarak iki farklı metot önerilmektedir. Piyasa riski ise finansal piyasalarda meydana gelen faiz ve döviz oranlarındaki dalgalanmalar sonucunda bankanın zarar etmesi veya sermaye kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu riskin ölçülmesinde bir standart yöntem kullanılabilmektedir ki bu yöntem BDDK piyasa riskinin sermaye yeterliliğine eklenmesini 2002 yılı itibari ile tüm bankalara zorunlu kılmıştır. Standart yöntem dışında piyasa riskinin ölçülmesinde VaR yöntemleri (value at risk) veya Monte Carlo Simulasyon yöntemleri kullanılabilmektedir. Son olarak operasyonel risk ise bir bankanın kendi bünyesinden kaynaklı yanlış uygulamalar veya dışsal etkenlerden dolayı zarara uğraması şeklinde tanımlanabilmektedir. Operasyonel

---

[186] PARASIZ, İlker, "***Basel II yönünde çalışmalar: Yalın, nicel kontrollerden, nitel kontrollere yönelim***", Activeline Ağustos 2004, sayfa 1.
[187] PARASIZ, İlker, a.g.k., sayfa 2.

riskin ölçümünde temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım ve gelişmiş ölçüm yaklaşımı kullanılmaktadır.

Piyasa Gücünün Desteklenmesine Yönelik Düzenlemeler: Piyasaların kendi kendini disipline etmesi, önemli bir güç teşkil etmektedir. Buradaki düşünce bireysel kuruluşların kendi iç denetimlerini yapmalarıdır. Firma yöneticilerin risk değerlendirilmesi konusunda kendi firmalarının maruz kaldıkları riskleri doğru bir şekilde izlemelerine yönelik güçlü bir isteklilik içerisinde olmaktadırlar. Bu nedenden dolayı içsel risk hesaplaması, basitleştirilmiş dışsal formüllerden daha etkili bir ölçüm olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce Basel komitesi tarafından kabul görmekte ve sermaye yeterliliği hesaplamalarında piyasa riskinin düzeltilmesinde bulunmaktadır. Piyasa riskinin düzeltilmesi firmalara kendi risklerini hesaplamalarında kendi formüllerini kullanmalarına izin vermektedir. Böylece riskin hesaplanması konusunda ortaya çıkan tartışmalarda, içsel risk hesaplamalarının daha iyi bir yöntem olduğu ve riskin sermayelendirilmesi konusunda ise yasal otoriteler tarafından yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak finansal istikrar, etkin bir kaynak tahsisini ve daha hızlı bir ekonomik büyüme için uygun ortamı sağlamaktadır. İstikrarsızlık düşük seviyelerde tasarruf ve yatırım düzeyine, kamu maliyetlerine ve büyümede negatif etkilere sahiptir[188]. Bu nedenden dolayı kaçınılmaz olan istikrarın korunmasının kamu otoriteleri tarafından sağlanması gereğidir[189]. Yasal otoritelerin piyasanın kendi kendini disipline eden yapısını desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca yasal otoriteler tarafından piyasa katılımcıların kendi içsel kontrollerine büyük oranda güven duyulması, piyasada basiretli davranmaya yönelik istekliliği artıracaktır.

4.5.2. Bankacılık Sektörünün Finansal İstikrar Üzerindeki Etkisi

1980'lerden itibaren finansal liberalizasyon çalışmalarının ve iletişim teknolojilerinin ilerlemesi, bununla birlikte birde finansal piyasaların küresel anlamda bütünleşmesi hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri kırılgan hale getirmiştir. Ortaya çıkan kırılgan yapı nedeniyle tüm dünyada finansal entegrasyon konusu gündeme gelmiştir. Böyle bir yapı içerisinde bankacılık sektörlerinde etkinliğin

[188] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 33.
[189] CROCKETT, Andrew, a.g.k., 33.

ve verimliliğin sağlanması, liberalizasyon sonucunda artan rekabet koşullarının korunması ve finansal istikrarın sağlanması çok büyük bir önem kazanmıştır. Dünya örneklerinin incelenmesi sonucunda elde edilen sonuçlar, hem gelişmiş ülkelerde hem de seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde 1990'lı yıllarda ciddi anlamda finansal sistemlerde bir konsolidasyonun yaşandığı, evrensel bankacılığın ön plana çıktığı ve oligopolistik yapıya doğru bir eğilim olduğu anlaşılmaktadır[190]. Dünya çapında finansal entegrasyon düzeyinin artması sonucunda finansal sistemlerde ciddi anlamda birleşme ve satın almaların yaşanmasıyla birlikte, aynı dönemde Türkiye'de ise 1997 yılına kadar özellikle banka sayısının önemli derecelerde bir artışın yaşandığı gözlenmektedir. 1997 yılından ve 2000-2001 döneminde yaşanan krizlerden sonra bankacılık alanındaki yeniden yapılandırma çalışmalarıyla birlikte zorunlu bir konsolidasyonun gerçekleştirildiği görülmektedir. Türk bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programında amaçlanan hedefler, ölçek ekonomisinin getireceği etkinliğin ve verimliliğin sağlayacağı maliyet avantajlarının, rekabet koşullarının korunması ve finansal istikrarın sağlanmasıdır. Böylece son zamanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşen yoğun banka birleşmeler ve satın almalar, finansal konsolidasyon çerçevesinde mali gücünü yitirmiş bankaların sistem dışına çıkarılması ve bankacılık sektöründeki lider bankaların pazar paylarının artması konularını gündeme getirmiştir. Bu konuların gündeme gelmesi, finansal konsolidasyonun finansal sistem üzerindeki etkilerinin tartışılmasına neden olmuştur.

Finansal konsolidasyon basitçe, birleşme ve satın alma, tasfiye gibi sistem dışına çıkışlar sonucunda banka sayısında bir azalma olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte bankacılık sektöründe örneğin ilk beş bankanın toplam aktif büyüklüğünün sektör içerisinde önemli derecelerde payı olması sonucunda yoğunlaşmanın artması konsolidasyon konusu içerisinde değerlendirilmektedir. Birleşme ve satın alma yoluyla gerçekleştirilen finansal konsolidasyonun amacı, ölçek ekonomisi aracılığı ile işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve böylece finansal kuruluşların karlılığının artırılması, ürün ve hizmet yelpazesinin çeşitliliğinin ve coğrafik olarak dağılımın genişletilmesi sonucunda kapsam ekonomisinden sağlanan avantajlardan yararlanarak riskler çeşitlendirilmesinin artırılması, banakların pazar paylarının artırılması suretiyle hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılmasıdır.

---

[190] GENÇAY, Mehmet, "***Dünya Finansal Sektör Konsolidasyonu ve Türkiye Örneği***", TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ocak 2005, sayfa 9.

Finansal konsolidasyon, bankacılık sektöründeki en önemli değişimlerden birisi olarak görülmektedir. Etkin ve verimli çalışmayan bir bankacılık sektöründe banka sayılarında bir konsolidasyonun gerçekleştirilmesi, hem yasal otoriteler için bankaların daha sıkı bir şekilde kontrol edilmesini hem de kaynakların etkin bir biçimde tahsis edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Örneğin Türk bankacılık sektöründe yaşanan 2000-2001 krizlerinden sonra, sektörün sağlam bir yapıya kavuşturulmasında çözüm olarak finansal konsolidasyonun önemi artmıştır. Bu anlayışın altında, banka birleşmelerinin ve satın almalarının sektörde etkinliği artıracağı ve bir taraftan da finansal kırılganlığı azaltarak finansal istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacağı düşüncesi yatmaktadır. Bunun yanı sıra dünya ile entegrasyon sürecinde yabancı bankalar ile rekabet edilebilmesi için ilk önce bankacılık maliyetlerinin minimize edilmesi veya başka bir deyişle optimum ölçekle çalışılması gerekmektedir. Ulusal veya uluslararası banka birleşmeleri ve satın almaları bu bahsi geçen optimum ölçeğe ulaşılmasında çözüm önerisi olarak görülmektedir. Bankların optimum boyuta gelmesiyle maliyetlerin azaltılarak karlılıklarının artırılması amaçlanmaktadır.

Türk bankacılık sektörünün de aynı şekilde dünya çapında rekabet edebilmesi için maliyetlerinin azaltılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Türk bankacılığının asıl sorununun hala kamu bankalarının sektör içerisindeki payının yüksek olmasıdır. Yapılan bilimsel çalışmalarla kamu bankalarının özel bankalardan daha az verimli ve etkin çalıştığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türk bankacılık alanında yoğunlaşmanın 1980-1993 yılları arasında rekabetçi ortamın gelişmesi sonucunda düştüğü, fakat 1994 krizi ve daha sonra yaşanan krizlerle rekabetçi yapıda bir gerilemenin yaşandığı gözlenmektedir. Rekabetin azalmasıyla sektörde yoğunlaşmanın arttığı gözlenmektedir.

Bununla birlikte birleşme ve satın almalar sonucunda bazı bankaların "batmayacak kadar büyük olma" durumuna gelmesi, bankacılık sektörü ve finansal istikrar için bir tehlike oluşturmaktadır. Buna karşın etik riskinin azaltılması için mevduat güvencesinin sınırlanması ve etkin banka denetimlerinin yapılması bu tehlikeyi azaltacağı düşünülmektedir. Birleşme ve satın almanın yaratacağı en önemli fırsat, bankaların birleşme ve satın alma yoluyla büyümeleri uluslararası rekabet güçlerini artırmasıdır. Banka birleşmelerinin ve satın almaların finansal istikrar üzerindeki etkisi incelenirken özellikle bu konuyla ilişkili bazı riskler göz önüne alınmaktadır. Örneğin

finansal konsolidasyon sonucunda önemli derecelerde büyüyen ve karmaşıklaşan bankaların iflası durumunda sistemik riskler daha fazla artmaktadır. Bu bağlamda bankaların batmayacak kadar büyük olması finansal kırılganlığı yükseltmektedir. Ayrıca bankacılık sektöründe mevduat sigortası sisteminin bulunması bankaların aşırı risk almaya yönelik istekliliklerini de artıracaktır. Aşırı risk almalar bilindiği gibi etik riski yaratarak finansal kırılganlığı artırmaktadır. Tüm bu risklerin azaltılması ve finansal istikrarın sürdürülebilmesi için yasal otoriteler tarafından sektörde bulunan bankaların izlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak güçlü bir ekonominin varlığı ancak sağlıklı ve büyüyen bir finansal sistemle mümkün olmaktadır. Etkin ve verimli çalışan bir finansal sektör, kaynakların en verimli bir şekilde tahsisine aracılık etmesinden dolayı mutlaka finansal istikrarın devam ettirilmesi gerekmektedir.

Dünya çapında bankaların konsolidasyonu, finansal istikrar üzerindeki etkisi olup olmadığı hakkında tartışmalar bulunmaktadır. Gerçekte de ekonomik teoriler, bankacılık endüstrisinin piyasa yapısı ile bankacılık sistemi kırılganlığı arasındaki ilişki hakkında çelişkili öngörüler sağlamaktadır[191]. Bazı bilimsel argümanlar ve ülke karşılaştırmaları, birçok sayıda küçük bankalardan oluşan düşük yoğunlaşmaya sahip bankacılık sektörlerinin, birkaç büyük bankadan oluşan yüksek yoğunluğa sahip bankacılık sektörlerinden daha fazla finansal krizlere yatkın olduğunu göstermektedir[192]. Bu yaklaşım doğrultusunda ortaya konan düşünceler aşağıdaki gibi sıralanabilir[193]:

- İlk olarak "konsantrasyon-istikrar" düşüncesini savunanlar, birkaç büyük banka tarafından karakterize edilen bir bankacılık sektöründe büyük bankaların daha iyi çeşitlendirme yapabildiklerinden dolayı, küçük bankalardan oluşan bir bankacılık sektörüne göre daha az kırılgan olduğunu düşünmektedirler.
- İkinci olarak, konsantrasyonun yüksek olduğu bankacılık sistemlerinde karların artabileceği ve bunun da banka kırılganlıklarını azaltabileceği düşünülmektedir. Yüksek karlılık, ters şoklara karşı bir "tampon" görevi yaparak bankaların imtiyaz değerlerini artırmakta ve bu durum banka yöneticilerinin aşırı risk almaya yönelik istekliliklerini azaltacağı düşünülmektedir.

---

[191] BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, "***Bank Concentration and Crises***", NBER Working Paper No 9921, Ağustos 2003, sayfa 1.
[192] BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, a.g.k., sayfa 1.
[193] Buradaki düşünceler BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, "***Bank Concentration and Crises***", NBER Working Paper No 9921, Ağustos 2003 yayınlanan çalışmanın birinci sayfasındaki açıklamalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

- Üçüncü olarak ise bazı araştırmacılar birkaç büyük bankanın bir sürü küçük bankaya nazaran daha iyi izlenebileceği ve böylece bankaların kurumsal kontrolleri daha etkili olacağı ve konsantrasyonu yüksek bankacılık sektörlerinde bulaşma riskinin daha az telaffuz edileceği düşünülmektedir.

Bankacılık sektöründe yoğunlaşmanın artmasıyla finansal istikrarın sağlanacağına yönelik üç düşünce yapısı yukarıda verilmiştir. Buna karşın "yoğunlaşma-istikrar" düşüncesine katılanlar yanında buna karşı olanlarda bulunmaktadır. Buradaki karşı düşünce banka konsantrasyonunun finansal kırılganlığı artıracağı yönündedir. Bu düşünceler[194]:

- İlk olarak "konsantrasyon-kırılganlık" düşüncesini savunanlar, büyük bankaların sıklıkla "batmak için çok büyük" politikalarından dolayı örtülü yardım aldıklarını ortaya koymaktadırlar. Büyük bankalara yönelik bu tür büyük yardımların veya desteklerin yapılması, risk alma isteklilikerini ve yoğunlaşmış bankacılık sistemlerinde kırılganlığı artırabileceği düşünülmektedir.
- İkinci olarak yoğunlaşma-kırılganlık yandaşları, büyük bankaların daha kolay izlenebileceği konusundaki düşünceye katılmamaktadırlar. Eğer boyut, karmaşıklıkla pozitif yönde ilişkili ise büyük bankalar küçük olanlara göre daha fazla anlaşılması güç olmaktadır. Bu durumda yoğunlaşma ve kırılganlık arasındaki pozitif bir ilişki yaratacaktır.
- Son olarak yüksek piyasa payına veya gücüne sahip bankaların kredi verdikleri firmalardan yüksek oranda faiz almak eğiliminde olabilmektedir. Bu durum firmaların yüksek risk almalarına neden olabilmektedir.

Yoğunlaşmanın krizler üzerindeki etkisini ilk olarak inceleyen çalışma Beck, Demirgüc-Kunt ve Levine'nin 2003 Ağustosta yaptıkları ve yukarıda açıklamalarına yer verilen çalışmadır. Bu çalışmada 1980-1997 yılları arasında 70 ülkeden oluşan veri seti kullanılarak banka konsantrasyonunun, bankacılık düzenlemelerinin ve ulusal kurumların sistemik bankacılık krizleri olasılığı üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda bu ilişkinin ortaya konmasında ülkelerde bulunan mevduat sigortası sistemlerinin, sermaye düzenlemelerinin, banka girişleri üzerine

[194] Buradaki düşünceler BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, yapmış oldukları çalışmanın ikinci sayfasındaki açıklamalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

kısıtlamaların ve banka aktivitelerindeki sınırlamaların uluslararası farklılıkları incelenmektedir. Bu çalışmada yapılan analizlerle üç sonuca varılmıştır. Bu sonuçlar[195]:

- İlk olarak yapılan analiz sonucunda krizlerin daha çok konsantrasyonu düşük bankacılık sistemlerinde oluştuğu ortaya konmaktadır. Bu sonuç "yoğunlaşma-istikrar" düşüncesiyle tutarlılık göstermekte ve birkaç büyük banka tarafından karakterize edilen bankacılık sistemlerinin düşük seviyede yoğunlaşmaya sahip olanlara nazaran daha istikrarlı olduğunu göstermektedir.
- İkinci olarak bu çalışma yüksek oranda rekabetin karlılığı düşürdüğünü ve bununda ülkelerin sistemik bir bankacılık krizinden dolayı zarar görebileceğini göstermektedir.
- Üçüncü ve son olarak ise, genelde rekabeti geliştiren ulusal kurumlara sahip ülkelerin bir bankacılık krizi yaşamaları olasılığını azaltmaktadır. Bununla birlikte birde birkaç büyük bankaya sahip konsantrasyonu yüksek bankacılık sektöründe bankaların izlenmesi birçok küçük bankadan oluşan sistemlere göre daha kolay olduğu ortaya konmaktadır.

Banka birleşmeleri ve satın almaları yoluyla gerçekleştirilen konsolidasyonun, bankacılık sektörlerinde yoğunlaşmayı ve bankaların boyutlarını artığı gözlenmektedir. Bankacılık alanında yoğunlaşma veya konsolidasyon düşüncesinin son yıllarda bankacılık alanında gerçekleştirilen reformlarda desteklendiği görülmüştür. Örneğin Türk bankacılık sektörünün 2000-2001 finansal krizlerinden sonra zoraki de olsa banka konsolidasyonunu bankacılık sektörü istikrarının yeniden tesis edilmesi çerçevesinde desteklediği görülmektedir. Böylece yasal otoritelerin yapmış olduğu bu reformlardan anlaşılacağı gibi, banka birleşmeleri ve satın almaları sonucunda yoğunlaşmanın artmasının stabilize edici bir etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat yapılan bilimsel çalışmalarda yüksek oranda yoğunlaşmanın stabilize edici etkisinin azaldığı ortaya koymakta, fakat bunun kırılganlık üzerinde tamamen negatif bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmediği de belirtilmektedir. Bunun dışında bankacılık alanına giriş önündeki bazı kısıtlamaların ve banka aktivitelerinde sınırlamaların bulunması, bankacılık sektörü istikrarı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Özellikle finansal entegrasyonla birlikte yerel piyasalarda yabancıların bulunması arzu edilen bir sonuçtur. Ayrıca kapsam ekonomilerinin gelişimi ile çeşitlendirmelerin artırılması banka kırılganlığını azaltmaktadır. Bu nedenden dolayı girişler ve aktiviteler üzerine

[195] Buradaki sonuçlar BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, yapmış oldukları çalışmanın dördüncü sayfasındaki açıklamalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

kısıtlamalar bulunması bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilmektedir. Yüksek oranda rekabetçi bankacılık sistemlerinin, girişlere ve aktivitelere yönelik az sayıda kısıtlamalara sahip olanları daha stabil olma eğilimindedir[196]. Son olarak iyi gelişmiş kuruluşlara ve rekabetin artmasına yardımcı olan politikalara sahip ülkelerin daha az sistemik kriz yaşadıkları görülmektedir. Böylece banka konsolidasyonu sonucunda bankaların ölçeklerinin optimal seviyeye getirilmesi, ölçek ekonomilerinden yararlanılmasını ve maliyetlerinin azaltılmasını sağlanabilmektedir. Azalan maliyetlerin, bankaların karlılığını artırıp bankacılık sektöründe etik riskini yok edeceği düşünülmektedir. Tüm yapılan çalışmalarda bankacılık sektörünün istikrarı sağlanmasına odaklanılmaktadır.

Sonuç olarak finansal entegrasyon çerçevesinde sürdürülen çalışmalar, banka konsolidasyonlarının ve basiretli düzenlemelerin ve denetlemelerin finansal istikrar üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. 1980'li yıllarla birlikte uygulanan finansal liberalizasyonun yarattığı finansal kırılganlığın, ülkelerde birçok finansal krize neden olması, bu ülkelerde özellikle bankacılık alanlarında yeniden yapılandırılması ve finansal istikrarın tekrardan tesis edilmesi konularında çabaları artırmıştır. Bankacılık krizleri, ekonominin sadece bir sektörünü tahrip etmesinden çok, tüm ekonomiyi etkileyen şok dalgaları yarattığından dolayı çok önemlidir[197]. Böylece bankaların sektörlerinin istikrarının sağlanması ülkelerde sürdürülebilir uzun dönemli ekonomik büyümenin yakalanmasında çok önemli bir unsur teşkil etmektedir.

4.5.3. Avrupa Birliğine Katılım Süreciyle Bankacılık Sektörü Gelişimi ve Finansal İstikrarın Sağlanması

Avrupa Birliğine katılan ülkeler, kendi finansal sektörlerinde önemli derecelerde bir ilerlemeye sahip olmaktadırlar[198]. Fakat bankacılık sektörünün istikrarını etkileyebilen bazı potansiyel riskler bulunmaktadır. Önemli potansiyel riskler içerisinde geniş cari açığın gelecekte borçlanmalarda yaratacağı kısa dönemli dalgalanmalar, aşırı borç vermede tedbirsizlikler, bankacılık alanında artan vade uyumsuzluğu, önemli

---

[196] BECK, Thorsten, DEMİRGÜC-KUNT, Asli, LEVİNE, Ross, a.g.k., sayfa 22.
[197] HELMANN, Thomas F., MURDOCK, Kevin C., STİGLİTZ, Joseph E., "***Liberazlization, Moral Hazard in Banking and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?***", American Economic Review, sayfa1.
[198] BROUWER, Henk, HAAS, Ralph, KİVİET, Bas, "***Banking sector development and financial stability in the run up to EU accession***", The Netherlands Bank, Haziran 2002, sayfa 1.

derecede döviz kuru dalgalanmaları ve finansal gelişimde geç kalınmasıdır. Bu riskler, yabancı bankaların varlığı ile elde edilebilecek avantajlarla, cari işlemler açığının limitleri içerisinde tutulmasıyla, döviz kuru rejimlerinin belirlenmesini göz önüne alınarak finansal istikrarın sağlanmasıyla, denetleyen ve gözetleyen otoritelerin ve merkez bankasının bağımsızlığının garantilemesiyle ve kanunların uygulanmasının güçlendirilmesiyle sınırlanabilmektedir[199]. Avrupa birliğine katılım sürecinde ülkelerin gerçekleştirdikleri yapısal değişimler ve düzeltmeler, bu ülkelerde finansal istikrarın yakalanmasında önemli bir etki yaratmaktadır. Özellikle AB'ye girmek isteyen ülkelerin birlik içerisinde bulunan üye ülkelere nazaran, finansal ve düzenleyici altyapılarında çok eksiklerin bulunduğu gözlenmektedir. Parasal birliğe üye yolundaki ülkelerin yukarda bahsi geçen risklerin sınırlanması için bazı kriterleri sağlamaları gerekmektedir. Genel anlamda sağlam makroekonomik politikaların belirli ülke şartlarına göre uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu politikalara ek olarak, kurumsal çevrenin ve denetleyici ve düzenleyici otoritelerin daha ileri bir biçimde kuvvetlendirilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin cari açığın belirli sınırlar içerisinde tutulması, finansal sektörlerin uluslararası bulaşmalara ve önemli derecelerde yabancı sermayenin kaçışlarına bağlı kırılganlığının azaltarak uzun dönemli finansmanı garanti altına almaktadır. Buna ilaveten döviz kuru rejiminin seçilmesinde finansal istikrar açısından risklerinde göz önüne alınması gerekmektedir. Döviz kuru esnekliğinin devam ettirilmesindeki avantajlar göz ardı edilmemesi gerekmemektedir. Çünkü birçok ülkenin sermaye hareketleri liberalizasyonunun tamamlaması ile sürdürülen esnek döviz kurunun dışsal şokların etkisini azaltmaktadır. Kurumsal çevre açısından bakıldığı zaman merkez bankasının ve denetleyici ve gözetleyici kurumların bağımsızlığı çok önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Bununla birlikte ulusal ve uluslararası çabaların ortak girişimleri, denetimin ve gözetimin geliştirilmesi ve finansal sektörler hızlı bir gelişiminin sağlanması için devam ettirilmesi gerekmektedir. Finansal gelişimin hızlandırılması ve denetleyici ve gözetleyici alt yapının güçlendirilmesi, bankacılık alanında özellikle iyi risk yönetimi uygulamalarını geliştirilmesine yardımcı olmakta ve istikrarın devamlılığında bir cankurtaran görevi görebilmektedir.

Böylece ülkelerin AB'ye katılması sürecinde, birliğin ortaya koyduğu kuralların ve önerileri uygulanması çerçevesinde bu ülkelerde finansal istikrar sağlanabilmektedir. AB'ye katılımla birlikte elde edilecek kazanımlar, özellikle yasal ve kurumsal

[199] BROUWER, Henk, HAAS, Ralph, KİVİET, Bas, a.g.k., sayfa 1.

altyapının sağlamlaştırılması, ekonomideki bazı değerlerin limitler içerisine çekilmesi (Maastricht kuralları[200]), finansal istikrarın ve sağlıklı bir bankacılık sektörünün oluşturulması, yabancı sermaye akışının artırılmasıdır. AB'ye katılım sürecinde empoze edilen kuralların birliğe katılan ülkelerde önemli gelişimler sağladığı görülmektedir. En önemlisi finansal istikrarın sağlanması konusunda önemli adımlar atılmaktadır.

Avrupa Birliğinin oluşum süreci, finans ve büyüme arasındaki belirsiz nedensellik ilişkisinin açıklanmasına ideal bir senaryo oluşturduğu düşünülmektedir. Bu süreçte üye ülkelerin AB otoriteleri tarafından sermaye hareketleri liberalizasyonu ve bankacılık regülasyonlarının uyumlaştırılması üzerine yayınladığı komisyon direktiflerinin uygulanması, finansal sistemin verimliliğinin ve boyutunun artırılması amaçlanmaktadır. Analizler sonucunda, AB düzeyinde sermaye kontrollerinin kaldırılması ve bankacılık yasalarının uyumlaştırılması, ekonominin büyüme oranının artırılması konusunda önemli kazançlar sağladığı ortaya çıkmaktadır[201]. Büyüme konusunda ortaya çıkan bu sonuç, AB otoriteleri ve üye ülkelerin bankacılık yasalarının uyumlaştırılması ve liberalizasyonla bekledikleri sonuçlarla örtüşmektedir. Böylece bir tek bankacılık sisteminin oluşturulması, yerel bankacılık sektörlerinin açılmasına, sınır ötesi aktivitelerin yaratılmasına ve sonucunda rekabetin artmasına yardımcı olması suretiyle sermaye maliyetinin azaltılmasına, kaynakların daha üretken kullanımına ve büyük çapta bankacılık aktivitelerine neden olmuştur[202]. Bununla birlikte bilindiği üzere AB otoriteleri Avrupa'daki finansal entegrasyonun daha ileri götürülmesi ve kazançlarının artırılması için 1999 yılında açıkladığı finansal serviler eylem planını 2005 yılı içerisinde tamamlamayı düşünmektedir. Bu çalışmalar, bankaların AB genelinde ölçek ekonomisinden yararlanabilmesi için çok önemlidir.

Avrupa bankacılık endüstrisinde ulusal ve sınır ötesi birleşmeler yoluyla gerçekleştirilen konsolidasyon sonucunda aşırı operasyonların yok edilmesi ve maliyetlerin azaltılması, verimliliği iyi bir şekilde geliştirmiştir[203]. Fakat burada tüketicilerin refahı, ancak bankaların artan rekabetçi baskılardan dolayı verimliliklerini

---

[200] Avrupa parasal birliğe üye olmakta Maastricht kriterleri, fiyat istikrarın olması, faiz oranları AB ülkeleriyle aynı düzeye inmeli, bütçe açığı GSYİH'nın yüzde 3'nü aşmamalı, hükümetlerin borç stoku GSYİH'nın yüzde 60'ından fazla olmamalı, döviz kuru istikrarından oluşmaktadır.

[201] AVİLA, Diego R. D., "***Finance and Growth in the EU: New Evidence from the Liberalization and Harmonisation of Banking Industry***", ECB W.P. 266, Eylül 2003, sayfa 39.

[202] AVİLA, Diego R. D., a.g.k. sayfa 40.

[203] CANOY, Marcel, DIJK, Machiel, LEMMEN, Jan, DE MOOIJ, Ruud, WEİGAND, Jürgen, "***Competition and Stability in Banking***", CPB Document Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Aralık 2001, sayfa 31

artırması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Avrupa rekabet otoriteleri, finansal kuruluşların daha çok yerel olarak birleşmesi sonucunda ortaya istenmeyen sonuçların çıkabileceğini düşünmektedirler. Bir bankacılık sektörü rekabetçi olarak tanımlanabilmesi için bu piyasada bankaların serbestçe yeni giriş yapanlarla rekabet edebilmelidir. Genel olarak istikrarsızlık, bilgi asimetrisiyle ilgili olarak piyasa aksaklıklarının yaratılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan bankacılık sektöründe rekabetin artırılması için kısıtlayıcı düzenlemeler kaldırılırken, aynı zamanda finansal istikrarsızlığın önlenmesi için tekrardan düzenlemeler yapılmaktadır. Bu durum bir çelişki yaratmaktadır.

Avrupa parasal entegrasyon ve euro'nun hayata geçirilmesi büyük bir ihtimalle entegrasyona en iyi örnektir[204]. Son yıllarda Avrupa finansal sistemi büyük bir yeniden yapılandırma süreci içerisine girmiştir. 2004 yılında 10 ülke[205] Avrupa birliğine birlikten yararlanmak ve ona katkıda bulunmak için katılmıştır. İki ülke ise (Romanya ve Bulgaristan) 2007'de katılacak şekilde programlanmaktadır. Avrupa Birliğinde finansal sektörlerin liberalizasyonu ve entegrasyonu sadece minimum AB kurallarının ve düzenlemelerin uygulanması anlamına gelmemekte, ayrıca finansal sektörlerde rekabetin şiddetlendirilmesi ve yapısal değişimlerin yapılmasıdır. AB'nin finansal entegrasyonu, 2000 Mart ayında Lizbon toplantısında Avrupa konseyinin deklere ettiği "*the most competitive, dynamic and inclusive knowledge base economy in the world by 2010*" AB stratejisinin temel taşlarından birini teşkil etmektedir[206]. Şimdiye kadar AB'de uygulanan önemli politikalarda, örneğin iç pazarın oluşturulması, euro'nun tesis edilmesi ve finansal servisler eylem planı finansal piyasalarının entegrasyonunun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca entegrasyon sürecinde piyasaların teknolojik avantajların ve sınır ötesi birleşme ve satın almaların teşvik eder bir hale getirilmesi de amaçlanmaktadır. Yüksek oranda finansal piyasa entegrasyonu, yüksek oranda finansal piyasa verimliliğine ve yatırımcılar için mümkün olan risk ve getiri kombinasyonlarının geliştirilmesi anlamına gelmektedir[207]. Bunun yanı sıra yüksek oranda entegrasyon, finansal piyasalarda ortaya çıkacak yeni problemlerin yerel düzeyde politikalarla ortadan kaldırılması yeteneğini azaltmaktadır. Bu durum entegrasyonun ilerlemesi ile

---

[204] STIRBU, Corneliu, "***Financial Market Integration in a Wider European Union***", HWWA Discussion Paper No 297, Ekim 2004, sayfa 1.
[205] Bu ülkeler, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Kıbrız ve Malta'dır.
[206] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 2.
[207] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 4.

uluslar üstü bir denetleyici ve gözetleyici otoritenin bulunması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak finansal entegrasyonun ardında yatan ekonomik neden, kaynakların daha iyi bir şekilde tahsis edilmesi ve risk çeşitlendirme olanaklarının artırılmasıdır. Euro'nun başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi, ekonomik istikrarın sağlanmasında çok önemli bir rol oynamakta ve finansal piyasaların euro alanında birbirlerine daha fazla entegre olmasına katkıda bulunmaktadır. Euro'nun sağladığı pozitif ve negatif yönleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4.27. Euro'nun Pozitif ve Negatif Yönleri

Euro'nun sağlayacağı direk Kazanımlar: • *İşlem maliyetini azaltmakta,* • *Döviz kuru riskini yok etmekte,* • *Fiyat şeffaflığını artırmakta,* • *Derin bir finansal piyasa yaratmaktadır.*
Euro'nun sağlayacağı dolaylı Kazanımlar: • *Makroekonomik istikrara destek olmakta,* • *Faiz oranlarını azaltmakta,* • *Yapısal reformları desteklemekte,* • *Ekonomik büyümeyi artırmaktadır.*
Riskler: • *Şoklara karşı hassasiyeti bulunmakta,* • *Politik uyuşmazlık problemler yaratmaktadır.*

Kaynak: STIRBU, Corneliu, a.g.k.'ta sayfa 7'deki tablodan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Makroekonomik istikrar, iyi bir şekilde çalışan finansal piyasalar için önkoşuldur. AB'deki parasal birlik bu istikrarın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca entegre olmuş finansal piyasalar yüksek düzeyde çeşitlendirme yapılmasına olanak tanımakta ve bu durum ekonominin büyümesine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Birlik içerisinde yüksek oranda rekabet ve çeşitlendirme, finansal ürün bağlamında yeniliklerin oluşumuna yardımcı olmaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında, daha önce Avrupa birliği içerisindeki ilk on beş ülkede meydana gelen finansal entegrasyon süreci ortaya konmasıyla birlikte, şimdi ise geriye kalan on ülkenin bankacılık sektörlerinde meydana gelen değişime bakılacak olursa, bu ülkelerin büyük bir kısmı Avrupa birliğine üyelik sürecinde finansal piyasalarında çok önemli değişimler geçirmişlerdir. Özellikle ülkelerin birçoğunda bulunan "monobank" sistemleri ortadan kaldırılması sonucunda, bu ülkelerin bankacılık sistemlerinde çok hızlı bir gelişim yaşanmıştır. Bankacılık sektöründeki bu gelişim, özelikle çok sayıda yeni banka girişi ve kamu bankalarının payının azaltılması sonucunda ortaya çıkmıştır. Geçişin ilk on yıllık dönemi süresince, yabancı sermaye girişleri yatırımlar için geniş

kapsamlı bir finansman sağlamış ve bu durum orta ve doğu Avrupa ülkelerinin (Central and Eastern European Countries - CEEC) mümkün olduğunca hızlı büyümelerine izin vermiştir[208]. Ayrıca bu ülkelerin birçoğunda 1990'lı yılların başında geniş çaplı bir banka özelleştirmesi yaşanmıştır. Böylece 2001 sonunda bu ülkelerin tümünde yabancı bankalar, toplam sektör mevduatlarının yarısından fazlasına sahip olmuşlardır. Baltık bölgesinde gelişmiş olan ülkelerde ise, bankacılık sektöründe yabancıların payı toplam banka aktiflerinin yüzde 80'inden fazladır (Almanya'da banka aktiflerinin yarısı kamu bankalarınındır ve daha ileri bir özelleştirme politik gündemde bulunmamaktadır. Fransa ve İtalya'da bu oran yüzde 75'e yakındır)[209].

Tablo 4.28. Yabancı Bankaların Toplam Aktifler İçerisindeki Oranı (%), 2001

Ülkeler	%	Ülkeler	%
Estonya	97,5	**İngiltere**	52,1
Çek Cumhuriyeti	90,1	**Belçika**	36,3
Litvanya	83,9	**Yunanistan**	21,9
Slovenya	81,0	**Portekiz**	10,5
Bulgaristan	75,0	**Fransa**	9,8
Polonya	68,4	**Hollanda**	7,7
Macaristan	65,5	**İtalya**	6,8
Litvanya	62,6	**Almanya**	4,3
Slovakya	55,0	**Avusturya**	3,3
Romanya	55,0	**İsveç**	1,6

Kaynak: STIRBU, Corneliu, a.g.k.'ta sayfa 16'daki tablodan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu gelişmelere rağmen, orta ve doğu Avrupa ülkelerinde finansal aracılık çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu durum, ekonomide hem bankacılık aktiflerine hem de sermaye piyasası araçlarına ulaşımın çok düşük olduğunu göstermektedir. Orta ve doğu Avrupa ülkeleri finansal sistemlerinde bankalar en önemli unsur olmasına karşın, aktiflere ve kredilere erişim düzeyi diğer yükselen ülkelerden ve euro alanından çok düşük seviyelerdedir. Bunun nedeni ise bu ülkelerin geçiş döneminde önemli ekonomik bunalım geçirmelerinden kaynaklanmaktadır. Bugünkü mevcut durumda, orta ve doğu Avrupa ülkelerinin finansal sistemlerinde yüksek oranda değişim geçirdikleri ve AB finansal piyasasına ve dünya piyasalarına önemli ölçüde entegre oldukları görülmektedir[210].

[208] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 16.
[209] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 16.
[210] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 17.

Yerel bankacılık sektörlerine yabancı bankaların girişi, eğer bu sektör gelişmemiş ve çok düşük seviyelerde finansal olmayan aracılık varsa, finansal aracılığı daha verimli kılmaktadır[211]. Doğu Avrupa'da yabancı bankaların varlığı, finansal servislerin kalitesini, fiyatlandırılmasını ve elde edilebilirliğini geliştirdiği görülmüştür. Böylece bu ülkelerin AB'ye katılım sürecindeki hem kurumsal hem de yasal düzenlemelerin, bu ülkelere önemli kazanımlar sağladığı anlaşılmaktadır. Fakat yeni üye ülkelerin eski AB üyeleri ile kıyaslandığı zaman eski ülkelerin kendi hedeflerinde daha yakın oldukları görülmekte ve her iki grup arasında çok büyük farklılık bulunmaktadır.

4.6. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN AB BANKACILIK SİSTEMİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

1980'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan uyum sürecinin de gösterdiği gibi, son yirmi yıllık dönemde dünya ekonomisinde finansal entegrasyon anlamında birçok adım atılmıştır. Daha önceki bölümlerde yapılan analizler sonucunda ortaya konan bazı göstergelerden de anlaşılacağı gibi Türkiye finansal entegrasyondan yeterince faydalanamamıştır. Bu başarısızlık Türkiye'nin son geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde yaşadığı krizlerden anlaşılmaktadır. Bu durumun yaratılmasında özellikle siyasi istikrarsızlık ve bir türlü tamamlanamayan veya ertelenen bankacılık sektörü, kamu finansmanı ve kamu yönetimi alanlarındaki reformlardan kaynaklanmaktadır. Yüksek oranlardaki kamu sektörü açıklarının yarattığı yüksek enflasyon ortamı, ekonomik birimlerin uzun dönemli planlar yapmasını engellemiştir. Uluslararası düzeyde 1980'li ve 1990'lı yıllarda tüm dünyada yaygınlaşan sermaye hareketleri liberalizasyonunun etkisiyle gelişmekte olan ülkeler dışsal şoklara karşı kırılganlıkları artmıştır. Aynı şekilde Türkiye'de başka ülkelerde ortaya çıkan krizlerden, örneğin 1990-1991 körfez krizi ve 1998 Rusya krizinden kötü bir şekilde etkilenmiştir. Bu şoklar, 1990'lı yıllar boyunca kısa vadeli sermaye akımlarının ani ve yüksek oranda tersine dönmesiyle oluşmuştur.

Ülkelere giriş yapan sermayenin hızlı bir şekilde ülke dışına çıkması ülkelerin büyüme oranlarını etkileyebilmektedir. Sermaye hareketlerinin liberalizasyonu, Türkiye'nin büyüme oranı üzerinde etkisi olduğu gözlenmiştir. Özellikle 1989 sonunda

[211] STIRBU, Corneliu, a.g.k., sayfa 18.

sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinden sonra büyüme oranı oynak hale gelmiş ve ekonomideki genel belirsizlik düzeyi artmıştır[212].

Finansal liberalizasyon konusunda Türkiye deneyimine bakıldığı zaman en çarpıcı sonucun, Türkiye'nin finansal liberalizasyon çabaları içerisine girdiği zaman en temel ön koşul olan fiyat istikrarını ve mali disiplini sağlamamış olduğudur. Bu nedenle 1982 finansal krizinin faiz oranlarındaki devlet kontrolünün kaldırılmasından hemen sonraya denk gelmesi şaşırtıcı değildir[213]. Son olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizler, özellikle kamu kesiminde ve bankacılık sektöründe ciddi ve yüksek kalitede reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ciddi reformların gerçekleştirilmemesi halinde uzun vadede durumun daha da kötüleşeceği anlaşılmaktadır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesi dönemde bankacılık sistemi çok sayıda küçük ölçekli bankalardan ve bölünmüş piyasa yapısına sahipti. Kriz öncesi dönemde bankacılık sektöründe[214]:

- Likidite problemi,
- Gecelik pasifleri 14 milyar doları bulan kamu bankaları,
- Özel bankalarda önemli ölçülerde açık pozisyonları,
- Devlet borçlanma kağıtlarına yüksek oranda yatırım yapılması,
- Düşük aktif kalitesi,
- Yetersiz risk değerlendirmesi ve yönetim sistemleri,
- İyi kurumsal yönetişim eksikliği bulunuyordu.

Makroekonomik ortamda ise:

- Yüksek oranda makroekonomik istikrarsızlık,
- Yüksek oranda kamu açığı,
- Kamu ve zayıf bankaların yarattığı sistemik bozulma bulunuyordu.

Bununla birlikte Türk finans sektörü, finansal sektörlerin geleneksel rolü olan şirketlerle hane halkı arasındaki aracılık yapma görevini gerektiği gibi yerine getirmediği, bunun yerine hükümetin git gide artan borçlanma ihtiyacını karşıladığı

---

[212] TCMB, a.g.k., sayfa 59.
[213] TCMB, a.g.k., sayfa 60.
[214] PAZARBASIOGLU, Ceyla, "***Cost of EU Accession: The Potential Impact on the Turkish Banking Sector***", BDDK tarafından yapılan sunumun 5 sayfasından yararlanılmıştır.

anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bankacılık sektöründe banka sayısının gittikçe arttığı gözlenmektedir. Açıklarını kapatmak için finansman gereksinimi olan kamu sektörü, finansman ihtiyacını karşılayabilmek için sistemde olabildiğince çok banka olmasını istemiştir[215]. Devlet iç borçlanma senetlerinin hazine tarafından ödenen yüksek reel faiz oranları bankalar için önemli kazançlar sağlamıştır. Bu durum bankacılık sektöründe hükümet tarafından dışlama etkisinin (crowding-out effect) yaratılmasına neden olmuştur. Bankalar yurtdışından borç alarak bu fonları getirisi yüksek olan devlet borçlanma senetlerine yatırmışlardır. Teorik olarak ülkelerde yabancı sermaye verimli yatırımlarda kullanıldığında ekonominin üretim kapasitesini artmaktadır. Fakat Türkiye'de yabancı sermayenin daha çok bütçenin cari harcamalarından doğan bütçe açıklarının finansmanında kullanılmıştır. Sonuç olarak 1980'li yıllarla itibaren başlatılan reform sürecinin bir türlü tamamlanamaması Türkiye'yi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Bu nedenle son zamanlarda Türk finans sektöründe hayata geçirilen reformlar ve AB düzenlemelerine göre uyumlaştırma, bu sektörün finansal istikrarının yeniden tesis edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Şu anda Türk bankacılık sektöründe gelinen noktada AB'deki mevcut durum karşılaştırılacak olarsa, AB'de kredi kuruluşlarının önemli ölçüde azaldığı görülmüştür. Aynı şekilde Türkiye'de son yaşanan krizler sonucunda zorunlu konsolidasyonla banka sayısı azalmıştır. AB'de konsolidasyon sonucunda bankaların veya finansal kuruluşların birleşmesi veya satın alınması, birlik içerisinde banka boyutlarının büyütülmesiyle hem verimliliği hem de büyüyen bankaların birlik düzeyinde rekabeti artırması amaçlanmaktadır. Piyasada rekabet artışının doğal olarak hem mevduat hem de kredi marjlarını azalttığı görülmüştür. Fakat AB'de gerçekleşen banka birleşmeleri ve satın almaların daha çok yerel düzeyde kaldığı gözlenmiştir (toplamda yerel birleşmelerin payı yüzde 60'tır – Tablo 4.10). AB'de 1990-2001 döneminde meydana gelen birleşme ve satın almaların toplam tutarı 317 milyar euro ve bu değerin yalnızca yüzde 60'ı banka birleşmelerinden kaynaklanmıştır. Türkiye'de son zamanlarda gerçekleştirilmeye başlanan banka birleşmeleri ve satın almalarının toplam tutarı 26 milyar dolar düzeyindedir. AB'nde gün geçtikçe artan finansal entegrasyon piyasaların birbirine daha fazla yaklaştırması, bankaların kendi rekabetçi pozisyonlarını geliştirme ihtiyacını artırmıştır. Bu durumda AB'de konsolidasyonun artmasına pozitif yönde bir etki yaratmaktadır. Türkiye'de konsolidasyon daha çok problemli bankaların birleştirilmesi

[215] TCMB, a.g.k., sayfa 65.

ve böylece bankacılık alanında istikrarın yeniden tesis edilmesi düşüncesi tarafından gerçekleştirilmektedir. AB'de yerel düzeyde birleşme ve satın almalar ülkelerde yoğunlaşmayı artırmıştır. 2001 yılında AB'de ortalama yoğunlaşma yüzde 52 iken, Türkiye'de de aynı dönemde yoğunlaşma oranı yüzde 54 olmuştur. Türkiye'de 2004 yılının Ekim ayına gelindiğinde sürdürülen başarılı konsolidasyon politikası sonucunda yoğunlaşma yüzde 60'a çıkmıştır. AB'nde zaman içerisinde yoğunlaşma oranının arttığı gözlenmekte ve bu artışın yaşanmasında en etkili faktörün ise yerel düzeyde bankaların aralarında birleşmelerin artmasıdır. Sonuç olarak finansal entegrasyon sürecinde banka konsolidasyonunun artması verimliliğin artmasına ve daha rekabetçi piyasanın yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Banka boyutlarının artmasıyla ölçek ekonomilerinden yararlanılması amaçlanmaktadır. Ölçek ekonomilerinin gelişmesi bankaların maliyetlerini azaltarak daha karlı olmalarına katkıda bulunacaktır. Yapılan analizler sonucunda ölçek ekonomilerinin aktif büyüklüğünün 25 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Türkiye'de TCMB'nın verilerine göre 20-30 milyar dolar arasında sadece 2 özel bankanın ve 30 milyar dolar üzerinde de bir kamusal sermayeli bankanın bulunduğunu ortaya koymaktadır (tablo 4.21)

AB'de tek bir piyasanın oluşturulması tüm birlik ülkelerinin bankacılık sektörü deregülasyonuna ve sektörün hızlı bir şekilde büyümesine neden olmuştur. 2000 yılı itibariyle bazı Avrupa ülkelerinde bankacılık sektörü büyüklüklerinin (banka aktifleri/GSYİH oranı) 1980'li yıllara göre 2 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin banka aktiflerinin GSYİH'a oranı Belçika'da 1981 yılında yüzde 112 iken 2000 yılında yüzde 313, Almanya'da yüzde 103'ten yüzde 235'e, Fransa'da yüzde 76'dan yüzde 256'a İngiltere'de ise yüzde 100'den yüzde 239'a yükselmiştir. Türkiye'de ise aynı dönemler arasında bu oranın 1981'de yüzde 37,2 iken 2000 yılında yüzde 82,9 ve 2004 yılında ise yüzde 72,3 olarak gerçekleşmiştir. Bazı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığı zaman Türkiye'nin bankacılık sektörünün büyüklüğünün küçük kaldığı gözlenmektedir. Bir tek Finlandiya da bu oran 2000 yılında yüzde 86'dır.

Euro alanındaki birleşme ve satın almalar sonucunda yerel piyasalarda yabancı bankaların sahip olduğu payların toplamda yüzde 20'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Buna karşın yabancı şubelerin yerel piyasalarda yabancı bankacılık aktivitelerinin yüzde 5'ini geçememektedir. Özellikle bankacılık alanında sınır ötesi birleşmelerin 2000 yılında banka-banka birleşmelerinin yüzde 42'sine ulaşmıştır.

Türkiye'de yabancı bankaların bankacılık sistemi içerisindeki payı yüzde 5'in atındadır. Buna karşın Türk bankacılık sektöründe olumlu gelişmelerden birisiide kamu bankalarının payının yüzde 50'lerden yüzde 30'lara gerilemesidir. 2001 yılında AB ülkelerinde kamu bankalarının payının yüzde 10, aday ülkelerin ise yüzde 24 olduğu, Türkiye'de ise aynı yılda bu oranın yüzde 33 seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır[216].

Türkiye'deki ve AB'deki finansal aracılık oranları kıyaslanacak olursa, 2001 yılında toplam aktiflerin GSYİH'a oranının AB'de yüzde 474 ve Türkiye'de ise yüzde 94, mevduatın GSYİH'a oranı AB'de yüzde 186 ve Türkiye'de ise yüzde 61 ve kredinin GSYİH'a oranı ise AB'de yüzde 167 iken Türkiye'de ise yüzde 19 olmuştur[217]. Türk bankacılık sektörünün 2004'deki durumu irdelendiği zaman toplam aktiflerin GSYİH'a içerisindeki payının yüzde 70'li seviyelere indiği, kredilerin toplam aktifler içerisindeki payının 1980'lerde yüzde 53,7'den 2004'te yüzde 32,4'e düştüğü ve mevduatın 1980'de yüzde 49'dan 2004 yılında yüzde 62,3'e yükseldiği görülmektedir.

Türk bankacılık sektörünün bazı göstergelerinin AB'ne göre kıyaslanmasıyla büyük farklılıkların olduğu gözlenmektedir. Türk bankacılık sektörü günümüzde finansal sektör içerisinde yüzde 90 civarında bir paya sahip olması nedeniyle, reel kesimin finansman kaynağı, açıkça anlaşıldığı gibi bankacılık sektörüdür. Bankacılık sektöründe yaşanan olumsuzluklar ülke ekonomisi üzerinde istenmeyen sonuçlar yaratmaktadır. Bu nedenle dolayı bankacılık sektörünün istikrarının sağlanması ve bununla birlikte sağlıklı bir yapıya kavuşturulması çok önemlidir. Finansal istikrar, yatırımcıları ve tasarruf sahiplerinin sistem içerisinde işlemlerini rahatlıkla yapmalarına, finansal aracılık mekanizmasının verimliliğinin artmasına ve kaynakların en iyi şekilde tahsisinin gerçekleştirilmesine verimli bir ortam sağlamaktadır. Finansal istikrarın sağlanmasıyla finansal aracılık mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalışması, ülkedeki tasarrufların bankacılık sektörüne çekilmesi kolaylaşmakta ve bu durum tasarrufların ve yatırımların artmasına katkıda bulunmaktadır. Finansal istikrarın sağlanmasında veya sürdürülmesinde daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi üç tip düzenleme dikkati çekmektedir. Bunlar piyasa disiplinin gelişimini hızlandıran liberalizasyon ve deregülasyon uygulamaları, risk bazlı sermaye yeterliliği düzenlemeleri ve piyasa gücünün desteklenmesine yönelik düzenlemelerdir. Finansal liberalizasyon sonucu ülkelerde finansal baskı sistemleri kaldırılmış ve ülkelere yabancı bankaların ve yabancı

[216] PAZARBASIOGLU, Ceyla, a.g.k., sayfa 15.
[217] PAZARBASIOGLU, Ceyla, a.g.k., sayfa 18.

sermayenin girişine izin verilmiştir. Bu düzenlemelerin yapılmasındaki amaç ülkelerdeki rekabet ortamının geliştirilmesi ve ülkelerde ihtiyaç duyulan kaynak eksikliğinin uluslararası piyasalardan sağlanması amaçlanmaktadır. Her ne kadar bu ülkelerde rekabet artışı sağlanmış olmasına karşın, bu ülkelerin dış dünyaya yetersiz yasal ve kurumsal altyapıyla açılması finansal kırılganlığı artırmıştır. İkinci tip düzenlemeler, Basel komitesi tarafından ortaya konan sermaye yeterliliği rasyosudur. Birinci basel düzenlenmesinde sadece bankaların maruz kaldığı kredi riski göz önüne alınarak belirli bir sermaye miktarı ayrılıyordu. Fakat gün geçtikçe dünyada finansal entegrasyonun artmasıyla bankaların maruz kaldığı risk çeşitleri de artmıştır. Böylece Basel tarafından yapılan ikinci çalışmada bankaların maruz kaldığı kredi riski yanında bir de piyasa riski ile operasyonel riski de göz önüne alınmaktadır. Böylece bankaların maruz kaldığı risklerin tümü göz önüne alınarak sermaye tutulması gündeme gelmiştir. Bu düzenlemenin özellikle kuruluşlardaki istikrarsızlığı azaltacağı düşünülmektedir. Üçüncü tip düzenlemelerde de firmaların kendi iç denetimlerine yönelik bazı düzenlemeleri içermektedir. Özellikle risk konusunda firmaların kendi kendilerini denetlemeleri, piyasa disiplinin geliştirilmesinde önemli bir unsur teşkil etmektedir. Böylece finansal istikrarın sağlanmasında, piyasa disiplinin geliştirilmesi, mevduat sigorta sistemi veya başvurulacak son borç verici merciler gibi güvenlik ağı mekanizmalarının oluşturulması ve bankacılık sektörünü denetleyen ve düzenleyen yasal otoritelerin ortaya koyacağı düzenlemelerin büyük bir önemi bulunmaktadır. Böylece ortaya çıkan sonuç yasal otoritelerin kendi kendini disipline eden piyasa yapısını geliştirecek önlemler alması gerekmektedir.

1980'li yıllarda hızlı bir şekilde gelişen finansal liberalizasyon ve ülkelerin birbiriyle daha fazla bütünleşmesi, ülkelerde finansal kırılganlığı artırmıştır. Ortaya çıkan finansal kırılganlık, tüm dünyada finansal entegrasyon konusunu gündeme getirmiştir. Dünya çapında finansal entegrasyonun artmasıyla banka birleşmelerinde ve satın almalarında önemli ölçüde bir artış yaşanmıştır. Birleşme ve satın alma yoluyla gerçekleştirilen finansal konsolidasyon, ölçek ekonomiler aracılığı ile maliyetlerin düşürülmesi ve böylece finansal karlılığın yükseltilmesi, ürün ve servislerin çeşitliliği artırılarak kapsam ekonomilerinin sağladığı risk çeşitlendirmesi olanaklarından daha fazla yararlanılması ve son olarak bankaların boyutlarının büyümesiyle hem ulusal hem de uluslararası düzeyde rekabetin artırılması amaçlanmaktadır. Banka konsolidasyonu ile verimli çalışmayan bankacılık sektöründeki banka sayısının azaltılarak azalan

bankaların daha sıkı bir şekilde denetleneceği düşünülmektedir. Fakat bu durum bankaların "batmayacak kadar büyük olmasına" neden olmaktadır. Bu büyüyen bankalarda aşırı risk almak suretiyle etik riski artabilmektedir.

Sonuç olarak banka konsolidasyonu, bankaların ölçeklerinin optimal seviyeye çıkarılmasına yardımcı olmakla ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanılması sağlamaktadır. Böylece bankacılık alanında maliyetler azaltılabilmektedir. Maliyetlerin azalması bankaların karlılığını artırılması etik riski problemini ortadan kaldıracağı düşünülmektedir. Sonuç olarak finansal entegrasyon kapsamında yapılan çalışmalar, banka konsolidasyonu ve basiretli düzenleme ve denetlemenin geliştirilmesini ve sonucunda finansal istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır.

AB'ye katılımla sağlanacak kazanımların özellikle yasal ve kurumsal altyapının sağlamlaştırılması, ekonomik göstergelerin limitler içerisine çekilmesi, finansal istikrarın sağlanması, sağlıklı bir bankacılık sektörünün oluşturulması ve son olarak yabancı sermaye akışının sağlanması yönünde olacaktır. Son olarak AB'ye katılan on ülkede finansal sistemlerin önemli ölçüde geliştiği görülmüştür. Böylece AB'ye katılımla, bu ülkelerin finansal sistemlerinde istikrar açısından önemli gelişmelerin oluştuğu ve AB finansal piyasalara ve dünya piyasalarına önemli ölçüde entegrasyonun sağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yabancı bankaların yerel piyasalara girişi ile finansal aracılıkta verimliliği artırdığı gözlenmektedir. Böylece AB'ye katılan ülkelerin entegrasyon sürecinde hayata geçirdikleri yasal ve kurumsal düzenlemelerin, bu ülkelerde önemli kazanımlar yaratmıştır.

Türk bankacılık sektörüne gelince, Avrupa birliğine entegrasyon sürecinde gereken düzenlemelerin yapılması, finansal istikrarın sağlanmasında önemli kazanımlar yarattığı daha önce katılan ülkelerden anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler, piyasalarda rekabeti artırıcı ve finansal gelişimi sağlayan düzenlemeler olması, bankacılık sektörlerinin gelişiminde önemli katkılarda bulunaktadır. Türk bankacılık alanında son beş yıllık dönemde gerçekleştirilen reformların, sektörün sağlığı ve sağlamlığı için önemli olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bankacılık ve finansal krizlerin engellenmesinde özellikle yasal ve kurumsal altyapının etkin ve verimli bir şekilde çalışması çok önemli bir unsuru teşkil etmektedir. Etkili bir şekilde çalışan denetim ve gözetim mekanizması sağlıklı bir bankacılık sektörünün sağlanmasında ve devam

ettirilmesinde önkoşul olarak nitelendirilmektedir. Böylece Türkiye'de son olarak başlatılan yeniden yapılandırma çalışmaları çerçevesinde yasal alt yapının güçlendirilmesi ve bankacılık alanında gerçekleştirilen düzenlemelerin sektörünün sağlamlığı ve verimliliği için çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu şekilde bankacılık gelişimini sağlayan düzenlemelerin dikkatli bir şekilde ve devamlı suretle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

1980'li ve 1990'lı yıllarda birçok ülkede hayata geçirilen finansal liberalizasyon uygulamaları bu ülkelerin finansal açıklıklarını önemli derecelerde arttırdığı görülmüştür. Finansal açıklığın artırılması finansal entegrasyonun ilk aşamasını oluşturmaktadır. Prensipte finansal açıklık, ülkelere maruz kaldıkları riskleri uluslararası piyasalarda çeşitlendirmelerine olanak tanımaktadır. Fakat pratikte bu iddia edilen kazanımım özellikle küçük ülkeler için pek fazla mümkün olmadığı görülmektedir. Bu ülkeler genellikle uluslararası piyasalara daha iyi zamanlarında erişim sağlayabilmektedirler. Sonuç olarak global risk paylaşımı ile tüketimdeki dalgalanmaların yatıştırılması olanakları küçük ölçekli ülkeler için pek fazla söz konusu olamamaktadır. Bunun yanı sıra yabancı bankaların yerel bankacılık sektörlerine girişlerinin yarattığı etkilere bakıldığı zaman, bu bankaların girişleri yerel piyasalarda rekabet artışına neden olduğu görülmektedir. Ayrıca yabancı bankaların girişi, bankacılık sisteminde operasyonel maliyetlerin azalmasına ve net faiz marjlarının düşmesine ve bununla birlikte yerel bankacılık sektöründe finansal aracılığın daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Fakat tüm bu pozitif etkiler yanında yabancı bankaların yerel piyasalarda küçük ölçekli firmalara kredi vermekte pek istekli olmamaları ve özellikle bazı alanlara konsantre olmaları dikkatle değerlendirilmesi ve yerel piyasalarda gelir dağılımını bozucu negatif etkilere sahip olabileceği göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra ülkelerin yüksek oranda finansal açıklıkları ile ilişkilendirilen bir diğer konu ise, kısa dönemli sermaye hareketlerinin ülkeler üzerinde yaratabileceği negatif etkilerdir. Özellikle sermaye hareketlerinin, ülkelerde iyimser bir havanın hakim olduğu dönemlerde hızlanması ve tam tersi durumda ise aşırı kötümserlik sergileyerek aniden ülke dışına çıkması ile sermaye girişleriyle elde edilecek kazanımların geniş ölçekli sermaye kaçışları ile tamamen ortadan kalktığı ve zayıf olan yerel finansal sistemlerin çökmesine neden olduğu görülmektedir. Bu koşullar altında finansal entegrasyon, maliyetli finansal krizlerin riskini azaltmak yerine daha fazla artırdığı gözlenmektedir. Örneğin 1990'lı yıllarda özellikle bazı gelişmekte olan Asya ülkelerinde ve Türkiye'de ani sermaye çıkışı sonucunda krizlerin yaşandığı görülmüştür.

Bununla birlikte maliyetli finansal krizlerin yaratılması olasılığına karşın, global düzeyde finansal entegrasyonun ekonomik büyüme açısından önemli kazanımlar yaratabilmektedir. Finansal liberalizasyon sonrasında ülkelere akın eden sermayenin ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırım şeklinde olması, ülkeler için önemli kazanımlar sağlamaktadır. Ekonomiler içerisinde yabancı yatırımlarla birlikte gelen teknolojik yeniliklerin ve yönetimsel becerilerin bireyler tarafından özümsenmesi ve kullanılması ülkelerde finansal gelişimi artırmaktadır. Böylece finansal entegrasyonun hem kazanımları hem de maliyetleri göz önüne alındığı zaman yasal otoritelerin mutlaka entegrasyonun kısa dönemli risklerini minimize etmesi ve uzun dönemli kazanımlarını ise maksimize etmesi gerekmektedir. Yasal otoriteler açısından bakıldığı zaman, makroekonomik disiplin, bilginin kamuya açıklanması veya şeffaflık ve bankacılık sektörü denetiminin ve gözetiminin geliştirilmesi üzerinde dikkatlice durulması gerekmektedir. Özellikle döviz kurundaki dalgalanmaların engellenmesi, mali açıkların ve aşırı yerel borçlanmaların önüne geçilmesi, tutarlı bir şekilde düşük enflasyonu muhafaza eden para politikalarının devamının sağlanması ve hedge edilmeyen yabancı para cinsinden borçların düşük seviyelerde tutulması gibi önleyici tedbirlerin uygulanması, finansal piyasalarda ani değişimlerle büyük çapta sermaye kaçışlarının yaşanmasını ve finansal kriz ihtimalini azaltmaktadır. Basiretli düzenlemelerin, denetimin ve gözetimin geliştirilmesi, bunun yanı sıra bankalarda ve finansal olmayan kurumlarda risk yönetiminin etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanması, yukarıda bahsi geçen risklerin azaltılmasında önemli roller oynamaktadır. Özellikle sağlıklı bir ekonomik çevre, makroekonomik istikrarın tesisinde ve sürdürülmesinde önkoşulu oluşturmaktadır. İstikrarın sağlandığı ülkelerde ani sermaye çıkışları daha az gözlenmektedir. Böylece makroekonomik istikrarla birlikte sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların azalması, finansal krizler olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Fakat sağlam bir makroekonomik cevre içerisinde beklentilerde ani değişimler oluşabilmektedir. Günümüzde kaçınılmaz bir biçimde sermaye hesaplarının açılması, ülkeleri sermaye hareketlerindeki dalgalanmalarla yüz yüze getirmektedir. Ayrıca açıklık, finansal sistemleri yabancı veya yerel tasarruf sahiplerinin fonlarını çekmek istemeleri ile oluşabilecek hücumlara karşı da hassas hale getirmektedir.

Finansal sistemlerin kırılganlığı ve piyasalarda mevcut vade ve parasal uyumsuzluklar, genellikle hükümetler tarafından açık yada örtülü verilen garantiler sonucunda da oluşmaktadır. Finansal sistemlerin güçlendirilmesi yada reformlarının

gerçekleştirilmesi belirli bir süre almaktadır. Daha güçlü ve etkin bir finansal sisteme geçilmesi sırasında, eğer yerel piyasalarda bir bozulma söz konusuysa, dışsal şoklar veya dalgalanmalar bu bozulmaları daha fazla artırabilmektedir. Bu nedenden dolayı yasal otoriteler tarafından finansal liberalizasyonu adım adım uygulanmalı yada en azından geçiş sürecinde ilave bazı enstrümanlar, örneğin kısa süreli sermaye hareketlerine yönelik sınırlamalara başvurulmalıdır. Liberalizasyon süreci içerisinde bu şekilde düzenlemelerin kullanılması, yurtiçi piyasalarının istikrarını kötü bir şekilde etkileyebilecek dışsal şokların önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Her ne kadar pratikte kısa dönemli sermaye hareketlerine yönelik etkili sınırlamaların devam ettirilmesi zor olmasına rağmen, ülkeler bu tür sermaye hareketlerine yönelik kısıtlamaları göz önünde bulundurması gerekmektedir. Son olarak ülkelerde finansal entegrasyon düzeyinin arttırılması, uluslararası finansal sistemin reformu için önemli bir uygulamayı teşkil etmektedir. Özellikle dünya çapında finansal krizlerin önlenmesinde ve bir ülkeden diğer ülkeye bulaşmasında halen eksiklikler bulunmaktadır. Ülkeler arasında sermaye hareketlerinin istikrarlı bir şekilde sağlanmasında ve uluslararası yatırımcıların ülkelerde etik riskini daha fazla kötüleştirmeden yatırımların gerçekleştirilmesinde, uluslararası organizasyonların uluslararası düzeyde güvenirliliğin artırılması için yollar bulması gerekmektedir. Bu bağlamda Basel'in son olarak ortaya koyduğu basel II düzenlemelerinin özellikle bankacılık risklerinin azaltılmasında önemli bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Avrupa Birliğinde 1957 Roma Antlaşması ile başlayan süreçte, birlik içerisindeki finansal entegrasyonun tamamlanması çalışılmaktadır. Ortaya konan düzenlemelerin en sonuncusu olan finansal servisler eylem planı bu yıl içerisinde sonuçlandırılması düşünülmektedir. Böylece bir dizi düzenlemelerle ülkeler arasındaki finansal entegrasyonun önemli ölçüde artırıldığı gözlenmiştir. Ülkeler arasında entegrasyonun sağlanmasında en son gelişme tek bir paranın oluşturulması olmuştur. Daha önceki bölümde euro alanındaki gelişmeler ortaya konmuş ve sonuçta toptancı piyasaların tamamen entegre olduğu görülmüştür. Son olarak Avrupa birliğine katılan on ülkedeki gelişimin incelenmesiyle bu ülkelerde önemli derecelerde finansal istikrarın sağlandığı ve finansal sistemlerinin önemli ölçüde geliştiği gözlenmiştir. Böylece AB'ye katılımla özellikle yasal ve kurumsal altyapılarının sağlamlaştığı, ekonomik göstergelerin birliğin koyduğu sınırlar içerisine çekildiği, finansal istikrarın büyük ölçüde sağlanmasıyla sağlıklı bir bankacılık sektörünün yaratıldığı ve son olarak

sermaye akışının sağlandığı görülmüştür. Böylece AB'ye katılan ülkelerin entegrasyon sürecinde hayata geçirdikleri yasal ve kurumsal düzenlemelerin, bu ülkelere önemli kazanımlar sağlamıştır.

Türkiye, Avrupa birliğine katılım sürecinde ilerlerken hayata geçirdiği yasal düzenlemelerin, daha önce katılan ülkelerde olduğu gibi özellikle finansal gelişimi ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olacağı görülmektedir. Fakat Türkiye'de 1980'li yıllarda başlatılan reformlar bir türlü sonuca vardırılamaması, bu ülkede istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu dönemle birlikte yaşanan krizlere bakıldığı zaman yasal ve kurumsal alt yapının eksikliği gözlenmektedir. 1999 yılı itibariyle başlatılan güçlü reformlar bankacılık sektöründe önemli bir gelişim sağlamış ve düzenleme ve denetleme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Fakat son olarak yaşanan krizlerle 2001 yılında bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı hayata geçirilmiştir. Görüldüğü üzere 1980'li yıllarla başlayan değişim süreci hala günümüzde devam etmektedir. Bir türlü bitirilemeyen reformlar nedeniyle sağlıklı bir yasal alt yapının tamamlanamaması, bankacılık sektöründe ortaya çıkan problemlerin engellenemediği ve finansal istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Fakat 2001 yılında hem Avrupa birliği entegrasyon sürecinde düzenlemelerin uyumlaştırılması hem de yeniden yapılandırma konusunda yapılan düzenlemeler, bankacılık sektöründe önemli gelişim sağladığı gözlenmiştir. Böylece bankacılık sektöründe ve doğal olarak finansal sistemin istikrarında hem uyumlaştırma sürecinin devam ettirilmesi hem de bankacılık alanında düzenlemelerin, denetim ve gözetimi mekanizmasının etkinliğinin artırılması hayati bir önem taşımakta ve bununla birlikte uluslararası standartların bankacılık alanında uygulanması bankaların maruz kaldığı riskleri azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada özellikle 1980'li yıllardan bugüne kadar bir değerlendirme yapılarak finansal liberalizasyon sonucunda bankacılık sektörlerinde ortaya çıkan risklerin ve kırılganlıkların azaltılması için bazı çözüm önerileri ortaya konmaktadır. Finansal liberalizasyon sonucunda ortaya çıkan risklerin ve krizlerin azaltılmasında son on yıllık dönemde finansal entegrasyon gündeme gelmiştir. Finansal entegrasyon sonucunda yerel bankacılık sektörlerinde rekabetin arttığı ve bankacılık ürünlerinin ve servislerinin fiyatının düştüğü ve yeni enstrümanların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Böylece burada ilk olarak ortaya konan çözüm önerisi ülkelerde

finansal entegrasyonun daha fazla geliştirilmesi sonucunda dünya piyasalarından daha fazla borçlanma ve risk çeşitlendirmesi olanaklarının artırılması ve yabancı bankaların yerel piyasalara girişinin teşvik edilmesi sonucunda verimlilik artışının sağlanmasıdır. Yabancı bankaların girişi ile yerel bankacılık sistemlerinde monopolistik kazançların azaltılması ve rekabetin artırılması, yerel bankaların üzerlerinde baskı yaratarak daha verimli çalışmalarına neden olacaktır.

Finansal liberalizasyon ve entegrasyon sonrasında özellikle ülkelerin sınır ötesi ticaretten doğan işlemleri ve uluslararası piyasaların sağladığı risk çeşitlendirmesi ve borçlanma olanakları sonucunda, bu ülkelerde bulunan yerel bankalar uluslararası düzeyde işlem yapmaya başlamıştır. Bu noktada yapılacak olan ikinci çözüm önerisi ise yerel bankacılık sektörlerinin gelişiminin sağlanması için bankaların uluslararası düzeye çıkarılmasıdır (bank internationalization). Böylece yerel bankaların uluslararası düzeye çıkarılmasıyla iyi bir şekilde hem uluslararası sermayeye erişimleri hem de yeni teknolojik ve yönetimsel becerilerin kazanmaları sağlanabilmektedir.

Bu çalışmada yapılan değerlendirmeler sonucunda bankaların boyutlarının artırılması, belirli bir düzeyde sermaye ve risk fonlama maliyetlerini azaltılabileceği ve rekabet ortamında avantajlar sağlanabileceği görülmektedir. Bu bağlamda banka birleşme ve satın almalar yoluyla gerçekleştirilen konsolidasyonun bankaların büyütülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yerel veya sınır ötesi birleşme ve satın almalar sonucunda gerçekleştirilen konsolidasyon bankacılık sektörlerinde önemli kazanımlar yaratabilmektedir. Bu kazanımlar, ölçek ekonomileri aracılığı ile işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve böylece bankaların rekabetten dolayı azalan karlılıklarının tekrardan artırılması, ürün ve hizmet yelpazesinin çeşitliliğinin ve coğrafik dağılımın genişletilmesi sonucunda kapsam ekonomilerinden sağlanan avantajlardan yararlanılması ve risk çeşitlendirmesi olanaklarının artırılması ve son olarak bankaların pazar payların artırılması suretiyle hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artırılmasıdır. Böylece bu çalışmada ortaya çıkan üçüncü çözüm önerisi de, özellikle banka birleşmelerinin ve satın almalarının teşvik edilerek yukarıdaki kazanımların elde edilmesi, yerel bankacılık sistemlerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli katkılarda bulunacak olmasıdır. Bankacılık alanında maliyetlerin minimize edilmesi için mutlaka bankaların optimum ölçekle çalışması gerektiğinden dolayı hem ulusal hem de uluslararası banka

birleşmeleri optimum ölçeğe ulaşılmasında çözüm olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte Avrupa birliğinde tek bir bankacılık sisteminin oluşturulması konusunda göz önüne alınan "evrensel bankacılık modeli" de bankaların faaliyet alanlarının genişletilmesine yardımcı olmakla kapsam ekonomilerinden yararlanılmasını sağlamaktadır.

Son yirmi yıllık dönemde yaşanan birçok finansal kriz etkin bir düzenleme, denetim ve gözetim mekanizmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Güçlü bir kurumsal ve yasal altyapının oluşturulması, yasalara karşı saygının ve yozlaşmanın azaltılmasına, kontrat uygulamalarının en iyi şekilde gerçekleştirilmesine ve etkili bir denetim ve gözetim yapılmasına yardımcı olmaktadır. Böylece burada ortaya konan dördüncü ve son çözüm önersi ise, liberalizasyon sonrasında bankacılık sektöründe ortaya çıkan etik riskinin ve kırılganlığın azaltılmasında özellikle basiretli bir kurumsal ve yasal altyapının oluşturulması önemli bir rol oynayacağıdır. Böylece kurumsal altyapının güçlendirilmesi sonucunda etkin bir düzenleme ve denetim gerçekleştirilmesi bankacılık alanındaki riskleri ve hassasiyetin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Fakat sadece yasal ve kurumsal alt yapının geliştirilmesi yetmemekte, birde finansal istikrarın sağlanmasında piyasa disiplinin geliştirilmesi, güvenlik ağı mekanizmalarının oluşturulması (mevduat sigortası ve son başvurulacak borç verici) ve bazı önemli düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle düzenlemeler konusunda öne çıkan konular, uluslararası standartların uygulanması, örneğin risk bazlı sermaye yeterliliği (Basel sermaye yeterliliği standartları) ve kuruluşlarda iç risk denetim mekanizmalarının geliştirilmesidir. Böylece bankacılık alanında basiretli düzenleme ve denetleme ve bankalarda iç denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi ve piyasa disiplininin geliştirilmesi, bankacılık sektörlerinin sağlam bir yapıya kavuşturulmasında ve finansal istikrar tekrardan sağlanmasında önemli katkılarda bulunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada ortaya konan bu çözüm önerilerinin uygulanması özellikle bankacılık alanında önemli kazanımlar sağlayacağı ve sistemin istikrarının devamının veya tekrardan tesis edilmesinin sağlanmasında yeterli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACHARYA, Viral V., **"Optimal Financial Integration"**, New York University, March 2000.

ADJAOUTE, Kpate, DANTHİNE, Jean P., **"European Financial Integration and Equity Returns: A Theory - Based Assessment"**, FAME, January 2003.

AGENOR, Pierre R., **"Benefits and Costs of International Financial Integration: Theory And Facts"**, World Bank, September 2001.

AGENOR, Pierre-Richard, AİZENMAN, Joshua, **"Volatility and the welfare costs of financial market integration"**, NBER Working Paper No: 6782, Kasım 1998.

AİZENMAN, Jashua, **"Capital Mobility in a Second Best World - Moral Hazard with Costly Financial Integration"**, Review Of International Economics, May 2001.

AİZENMAN, Jashua, **"Financial Opening: Evidence and Policy Options"**, NBER, April 2002.

ALEXANDER, Gordon J., SHARPE, William F., BAİLEY, Jeffery V., **"Fundamentals of Investments"**, Prentice Hall, Upper Saddle River, 3rd Edition, New Jersey, 2001.

ARESTİS, Philip, DEMETRİADES, Panicos, **"Finance and Growth: Is Schumpeter Right?"**, University of East London.

ARESTİS, Philip, **"Financial Sector Reforms in Developing Countries with Special reference to Egypt"**, Sougth Bank University, London, Mayıs 2000.

AVİLA, Diego R. D., **"Finance and Growth in the EU: New Evidence from the Liberalization and Harmonization of Banking Industry"**, European Central Bank Working Paper 266, September 2003.

BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (VII), Ekim 2003.

BDDK, Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporları, 2002, 2003, Ekim 2004.

BECK, Thorsten, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, LEVİNE, Ross, **"Bank Concentration and Crises"**, NBER, August 2003.

BERK, Niyazi, **"Finansal Yönetim"**, Türkmen Kitabevi, 5. Baskı, Istanbul, 2000.

BİNAY, Şükrü, KUNTER, Kürşat, "**Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980- 1997**", TCMB Tartışma Tebliği No: 9803, Aralık 1998.

BİSAT, Amer, "**Financial Liberalization – Lessons in Paradox**", Presentation at the Mediterranean Development Forum, Cario, 6 Mayıs 2000.

BROUWER, Gordon De, "**Consumption and Liquidity Constraints in Australia and East Asia: Does Financial Integration Matter?"** Reserve Bank of Australia, May 1996.

BROUWER, Henk, HAAS, Ralph de, KİVİET, Bas, "**Banking Sector Development and Financial Stability in the Run UP to EU Accession**", Nederland Bank, June 2002.

BRUGGEMAN, Annick, DONNAY, Marie, **"A Monthly Monetary Model with Banking Intermediation for the Euro Area",** European Central Bank Working Paper 264, September 2003.

BUSSİERE, Mattview, FRATZSCHER, Marcel, **"Towards a New Early Warning System Of Financial Crises",** European Central Bank Working Paper 145, May 2002.

CABRAL, Ines, DIERICK, Frank, VESALA, Jukka, "**Banking Integration in the Euro Area**", ECB Occasional paper no 6, December 2002.

CAPRİO, Gerard Jr., KLİNGEBİEL, Daniela, "**Bank Insolvencies: Cross-country Experience**", The World Bank Policy Research Department Working Paper 1620, July 1996.

CANOY, Marcel, DIJK, Machiel, LEMMEN, Jan, DE MOOIJ, Ruud, WEİGAND, Jürgen, "**Competition and Stability in Banking**", CPB Document Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Aralık 2001.

CAPRİO, Gerard Jr., KLİNGEBİEL, Daniela, "**Bank Insolvencies: Bad Luck, Bad Policy, or Bad Banking?**", The World Bank, 1996.

CARBAL, Ines, DİERİCK, Frank, VESALA, Jukka, **"Banking Integration in the Euro Area",** European Central Bank Occasional Paper 6, December 2002.

CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, HUİZİNGA, Harry, **"How Does Foreign Entry Affects the Domestic Banking Market?"** World Bank, May 1998.

CROCKETT, Andrew, "**Why is Financial Stability a goal of Public Policy**?", The Globalization of the World Economy, Edward Elgar Publishing Limited, An Elgar Reference Collection, 2001.

DEMETRİADES, Panicos O., FATTOUH, Bassam, SHİELDS, Kalvinder, "**Financial Liberalization and the Evolution of Banking and Financial Risks: the Case of South Korea**", University of Leicester, January 2001.

DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, **"Financial Liberalization and Financial Fragility"**, World Bank, March 1998.

DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, **"The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries"**, World Bank, May1997.

DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, **"The Determinants of Banking Crises Developing and Developed Countries"**, IMF Staff Papers Vol.45 No.1, March 1998.

DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, DETRAGİACHE, Enrica, **"Does Deposit Insurance Increase Banking System Stability?"**, IMF Working Paper , Ocak 2000.

DEMSETZ, Rebecca S., SAİDENBERG, Marc R., STRAHAN, Philip E., **"Agency Problems and Risk Taking at Banks"**, Federal Reserve Bank of New York, September 1997.

DEMSETZ, Rebecca S., SAİNDENBERG, Marc R., STRAHAN, Philip E., **"Banks with Something to Lose: The Disciplinary Role of Franchise Value"**, Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review, Ekim 1996.

DERMİNE, Jean, **"European Banking: Past, Present and Future"**, European Central Bank Conference Paper, ekim 2002.

DETRAGİACHE, Enrica, **"Bank Fragility and International Capital Mobility"**, IMF Working Paper, August 1999.

DİAMOND, Douglas W., DYBVİG, Philip H., **"Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity"**, Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, Vol.24, No. 1, Winter 2000, pp. 14-23.

DOMAÇ, İlker, PERİA, Maria S. M., **"Banking Crises and Exchange Rate Regimes: Is There a Link?"**, The World Bank, Ağustos 2000.

DORRUCCI, Ettore, FIRPO, Stefano, FRATZCHER, Marcel, MONGELLI, Francesco **"European Integration: What for other regions: the case of Latin America"**, European Central Bank Working Paper 185, October 2002.

DREHER, Axel, **"Does Globalization Affect Growth?"**, University of Mannheim, January 2003.

EDİSON, Hali J., LEVİNE, Ross, RİCCİ, Luca, SLOK, Torsten, **"International Financial Integration and Economic Growth"**, NBER, September 2002.

EHRMANN, Michael, GAMBACORTA, Leonardo, MARTİNEZ-PAGES, Jorge, SEVESTRE, Patrick, WORMS, Andreas, **"Financial System and the role of Banks in Monetary Policy Transmission in the Euro Area"**, European Central Bank Working Paper 105, December 2001.

EICHENGREEN, Barry, ARTETA, Carlos, "**Banking Crises in Emerging Markets: Presumptions and Evidence**", NBER, Ağustos 2000.

EUROPEAN CENTRAL BANK, **Monthly Bulletin**, October 2003.

EUROPEAN COMMİSİON, "**Financial Integration Monitor 2004**", Commission staff working document.

FISHER, Stanley, "**Financial Crises and Reforms of the International Financial System**", NBER Working Paper 9297, Ekim 2002.

FLOOD, Robert P., ROSE, Andrew K., "**Financial Integration: A New Methodology and An Illustration**", NBER, July 2003.

FLOTHO, D. Teja, "**A note on Consumption Correlation and European Financial Integration**", University Of Freiburg, May 2002.

FRATZCHER, Marcel, **"Financial Market Integration in Europe: On the Effects of EMU On Stock Markets"**, European Central Bank Working Paper 48, March 2001.

GENÇAY, Mehmet, "**Dünya Finansal Sektör Konsolidasyonu ve Türkiye Örneği**", TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ocak 2005.

GLİCK, Reuven, HUTCHİSON, Micheal, "**Banking and Currency Crises: How Common are Twins?**", Pacific Basin Working Paper Series No: PB 99-07, Aralık 1999.

GOLDSTEİN, Morris, TURNER, Philip, "**Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options**", BIS, October 1996.

GOURİNCHAS, Pierre O., JEANNE, Olivier, "**The Elusive Gains from International Financial Integration**", NBER, May 2003.

GROPP, Reint, VESALA, Jukka, **"Deposit Insurance and Moral Hazard: Does The Counterfactual Matter?"** European Central Bank Working Paper 47, March 2001.

GUAL, Jordi, "**Deregulation, Integration and Market Structure in European Banking**", University of Navarra Research Paper 397, October 1999.

GUAL, Jordi, "**The Integration of EU Banking Market**", University of Navara IESE Working Paper No 504, Nisan 2003.

HARTMANN, Philipp, MADDALONİ, Angela, MANGANELLİ, Simone, **"The Euro Area Financial System: Structure, Integration and Policy Initiatives"**, European Central Bank Working Paper 230, May 2003.

HEATHCOTE, Jonathan, PERRİ, Fabrizio, "**Financial Globalization and Real Regionalization**", NBER, October 2002.

HELLMANN, Thomas F., MURDOCK, Kevin C., STIGLITZ, Joseph E., **"Liberalization, Moral Hazard in Banking, and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?"**, American Economic Review.

HERNANDEZ, Leonardo, HEBEL, Klaus S., **"Banking, Financial Integration and International Crises: An Overview"**, Central Bank of Chile, July 2001.

HOGGARTH, Glenn, REIS, Ricardo, SAPORTA, Victoria, **"Costs of Banking System Instability: Some Empirical Evidence"**, Bank of England, 2001.

HONOHAN, Patrick, **"How Interest Rates Change under Financial Liberalization"**, The World Bank.

HONOHAN, Patrick, KLİNGEBİEL, Daniela, **"Controlling Fiscal Costs of Banking Crises"**, The World Bank, 1999.

HONOHAN, Patrick, SHI, Anqing, **"Deposit Dollarization and the Financial Sector in Emerging Economies"**, The World Bank.

HUTCHISON, Michael M., NEUBERGER, Ilan, **"How Bad Are Twins? Output Costs of Currency and Banking Crises"**, Economic Policy Research Unit, Institute of Economics University of Copenhagen, September 2002

HUTCHISON, Michael M., GLICK, Reuven, **"Banking and Currency Crises: How Common Are Twins?"**, NBER, September 1999.

HÜPKES, Eva, **"Insolvency – why a special regime for banks?"**, Forthcoming in Current Developments In Monetary And Financial Law, Vol. 3, IMF, Washington DC, 2003

IMER, Evrim, **"Genel kabul gören gözlemler açısından Türkiye ekonomisinde krizler ve krizlerin bulaşıcılığı üzerine bir uygulama"**, TCMB Uzmanlık Tezi, Eylül 2003.

ISIK, Ihsan, HASSAN, M. Kabir, **"Financial deregulation and total factor productivity change: An empirical study of Turkish commercial banks"**, Journal of Banking and Finance 27 (2003) pg. 1455-1485.

KAMINSKY, Graciela L., KHAN, Mohsin S., **"Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress"**, IMF Working Paper No 178, Aralık 1999.

KAMINSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., **"The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems"**, Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Discussion Papers Number 544, March 1996.

KAMİNSKY, Graciela L. SCHMUKLER, Sergio L. (2003), **"Short-Run Pain, Long-Run Gain. The Effects of Financial Liberalization"**, International Monetary Fund Working Paper, WP/03/34, Washington DC: IMF.

KANATAS, George, QI, Jianping, **"Economies of Scope, Financial Intermediation, Innovations"**, Journal of Financial Intermediation, June 2002.

KIBRITCIOGLU, Aykut, "**Excessive Risk-Taking, Banking Sector Fragility, and Banking Crises**", University of Illinois office of Research Working Paper No: 02-0114, June 24, 2002

KOSE, Ayhan M., PRASAD, Eswar S., TERRONES, Marco E., "**Financial Integration and Macroeconomic Volatility**", IMF, March 2003.

LEMMEN, Jan, J.G., EİJFFİNGER, Sylvester, C.W., "**Financial Integration in Europe: Evidence from Euler Equation Test**", Tilburg University, April 1995.

LEMMEN, Jan, J.G., EİJFFİNGER, Sylvester, C.W., "**The Fundamental Determinants of Financial Integration in the European Union**", Tilburg University, December 1995.

LEVİNE, Ross, "**Denying Foreign Bank Entry: Implications for Bank Interest Margins**", Central Bank of Chile Working Paper 220, August 2003.

LEVİNE, Ross, "**International Financial Liberalization and Economic Growth**", Review of International Economics, August 18, 2000, Vol. 108, pp. 684-98.

MARTİN, Philippe, REY, Helene, "**Financial Integration and Asset Returns**", London School of Economics, March 2000.

MEHREZ, Gil, KAUFMANN, Daniel, "**Transparency, Liberalization and Banking Crises**", The World Bank.

MINIANE, Jaques, "**A New Set Of Measures On Capital Account Restrictions**", IMF Staff Paper Vol. 51, No. 2, 2004.

MISHKIN, Frederic S., "**Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective**", NBER Working Paper 5600, May 1996.

MISHKIN, Frederic S., "**Lesson from the Tequila Crisis**", Journal of Banking and Finance 23 (1999)pg. 1521-1533.

MISHKIN, Frederic S., "**Financial Policies And The Prevention Of Financial Crises in Emerging Countries**", NBER working paper 8087, Ocak 2001.

MOLLE, Willem, "**The Economics of European Integration, Theory, Practice, Policy**", Ashgate, 4th Edition, England, 2001.

MOERMAN, Gerard A., MAHİE, Ronald J., KOEDJK, Kees G., "**Financial Integration Through Benchmarks: The European Banking Sector**", Erasmus University, aralık 2004.

MORGAN, Donald P., RİME, Bertrand, STRAHAN, Philip E., "**Bank Integration and State Business Cycle**", NBER, May 2003.

MORGAN, Donald P., STRAHAN, Philip E., "**Foreign Bank Entry and Business Volatility: Evidence from U.S. States and Other Countries**", NBER, May 2003.

MOSHIRIAN, Fariborz, SZEGÖ, Giorgio, "**Market and Intuitions: Global perspectives**", Journal of Banking and Finance 27 (2003) pg. 1213-1218.

NDİKUMANA, Leonce, "**Financial Development, Financial Structure, and Domestic Investment: International Evidence**", University of Massachusetts, Political Economy Research Institute (PERI) Working Paper No:16, Ocak 2003.

PARASIZ, İlker, "**Basel II yönünde çalışmalar: Yalın, nicel kontrollerden, nitel kontrollere yönelim**", Activeline Ağustos 2004.

PAZARBASIOGLU, Ceyda, "**Cost of EU Accession: the Potential Impact on the Turkish Banking Sector**", BDDK, 2001.

PEHLİVAN, Hatice, "**Financial Liberalization and Bank Lending Behavior in Turkey**", International Institute for Advance Studies, Cambiridge, Massachusetts.

PHYLAKTİS, Kate, RAVAZZOLO, Fabiola, "**Measuring Financial and Economic Integration with Equity Prices in Emerging Markets**", City University Business School.

PRASAD, Eswar, ROGOFF, Kenneth, WEİ, Shang-Jin, KOSE, M. Ayhan, "**Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries**", NBER Working paper No:10942, Aralık 2004.

RESZAT, Beate, "**How has the European Monetary Integration Process contributed to Regional Financial Market Integration?**" HWWA, 2003.

ROSS, Peter S., "**Commercial Bank Management**", IRWIN, 3rd Edition, 1996.

ROSS, Stephen A., WESTERFIELD, Randolph W., JORDAN, Bradford J., "**Fundamentals of Corporate Finance**", Irvin McGraw-Hill, 4th Edition, 1998.

SAMUELSON, Paul A., NORDHAUS, William D., "**Economics**", McGraw-Hill, 5th Edition, 1995.

SANDER, Harald, KLEİMEİER, Stefanie, "**Convergence in Euro zone Retail Banking? What Interest Rate Pass-Through tells us about Monetary Policy Transmission, Competition and Integration**", LİFE, March 2003.

SANTOR, Eric, "**Banking Crises and Contagion: Empirical Evidence**", Bank of Canada, Working Paper 2003-1, February 2003.

STIRBU, Corneliu, "**Financial Market Integration in a Wider European Union**", HWWA Discussion Paper No 297, Ekim 2004.

TAG, Helena, "**Progress Toward the Unification of European**", World Bank, 2000.

TCMB, "**Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**", Mayıs 2002.

TCMB, Bankalarımız 2003.

TUNAY, K. Batu, "**Ampirik bulgular ışığında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne finansal entegrasyon kabiliyetinin belirlenmesi**", Active Temmuz-Ağustos 2002.

ULUDAĞ, İlhan, ARICA, Erişah, "**Finansal Hizmetler Ekonomisi**", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Temmuz 1999, İstanbul.

WELLER, Christian E., "**Financial Crisis After Financial Liberalization: Exceptional Circumstances or Structural Weakness?**", ZEİ Working Paper B15, 1999.

ZHU, Haibin, "**Credit constraints, financial liberalization and twin crises**", BIS Working Papers No 124, Ocak 2003.

YARARLANILAN İNTERNET SİTELERİ

The World Bank Group: ***http://www.worldbank.org/***

IDEAS: ***http://ideas.repec.org/***

RePEc Research Papers in Economics: ***http://repec.org/***

National Bureau of Economics Research: ***http://nber.org/***

Social Science Research Network: ***http://www.ssrn.com/***

Capital Markets and Financial Integration in European Research Network: ***http://www.eu-financial-system.org/ecbcfs.htm***

Bank for International Settlements: ***http://www.bis.org/***

International Monetary Fund – IMF: ***http://www.imf.org/***

Türkiye Bankalar Birliği: ***http://www.tbb.org.tr/***

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu – BDDK: ***http:/bddk.org.tr/***

European Central Bank – ECB: ***http:/www.ecb.int/***

Ek 1. Ülkelere Göre Bankacılık ve Para Krizleri Oluşumu ve Finansal Liberalizasyon			
Ülkeler	Bankacılık Krizi	Para Krizi	Finansal Liberalizasyon
İngiltere	1975-1976, 1984	1976, 1979, 1981-1982,1986, 1992	1974
Belçika		1982	1986
Danimarka	1987-1992		1981
Fransa	1994-1995	1982	1975
Almanya	1978-1979		1975
İtalya	1990-1995	1976, 1992, 1995	1975
Hollanda			1975
Norveç	1987-1993	1978, 1986, 1992	1984
İşveç	1990-1993	1977, 1981-1982, 1992-1993	1980
İsviçre		1978	1989
Kanada	1983-1985	1976, 1992	1975
Japonya	1992-1997	1979, 1989-1990	1985
Finlandiya	1991-1994	1977-1978, 1982, 1991-1993	1986
Yunanistan	1991-1995	1980, 1982-1983, 1985	1975
İrlanda			1985
Portekiz	1986-1989	1976-1978, 1982-1983, 1993, 1995	1984
İspanya	1977-1985	1976-1977, 1982, 1992-1993	1974
Türkiye	1982-1985, 1991, 1994-1995	1978-1980, 1994	1980-1982, 1984
Yeni Zellanda	1987-1990	1975, 1983-1988, 1991	1980, 1984
Arjantin	1980-1982, 1989-1990, 1995-1997	1975-1976, 1982-1983, 1989-1991	1977
Bolivya	1986-1987, 1994-1997	1981-1985, 1988, 1990-1991	1985
Brezilya	1990, 1994-1997	1982-1983, 1987, 1990-1991, 1995	1975
Şili	1976, 1981-1983	1985	1975
Kolombiya	1982-1987	1985	1980
Ekvador	1980-1982, 1996-1997	1982-1983, 1985-1986, 1988	1986-1987, 1992
El Salvador	1989	1986, 1990	1991
Guantemala	1991-1992	1986, 1989-1990	1989
Meksika	1981-1991, 1995-1997	1976, 1982, 1985, 1994-1995	1989
Paraguay	1995-1997	1984-1986, 1988-1989, 1992	1990
Peru	1983-1990	1976, 1979, 1978-1988	1980-1984, 1990
Uruguay	1981-1984	1982-1983	1976
Venezüella	1978-1986, 1994-1997	1984, 1986, 1994-1996	1981-1983, 1989
Guyana	1993-1995	1978, 1989-1991	1991
Jamaika	1994-1997	1978, 1983-1994, 1990-1992	1991
Ürdün	1989-1990	1983, 1987-1989, 1992	1988
Mısır	1980-1985, 1991-1995	1979, 1989-1991	1991
Sri Lanka	1989-1993	1977	1980
Hindistan	1993-1997	1976, 1991, 1993, 1995	1991
Endonezya	1994, 1997	1978, 1983, 1986, 1997	1983
Kore	1997	1980, 1997	1984
Malezya	1985-1988, 1997	1986, 1997	1978
Filipinler	1981-1987, 1997	1983-1984, 1986, 1997	1981
Tayland	1983-1987, 1997	1981, 1984, 1997	1989
Kenya	1985-1989, 1992-1997	1975, 1981-1982, 1985, 1993-1995, 1997	1991
Nijerya	1993-1997	1986-1987, 1989, 1992	1990-1993
Uganda	1994-1997	1981, 1987-1989	1991
Zambiya	1995	1985, 1987, 1994	1992

Kaynak: GLİCK, Reuven, HUTCHİSON, Micheal, "***Banking and Currency Crises: How Common are Twins?***", Pacific Basin Working Paper Series No: PB 99-07, Aralık 1999, sayfa 39-41.

Ek 2 : Kriz Ülkelerinde Ticaret Hadleri				
No	Ülkeler	Kriz dönemindeki Ticaret Hadi/ En yüksek Ticaret Hadi (% değişim)	Kapsanan Yıllar	1980-94 Volatilite
1	Arjantin, 1980-82	-12,08	1975-79	0,07
2	Arjantin, 1989	-10,92	1983-88	0,07
3	Bangladeş, 1980'li sonları-	-11,20	1975-86	0,07
4	Bangladeş, 1980'li sonları-	-20,00	1975-87	0,07
5	Benin, 1988-90	-42,20	1975-87	0,16
6	Benin, 1988-90	-53,18	1975-88	0,16
7	Bolivya, 1986-87	-15,66	1975-85	0,39
8	Bolivya, 1986-87	-38,89	1975-86	0,39
9	Brezilya, 1995 (1990)	-3,54	1975-89	0,07
10	Bulgaristan**, 1990'lı yıllar	8,33	1985-89	0,18
11	Kamerun, 1987-	-55,86	1975-86	0,28
12	CAR, 1980'li yıllar & 1994	-10,64	1975-79	0,22
13	Çat, 1980'li yıllar & 1990'lı yıllar	-28,57	1975-79	0,10
14	Çat, 1980'li yıllar & 1990'lı yıllar	-15,97	1975-80	0,10
15	Şili, 1981-83	-9,22	1977-80	0,09
16	Şili, 1981-84	-21,28	1977-81	0,09
17	Kolombiya**, 1982-87	-42,80	1975-81	0,15
18	Kongo, 1980'li yıllar & 1991	0,89	1975-79	0,29
19	Kongo, 1980'li yıllar & 1991	37,50	1975-80	0,29
20	Kosta Rika, 1987	-24,69	1975-86	0,11
21	Kosta Rika, 1988	-38,27	1975-87	0,11
22	Cote d'Ivoire, 1988-91	-39,76	1975-87	0,20
23	Cote d'Ivoire, 1988-91	-46,39	1975-88	0,20
24	Ekvador, 1980'li yıllar öncesi	15,60	1975-80	0,29
25	Mısır, 1990-92	-38,71	1984-89	0,26
26	Mısır, 1980'li yıllar öncesi	-17,73	1975-79	0,26
27	Mısır, 1980'li yıllar öncesi	11,35	1975-80	0,26
28	Finlandiya, 1991	-1,89	1975-90	0,09
29	Gana** 1982-89	-53,62	1975-81	0,24

30	Gana** 1982-89	-59,59	1975-82	0,24
31	Gana** 1995	9,90	1990-93	0,24
32	Gine 1985, 1994-95	-24,55	1975-84	0,19
33	Macaristan, 1991-95	-11,76	1975-89	0,05
34	Hindistan, 1994-95	-8,00	1975-92	0,23
35	Japonya**, 1990'lı yıllar	-4,50	1975-89	0,22
36	Kenya**, 1985-89	-39,03	1975-84	0,16
37	Kenya**, 1985-89	-49,19	1975-85	0,16
38	Kenya**, 1992, 1993-96	14,80	1990-91	0,16
39	Kuveyt, 1980'li yıllar	6,67	1975-79	0,37
40	Kuveyt, 1980'li yıllar	53,33	1975-80	0,37
41	Madagaskar, 1988	-33,33	1975-87	0,14
42	Madagaskar, 1988	-27,33	1975-88	0,14
43	Moritanya, 1984	-24,11	1975-83	0,08
44	Moritanya, 1988-94	-15,97	1985-87	0,08
45	Moritanya,1988-94	-25,21	1985-88	0,08
46	Meksika, 1981-91	-4,86	1975-80	0,14
47	Meksika, 1981-91	1,39	1975-81	0,14
48	Fas, 1980'li yıllar öncesi	-31,03	1975-80	0,07
49	Mozambik, 1987-	-20,09	1975-86	0,07
50	Nepal, 1988	-27,54	1975-87	0,05
51	Nijerya, 1990'lı yıllar	-58,33	1975-89	0,39
52	Nijerya, 1990'lı yıllar	-49,51	1975-90	0,39
53	Norveç**, 1987-89	-26,62	1975-86	0,16
54	Filipinler, 1981-87	-11,30	1975-80	0,07
55	Filipinler, 1981-87	-20,87	1975-81	0,07
56	Polonya**, 1990'lı yıllar	16,55	1975-89	0,07
57	Polonya**, 1990'lı yıllar	0,30	1975-90	0,07
58	Romanya, 1990'lı yıllar	-4,85	1975-90	0,21
59	Senegal, 1988-91	-20,63	1975-87	0,05
60	İspanya**, 1977-85	1,16	1975-79	0,15

61	İspanya*, 1977-85	-11,58	1975-80	0,15
62	Sri Lanka, 1989-93	-40,72	1975-88	0,11
63	İsveç**, 1991-	0,00	1975-90	0,06
64	Tayvan**, 1983-84	-15,38	1975-82	0,12
65	Tanzanya, 1987, 1995	-26,11	1975-86	0,14
66	Tanzanya, 1987, 1995	-36,31	1975-87	0,14
67	Tayland, 1983-87	-33,10	1975-82	0,09
68	Toga, 1993-	-52,36	1975-92	0,13
69	Türkiye, 1982-85	-25,00	1975-81	0,13
70	Türkiye, 1994	-2,63	1986-92	0,13
71	Uganda, 1994	-86,79	1975-92	0,40
72	Uruguay, 1981-84	-18,25	1975-80	0,05
73	Venezüella**, 1980	22,04	1975-79	0,27
74	Venezüella**, 1994-95	-35,56	1981-93	0,27
75	Zaire	-34,01	1975-90	0,12
76	Avustralya**, 1989-90	-24,22	1975-88	0,07
77	Fransa**, 1994-95	2,97	1975-93	0,07
78	Almanya**, 1989	0,00	1980-88	0,09
79	Almanya**, 1970'li yılların sonları	-4,50	1975-76	0,09
80	Hong Kong, 1982-83	-15,45	1975-81	0,03
81	Endonezya, 1994	-39,07	1975-92	0,21
82	Malezya, 1985-88	-5,93	1975-84	0,14
83	Malezya, 1985-88	-13,33	1975-85	0,14
84	Yeni Zelanda**, 1987-90	-16,24	1975-86	0,08
85	Yeni Zelanda**, 1987-90	-7,05	1975-87	0,08
86	Singapur**, 1982	2,09	1979-81	0,06
87	ABD**, 1981-91	-18,07	1975-80	0,05
	OECD			
88	Avusturya	Kriz yok		0,06

89	Belçika	Kriz yok	0,05
90	Kanada*	Kriz yok	0,04
91	Danimarka**	Kriz yok	0,05
92	Yunanistan	Kriz yok	0,03
93	İzlanda	Kriz yok	0,04
94	İrlanda	Kriz yok	0,04
95	İtalya	Kriz yok	0,11
96	Hollanda**	Kriz yok	0,02
97	Portekiz	Kriz yok	0,10
	Kaynak: En son elde edilebilir veriler kullanılmıştır.		
	* Dünya Tablolarından		
	** IFS		
Kaynak: Bu tablo Gerard Caprio, Jr., Daniela Klingebiel, "Bank Insolvencies: Cross-country Experience", The World Bank Policy Research Working Paper 1620,			
1996 yılında yapılmış olan çalışmanın sayfa 33-34 sayfaları arasındaki tablo 3: Kriz Ülkelerinde Ticaret Hadleri tablosundan yararlanılarak oluşturulmuştur.			

Ek 3. Yabancı para cinsinden Mevduatlar (yüzde olarak Toplam Mevduatlara oranı)											
Ülkeler	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
Arnavutluk					30,8	30,6	31,8	28,9	23,5	25,2	28,1
Arjantin	47,2	48,1	47,1	52,2	55,5	57,4	56,4	57,2	58,2	62,3	
Bolivya	79,8	77,3	78,6	79,1	77,8	76,8	89,8	89,1	89,5	90,9	89,5
Bulgaristan		38,4	29,1	23,0	35,8	30,4	55,9	55,8	53,2	53,3	
Kosta Rika	26,8	34,8	32,4	30,4	31,1	40,9	35,7	38,5	41,9		
Ekvator	3,8	4,2	6,1	7,2	9,8	17,4	20,5	27,6			
Mısır	54,3	55,6	37,0	32,0	32,0	31,6	27,2	24,0	22,9	24,5	28,7
El Salvador	4,1	3,4	4,9	4,1	5,0	5,5	7,0	8,1	8,4		
Meksika	13,0	13,6	11,1	12,7	18,9	19,6	20,1	14,2	13,4		
Mozambik						53,6	54,0	44,0	43,1	43,2	
Nikaraguay	40,3	36,2	46,0	60,2	59,6	67,8	66,9	69,6	71,0		
Pakistan						25,2	30,8	31,0	12,6		
Peru	48,7	65,1	66,8	66,4	67,2	65,0	68,0	58,9	58,5		
Filipinler									40,5		
Polonya						43,2	23,7	15,1	11,7	8,0	5,3
Romanya	3,6	4,7	20,4	37,9	27,9	27,6	28,4	33,4	37,3	43,2	47,0
Rusya				39,9	39,2	28,3	27,4	24,6	43,3	40,4	36,8
Suudi Arabistan	30,0	27,2	24,0	26,3	25,1	23,4	20,4	19,8	21,3	20,2	18,7
Türkiye	26,4	33,0	37,4	42,2	49,9	49,8	47,6	49,1	45,2	46,9	51,9
Ukrayna					42,1	36,4	29,3	25,5	38,9	44,0	38,5

Kaynak: Bu tablo HONOHAN, Patrick, SHI, Anqing, "**Deposit Dollarization and the Financial Sector in Emerging Economies**", The World Bank, sayfa 27'deki "TabloA2: Foreign Currency Deposits as a % of Total Deposits" tablosundan yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK 4. Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı: 1988-1995

	Toplamda yabancı bankaların sayısının oranı	Toplam içerisinde yabancı banka aktiflerinin payı	Toplam banka sayısı		Toplamda yabancı bankaların sayısının oranı	Toplam içerisinde yabancı banka aktiflerinin payı	Toplam banka sayısı
Arjantin	0,37	0,10	9	Litvanya	0,10	0,09	7
Avustralya	0,37	0,05	26	Luksenburg	0,89	0,80	107
Avusturya	0,29	0,31	10	Malezya	0,09	0,06	47
Bahreyn	0,81	0,97	7	Malta	0,00	0,00	7
Belçika	0,29	0,05	47	Meksika	0,04	0,02	19
Bolivya	0,29	0,36	10	Fas	0,33	0,21	8
Botsvana	0,75	0,94	4	Nepal	1,00	1,00	3
Brezilya	0,37	0,30	41	Hollanda	0,48	0,10	20
Kanada	0,64	0,07	69	Yeni Zelanda	0,85	0,91	8
Şili	0,32	0,25	20	Nikaragua	0,17	0,20	12
Çin	0,13	0,00	2	Nijerya	0,30	0,51	9
Kolombiya	0,23	0,05	28	Norveç	0,12	0,01	19
Kosta Rika	0,24	0,05	22	Umman	0,00	0,00	6
Kıbrıs	0,25	0,11	7	Pakistan	0,30	0,12	15
Çek cumh.	0,54	0,51	15	Panama	0,35	0,39	8
Danimarka	0,02	0,00	56	Yeni Gine	0,50	0,34	5
Dom. Cumh.	0,08	0,03	12	Paraguay	0,43	0,39	20
Ekvador	0,46	0,52	5	Peru	0,43	0,35	22
Mısır	0,10	0,01	9	Filipinler	0,46	0,57	17
El Salvador	0,20	0,28	4	Polonya	0,30	0,14	28
Estonya	0,43	0,35	7	Portekiz	0,18	0,04	34
Finlandiya	0,00	0,00	11	Katar	0,00	0,00	3
Fransa	0,24	0,08	95	Romanya	0,17	0,01	7
Almanya	0,37	0,25	80	Rusya	0,08	0,06	14
Yunanistan	0,58	0,77	16	Güney Afrika	0,22	0,02	14
Guatemala	0,00	0,00	24	Suudi Arabistan	0,34	0,43	4
Haiti	0,00	0,00	3	Singapur	0,29	0,62	19
Honduras	0,29	0,23	3	İspanya	0,36	0,31	38
Hong Kong	0,60	0,69	28	Sri Lanka	0,14	0,08	7
Macaristan	0,61	0,61	19	Swaziland	1,00	1,00	3
Hindistan	0,00	0,00	5	İsveç	0,07	0,00	18
Endonezya	0,35	0,16	18	Tayvan	0,14	0,09	24
İrlanda	0,42	0,11	12	Tayland	0,08	0,02	12
İsrail	0,09	0,02	22	Tunus	0,39	0,35	7
İtalya	0,09	0,01	64	Türkiye	0,13	0,01	29
Jamaika	0,50	0,48	10	İngiltere	0,24	0,19	70
Japonya	0,09	0,21	73	A.B.D.	0,04	0,03	370
Ürdün	0,43	0,95	7	Venezüella	0,07	0,02	17
Kore	0,23	0,23	40	Yemen	0,00	0,00	3
Lübnan	0,49	0,57	5	Zambiya	0,71	0,46	3

Kaynak: CLAESSENS, Stijn, DEMİRGÜÇ-KUNT, Aslı, HUİZİNGA, Harry, "*How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market*?", The World Bank, Mayıs 1998 yılında yayınlamış oldukları makalenin 21. sayfasındaki tablo 1'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu makalede bir yabancı banka en azından yüzde 50'inin yabancılar tarafından sahip olunması şeklinde tanımlanmaktadır. Tablodaki rakamlar, her ülkenin yabancı banka sayısı toplam banka sayısına ve yabancı banka aktifleri toplam aktiflere oranını göstermektedir. Bu rasyolar 1988-1995 periyodunun ortalamasınıdır ve toplam banka sayısı için 1995 yılına ait veriler baz alınmıştır.

EK 5. Yerel Bankacılık Sistemlerinde Yabancı Bankaların Payı: 1995-2002		
	Yabancı bankaların aktif oranı (toplam aktifler içerisinde)	Yabancı bankaların sayısının toplam banka sayısına oranı
A.B.D.	7,5	11,8
Almanya	3,0	6,6
Arjantin	17,4	25,0
Brezilya	8,3	21,3
Çin	0,2	8,6
Danimarka	14,0	10,6
Endonezya	12,3	35,4
Filipinler	7,1	18,7
Finlandiya	0,4	9,9
Fransa	15,0	19,8
Hong Kong	61,3	44,2
İngiltere	25,5	34,3
İrlanda	29,9	61,7
İspanya	6,6	14,6
İsveç	0,5	8,7
İtalya	4,6	6,0
Japonya	2,6	1,7
Kanada	16,8	30,0
Kolombiya	16,8	17,5
Kore	5,2	5,6
Malezya	15,5	17,4
Meksika	40,7	24,1
Norveç	16,4	14,9
Peru	35,9	37,2
Portekiz	28,1	30,1
Şili	20,0	23,5
Tayland	5,8	24,4
Tayvan	3,6	3,7
Türkiye	5,1	13,3
Venezuela	23,2	15,0
Yukardaki oranlar, yazarın BANKSCOPE'ın verilerini kullanarak yaptığı kendi hesaplamalardır.		

Kaynak: Bu tablo, BAYRAKTAR, Nihal, WANG, Yan, "***Foreign Bank Entry, Performance of Domestic Banks and Sequence of Financial Liberalization***", The World Bank, 2004 yılında yayınlanan makalede 30. sayfadaki tablo 2'den yararlanılarak oluşturulmuştur.